

MASARYK
UNIVERSITY
CONTRIBUTIONS
TO HISTORY

**Dobrodružství
historické interpretace**

**The Adventure
of Historical Interpretation**

Jiří Hanuš & Jiří Suk (Eds.)

MUNI
PRESS

SCIENTIA
V EST
POTENTIA

MASARYK
UNIVERSITY
CONTRIBUTIONS TO
HISTORY
VOL. 1

Dobrodružství historické interpretace
The Adventure of Historical Interpretation

Jiří Hanuš & Jiří Suk (Eds.)

Citace/Citation

KLÁPŠTĚ, Jan, Václav BŮŽEK, Tomáš MALÝ,
et al., HANUŠ, Jiří a Jiří SUK, eds. Dobrodružství
historické interpretace. The Adventure of Historical
Interpretation. Brno: Masarykova univerzita, 2021,
291 s. Masaryk University Contributions to History,
Vol. 1. ISBN 978-80-210-9864-0. Dostupné z:
<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9865-2021>

© 2021 Masarykova univerzita

© 2021 Texts by Jan Klápště, Václav Bůžek,
Tomáš Malý, Daniela Tinková, Radmila Švaříčková
Slabáková, Markéta Křížová, Stanislav Balík,
Lukáš Fasora, Tomáš Petráček, Jiří Lach, Petr Husák,
Daniela Kolenovská, Vít Smetana, Matěj Spurný,
Jiří Hanuš, Jiří Suk, Petr Fiala, Lubomír Kopeček
and Vít Hloušek

© 2021 Edited by Jiří Hanuš and Jiří Suk

© 2021 Translated by Graeme Dibble

© 2021 Layout by Jakub Konvica

ISBN 978-80-210-9865-7 (online ; pdf)

ISBN 978-80-210-9864-0

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9865-2021>

Obsah

- 9 Úvod
- 15 Jan Klápště
*Proměna českých zemí ve středověku
v kruhu otázek*
- 27 Václav Bůžek
Odcházení Ferdinanda I.
- 43 Tomáš Malý
„Antropologizovaná“ historie:
Korunovace Madon v 18. století
- 59 Daniela Tinková
Trápení s Josefem Sebastianem aneb O knize,
kterou jsem vůbec nechtěla psát
- 73 Radmila Švaříčková Slabáková
Jak se dělá historie: snění a psaní o šlechtě
- 85 Markéta Křížová
Rodina Sudkových mezi mexickou revolucí
a Pražským jarem
- 97 Stanislav Balík
Severomoravská mikrohistorie – splétání narativů
při analýze vývoje sídelního prostoru
- 111 Lukáš Fasora
Případ Hybeš
- 123 Tomáš Petráček
Hledání klíče. Příběh biografie Vincenta Zapletala
- 135 Jiří Lach
Cesta za Josefem Borovičkou
- 147 Petr Husák
Cesta do skrytých komnat kněžské „duše“
- 161 Daniela Kolenovská
Cesty mimo mapu
- 173 Vít Smetana
Metodologickými meandry v proudu
historiografie – až na soutok s literaturou
- 195 Matěj Spurný
Od negativní fascinace k porozumění.
Jak jsem stavěl *Most do budoucnosti*
- 209 Jiří Hanuš
Setkání s odvrácenou tváří Ria Preisnera
- 221 Jiří Suk
Dějiny před očima: sametová revoluce
jako *work in progress*
- 241 Petr Fiala
Skrytá církev a interpretace soudobých dějin
- 261 Lubomír Kopeček
Promyšlení české polistopadové politiky
- 275 Vít Hloušek
Kolik historie „snese“ výzkum politiky?
- 287 Jmenný rejstřík

Table of contents

- 9 Foreword
- 15 Jan Klápště
The Czech Lands in Medieval Transformation
in a series of questions
- 27 Václav Bůžek
The death of Ferdinand I
- 43 Tomáš Malý
'Anthropologized' history: the Madonna coronations of the 18th century
- 59 Daniela Tinková
The trouble with Josef Sebastian:
A book I never wanted to write
- 73 Radmila Švaříčková Slabáková
How history is made: dreaming and writing
about the nobility
- 85 Markéta Křížová
The Sudek family between the Mexican Revolution
and Prague Spring
- 97 Stanislav Balík
A North Moravian microhistory – the merging
of narratives in an analysis of the development
of a settlement area
- 111 Lukáš Fasora
The case of Hybeš
- 123 Tomáš Petráček
The search for keys.
The story of the biography of Vincent Zapletal
- 135 Jiří Lach
In search of Josef Borovička
- 147 Petr Husák
A journey to the hidden chambers
of the priestly 'soul'
- 161 Daniela Kolenovská
Journeys off the map
- 173 Vít Smetana
Through methodological meanders in the stream of
historiography – all the way down to the confluence
with literature
- 195 Matěj Spurný
From negative fascination towards understanding.
Making the Most of Tomorrow
- 209 Jiří Hanuš
Rio Preisner: Glimpses of a hidden face
- 221 Jiří Suk
History before our eyes: the Velvet Revolution
as a work in progress
- 241 Petr Fiala
The clandestine church and the interpretation
of contemporary history
- 261 Lubomír Kopeček
Reflections on post-1989 Czech politics
- 275 Vít Hloušek
How much history can political
research 'withstand'?
- 287 Index of names

JIŘÍ HANUŠ & JIŘÍ SUK

Úvod

Foreword

The idea for this book came from the pleasure we derived from reading another publication – the Czech edition of *In Defence of History* (Argo, 2019) by the well-known British historian Sir Richard J. Evans. We were inspired by many things including a passage where the English historian describes his own work on the cholera epidemic in Hamburg and its “interweaving narrative and causal argument” (p. 130, London 2012). Evans describes how he gradually approached the final structure and how he searched for the right way to best explain the story and its causes: in the end he decided against a simple chronological story and instead created twelve parallel causal narratives which he skilfully interweaved in order to explain the causes of this phenomenon. He also used a large number of sources while simultaneously being able to generate a growing sense of suspense and excitement. He later talked about his approach in general terms: “Most historical narratives consist of a mixture of revealed, reworked, constructed and deconstructed narratives from the historical past and from the historian’s own mind. We start with a rough-hewn block of stone, and chisel away at it until we have a statue. The statue was not waiting there to be discovered, we made it ourselves, and it would have been perfectly possible for us to have made a different statue from the one we finally created. On the other hand, we are constrained not only by the size and shape of the original stone, but also by the kind of stone it is; an incompetent sculptor not only runs the risk of producing an unconvincing statue that does not much resemble anything, but also of hammering or chiselling too hard, or the wrong way, and shattering the stone altogether.” (p. 133, London 2012)

This passage then provided us with the inspiration to compile this collection entitled *The Adventure of Historical Interpretation* in which each scholar would write an essay describing the process which lay behind their own work of history. We considered whether we should keep to the methods used by Richard Evans, but it was also possible to go in a different direction and, in addition to the problems of the narrative and structure of the book, describe issues concerning the sources or lack thereof, the conception and genre of the work, the use of a ‘method’, and not least, what this particular publication gave us in terms of knowledge, pleasure and sorrow.

We contacted those colleagues of ours who we were convinced would be interested in our idea and would want to share with colleagues, students and other readers what they went through while they were writing, how the writing progressed, how they wove together their historical narratives, and how they felt about the finished article. Put simply, we wanted to provide an insight into the ‘history kitchen’ – not at the moment when the food is being brought to the table – but at the very start with the recipe, the selection of the ingredients, the chopping of the vegetables, the mixing of the dough, until the finished culinary article is ready.

Seventeen of our colleagues responded to this idea and we were pleased to note the diversity of their academic interests. Although the majority specialize in modern and contemporary history, there are also those who are interested in older historical periods. They do not form a compact group, instead they represent a team arranged on an ad hoc basis, which is in accordance with the academic ‘radiuses’ of the two

Na počátku vzniku této publikace bylo potěšení z jiného textu. Jednalo se o české vydání knihy známého britského historika Sira Richarda J. Evanse *Na obranu historie* (Argo, 2019). Mimo jiné nás také inspirovala pasáž, v níž tento anglický historik popisuje na své vlastní práci o epidemii cholery v Hamburku „splétání narativu a diskusi o příčinách“ (s. 122–125). Evans popisuje, jak se postupně přibližoval k cílovému tvaru a hledal vhodný způsob jak celý příběh i jeho příčiny nejlépe vysvětlit: nakonec se rozhodl nikoli pro jednoduchý, chronologický příběh, ale vytvořil dvanáct paralelních kauzálních narativů, které dovedně spletl dohromady, aby vysvětlil příčiny určitého jevu, využil množství pramenů a mohl přitom vystupňovat děj a napětí knihy. Svůj přístup posléze zobecnil tímto způsobem: „Většina historických narativů se skládá z kombinace odhalených, přepracovaných, vybudovaných a destruovaných narativů z historické minulosti a z historikovy vlastní hlavy. Začínáme s nahrubo opracovaným kamenným kvádrem a otesáváme ho tak dlouho, až z něj vytvoříme sochu. Tato socha nečekala na to, až ji objevíme, sami jsme ji vytvořili a klidně jsme mohli vytesat sochu odlišnou od té, která nakonec ve skutečnosti vznikla. Na druhou stranu jsme omezení nejen velikostí a tvarem původního kamene, ale také tím, o jaký druh kamene se jedná; nešikovný sochař může vytvořit nepřesvědčivou sochu, která se ničemu reálnému nepodobá, nebo dokonce může tesat příliš vehementně či neobratně a úplně kámen rozbít...“ (s. 125).

Tato pasáž knihy nás přivedla k nápadu, zda bychom nemohli společně sestavit sborník s názvem *Dobrodružství historické interpretace*, v němž by každý

oslovený formou eseje popsal práci na vybrané vlastní historické knize. Bylo dáno k úvaze, zda se přidržet způsobu, jakým celou záležitost popisuje Richard Evans, ale bylo možné vykročit i alternativním směrem a popsat vedle problémů s narativem a uspořádáním publikace také problémy s prameny či jejich nedostatkem, s koncepcí a žánrovým vymezením díla, s použitou „metodou“ a v neposlední řadě s tím, co nám psaní konkrétní publikace přineslo za poznání, radosti a strasti.

Rozhodli jsme se oslovit kolegyně historičky a kolegy historiky, o nichž jsme byli přesvědčeni, že by je náš nápad zaujal a že by se chtěli podělit s ostatními kolegy ve svém oboru, svými studenty i dalšími čtenáři o to, co prožívají při psaní, jak při psaní postupují, jak splétají své historické vyprávění a jak jsou případně s výsledným tvarem spokojeni. Jednoduše řečeno, chtěli jsme umožnit nahlédnout do „historické“ kuchyně nikoli ve chvíli, kdy se hotové jídlo nosí na stůl, ale kdy teprve vzniká, kdy se – obrazně řečeno – čte historická kuchařka, krájí zelenina, volí se ingredience, míchá těsto a krok za krokem vzniká výsledný kulinářský tvar.

Na tento náš nápad zareagovalo 17 kolegyně a kolegů a byli jsme rádi, že jejich odborné zájmy jsou velmi různorodé. Jakkoli převažují ti, kteří se věnují moderním, ba soudobým dějinám, jsou zastoupeni i zájemci o starší historická období. Nevytvářejí nějakou kompaktní skupinu, spíše představují ad hoc sestavený tým, který odpovídá odborné „radiaci“ obou editorů. Je nutné zdůraznit, že kniha vznikala za obtížných časů pandemie, která se zřejmě jednou také stane tématem historického výzkumu, nejspíše jako modelový případ globálních dějin. Ostatně,

editors. It has to be stressed that this book emerged during the difficult time of a pandemic, which will undoubtedly become the theme of historical research, most likely as a test case of global history. After all, from the very start it has been the subject of all kinds of serious as well as misleading narratives which historical interpretation will have to try to make sense of.

Richard Evans wrote his book as an approachable as well as serious polemic with postmodern historical trends – for example, the passages mentioned took to task the views of Hayden White, Sande Cohen and Jean-François Lyotard. Although the editors find themselves in basic agreement with his views and consider his critique to be well-founded, penetrating and often witty, it cannot be said that we have simply

followed his goals. Nevertheless, in a certain sense the general direction of this publication is similar: it attempts to show the plurality in historical approaches which work with sources as the foundation stones of history. At the same time, however, it is impossible to overlook the ethical and aesthetic decision-making which is undoubtedly part of a historian's job. This is often quite surprising – not only for the reader but for the historians themselves as it represents a great intellectual adventure. They cannot invent sources or the arbitrary rules, plots and intrigues that a novelist might. But they can write a work which is the result of a creative process.

Jiří Hanuš and Jiří Suk
Editors

o pandemii se od samého jejího počátku spřádají všemožné seriózní i dezinterpretáční narativy, které bude muset historický výklad pojmout.

Richard Evans psal svou knihu jako vlídnou, i když pevnou polemiku s postmoderními historickými tendencemi – uvedené pasáže například polemizovaly s názory Haydena Whitea, Sande Cohena a Jeana-Françoise Lyotarda. Jakkoli se editoři s jeho názory v podstatě ztotožňují a jeho kritiku považují za věcnou, pronikavou a často vtipnou, nedá se zjednodušeně říci, že sledovali též cíl. Přesto je v jistém slova smyslu směřování této publikace v obecné rovině velmi podobné: chce ukázat rozmanitost historických přístupů, v nichž se kombinuje práce s prameny

(které pocházejí z historie a jsou základními kameny, s nimiž se pracuje), na druhé straně nelze ani přehlédnout etická a estetická rozhodnutí, která jsou nezpochybnitelnou součástí historikovy práce. Ta je často v jistém slova smyslu překvapující – nejen pro čtenáře, ale i pro historiky samotné. Představuje totiž velké intelektuální dobrodružství. Nemohou si vymýšlet prameny, nemohou si vymýšlet svévolná pravidla, zápletky a rozuzlení, jak to může udělat romanopisec. Ale mohou napsat dílo, které je výsledkem tvůrčího přístupu.

Jiří Hanuš a Jiří Suk
Editoři

JAN KLÁPŠTĚ

Proměna českých zemí ve středověku v kruhu otázek

The Czech Lands in Medieval Transformation in a series of questions

Jan Klápště (*1949) works at Charles University's Faculty of Arts and the Archaeological Institute of the Czech Academy of Sciences in Prague. His academic research focuses on the archaeology of the Middle Ages. He has published a number of specialist articles both in the Czech Republic and abroad, including the following books: *The Czech Lands in Medieval Transformation* (Brill 2012); *The Archaeology of Prague and the Medieval Czech Lands, 1100–1600* (Equinox 2016). He has edited several publications, in particular the series *Ruralia*, *The Jean-Marie Pesez conferences on medieval rural archaeology* (Brepols 1995 to 2016). Štefan, I.: *Whose country is it? Conversations with Jan Klápště on the Middle Ages and our world* (in Czech, 2019).

Prof. PhDr. Jan Klápště, CSc. (*1949) působí na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a v Archeologickém ústavu AV ČR v Praze. Ve své odborné práci se specializuje na archeologii středověku. Publikoval řadu odborných článků u nás i v zahraničí, z knih zejména: *Proměna českých zemí ve středověku* (2012 2. rozšířené vydání); *The Czech Lands in Medieval Transformation* (Brill 2012); *The Archaeology of Prague and the Medieval Czech Lands, 1100–1600* (Equinox 2016). Editoval několik publikací, zejména sborník *Ruralia*, *The Jean-Marie Pesez conferences on medieval rural archaeology* (Brepols 1995 až 2016). Štefan, I.: *Čí je ta krajina? Rozhovory s Janem Klápštěm o středověku i našem světě* (2019).

One would imagine an attempt must have been made at something like *The Czech Lands in Medieval Transformation*. This was part of a trend in our medieval archaeology and medieval studies, which was encouraged after 1989 by a contemporary context characterized by a belief in the restart of Czech society and its return to Europe. However, all of this would have easily led nowhere had it not been for a reckless promise, following which *The Czech Lands in Medieval Transformation* found itself in the publication schedule of the Nakladatelství Lidové Noviny Publishing House, where it would remain for a long time, gradually losing credibility.

But first things first. Since the start of the 1960s, the archaeology of the Middle Ages in Bohemia had adopted a conceptual approach based on a system of gradually responding to questions. At the same time, its relationship with historical research was resolved in an entirely natural manner without any explicit need for conceptualization or any of the barriers between disciplines which at one point had been so vehemently called for by some European archaeologists. Although the two disciplines rely on different sources and have different methodologies, the systems of questions which they use overlap or complement one another. The general justification for such an approach is simple – the final goal in archaeology is not knowledge about archaeological reality but a contribution towards the understanding of medieval reality. When examining a number of themes from medieval history there is another perspective with considerable weight which is based on the historical testimony of architectural monuments. In such cases there are three cognitive

approaches, each of which contributes its own part, but which collectively create one interpretive unit.

Over the years the issue of the focus of archaeological publications became more important. Most of them have remained within archaeology and continued to address archaeologists in the Czech Republic and abroad, especially in East-Central Europe. An integral part of these publications is descriptiveness as most of them provide primary information, and therefore even the most interested specialists are unlikely to read them from cover to cover. There is no doubting the value of these admirable publications, and although they have long-term value, archaeological knowledge should not end there. Archaeology should also transcend its narrow professional boundaries and be part of the social discourse. The historian Dušan Třeštík would have said this in a more comprehensible way – it is being part of the storytelling around the campfire. Zdeněk Smetánka moved significantly in this direction with two books, which even years after their publication have no shortage of readers. *In Search of a Lost Age* (1987) wove archaeological knowledge into the stories of several archaeologists, *The Legend of Ostoj* (1992, 2004, German in 2009) has the subtitle *The archaeology of ordinary life in early medieval Bohemia*, but it utilizes knowledge from several disciplines, with ethnology playing a particularly vital role.

Zdeněk Smetánka therefore set out on the two paths to be found in archaeology. In the first case, the adventure of knowledge became the basis of the text, while in the second, he expanded the starting points of knowledge as far as he could, with archaeology becoming one of a number of important supports.

Mohlo by se skoro zdát, že k pokusu o něco jako *Proměna českých zemí ve středověku* muselo dojít. Odpovídaly tomu tendence v naší archeologii středověku i v medievistice, po roce 1989 k něčemu takovému vybízely dobové souvislosti, vyznačující se vírou v restart české společnosti a její návrat do Evropy. Vše by ale volně odplývalo do ztracena, nebýt neopatrného příslibu, po němž se *Proměna českých zemí ve středověku* ocitla v edičním plánu Nakladatelství Lidové noviny. Tam se ale dlouho skrývala jako méně a méně věrohodná položka.

Začneme popořadě. Archeologie středověku v Čechách si už od počátku 60. let minulého století osvojila koncepční přístup, založený na systému postupně řešených otázek. Zároveň docela přirozeně, bez explicitních úvah, vyřešila svůj vztah k historickému bádání, nikdy ho neoddělovala oborovým předělem, či dokonce bariérou, kterou jednu dobu vehementně požadovali někteří evropští archeologové. Oba obory se sice opírají o specifické prameny a zacházejí se specifickými metodami, ale systémy otázek, jimiž se zabývají, se mnohdy překrývají či doplňují. Obecné zdůvodnění takového postoje je prosté, konečným cílem archeologie není poznávání archeologické skutečnosti, ale příspěvek k poznávání středověké skutečnosti. Při řešení řady témat středověkých dějin má značnou váhu ještě jeden úhel pohledu, založený na historickém svědectví stavebních památek. V takových případech se prostupují tři poznávací přístupy, každý přispívá svým dílem a jejich součtem vzniká jeden interpretační celek.

Během let přibyla otázka zaměření archeologických publikací. Jejich převážná část

neopouští samotnou archeologii, adresáty bývají archeologové u nás i v zahraničí, především ve středovýchodní Evropě. K publikacím tohoto druhu patří popisnost, neboť z velké části přinášejí primární informace, jejich stránkami se proto od začátku do konce sotva prokoušou i velmi zaujatí specialisté. O smyslu těchto úctyhodných publikací není pochyb, jejich význam je dlouhodobý, archeologické poznávání by ale jimi nemělo končit. Také archeologie by totiž měla překračovat těsné oborové meze a podílet se na společenském diskursu. Spolu s Dušanem Třeštíkem to lze říct úplně srozumitelně – účastnit se vyprávění u večerních ohňů. Tímto směrem výrazně vykročil Zdeněk Smetánka, autor dvou knih, které ani po řadě let od vydání nemají nouzi o čtenáře. *Hledání zmizelého věku* (1987) navléklo archeologické poznatky na typizované příběhy několika archeologů, *Legenda o Ostojovi* (1992, 2004, německy 2009) má sice podtitul *Archeologie obyčejného života v raně středověkých Čechách*, ale využívá poznatky různých oborů, mezi nimiž zvlášť životodárná úloha připadá etnologii. Zdeněk Smetánka se tedy vydal oběma cestami, které se naskýtají archeologii. V prvním případě se nositelem textu stalo dobrodružství poznávání, ve druhém maximálně rozšířil poznávací východiska, archeologie se stala sice důležitou, nikoliv však jedinou oporou. Oba příklady ilustrují důvěrně známou zkušenost, jako čtenáři stojíme o příběhy a příběhy dokážou zpřístupnit i jinak obtížně stravitelné informace.

Problematika 13. století vždy zaujímala v bilanci české archeologie středověku velký podíl. Sem patří poznatky o počátcích měst a hradů, o proměně vesnice a vesnické krajiny, či o změnách každodenního života v různých sociálních prostředích. Při poznávání

These two examples illustrate something we know very well – that as readers we value stories, and stories are able to make otherwise complex information easier to digest.

The 13th century has always been an important aspect of Czech archaeology of the Middle Ages. Here there are findings about the origins of towns and castles, the transformations to villages and the rural landscape, and changes in everyday life in various social environments. In learning about these themes, archaeology is able to develop its comparative functions, thanks to which it can move from static views to capturing developmental trends. A glance at the bibliographical databases confirms that the 13th century has enjoyed considerable attention and no other archaeological topic can boast of as many entries. If we start to consider all that archaeology has at its disposal, then our attention turns to this very issue. At the same time, however, we notice how well developed the subject area is we are about to enter. All you have to do is imagine a bookcase with historical literature on the 13th century. There is an impressive tradition here – around the year 2000 another two large works were added to the shelves by Vratislav Vaníček, which were published as part of the *Large History of the Lands of the Bohemian Crown*, while Josef Žemlička's work on an enormous pentalogy follows on from his already prodigious output. All of this begs the question – is there any point in trying to write another book?

November 1989 fundamentally changed even the seemingly static archaeology of the Middle Ages. Suddenly it found itself in a network of European contacts. Whereas the main information route used to lead to Wrocław, whose bookshops always had

new Polish literature or literature in translation, or a trip could occasionally be arranged to the Deutsche Bücherei in Leipzig, in 1990 the amount suddenly available was unparalleled. This also happened to be a time when European medieval studies was enjoying one of its most productive periods. The fall of the Soviet empire raised the issue of how Europe should be understood in a cultural-historical sense and what its medieval roots signified. The magical year of 2000 also played its part, with some people in Europe starting to enquire about the period around 1000 as a turning point on the road towards the Europeanization of Europe. Characteristic of this influx of publications was the authors' own personal views on the issue.

What should we note from this journey to the *The Czech Lands in Medieval Transformation*? Without doubt, this would include my participation in rescue activities in the department of the Archaeological Institute of the Czechoslovak Academy of Sciences in the town of Most during the 1970s. Even during this period Czech medieval archaeology was divided into specialized areas according to 'settlement forms': towns, villages, castles, fortresses, monasteries. There is usually no escaping specialization, but it had still to reach this area which had been swallowed up by open-cast mines. There were no people. This peculiar situation was to become an advantage as the attempt at an overall concept of medieval reality had to include an elementary look at the various 'settlement forms' and the relationships between them.

The important opening chapter examined the reasons for the movement of medieval societies. It might seem strange but before November 1989 there

těchto témat dokáže archeologie rozvinout svoje srovnávací možnosti, díky nimž od statických záběrů přechází k zachycení vývojových tendencí. Pohled do bibliografických databází potvrdí, že právě na problematiku 13. století se vždy soustřeďoval mimořádný publikační zájem, v žádném jiném tematickém okruhu archeologie nenabízí tak bohaté výsledky. Jestliže začneme uvažovat o plném využití archeologických možností, obrátí se naše pozornost právě sem. Každá taková úvaha ale zároveň vnímá neobyčejně rozvinuté prostředí, do něhož se chystá vstoupit. Stačí si jen představit knihovnu s historickou literaturou o 13. století. Tradice tohoto zájmu je impozantní, zrovna kolem roku 2000 na knihovních policích přibýly dva objemné díly Vratislava Vaníčka vydané ve *Velkých dějinách zemí Koruny české* a Josef Žemlička po řadě předchozích knih začal se svou mohutnou pentalogií. Vědomí těchto souvislostí vyvolávalo neodbytnou otázku – má smysl pokoušet se o nějakou další knížku?

Listopad 1989 zásadně změnil i zdánlivě nehybnou archeologii středověku. Naráz se ocitla v síti evropských kontaktů, jestliže dřív vrcholnou cestou za informacemi bývala výprava do Vratislavi, kde v knihkupectvích vždy čekala nová polská i překladová literatura, a občas se povedl pobyt v lipské Deutsche Bücherei, rokem 1990 se otevřely úplně nesrovnatelné možnosti. Zároveň právě tehdy evropská medievistika prožívala jedno ze šťastných a mimořádně produktivních období. Pád sovětského impéria vyvolal otázku, jak chápat Evropu v kulturně historickém smyslu a jak je to s jejími středověkými kořeny. Svou váhu měl i uhrančivý letopočet 2000, jenž v části Evropy vybízel k zájmu o dobu kolem roku

1000, považovanou za přelomovou etapu na cestě k europeizaci Evropy. V přívalu publikací se nápadně uplatňovaly publikace autorsky zaujaté, vyznačující se osobitým úhlem pohledu. Neucházely se o místo v příručních knihovnách, mezi svazky určenými k vyhledávání informací, ale zdůvodňovaly určitý názor.

Co zaznamenat z cesty k *Proměně českých zemí ve středověku*? Určitě 70. léta v expozituře Archeologického ústavu ČSAV v Mostě. Česká archeologie středověku se už tehdy dělila do specializačních částí vymezených podle „sídelních forem“: města, vesnice, hrady, tvrze, kláštery. Před specializací není úniku, jenže do končin pohlcovaných povrchovými doly nedosáhla. Nebyli lidé. Zvláštní situace se měla stát výhodou, vždyť snaha o celkovou představu o středověké skutečnosti se bez elementárního vhledu do různých „sídelních forem“ a do vztahů mezi nimi nemůže obejít.

Důležitá přípravná kapitola se zabývala příčinami pohybu středověké společnosti. Působí to možná podivně, ale před listopadem 1989 chyběla motivace něco takového řešit. Až potom mi jednoho dne došlo, že bez vlastní zdůvodněné představy o tomto tématu se nelze pohnout. Stejně tak bylo jasné, že tohle potřebuje studijní pobyty v zahraničí, k nimž naštěstí sametová revoluce otevřela dveře dokořán. Opožděný úkol žáka poškoláka mohl začít. Postupně jsem probíral velké teorie o příčinách pohybu středověké společnosti, zabýval se dějinami technologií, historickou klimatologií atd., a docházel k závěru, že všechny ty oslnivé výklady spočívají na vratkých nohách. Podmanivá síla monokauzálních výkladů spočívá v jejich jednoznačné povaze, působí jasně, tudíž

was no motivation to investigate something like this. One day, however, it hit me that it would be impossible to progress without a well-established idea about this theme. It was also obvious that I would have to study abroad, which had now been made possible by the Velvet Revolution. The 'late homework of a detained pupil' could begin. I gradually ploughed through the great theories on the causes of the movement of medieval societies, I looked at the history of technologies, the history of climatology, etc., and came to the conclusion that all of these grand explanations were built on shaky foundations. The captivating strength of monocausal interpretations was based on their unambiguous nature; they appear clear and convincing. Those who contend that everything was in fact much more complicated and cite various factors and link them to causal connections soon fall under the suspicion that they are equivocating because they in fact don't know what they're talking about. When I was arranging the effects of the individual factors along a chronological axis, it always came down to the same thing – movement in society was decisive and everything else hinged upon it. The text entitled *Change – the preconditions for medieval transformation* was published in 1994. The homework had finally been handed in.

However, doubts about the need for another book 'about the 13th century' continued, though on the positive side was the question "If so, then how?" Our knowledge, as has been mentioned, had recently been expanded through the works of Vratislav Vaníček and Josef Žemlička, who took a broad look at themes linked to the 13th century. All those who came after them had the advantage that they could

follow in their work, but they had to go in a different direction and in their own way. There were other worthy books to draw inspiration from, such as the unique work by Jaroslav Bakala, Jiří Kejř and Jindřich Tomas. From the multitude of other publications it is impossible to overlook Tomáš Durdík's and Miroslav Plaček's encyclopaedias of Bohemian and Moravian castles, which greatly simplified access to this category of monuments. There is little point in talking about the glut of international literature as each journey brought new prey. One particularly rich hunting ground at that time was a bookshop in Paris. Incidentally, it has been impossible to find anything there in recent years – interest in medieval studies is obviously on the wane.

"If so, then how?" A banal truth teaches us that each historical interest is rooted in the social context which it comes from and which it then returns to with its interpretation. Modern Czech society examined its national history and perceived the Czech state as of great value, and thus interest in the 13th century remained confined to the Czech lands and only left them when following the efforts of the Přemyslid kings to create a Central European confederation. By far the most sensitive issue was the medieval origins of 'German-ness' in the Czech lands, which was perceived in direct parallel with the contemporary political situation. However, all of this was swept aside by the catastrophes in the 1930s and the 1940s when the old Central Europe disappeared. Afterwards, and after the expulsion of the Germans, it was only a matter of time before the origins of 'German-ness' in the Czech lands and the 'colonization issue' in general lost its political connotations and became an

presvědčivě. Každý, kdo vysvětluje, že všechno bylo mnohem a mnohem složitější, vyjmenovává různé faktory a spojuje je do příčinných souvislostí, brzy vzbudí dojem, že mlží, protože vlastně neví. Jak jsem tak působnost jednotlivých faktorů řadil na časové ose, vycházelo mi pořád to samé – rozhodující byl pohyb ve společnosti, na něm záviselo vše ostatní. Text nazvaný *Změna – středověká transformace a její předpoklady* vyšel v roce 1994. Úkol žáka poškoláka byl splněn.

Pochybnosti o smyslu nějaké další knížky „o 13. století“ přetrvávaly, jejich pozitivní stránkou se ale stávala otázka „Pokud ano, tak jak?“ Poznávací prostor u nás nejnověji zaplňovala už zmíněná díla Vratislava Vaníčka a Josefa Žemličky, která pojednávala témata spojená s 13. stoletím v širokých záběrech. Každý, kdo přicházel po nich, měl výhodu, mohl na ně navazovat, ale musel jít jinudy, svou individuální cestou. K uvažované cestě se nabízel další úctyhodné opory, vybavme si jedinečné dílo Jaroslava Bakaly, Jiřího Kejře a Jindřicha Tomase. Z množství dalších a dalších publikací nelze přehlédnout encyklopedie českých a moravských hradů Tomáše Durdíka a Miroslava Plačka, které významně usnadnily přístup k této kategorii památek. O přívalu zahraniční literatury nemá smysl mluvit, každá výprava přinášela novou kořist. Zvlášť bohatým lovištěm byla tehdy knihkupectví v Paříži. Mimochodem, už řadu let v nich nejde nic najít, medievistický zájem nápadně zeslábl.

„Pokud ano, tak jak?“ Banální pravda nás učí, že každý historický zájem je ukotven v tom společenském kontextu, z něhož vychází a do něhož se posléze svým výkladem vrací. Novodobá česká společnost se zabývala národními dějinami

a jako velkou hodnotu vnímala český stát, a tak i zájem o problematiku 13. století neopouštěl rámec českých zemí a do širších souvislostí vstupoval jen ve stopách snah přemyslovských králů o vytvoření středoevropského soustátí. Nanejvýš citlivou otázkou byly středověké počátky „němectví“ u nás, vnímané v přímé spojitosti s dobovou politickou situací. Všechno tohle ale smetly katastrofy 30. a 40. let, v nichž dřívější střední Evropa zmizela. Po nich a po vyhnání Němců bylo jen otázkou času, kdy počátky „němectví“ v českých zemích a vůbec celá „kolonizační problematika“ ztratí svůj politický potenciál a zamíří mezi chladnokrevně řešená badatelská témata.

Přístup ke kolonizační problematice se během druhé poloviny 20. století změnil hned dvakrát. Nejprve přestala být vnímána jako výjimečná kapitola vyhrazená středovýchodní Evropě a začala být srovnávána s časově blízkými (vesměs mnohem skromnějšími) sídelními aktivitami v různých částech kontinentu. Brzy se ale ukázalo, že tento posun nestačí, že vybírá jen části z velkého celku. Adekvátní řešení si vyžádalo úplně jiné měřítko. Začal se prosazovat názor spatřující v naší problematice 13. století součást proměny, která proběhla ve velké části Evropy a středověk rozdělila do dvou etap. Tento obrat podporovala koncepce dvojího středověku, prvotně zrozená ve francouzské medievistice. Poznatky z různých evropských regionů našly společného jmenovatele a začaly zapadat do jednoho celku.

Co ale při zájmu o proměnu českých zemí neopomenout z evropských souvislostí, z takřka nekonečné nabídky? Jen střídmy výběr potěší a aspoň o čtyřech položkách nemůže být pochyb. Mezi prvními do písemných dokladů vstoupili

uncontroversial theme for scholarly research. During the second half of the 20th century the approach towards the issue of colonization changed twice. First of all, it stopped being perceived as an exclusive chapter for Central-Eastern Europe and began to be compared with chronologically similar (though much more modest) settlement activities in various parts of the continent. It was soon demonstrated, however, that this shift was not enough and that it selected only parts from the overall whole. A proper solution required a completely different scale and the opinion became more widespread that the 13th century was part of a transformation that occurred over a large part of Europe and divided the Middle Ages into two stages. This change in view supported the concept of the dual Middle Ages, which first became established in French medieval studies. The findings from different European regions revealed a common denominator and began to mesh together into one whole.

But if you are interested in the transformation to the Czech lands, what shouldn't you omit from the European context that has an almost boundless choice? We can only indulge in a moderate selection and there can be no doubts about at least four areas. Amongst the first from the written documents are the *Hollandi* connected to the priest *Heynricus*, which concluded the Bremen agreement of 1113 on the cultivation of swamped land. They are one of the oldest records of a colonization mechanism based on the clearly defined connection between legal and spatial behaviour, which was then repeated in a countless number of variations. No-one would leave out the Magdeburg archbishop, Wichmann (1152/1154–1192), whose official charters

form a manual for colonization activities and which became a long-lasting template for countries east of the Elbe. And what about the *Sachsenspiegel* with its illustrations, a kind of outstanding comics with captivating vividness? It has to be there. Next? The Book of Henryków, compiled after 1268 for the legal defence of a Cistercian monastery in Silesia. A unique jewel which should occupy a much more prominent place in European medieval studies.

Other issues touch on the time span. In the Czech lands, the 13th century coincides with the last century of the Přemyslids and a delimitation from 1197 to 1306. I have nothing against this, but every historical phenomenon has to be assessed within the time span it is part of. The long-term process of the settlement of the Czech lands began back in the Early Middle Ages, therefore any attempt at an overall understanding would have to start at the beginning – in the 6th and 7th centuries. If we restrict ourselves to the 13th century, we are choosing a specific area but we are abandoning an overall concept. And yet we often repeat that the innovations of the 13th century were adopted surprisingly quickly in the Czech lands. They entered into the acculturation process, the nature of which was determined by the situation on both sides, and so we are faced with the question of where to begin and how far back to go into the Early Middle Ages for the Czech lands. One example might be the beginnings of the landed nobility, a social class whose status rested on noble birth and land ownership. We will not confine their rise to a particular period; it was probably gradual to begin with but from the mid-12th century there is no doubting their expansion. In the Czech lands a significant entity was growing with an

Hollandi v čele s knězem Jindřichem, kteří nejspíš v roce 1113 uzavřeli v Brémách smlouvu o kultivaci zamokřené půdy. Zanechali jeden z nejstarších záznamů kolonizačního mechanismu opřené o jasně definovanou spojitost právního a prostorového chování, jenž se potom opakoval v nepřehledném množství variací. Určitě nikdo by nevynechal působnost magdeburského arcibiskupa Wichmanna (1152/1154–1192), listiny z jeho kanceláře skládají manuál promyšlené kolonizační činnosti, která se v zemích na východ od Labe měla stát dlouho užívaným vzorem. A *Sachsenspiegel* s obrazovými doprovody, výjimečné komiksy s podmanivou názorností? Nesmí chybět. A dál? *Kniha jindřichovská*, sestavená po roce 1268 k právní sebeobraně cisterciáckého kláštera ve Slezsku. Ojedinělý klenot, který by na výsluní evropské medievistiky měl zaujímat ještě mnohem výraznější místo.

Další otázky se týkají časového rozpětí. S 13. stoletím souzní u nás století posledních Přemyslovců a spolu s ním i vymezení 1197 až 1306. Nic proti tomu, jenomže každý historický jev má být posuzován v tom časovém rozpětí, které bylo právě jemu vlastní. Dlouhodobý proces osídlování českých zemí začal hluboko v raném středověku, snaha o celistvé poznání by proto měla začít od jeho prvopočátků v 6. až 7. století. Pokud se omezíme na 13. století, vybereme si specifickou část, na celkovou představu ale rezignujeme. A ještě jinak, často opakujeme, že inovace 13. století byly třeba právě v českých zemích přijímány až překvapivě rychle. Vstupovaly do akulturačního procesu, jehož povahu určovala situace na obou stranách, jsme proto opět před otázkou, kde začít, jak hluboko v domácím

prostředí sáhnout do raného středověku. Příkladem mohou být počátky pozemkové šlechty, tedy takové společenské vrstvy, která svoje postavení opírala o urozený původ a pozemkové vlastnictví. Její nástup neohraničíme nějakým letopočtem, zprvu byl asi pozvolný, od poloviny 12. století však není o její expanzi pochyb. V českých zemích přibýval významný subjekt s nepochybným zájmem o prosperitu pozemkového majetku, o nějž opíral svoje postavení. Viditelným důkazem zůstaly románské kostely roztroušené v krajině českých zemí, prvotně stavěné jako součást sídel rané pozemkové šlechty. Vrátime-li se k problematice 13. století, shledáváme, že inovace vstupovaly do rozvinuté majetkové struktury, která je byla schopna integrovat. Zájem o 13. století nelze proto od podstatně starších počátků pozemkové šlechty oddělit.

Spolu s diachronním přístupem potřebujeme i přístup synchronní, jenž jednotlivé poznávané jevy skládá nazpátek do představy o celku, v němž tyto jevy spojené sítí vazeb mohly fungovat. *Proměna českých zemí ve středověku* zvolila tři oddíly – Proměny moci mocných / Křehké jistoty venkova / Dlouhá cesta do města, které odpovídají třem rozsáhlým tematickým okruhům, jimiž se historické obory dlouhodobě zabývají. Přístup k jednotlivým jevům se snažil respektovat jejich jedinečnou povahu zahrnující i cenné antropologické momenty. Velmi prospěšná se ukazovala znalost míst, o nichž text pojednával. Každý popis hrozí nudou a jedině znalost popisovaných míst může být záchranou. Cesta k definitivnímu výběru se podobala přípravám inscenace a neobešla se bez cvičného přehrávání každé z uvažovaných rolí. Všechno mohlo dopadnout lépe, naštěstí

undoubted interest in the prosperity of its landed property on which it based its status. The visible evidence is in the form of Romanesque churches scattered across the Czech landscape, which were first built as part of the seats of the early landed nobility. If we return to the 13th century, we find that innovations became part of those developed property structures which were capable of integrating them. Therefore, interest in the 13th century cannot be separated from the fundamentally older origins of the landed nobility.

Together with a diachronic approach, we also need a synchronized approach which puts the individual phenomena back into the idea of the whole in which these phenomena might operate within a network of connections. *The Czech Lands in Medieval Transformation* opted for three sections – Transforming the might of the mighty / The frail certainties of the rural milieu / The long journey to the town, which follow three larger thematic series which historical disciplines have long been researching. The approach to each phenomenon attempted to respect its unique character containing

valuable anthropological aspects. It turned out to be very beneficial to have a knowledge of those places mentioned in the text. Each description threatens to be dull and only a knowledge of these places can avoid this. The road to a definitive choice resembled preparations for a performance and required rehearsals for each of the roles under consideration. Everything could have turned out better, fortunately Nakladatelství Lidové Noviny Publishing House proceeded from the first edition (2005) to the second edition (2012) in which at least the errors obvious to the author could be corrected. An English edition then followed, published by Brill (Leiden, Boston 2012). When one American reviewer stated that the idea behind *The Czech Lands in Medieval Transformation* reminded her of an ideal concept for the functioning of the European Union, it pleased the author greatly as he is always happy to proclaim that *each historical interest is rooted in the social context which it comes from and which it then returns to with its interpretation*. The series could now come to a close.

Nakladatelství Lidové noviny přistoupilo po prvním vydání (2005) k vydání druhému (2012), v němž se podařilo napravit aspoň omyly zjevné autorovi. Následovalo i anglické vydání v nakladatelství Brill (Leiden, Boston 2012). Když jedna z amerických recenzentek shledala, že pojetí knihy *The Czech*

Lands in Medieval Transformation připomíná ideální představu o fungování Evropské unie, mohla autora jen potěšit, vždyť tak rád prohlašoval, že *každý historický zájem je ukotven v tom společenském kontextu, z něhož vychází a do něhož se posléze svým výkladem vrací*. Kruh se mohl uzavřít.

VÁCLAV BŮŽEK

Odcházení Ferdinanda I.

The death of Ferdinand I

Václav Bůžek (*1959) works at the Institute of History at the University of South Bohemia's Faculty of Arts, where he lectures on the history of the Early Modern Age and the methodology of historiography. His academic work focuses on the history of the early modern nobility, and the rule and presentation of the Habsburgs in Central Europe in the 16th and 17th centuries.

He is the author and co-author of dozens of academic studies published in journals in the Czech Republic and abroad, and several academic monographs. He recently co-edited the wide-ranging synthesis *The Habsburgs 1526–1740. The Lands of the Bohemian Crown in the Central European Monarchy* (in Czech, 2017); he is the author of the monograph *The Death and Funerals of Ferdinand I and his Sons. Presenting the Catholic faith, political power and dynastic memory of the Habsburgs* (in Czech, 2020), the German translation of which was published by Böhlau Verlag (2021) as *Tod und Begräbnisse Ferdinands I. und seiner Söhne. Repräsentation katholischen Glaubens, politischer Macht und dynastischen Gedächtnisses bei den Habsburgern*.

Prof. PhDr. Václav Bůžek, CSc. (*1959) působí v Historickém ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, kde přednáší dějiny raného novověku a metodologii historické vědy. Ve své vědecké práci se zabývá dějinami raně novověké šlechty, vládou Habsburků ve střední Evropě během 16. a 17. století a jejich reprezentací.

Je autorem a spoluautorem desítek vědeckých studií publikovaných v domácích i zahraničních časopisech a několika vědeckých monografií. V poslední době byl spolueditorem rozsáhlé syntézy *Habsburkové 1526–1740. Země Koruny české ve středoevropské monarchii* (2017); autorem monografie *Smrt a pohřby Ferdinanda I. a jeho synů. Repräsentace katolické víry, politické moci a dynastické paměti Habsburků* (2020), jejíž německý překlad *Tod und Begräbnisse Ferdinands I. und seiner Söhne. Repräsentation katholischen Glaubens, politischer Macht und dynastischen Gedächtnisses bei den Habsburgern* vydal Böhlau Verlag (2021).

In recent years my academic work has focused increasingly on Ferdinand I (1503–1564) and the sons from his marriage to Anna Jagiellon (1503–1547); Maximilian II (1527–1576), Charles of Styria (1540–1590) and Ferdinand of Tyrol (1529–1595).¹ Although the lives of these Habsburgs have received a great deal of attention from historians stretching back from the 19th century to the present day, studies by researchers in several world languages have usually ignored the final years of these rulers, who suffered from various serious illnesses which affected their ability to govern. In order to find out more about this period through their perspective and the eyes of their social circle, I had to opt for a less traditional methodological understanding of the theme and undertake time-consuming research examining neglected personal and official sources, particularly in foreign archives and libraries. I began to think about the methodological basis I would use during my initial deliberations on Ferdinand I's illness, death and funeral, which I included among the aspects of his passing.

I expected the paleographically and linguistically complex reports from the ambassadors at the court of Ferdinand I, the Habsburg family correspondence, and testimonies from the closest courtiers and confidants, including personal chamberlains and physicians, to provide me with the heuristic basis for the answers to two central questions which

I had been ruminating over when I prioritized the methodological approaches of historical anthropology during my theoretical reflections on this theme. The first was aimed at understanding the influence of Ferdinand I's worsening state of health at the end of his life on the performance of the ruler's daily duties. The second looked at how those within his close social circle reflected on the ruler's illness. The intersection of these answers allowed me to define a broad enough path to set out on to discover the process and manifestations of Ferdinand's passing from the power centres of the Holy Roman Empire in the Czech, Austrian and Hungarian lands in the mid-1560s.

The historical-anthropological basis of the research could be used with the precondition that my interpretation of the death of the Holy Roman Emperor, King of Bohemia and Hungary and Archduke of Austria would be shorn of the stereotypical narrative in political history which presented him in two ways. On the one hand, he had gained the reputation as a great ruler of Christian Europe, who defended it against incursions by the Ottoman Turks, while on the other hand, the steps he took to promote centralism and Catholicism provoked conflicts in the politically and religiously divided Holy Roman Empire and the heterogenous communities of the countries of the Central European monarchy over which he reigned and whose needs he apparently did not understand. However, none of these narratives corresponded with my interpretational aims.

I decided I would not attempt a retrospective diagnosis of Ferdinand I's illnesses, despite the fact that such an objective was initially attractive. I quickly discovered that this would be impossible to carry out

1 Bůžek, Václav: *Smrt a pohřby Ferdinanda I. a jeho synů. Repräsentace katolické víry, politické moci a dynastické paměti Habsburků* [The Death and Funerals of Ferdinand I and his Sons. Presenting the Catholic faith, political power and dynastic memory of the Habsburgs]. Praha 2020.

V posledních letech jsem se ve své vědecké práci opakovaně zajímal o Ferdinanda I. (1503–1564) a jeho syny narozené v manželství s Annou Jagellonskou (1503–1547), Maxmiliána II. (1527–1576), Karla Štýrského (1540–1590) a Ferdinanda Tyrolského (1529–1595).¹ Přestože životním osudům uvedených Habsburků věnovala historická věda od 19. století do současnosti dostatek pozornosti, stranou zájmu autorek a autorů odborných pojednání zveřejněných v několika světových jazycích zpravidla zůstávaly poslední roky pozemského života těchto vladařů, kdy trpěli řadou závažných chorob ovlivňujících jejich schopnosti vládnout. Jestliže jsem chtěl blíže poznat toto životní období jejich pohledem a očima sociálního okolí, které je obklopovalo, musel jsem se rozhodnout pro méně tradiční metodologické uchopení tématu a podniknout časově náročný výzkum málo využívaných pramenů osobní i úřední povahy zvláště v zahraničních archivech a knihovnách. O stručné zamyšlení nad zvolenými metodologickými východisky jsem se pokusil v přítomné úvaze o nemocech, smrti a posledním rozloučení Ferdinanda I., které jsem zahrnul do projevů jeho odcházení.

Od paleograficky a jazykově obtížných zpráv vyslanců na dvoře Ferdinanda I., rodinné korespondence Habsburků, svědecktví nejbližších dvořanů a důvěrníků, včetně jejich osobních komorníků a lékařů, jsem očekával, že mi poskytnou heuristickou oporu k odpovědím na dvě základní otázky, které jsem si dlouhodobě kladl, když jsem

při teoretickém promýšlení zvoleného tématu dal přednost metodologickým přístupům historické antropologie. První směřovala k poznání vlivu zhoršujícího se zdravotního stavu Ferdinanda I. na výkon každodenních vladařských povinností koncem jeho života. Druhá souvisela s reflexí nemocného těla vladaře v očích osob z jeho blízkého sociálního okolí. Průnik odpovědí na obě položené otázky mi vymezil dostatečně širokou cestu, po níž jsem se mohl zpočátku vydat, když jsem se pokoušel poznat průběh a projevy odcházení Ferdinanda I. z mocenských středisek v Římsko-německé říši, českých, rakouských a uherských zemí v polovině šedesátých let 16. století.

Historicko-antropologická východiska výzkumu bylo možné využít za předpokladu, že se ve své interpretaci odcházení římského císaře, českého a uherského krále i rakouského vévody oprostím od stereotypních narativů politických dějin, které ho představovaly ve dvou polohách. Na jedné straně získal pověst velkého vládce křesťanské Evropy, kterou bránil proti nájezdům osmanských Turků, na straně druhé svými mocenskými kroky při prosazování centralismu a katolicismu vyvolával konflikty v nábožensky a politicky rozštěpené Římsko-německé říši a nesourodých společenstvích jednotlivých zemí středoevropské monarchie, v nichž vládl a jejichž potřebám údajně nerozuměl. Žádný z narativů, které jsem předestřel pouze ve zkratce, však nesouzněl s mým interpretačním záměrem.

Rozhodně jsem neusiloval o retrospektivní určení diagnóz jednotlivých onemocnění Ferdinanda I., přestože mě takový záměr zpočátku lákal. Brzy jsem zjistil, že jeho vědecké provedení není myslitelné bez lékařského vzdělání, jež historikům zpravidla

1 Bůžek, Václav: *Smrt a pohřby Ferdinanda I. a jeho synů. Reprezentace katolické víry, politické moci a dynastické paměti Habsburků*. Praha 2020.

without a medical education, which historians tend to lack. However, I was interested in the information about the painful state of the Habsburg ruler and his mental wellbeing at the end of his life, when he would have been well aware of the fact that he was no longer capable of carrying out his duties due to his worsening illness. I wanted to enter the private life of the sick ruler so that I could see with my own eyes an ailing, bedridden man and understand the importance of being surrounded by the same material objects which had once surrounded his noble ancestors when their rule was coming to an end and their lives were slowly fading away. While I was critically reading the testimonies of those who were in close contact with the ill sovereign, I not only examined their biographies but I tried to understand how they themselves experienced Ferdinand I's passing from the world.

Even though I was investigating the effect of the illness on the ruler's body, what I mainly saw was a man whose state of health prevented him from enjoying the full personal, social and political life to which he had become accustomed over the years. When the illness forced him to swap the battlefield, parliamentary chamber, personal audiences and political discussions around tables groaning with food for his sick bed, his closest and more distant social circles undoubtedly still continued to see him as a ruler whose passing from the world required the expected ritual. Based on the testimonies of those courtiers who had access to the ill Ferdinand, I became convinced that in their eyes this was not the mere passing of a mortal, but of a ruler exercising control over his entrusted lands and the societies to

be found there. This historical fact opened the door to further ruminations.

If death brought an end to the life in the biological body of a mortal man, this immediately prefigured the birth of the ruler's immortal social body. His symbolic image was not only created at the moment of his last breath but above all during the subsequent ritualized acts linked to exhibiting the body and the process of the funeral. Interpreting the symbols and rituals for the presentation of the ruler's social body went beyond the original historical-anthropological concept of my research and offered me another view of Ferdinand's passing. If an image of the dead ruler's social body emerged during the symbolic communication between people during the posthumous rituals, it was appropriate to ask what actually formed the framework of this image. Was it about the presentation of the ruler's place in the hierarchy of early modern society and his royal deeds entering into the memory of the mourners during the funeral? Was the core of the ruler's immortal social body created around Catholic faith, power and politics? Can the concepts of symbolic communication allow historians to return to an interpretation of the categories of traditional political history by choosing a different methodological path and other heuristic supports? Or is this just part of a postmodern wave which will soon decline as its critics suggest?

I was able to summarize my methodological considerations on this topic using three research questions which I finally chose to examine. I was still interested in the links between Ferdinand's experience of illness and how this affected the performance of his royal duties. I also wanted to

chybí. Naopak jsem se zajímal o projevy bolestivých stavů habsburského vládce a rozpoložení jeho myslí na sklonku života, když si zpravidla velmi dobře uvědomoval, že vzhledem k prohlubujícím se nemocem přestával zvládat svoje běžné vladařské povinnosti. Chtěl jsem proniknout do soukromí nemocného panovníka, abych na vlastní oči viděl churavého člověka upoutaného na lůžko a pochopil symbolický význam hmotných předmětů, jimiž se obklopoval podle vzoru urozených předků v těžkých chvílích končící mocenské kariéry a pozvolna vyhasínajícího života. Protože jsem kriticky četl svědectví osob opakovaně přicházejících do blízkosti nemocného vladaře, pátral jsem nejen po jejich životních osudech, ale pokoušel jsem se pochopit, jak prožívaly odcházení Ferdinanda I. z pozemského světa.

Ačkoli jsem zkoumal vliv nemoci na tělo vládce, spatřoval jsem v něm na prvním místě člověka, jemuž zdravotní stav neumožňoval plnohodnotný osobní, společenský a politický život, na který byl dlouhá léta zvyklý. Když ho průběh nemoci donutil, aby vyměnil bitevní pole, sněmovní kolbiště, osobní audience a politické rozhovory u prostřených stolů za lůžko své ložnice, rozhodně neprestal být vnímán ve svém blízkém i vzdáleném sociálním okolí jako vládce, jehož odcházení z pozemského světa podléhalo očekávanému rituálu. Na základě svědectví blízkých dvořanů majících přístup k nemocnému Ferdinandovi I. jsem dospěl k přesvědčení, že v jejich očích neodcházel z pozemského světa pouze nemocný člověk, ale vladař vykonávající moc nad svěřeným územím a společností, která ho obývala. Zjištěná historická fakta mi následně otevřela dveře k dalším úvahám.

Jestliže smrt zastavila život v biologickém těle smrtelného člověka, bezprostředně předznamenala zrod nesmrtelného sociálního těla panovníka. Jeho symbolický obraz se utvářel nejen v okamžiku posledního vydechnutí, ale zvláště při následných ritualizovaných úkonech spjatých s vystavením tělesných ostatků a průběhem posledního rozloučení. Interpretace obsahu symbolů a rituálů inscenujících sociální tělo vladaře překračovala původně zvolený historicko-antropologický koncept mého výzkumu a nabízela mi další úhel pohledu na odcházení Ferdinanda I. Jestliže obraz sociálního těla zesnulého vládce vznikl při symbolické komunikaci osob během posmrtných rituálů, byla na místě otázka, co vlastně tvořilo jeho kostru. Nešlo o představení místa panovníka v hierarchicky uspořádané společnosti raného novověku a jeho vladařských činů vstupujících při posledním rozloučení do paměti pozůstalých? Nebyla páteří vladařova nesmrtelného sociálního těla jeho katolická víra, moc a politika? Mohou sloužit koncepty symbolické komunikace historičkám a historikům k tomu, aby se vrátili k interpretaci kategorií tradičních politických dějin volbou jiné metodologické cesty a jiných heuristických opor? Nebo představují pouhou postmoderní vlnu, která brzy opadne, jak uvádějí jejich kritici?

Svoje metodologické úvahy o zvoleném tématu jsem mohl shrnout do tří badatelských otázek, k nimž jsem nakonec upřel interpretační pozornost. Nepřestal jsem se zajímat o souvislosti mezi Ferdinandovými prožitky nemocí a jejich bezprostředním vlivem na výkon jeho vladařských povinností. Současně jsem chtěl zjistit, zda osoby z jeho nejbližšího sociálního okolí viděly ve

find out if the people within his closest social circle at the Hofburg in Vienna saw a dying man with whom they had an emotional relationship, or if they were humbly observing the passing of a Habsburg ruler whose predestined immortality through God's grace predetermined their next steps when creating the image of his social body through symbols and rituals. Finally, I asked whether the passing of Ferdinand I from the earthly world was a period of sorrow, or if the burning candles on the castrum doloris and on the altars covered in black cloth at the funeral ceremonies after his death offered messages filled with expectation and merciful hope for the future.

Ferdinand undoubtedly knew that his health had dramatically worsened by the end of 1563, when he turned sixty. He had trouble breathing, he was coughing up blood, he had a high fever and had lost movement in his lower limbs. In addition, he was rapidly losing his short-term memory. He increasingly frequently forgot to carry out urgent official business and documents were left unsigned. He made light of the courtiers' polite reminders and although he stubbornly refused to cut back on his royal duties, when he met his closest courtiers he was unusually irritable, short-tempered and barely concealed his outbursts of anger and rage. He reluctantly limited his diplomatic trips and even completely gave up his beloved hunting which had become too physically demanding for him. He took most of the advice from his personal physicians seriously, but he was unhappy with their different opinions on recommended courses of treatment. Despite his staunch Catholic beliefs, he didn't mind that his best physicians were Lutherans, as long as they could relieve his pain. He

was loathe to admit for a long time that his health was preventing him from carrying out his normal royal duties reliably and on time. Those close to him painted a picture of an ailing ruler who could no longer walk without the support of his personal chamberlain, who suffered from bouts of fever and spent more and more time in Hofburg in a bed covered with several layers of furs.

His loss of interest in performing his official duties became clear when Ferdinand refused to give promised audiences and began to avoid personal dealings with his supreme court dignitaries. When his illness prevented him from attending the court chapel, he spent a great deal of time with his confessor who performed mass at his bedside. It was only at the end of April 1564 that his closest courtiers were able to persuade the gravely ill ruler to pass over to his eldest son, Maximilian II, all of the everyday official duties related to his rule over the Holy Roman Empire, the Kingdom of Bohemia, the Kingdom of Hungary and the Austrian lands. Although the sovereign finally succumbed to the sustained pressure from his closest courtiers, it took him a long time to become reconciled with his decision. In a depressed state his thoughts turned more frequently to his impending death. In his bed chamber he received his sons, his daughter-in-law, his closest courtiers, his personal physicians and his confessor. The sovereign was so exhausted from his fever that he was unable to sign any documents. What he desired above all was rest and the sound of quiet music, when he would quickly close his eyes and fall asleep from exhaustion.

Although Ferdinand was rapidly losing his physical strength, he still maintained his mental faculties. His

vídeňském Hofburgu umírat nemocného člověka, k němuž je poutal citový vztah, nebo pokorně pozorovaly odcházení habsburského panovníka, jehož předurčená nesmrtelnost podmíněná očekávanou boží milostí řídila jejich další kroky, když vytvářely prostřednictvím symbolů a rituálů obraz jeho sociálního těla. V neposlední řadě jsem se opakovaně ptal, jestli bylo odcházení Ferdinanda I. z pozemského světa dobou smutku, nebo planoucí svíce na castru doloris a na oltářích zahalených černým sukem při pohřebních slavnostech po jeho smrti přinášely poselství naplněná očekáváním a milosrdnou nadějí do budoucna.

Ferdinand I. si bez pochyby uvědomoval, že jeho zdravotní stav se prudce zhoršoval koncem roku 1563, kdy překročil šedesát let svého života. Začal špatně dýchat, vykašlával krev, měl vysokou horečku a ztrácel hybnost v dolních končetinách. Navíc ho rychle opouštěla krátkodobá paměť. Stále častěji zapomínal vyřídit naléhavé úřední záležitosti a podepsat dlouho připravené písemnosti. Zdvořilá upomenutí dvořanů bral na lehkou váhu. Ačkoli zarputile nechtěl omezit svoje vladařské povinnosti, při setkání s nejbližšími dvořany byl nezvykle podrážděný, prchlivý, špatně skrýval návaly zloby a hněvu. S nelibostí omezil služební cestování a ze svého programu dokonce zcela vyřadil oblíbené výjízdky na lov, které pro něj byly fyzicky velmi náročné. Rady osobních lékařů bral většinou vážně, ale nebyl spokojený s jejich odlišnými názory na doporučované léčebné postupy. Navzdory přísnému katolickému přesvědčení mu nevadilo, že jeho nejlepší lékaři se hlásili k luterství, jestliže mu dokázali ulevit od bolestí. Dlouho si nechtěl připustit, že mu zdravotní stav stále častěji neumožňoval, aby

včas a spolehlivě plnil běžné vladařské povinnosti. Osobám z jeho blízkosti se nabízel obraz churavějšího vládce, který přestával bez opory osobního komorníka samostatně chodit, trpěl záchvaty zimnice a stále více času trávil v Hofburgu na lůžku obloženém několika vrstvami kožešin.

Ztráta zájmu o plnění úředních povinností se projevovala tím, že Ferdinand I. odmítal udělovat příslibené audience a soustavně se začal vyhýbat osobnímu jednání s vysokými hodnostáři svého dvora. Když přestal kvůli nemoci docházet na bohoslužby do dvorské kaple, trávil hodně času se svým zpovědníkem, který sloužil mši přímo u jeho lůžka. Teprve před koncem dubna 1564 se podařilo nejbližším dvořanům přesvědčit těžce nemocného vládce, aby se ve prospěch svého nejstaršího syna Maxmiliána II. vzdal výkonu každodenních úředních povinností, které souvisely s jeho vládou v Římsko-německé říši, Království českém, Království uherském a rakouských zemích. Přestože panovník nakonec podlehl cílenému nátlaku blízkých dvořanů, nemohl se dlouho se svým rozhodnutím smířit. V depresivních stavech stále častěji pomýšlel na blízkou smrt. K jeho lůžku přicházeli synové, snacha, blízcí dvořané, osobní lékaři a zpovědník. Horečkami vyčerpaný panovník byl natolik zesláblý, že nebyl schopen vlastní rukou podepsat žádnou písemnost. Toužil především po klidu a tónech tiché hudby, kdy vyčerpáním zavíral oči a rychle usínal.

Ačkoli Ferdinanda I. kvapem opouštěly fyzické síly, neztrácel rozumové schopnosti. Osobní lékaři potvrzovali, že s nimi tichým hlasem mluvil o smrti, na niž se připravoval. Rychle se blížící odchod z pozemského světa podle jejich slov mohl odvrátit

personal physicians reported that he spoke to them in a low voice about the death he was preparing for. According to them, his imminent departure from the earth could only be prevented by a divine miracle, whose effect would supersede the healing practices of the university-trained renaissance physicians. One month before his death he complained of heart trouble and pains on the left side of his chest. Repeated bouts of dry coughing would bring on continued choking. His lower respiratory tract was clogged with thick mucus which the doctors regularly drained off. He became so weak that he could no longer sit up in bed and had to lie down motionless. He died of a fever and acute respiratory problems during a severe coughing fit at 7pm on 25 July 1564.

Despite the fact that until his last moments on earth Ferdinand was aware of the constant pain and loss of physical strength, he had long refused to accept the opinion of his closest courtiers that the time had come to transfer his sovereign powers to his eldest son (the repercussions of which were being felt in the Holy See and the royal courts across Europe). Despite his initial irascibility, his last days were characterized by Christian humility, reconciliation and personal preparation for a good death.

While his sons, daughter-in-law, close courtiers and personal physicians who were present at his bedside were able to observe the pathological signs of the disease in the ailing body of the sovereign and his painful condition, immediately after his death a completely different image of the deceased was spread from Vienna to the European capitals in ambassadorial reports and funeral notices to relations. While trying to understand the message

of this image, I first of all had to grasp the symbolic meaning of the methods that were used. The creators of this image placed an emphasis on portraying the ritual of Ferdinand I's good death as a devout Catholic who, prior to leaving this world, confessed and subsequently received the sacrament of Extreme Unction. After performing these rituals he embarked with a crucifix in his clasped hands on a symbolic journey, lit by candles placed around his bed, towards the eternal salvation of his immortal social body.

When, just before dying, Ferdinand looked up from his bed towards the portrait of his prematurely deceased wife Anna Jagiellon, it seemed he was sending his own symbolic message that he had fulfilled what had been expected of him on earth. Their marriage had been blessed with a large number of male and female heirs. The children guaranteed the continuity of the Habsburg dynasty and would carry the legacy of their father's social body. Ferdinand's peaceful death was accompanied by feelings of humility, reconciliation and the awareness of ancestral continuity. In the following weeks, similar values from Christian life were expressed in the speeches of condolence from his closest relations.

At this point, I was faced with a very difficult interpretive task. Did the disseminated image of Ferdinand's death correspond with what actually happened by his bedside or was it a description of the traditional steps expected from such a ritual? Through ambassadorial documents I was able to examine the testimonies of people who were witnesses to the sovereign's death. And although I could not completely rule out platitudes in their statements, I found no evidence to suggest that Ferdinand's behaviour on

pouze boží zázrak, jehož účinek měl nahradit léčebné postupy univerzitně vzdělaných renesančních lékařů. Měsíc před smrtí si panovník stěžoval na bolesti srdce a levé strany trupu. Při opakovaných záchvatech suchého kašle se nepřestával dusit. Dolní cesty dýchací měl zanesené hustým hlenem, který mu lékaři pravidelně odsávali. Byl natolik slabý, že se již nedokázal posadit na lůžku, proto pouze nehybně ležel. Zemřel v horečkách, při prudkém záchvatu kašle a akutních dýchacích obtížích 25. července 1564 v sedm hodin večer.

Přestože si Ferdinand I. uvědomoval do posledních okamžiků svého pozemského života neutichající tělesné bolesti a ztrátu fyzických sil, dlouho se nechtěl smířit s názorem nejbližších dvořanů, jehož ozvuky pronikaly ke Svatému stolci a na královské dvory v Evropě, že nastala v jeho životě doba zlomu, kdy musel předat vladařské pravomoci nejstaršímu synovi. Navzdory prvotní podrážděnosti doprovázela počátek jeho odcházení následná křesťanská pokora, lidská smířlivost a osobní příprava na dobrou smrt.

Zatímco synové, snacha, blízcí dvořané a osobní lékaři mohli u lůžka pozorovat patologické projevy nemoci odcházejícího biologického těla vládce a jeho bolestné stavy, šířil se bezprostředně po Ferdinandově smrti z Vídně ve zprávách vyslanců a ve smutečních oznámeních pozůstalých do evropských metropolí zcela jiný obraz nebožtíka. Jelikož jsem se snažil porozumět jeho poselství, musel jsem nejprve pochopit symbolický význam použitých prostředků. Autoři tohoto obrazu kladli důraz na vylíčení rituálu dobré smrti Ferdinanda I. jako přesvědčeného katolíka, jenž se těsně před odchodem z pozemského života podle očekávání vyzpovídal a následně přijal

svátost posledního pomazání. Po vykonání těchto rituálů nastoupil s krucifixem v sepjatých rukách na symbolickou cestu osvětlenou zapálenými svícemi umístěnými okolo lůžka za věčnou spásou svého nesmrtelného sociálního těla.

Jestliže Ferdinand I. těsně před smrtí upíral z lůžka pohled na podobiznu své předčasně zesnulé manželky Anny Jagellonské, vysílal vlastní symbolické poselství o tom, že naplnil své očekávané pozemské poslání. Jejich manželství bylo z boží vůle obdařeno řadou mužských i ženských potomků. Děti byly zárukou kontinuity habsburské dynastie a dědici paměti odkazu sociálního těla jejich otce. Ferdinandovu klidnou smrt doprovázely pocity pokory, usmíření a vědomí rodové nepřetržitosti. Obdobné hodnoty křesťanského života promlouvaly v následujících týdnech z řeči kondolencí přicházejících nejbližším pozůstalým.

V tomto okamžiku jsem stál před velmi obtížným interpretačním úkolem. Odpovídal komunikativní obraz Ferdinandovy smrti tomu, co se skutečně odehrávalo na lůžku v jeho ložnici, nebo šlo o popis stereotypních kroků očekávaného rituálu? Zprostředkované výpovědi vyslanců jsem konfrontoval svědectvím osob sledujících panovníkovu smrt na vlastní oči v přímém přenosu. Ačkoli jsem nemohl ani v těchto případech úplně vyloučit stereotypy v jejich výpovědích, nenašel jsem jediný důkaz o tom, že by se Ferdinand I. choval na smrtelném lůžku v rozporu s rituálem dobré smrti křesťana. O tom, že takové pochybnosti historika jsou oprávněné, svědčila protikladná svědectví o smrti Maxmiliána II., kdy se nejbližší pozůstalí vzájemně přesvědčovali, že umírající vladař skutečně vykonal

his death bed was contrary to the ritual of a good Christian death. The historian, though, is justified in having such doubts as can be seen in the contradictory testimonies surrounding the death of Maximilian II, when those closest to him convinced themselves that the dying ruler had indeed performed all the expected steps of the ritual of a good death so that he could die a Catholic. Misgivings arose here due to his lifelong leanings towards Lutheranism.

The social body of Ferdinand I's journey to eternal salvation was guided by the ancient rituals of public ceremonies connected to the display of the body, the organization of the funeral and the coffin's transferal to the family tomb. The image of the social body created by the descendants and mourners commemorated his Catholic faith, earthly rule and the sovereign acts of an immortal Christian knight at two of the most important funeral ceremonies held in Vienna on 6 and 7 August 1565, and two weeks later in Prague. While the ritual of the good death portrayed the deceased as a devout Catholic, the funeral procession accentuated the deceased's place in society and his rule.

When I compared the description of the cortege in the illustrated reports with the testimonies of those who attended the funeral ceremonies I discovered something which confirmed my working hypothesis. The linear order of the funeral procession from front to back mirrored the steps of the hierarchical pyramid of early modern society, at the top of which was the body of the deceased sovereign placed in a coffin on a hearse. Those nearest to his body belonged to the very top of the social pyramid. Those mourners who were furthest from the body were from the lowest levels of society.

At the funeral procession, in front of the hearse bearing the coffin, Ferdinand's political power was represented by his Order of the Golden Fleece, the imperial crown on a helmet, a large imperial coat of arms, and armour with the image of a two-headed eagle. One head wore the crown of the Roman king, the second the crown of the Roman emperor. The imperial, Czech and Hungarian crown jewels were specific representations of his rule. Given the fact that Ferdinand I had exercised political power over specific territory, its size had to be included in the display of the deceased's social body.

The commemoration of the dignity of imperial and royal power consecrated by God acquired a symbolic form in other sections of the cortege. The parade of several groups of three men in dark cloaks and ceremonial hats leading horses and carrying banners with embroidered emblems of different territories offered a view of the extent of the territory which had been ruled by the sovereign. In order to verify the informative value of this depiction I decided to use geographical methodology by transferring the territorial symbols onto a map.

This communicative image of territorial power offered a view of the states over which Ferdinand had ruled (the Roman-German Empire, Bohemia, Moravia, Silesia, Upper and Lower Lusatia, Hungary, the Austrian lands), but in the procession there were also emblems of other territories (Burgundy, the states of the Apennines and the Iberian Peninsula) to which he had only had a theoretical claim arising from the formal title of Spanish Infanta. The image of his rule was also created in the funeral procession by the emblems of several territories which were part of the

před posledním vydechnutím všechny očekávané kroky rituálu dobré smrti, aby mohl zemřít jako katolík. Nejistotu vzbuzovaly jeho celoživotní sympatie k luterství.

Cestu za věčnou spásou sociálního těla Ferdinanda I. řídily starobylé rituály veřejných obřadů spjatých s vystavením jeho tělesných ostatků, uspořádáním pohřbu a uložením rakve do rodinné hrobky. Obraz sociálního těla vytvářeli jeho potomci a smuteční hosté oslavou katolické víry, územní vlády a vladařských činů nesmrtelného křesťanského rytíře v dramaturgii dvou nejvýznamnějších posledních rozloučení, konaných ve Vídni 6. a 7. srpna 1565 a o dva týdny později v Praze. Jestliže rituál dobré smrti ukazoval nebožtíka jako přesvědčeného katolíka, sloužil pohřební průvod k inscenaci místa nebožtíka ve společnosti a představení jeho vlády.

Když jsem porovnal vyobrazení konduktu ve výtvarných reportážích se svědectvími přímých účastníků smuteční slavnosti, dospěl jsem ke zjištění, která potvrdila moje pracovní hypotézy. Lineární řazení pohřebního průvodu odpredu dozadu zrcadlilo stupně pomyslné pyramidy hierarchického uspořádání raně novověké společnosti, jejíž vrchol ve středu zaujímal tělo zesnulého panovníka umístěné v rakvi na márách. Nejblíže k jeho ostatkům kráčely osoby patřící ke špičkám sociální pyramidy. V největší vzdálenosti od mrtvého těla šli účastníci pohřbu náležející k nejnižším společenským vrstvám.

Ferdinandovu politickou moc znázorňovala v pohřebním průvodu před márami s rakví jeho smuteční výbava, k níž patřil Řád zlatého rouna, císařská koruna na helmě, velký císařský erb a brnění s vyobrazením dvouhlavé orlice. Jedna hlava

orlice nesla korunu římského krále, druhá korunu římského císaře. Konkrétní odkazy na vládu souvisely s představením říšských, českých a uherských korunovačních klenotů. S ohledem na skutečnost, že Ferdinand I. vykonával politickou moc nad konkrétním územím své vlády, nemohl jeho rozsah zmizet z inscenace sociálního těla nebožtíka.

Oslava důstojenství Bohem posvěcené císařské a královské moci nad územím získávala symbolickou podobu v další části konduktu. Přehlídka několika trojic mužů v tmavých pláštích a ceremoniálních kloboucích na hlavách, kteří vedli koně a nesli praporek s vyšitým zemským znakem určitého území, nabízela pohled na územní rozsah vlády zesnulého panovníka. Abych ověřil vypovídací hodnotu tohoto znázornění, rozhodl jsem se použít geografickou metodu a přenesl jsem představované symboly území do mapy.

Komunikativní obraz teritoriální moci nabízel pohled na státní celky, v nichž Ferdinand I. skutečně vládl (Římsko-německá říše, Čechy, Morava, Slezsko, Horní a Dolní Lužice, Uhry, rakouské země), ale v průvodu byly nesené znaky dalších teritorií (Burgundsko, državy na Apeninském a Pyrenejském poloostrově), k nimž měl pouze teoretický nárok vyplývající z formálního titulu španělského infanta. Imaginární obraz jeho vlády tvořily v pohřebním průvodu znaky některých území, která byla součástí Království uherského, ale patřila pod svrchovanost sultána. Šlo o chybu v reportáži, nebo o záměr ve scénáři konduktu?

Jestliže Ferdinand I. měl při posledním rozloučení vstupovat do paměti pozůstalých jako spravedlivý a moudrý vládce nad rozsáhlým územím ve střední Evropě, které ohrožovaly nájezdy osmanských

Kingdom of Hungary but which were now under the sovereignty of the Sultan. Was this an error or was it a deliberate part of the cortege scene?

If during the funeral Ferdinand I was to be remembered by the mourners as a just and wise ruler over extensive territory in Central Europe which was threatened by incursions from the Ottoman Turks, then the image of his social body also had to display the values of Christian chivalry, to which he, as with his ancestors, avowedly committed himself. He presented himself as the defender of the Christian faith in all of those lands which were part of the Kingdom of Hungary but which were temporarily ruled by the Sultan. Therefore, this was no mistake in the cortege but a symbolic expression of the Christian values of Ferdinand's rule, creating the core of his social body.

With its symbolic expressions, the staging of the funeral procession legitimized the political actions of the deceased which historians have used to establish the traditional narrative of his life. The sovereign's biological body was dead, but his social body lived on. The period of mourning the loss of someone close was quickly transformed into the expectation of salvation, hope, and dynastic and sovereign succession, as can be observed from the arrangement of the social hierarchy in the sacred area before the castrum doloris with the remains of the deceased during the requiem mass at St Stephen's Cathedral in Vienna and St Vitus Cathedral in Prague.

Only Ferdinand's sons, who were nearest to their father, were allowed to touch the castrum doloris with his remains. The candlelight illuminated the

pyramid-shaped cupola on the castrum doloris, at the top of which was an imperial eagle directed towards the heavens.

The symbol of the sovereign's Catholic faith and political power over extensive territory was created by a clearly visible central point in the sacred space, which the deceased sons looked towards from the closest possible distance. I tried to find out how the language of these symbols was related to the passing of Ferdinand I. Was this really an intended part of the funeral ritual? What could it have been expressing?

The imaginary visual line joining the coffin with the dead body of Ferdinand I, the illuminated imperial eagle on the cupola of the castrum doloris, the celestial space in the gothic vault of the cathedral and the eyes of the deceased sons determined the expected direction of the symbolic journey of the deceased ruler's social body. In other words, the prayers for the salvation and eternal glory of the deceased's soul were accompanied by clear gestures demonstrating the acceptance of responsibility for his political legacy. This obligation was taken on at the funeral by the eldest son, Maximilian II.

The symbolic behaviour beside the castrum doloris during the requiem mass was not coincidental but conformed to the provisions of Ferdinand I's testament from 1554. The written statement of this charter was displayed in visual form at the church ceremony. The message was understandable to the gathered mourners who had not had the opportunity to read the will. According to the last will, following his father's death, Maximilian II was to assume control over the Roman-German Empire, the Kingdom of Bohemia, the Kingdom of Hungary, Lower and Upper

Turků, patřily do obrazu jeho sociálního těla hodnoty křesťanského rytířství, k nimž se obdobně jako jeho předkové výslovně hlásil. V roli ochránce křesťanské víry vystupoval rovněž nad všemi zeměmi přivtělenými ke Království uherskému, dočasně ovládanými sultánem. V reportáži nešlo o chybu, nýbrž o symbolické vyjádření křesťanských hodnot Ferdinandovy vlády tvořících páteř jeho sociálního těla.

Dramaturgie pohřebního průvodu symbolickými prostředky potvrzovala legitimitu mocenských kroků nebožtíka, z nichž vycházeli historičky a historikové při výstavbě opěrných pilířů tradičního narativu o jeho životních osudech. Biologické tělo vládce zemřelo, ale jeho sociální tělo ožívalo. Čas smutku ze ztráty blízkého člověka se rychle proměnil v očekávání spásy, naděje, dynastické a vladařské poslušnosti, jak lze pozorovat ze sociální hierarchie v uspořádání posvátného prostoru před castrum doloris s ostatky nebožtíka během zádušní mše v chrámu svatého Štěpána ve Vídni a chrámu svatého Víta v Praze.

Pouze Ferdinandovi synové se směli svými těly dotýkat castra doloris s ostatky jejich otce, v jejichž nejtěsnější blízkosti měli svá místa. Světlo svíce ozařovalo na castru doloris jeho kupoli ve tvaru pyramidy, na jejímž vrcholu byla umístěna císařská orlice směřující k nebesům. Symbol katolické víry a politické moci zesnulého panovníka nad rozsáhlým územím tvořil dobře viditelný středobod posvátného prostoru, k němuž z největší blízkosti hleděli synové nebožtíka. Pokoušel jsem se dále zjistit, jak řeč těchto symbolů souvisela s odcházením Ferdinanda I. Šlo skutečně o záměr v rituálu posledního rozloučení? O čem mohl vypovídat?

Pomyslná vizuální osa spojující rakev s mrtvým tělem Ferdinanda I., nasvícenou císařskou orlicí v kupoli castra doloris, nebeský prostor v gotické klenbě chrámu a oči nebožtíkových synů určovala očekávaný směr symbolické cesty sociálního těla zesnulého panovníka. Jinými slovy řečeno, modlitby za spásu a věčnou slávu duše zesnulého vládce doprovázela dobře čitelná gesta demonstrující převzetí odpovědnosti za uskutečňování jeho politického odkazu. Tento závazek při posledním rozloučení s otcem přebíral nejstarší syn Maxmilián II.

Symbolické jednání u castra doloris při zádušní mši nebylo náhodné, ale odpovídalo ustanovení testamentu Ferdinanda I. z roku 1554. Písemná výpověď této listiny byla při církevním obřadu inscenovaná ve vizuální podobě. Její poselství bylo srozumitelné shromážděným smutečním hostům, kteří neměli možnost závět číst. Podle znění nebožtíkovy poslední vůle měl Maxmilián II. po otcově smrti převzít vládu v Římsko-německé říši, Království českém, Království uherském, Dolních a Horních Rakousích, druhorozený arcikníže Ferdinand v Tyrolsku a Předních Rakousích, nejmladší arcikníže Karel ve Vnitřních Rakousích. Pouze Maxmilián II. byl jako nositel odkazu nesmrtelného sociálního těla otce v habsburské dynastii po své smrti pochován po boku rodičů Anny Jagellonské a Ferdinanda I. do hrobky v chóru chrámu svatého Víta v Praze.

Ferdinandovo odcházení neskončilo smrtí a pohřbem biologického těla nebožtíka. Inscenací nesmrtelného sociálního těla vládce a převzetím jeho odkazu při zádušní mši v posvátném prostoru chrámu totiž pokračovalo v dalších symbolických obrazech o jeho pozemském životě, vznikajících na objednávku

Austria; the second born, Archduke Ferdinand, would rule over Tyrol and Outer Austria; and the youngest, Archduke Charles, would rule over Inner Austria. After his death, only Maximilian as the bearer of the legacy of the immortal social body of his father in the Habsburg dynasty was buried alongside his parents Anna Jagiellon and Ferdinand in a tomb in the gallery of St Vitus Cathedral in Prague.

Ferdinand's passing did not end with the death and burial of his biological body. The ceremony around the immortal social body of the ruler and the assumption of his legacy at the requiem mass in the sacred space of the cathedral then continued in other symbolic images relating to his life on earth commissioned by the bereaved, particularly in the form of celebratory poems. Memories of the ritual connected to the passing of Ferdinand I were reawakened during the funeral of Maximilian II on 22 and 23 March 1577 in Prague. Its symbolic content and process influenced the dynastic memory of the Habsburgs so much that it served as a template for the funerals of Ferdinand's son Maximilian II and grandson Rudolph II. The culture of memories reawakened the dead in the minds of the living.

A move away from traditional historical narratives that presented Ferdinand I as a great Christian sovereign who forcibly asserted his authority and Catholic faith through political and religious conflicts in the lands where he ruled allowed me to

try to describe the end of his life from a different perspective. The initial choice of a historical-anthropological viewpoint allowed me to look at a sick man, struggling in the final years of his life to maintain political power while losing his ability to govern. However, those closest to him did not only follow the ailing biological body of a sick person, instead they saw the passing of a sovereign whose social body was immortal through God's will. The image of such a body was created during the symbolic communication between the bereaved and the mourners during the display of his remains and the different aspects of the funeral ceremony.

During these rituals, a visual form was given to the basic categories of traditional political history; for example, dynasty, emperor, king, duke, insignia, state, society, government, war, power and faith, which according to the sources were understandable to those present. In this way the concept of symbolic communication opens the door for historians to the mental world of actors who find themselves for various reasons at the centre of their research interests. I believe that this approach, together with a historical-anthropological basis, provided a broad enough methodological grounding for my interpretation of the passing of Ferdinand I. When reflecting on this, I was reminded of the well-known axiom from the opening lecture that history does not begin at the doors to the archives.

pozůstalých zvláště v oslavných básních. Vzpomínky na rituály spjaté s odchodem Ferdinanda I. znovu ožívaly při posledním rozloučení s Maxmiliánem II. 22. a 23. března 1577 v Praze. Jejich symbolický obsah a průběh natolik ovlivnily dynastickou paměť Habsburků, že sloužily jako vzor při pohřbech Ferdinandova syna Maxmiliána II. a vnuka Rudolfa II. Kultura vzpomínek oživovala mrtvé v paměti živých.

Odklon od tradičních narativů historické vědy, představujících Ferdinanda I. jako velkého křesťanského panovníka vyvolávajícího násilným prosazováním své mocenské autority a katolické víry politické a náboženské konflikty v zemích, kde vládl, mi umožnil, abych se pokusil vylíčit závěr jeho života z jiného úhlu pohledu. Prvotní volba historicko-antropologického úhlu pohledu mi dovolila spatřit nemocného člověka zápasícího v posledních letech svého pozemského života o udržení politické moci a ztrácejícího schopnost vládnout. Lidé z jeho nejbližšího okolí však nesledovali pouze umírání biologického těla nemocného člověka, ale viděli

odcházení panovníka, jehož sociální tělo bylo z boží vůle nesmrtelné. Obraz takového těla se utvářel při symbolické komunikaci pozůstalých a smutečních hostů během vystavení jeho ostatků a jednotlivých kroků pohřební slavnosti.

Při těchto rituálech získávaly vizuální podobu základní kategorie tradičních politických dějin, například dynastie, císař, král, vévoda, insignie, stát, společnost, vláda, válka, moc či víra, které byly podle svědectví pramenů srozumitelné přítomným účastníkům. Tímto způsobem otevírá koncept symbolické komunikace historičkám a historikům dveře do myšlenkových světů aktérů, kteří se ocitnou z různých důvodů ve středu jejich badatelské pozornosti. V mých úvahách narýsoval tento přístup společně s historicko-antropologickými východisky dostatečně široký metodologický prostor, v němž jsem ukotvil svou interpretaci odcházení Ferdinanda I. Při jeho promyšlení jsem si znovu uvědomil obsah známé proseminární poučky o tom, že práce historika nezačíná ve dveřích archivu.

TOMÁŠ MALÝ

„Antropologizovaná“ historie: Korunovace Madon v 18. století

‘Anthropologized’ history: the Madonna coronations of the 18th century

Tomáš Malý (*1978) lectures at the department of history at Masaryk University's Faculty of Arts. In his teaching and academic work he focuses on the history of religion and culture in early modern Central Europe. He has written books and studies on Baroque piety, religious imagination and secularization. Some of the monographs he has had published include: *Images and Ritual: The Roman Coronations of Madonnas and the Concept of Baroque Culture* (in Czech, 2019); *Images of Purgatory. Studies on Baroque Imagination* (with P. Suchánek, in Czech, 2013); *The Internal Landscape of a Vanished Town. Religious Confraternities of Baroque Brno* (with V. Maňas and Z. Orlita, in Czech, 2010).

Doc. Mgr. Tomáš Malý, Ph.D. (*1978) přednáší na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Ve své pedagogické i odborné činnosti se věnuje dějinám náboženství a kultury ve střední Evropě raného novověku. Je autorem knih a studií o barokní zbožnosti, náboženské imaginaci a sekularizaci. Vydal mj. monografie: *Obrazy a rituál: římské korunovace divotvorných Madon a koncept barokní kultury* (2019); *Obrazy očištění. Studie o barokní imaginaci* (s P. Suchánkem 2013); *Vnitřní krajina zmizelého města. Náboženská bratrstva barokního Brna* (s V. Maňasem a Z. Orlitou 2010).

In his book *In Defence of History* from 1997, Richard J. Evans looked at the relationship between historical reality and the way in which historians write about it – the ‘discourse on history’. In his dispute with postmodern ideas – i.e. linguistic and literary-critical perspectives – he stated that these phenomena could not be combined; i.e. the discourse does not in itself shape the past: “the most that it is possible to argue is that it constructs our attempts to represent it”.¹ Without any doubt historical discourse primarily shapes our ideas about the past and our understanding of the past in relation to the world today. And in an era of deep social and scientific scepticism, this has also understandably led to doubts concerning the certainty of an objective knowledge of the past, and with it a discussion ranging between two extreme positions – the belief on the one hand that ‘accurate’ work with historical sources guarantees a problem-free, objective understanding of the past, while on the other is the assertion that history is conceivable solely as texts produced by historians.

Reflections on the way in which treatises on history are created, including ‘writing history’ itself, are typical in historiography and are amongst its fundamental components and tasks. This makes historiography a very privileged discipline amongst other scientific subjects, which – no matter the extent to which historians like to emphasize the decline of their own social prestige at the expense of social and natural sciences – is capable of a high level of self-refinement and constant self-reflection, which is seen today with its strong interdisciplinary perspective.²

1 Evans, Richard J.: *In Defence of History*. London 2012, p. 100.

The following text is an attempt at such a reflection on writing a specific analysis on a microlevel with a historical-anthropological and historical-sociological focus. Its theme is the early modern coronations of images of the Madonna that were considered to be miraculous.³ These coronations had a long tradition, though they gained a new dynamism after the Council of Trent when a new ritual was created and guaranteed by the Chapter of St Peter in Rome. Throughout the 17th century these coronations were held exclusively in Italy and above all in Rome. In the second decade of the 18th century the ritual was adopted by territories outside of Italy, with coronations in the Dalmatian town of Tersatto (Trsat-Rijeka, Croatia) in 1715, at Holy Mountain near Gorica (Slovenia) and in Czestochowa in Poland in 1717. By the end of the 18th century a further thirty Roman (Vatican) coronations were held, mainly in the Polish-Lithuanian Commonwealth and the Habsburg monarchy. Three of these events were to become the subject of my research – the coronation of a statuette at Holy Mountain (Svatá Hora) near Příbram in 1732, of a relief at Holy Hill (Svatý Kopeček) near Olomouc, and of an icon in the Church of the Augustinians in Brno in the same year of 1736.

2 When writing this essay, the following works were particularly inspiring: Certeau, Michel de: *L'Écriture de l'histoire*. Paris 1975; Ginzburg, Carlo: *Il filo e le tracce. Vero falso finto*. Milano 2006; Ginzburg, Carlo: *Miti, emblemi, spie. Morfologia e storia*. Torino 1986; Hartog, François: *Croire en l'histoire*. Paris 2013; Chartier, Roger: *Au bord de la falaise*. Paris 1998; Reinhard, Wolfgang: *Geschichte als Anthropologie*. Ed. Peter Burschel, Marie von Lüneburg. Köln – Weimar – Wien 2017; Veyne, Paul: *Comment on écrit l'histoire, suivi Foucault révolutionne l'histoire*. Paris 1996.

3 Malý, Tomáš: *Obrazy a rituál. Římské korunovace divotvorných Madon a koncept barokní kultury* [Image and Ritual: The Roman Coronations of Madonnas and the Concept of Baroque Culture]. Praha 2019.

V knize *In Defence of History* z roku 1997 se historik Richard J. Evans zamýšlí nad vztahem mezi historickou skutečností a způsobem, jakým o ní píše historikové, tzv. diskursem o dějinách. V konfrontaci s postmodernistickým – vpravdě jazykovědným a literárněvědným – názorem tvrdí, že uvedené fenomény nelze slučovat, resp. že diskurs neutváří minulost samotnou: „maximálně by snad bylo možné tvrdit, že utváří naše pokusy o její reprezentaci“.¹ Je jisté, že historický diskurs utváří především naši představu o minulosti, porozumění minulému ve vztahu ke světu současnému. A doba silného společenského i vědeckého pochybování pochopitelně přinesla mj. zpochybnění jistoty objektivního poznání minulosti, a tím i diskusi pohybující se mezi dvěma extrémními pozicemi, tj. přesvědčením, že „poctivá“ práce s historickými prameny je zárukou bezproblémového, objektivního porozumění minulosti na straně jedné, a tvrzením, že historie je myslitelná pouze jako texty, jež produkují historikové na straně druhé.

Reflexe způsobu vytváření odborných pojednání, včetně samotné praxe „psaní dějin“, jsou pro historickou vědu typické a patří k jejím zásadním součástem a úkolům. To z historiografie činí mezi ostatními vědními obory velice privilegovanou disciplínu, která, jakkoli historikové rádi zdůrazňují pokles vlastní společenské prestiže na úkor jiných, sociálních a přírodních věd, je schopna vysoké míry vlastní kultivace a neustálé sebereflexe, a to dnes již v silně mezioborové perspektivě.²

1 Evans, Richard J.: *Na obranu historie*. Praha 2019, s. 95.

Následující text je pokusem o takovou reflexi způsobu psaní na mikroúrovni jedné konkrétní analýzy historicko-antropologického a historicko-sociologického zaměření. Jejím tématem se staly raněnovověké korunovace obrazů Madon, považovaných za zázračné, divotvorné.³ Tyto korunovace měly dlouhou tradici, nicméně po tridentském koncilu získaly na dynamice, mj. vytvořením nového rituálu, za nímž stála kapitula sv. Petra v Římě. V průběhu 17. století byly korunovány výhradně obrazy v Itálii, zejména v Římě. Ve druhé dekádě 18. století se rituál přenesl i mimo italské území, když proběhly korunovace v dalmatském městě Tersatto (Trsat-Rijeka, Chorvatsko) v roce 1715, na svaté hoře u města Gorica (Slovinsko) a v polské Čenstochové roku 1717. Do konce 18. věku se vně Itálie uskutečnily další tři desítky římských (vatikánských) korunovací, a to především na území polsko-litevské unie a habsburské monarchie. A právě tři zdejší události představovaly samotný předmět mého výzkumu, totiž korunovace sošky na Svaté Hoře u Příbrami roku 1732, reliéfu na Svatém Kopečku u Olomouce v témže roce a ikony v kostele augustiniánů v Brně roku 1736.

2 Následující esej byl inspirován zvláště těmito pracemi: Certeau, Michel de: *Psaní dějin*. Brno 2011; Ginzburg, Carlo: *Il filo e le tracce. Vero falso finto*. Milano 2006; Ginzburg, Carlo: *Miti, emblemi, spie. Morfologia e storia*. Torino 1986; Hartog, François: *Věřit v dějiny*. Brno 2016; Chartier, Roger: *Na okraji útesu*. Červený Kostelec 2010; Reinhard, Wolfgang: *Geschichte als Anthropologie*. Ed. Peter Burschel, Marie von Lüneburg. Köln – Weimar – Wien 2017; Veyne, Paul: *Jak se píšou dějiny*. Červený Kostelec 2010.

3 Malý, Tomáš: *Obrazy a rituál. Římské korunovace divotvorných Madon a koncept barokní kultury*. Praha 2019.

The early modern Marian coronations were ceremonial events which usually lasted for one week. At the heart of the celebration was the ritual crowning of the Madonna (and the Infant Jesus), which had been prescribed by the Vatican Chapter and was accompanied by the ceremonial liturgy, sermons, administering the sacrament, processions with the crowned images, fireworks and the illumination of special areas, military salves and music. All of this took place in areas which were decorated with enormous triumphal arches, backdrops, emblems and flowers. The sources tell us that there was a huge number of visitors (from thousands to tens of thousands of people), who were offered souvenirs, engravings and small prints, while larger commemorative prints were made at every celebration to be sent to Rome as proof that the ceremony had been carried out. These events were organized by the local monastic communities, though permission from Rome had to be arranged by the local bishop.

Three Bohemian-Moravian coronations were among the grandest ceremonies in the Czech lands during the Baroque period. It is therefore understandable that they have come to the attention of scholars researching local culture, art and piety in the 18th century. The coronations appeared to them as spectacular religious celebrations, contrasting with the secular (court) festivities and highlighting the power of the 'victorious' church. As they were also considered to be a part of baroque culture, whose basis was thought to be theatricality, the literature has represented the Marian coronations as grand religious theatre, comprising a whole range of artistic and cultural expressions (the term

'Gesamtkunstwerk' was adopted). However, as will become clear from this text, it is possible to look at this theme in a slightly different way.

When considering the historiographical understanding of causality, the aforementioned Richard J. Evans pointed out that it was essential to "separate out the still inchoate material (...) into a series of more or less coherent narrative and structural strands," which subsequently weave into a coherent whole ("the interweaving of the narrative and the discussion on causality").⁴ The way in which this is carried out has a fundamental influence on how the phenomenon is interpreted, in other words the 'story' which is offered is based on the classification and systematization of the sources. If the historical sources as clues from the past have been preserved in sufficient diversity and quantity, the historian can then ask a whole series of complex questions and observe different types of relationships between the documents, their authors and historical phenomena. This was also the case with the Marian coronations of the 18th century, which can be analysed on the basis of the voluminous commemorative prints containing treatises on the history of the coronations, the local monasteries and miraculous images, as well as the different ceremonial speeches (panegyrics and sermons), illustrations or descriptions of the ceremonial architecture (triumphal arches); it is also possible to examine the annals from the monasteries that took part in or even organized these events, the personal as well as official correspondence of

4 Evans, Richard J.: *In Defence of History*. London 2012, p. 130.

Raněnovověké mariánské korunovace byly soubory slavnostních akcí, odehrávajících se zpravidla po dobu jednoho týdne. Samotné jádro oslav tvořil ritus korunování Madony (a Ježíška), který předepisovala vatikánská kapitula a jenž byl doprovázen slavnostní liturgií, kázáními, vysluhováním svátostí, průvody s korunovanými obrazy, ohňostroji a osvětlováním vybraných prostor, vojenskými salvami a hudebními produkcemi. Vše se odehrávalo v prostorách vyzdobených monumentálními slavobranami, kulisami, emblémy i květinami. Dle dostupných pramenů byla návštěvnost obrovská (tisíce až desetitisíce osob), rozdávaly se upomínkové předměty, rytiny či drobné tisky a u příležitosti každé slavnosti byly vyhotoveny také obsáhlé pamětní tisky, zasílané do Říma jako důkaz o provedení obřadu. Organizaci těchto událostí zajišťovaly lokální řádové komunity, povolení z Říma však musel zařídit místní biskup.

Tři českomoravské korunovace patřily k nejvelkolepějším slavnostem v českých zemích tzv. doby baroka. Je tedy pochopitelné, že neunikly pozornosti badatelů, kteří se zabývali zdejší kulturou, uměním a zbožností 18. století. V jejich podání se korunovace jeví jako monumentální církevní slavnosti, představující kontrast ke slavnostem světským (dvorským) a ukazující na moc tehdejší „vítězné“ církve. Protože byly zároveň považovány za příznak barokní kultury, jejíž podstatou měla být teatralita, reprezentují mariánské korunovace v historických pracích velkolepé náboženské divadlo zahrnující celou řadu uměleckých a kulturních projevů (ujal se termín „Gesamtkunstwerk“). Jak ale bude zřejmé z dalšího textu, na téma lze nahlížet i poněkud odlišným způsobem.

Při přemýšlení o historiografickém uchopení fenoménu kauzality podotkl již zmiňovaný Richard J. Evans, že je mj. nezbytné „rozdělit surový materiál (...) do řady více méně souvislých narativních a stavebních vláken“, která se následně splétají do souvislého celku („splétání narativu a diskuse o příčinách“).⁴ Způsob, jakým se tato operace provede, má ovšem zásadní vliv na interpretaci zkoumaného fenoménu, jinými slovy nabízený „příběh“ se odvíjí od třídění, systemizace pramenů. Pokud jsou pramenné stopy minulosti dochovány v dostatečně různorodosti a množství, může si historik dovolit klást celou řadu komplikovaných otázek a sledovat různé typy vztahů mezi písemnostmi, jejich autory a historickými fenomény. To byl i případ mariánských korunovacích 18. století, jež je možno analyzovat na základě slavnostních tisků zahrnujících nejenom historická pojednání o dějinách korunovacích, místních klášterů i zázračných obrazů, ale také různé slavnostní promluvy (panegyriky a kázání) nebo vyobrazení a popisy slavnostní architektury (slavobran); dále se lze opřít o analýzy klášterů, jejichž členové se akcí účastnili, nebo je dokonce organizovali, o osobní i úřední korespondenci vybraných osobností a institucí (biskupů, opatů, vatikánské kapituly, dvorských a zemských úřadů i městských rad) a v neposlední řadě o dochované hmotné artefakty (obrazy, liturgické náčiní, oltáře, prostory chrámů). Již po letmém přehlednutí tohoto bohatého a historiky prozatím jen málo využitého spektra pramenů bylo jasné, že bude možno pokusit se o jiné způsoby interpretací, než jaké se vyskytovaly v dosavadní odborné literatuře.

4 Evans, Richard J.: *Na obranu historie*. Praha 2019, cit. s. 121.

individuals and institutions (bishops, abbots, the Vatican Chapter, court and provincial offices as well as city councils), and – not least – also artefacts (images, liturgical utensils, altars, chapel spaces). It was clear from a cursory inspection of this rich and largely unexplored variety of sources that it would be possible to attempt different methods of interpretation to those found in the existing academic literature.

The historical interpretation is usually carried out using contextualization, the level of which is largely dictated by the quality of the sources and the possibility of uncovering as many factors as possible which influenced what happened and how it happened. In our case, these factors included regulations from the authorities – the formal aspects of organizing the coronations, the Vatican coronation rite and the precise instructions for the process of the celebrations; ecclesiastical and administrative regulations on a local level (bishopric agendas, the rules of religious orders, local liturgical customs); relationships among local authorities: the bishop, prelates, town councils, town corporations (guilds, religious orders, confraternities); the characteristics of the social structure (for example, the size of the Jewish population); the size limitations of the areas where the events were to take place (town streets, pilgrimage centres, cathedrals); the character of the historical memory of the place of coronation, etc. All of these can point to causes and effects: why was an event held in a particular place, why did it follow a particular course, how do the historical sources present it to us and what was the significance of the whole event.

The historian can build an interpretation chronologically, but also against the current of time, or in clusters, jumping from one period to another and then back again. The use of anthropological methods often leads to analyses which give the impression of constancy, of time not passing; for example, when an analysis is looking at the structures of everyday life and social relationships. There were two theoretical approaches which influenced the concept of the book on coronations. Firstly, these ceremonial events were not analysed primarily as demonstrations of the power of the state or the church, but as a stage for social interaction between individuals or groups of individuals. It seemed to me that the idea of the Madonna coronations as a demonstration of ecclesiastical (papal, episcopal) power during the period of the ‘victory of baroque Catholicism’ would obscure different types of prestigious symbolism for which this type of public event provided the appropriate space. Whether we describe it as a ritual, ceremony or celebration, the coronations were also social opportunities in the sense of planned events connected to a specific place and time, providing the opportunity to ‘structure social context’ through interaction taking place at different stages and levels of the event. On a more general level we can then talk about rituals in the sense of behaviour whereby a society’s ideas are expressed and formed. In this way the analysis moved away from the dominant historical and art-historical interpretations which focused on the state-power dimension (Austrian piety) and the artistic-theatrical elements of the coronation.

The second conceptual idea uses the sociology of space, which does not consider space as a fixed,

Samotný výklad analyzovaného fenoménu provádí historiografie prostřednictvím kontextualizace, jejíž úroveň se zásadně odvíjí od kvality pramenné základny neboli od možnosti odkrýt pokud možno co nejvíce faktorů, jež ovlivňovaly to, co se stalo a jak se to stalo. V našem případě by to byly kupříkladu předpisy autorit, tj. formální náležitosti uspořádání korunovací, vatikánský korunovační řád a přesně vymezený postup oslav; církevní a správní předpisy na lokální úrovni (biskupské agendy, řádové regule, místní liturgické zvyklosti); vztahy mezi místními autoritami: biskup, prelát, městské rady, městské korporace (cechy, církevní řády, náboženská bratrstva); specifika sociální struktury (například výskyt židovského obyvatelstva); prostorové možnosti míst, kde se události odehrály (ulice měst, poutní centra, chrámy); charakter historické paměti místa korunovace atd. To vše může ukazovat na důvody a výsledky: proč se akce odehrála zrovna v konkrétním místě, proč měla zrovna takový průběh, jak nám jej podávají historické prameny a jaký byl význam celé události.

Historik může vystavět svou interpretaci chronologicky, ale také naopak proti proudu času, popřípadě ve shlucích, přeskakujících z jednoho období do jiného a poté zase zpět. Využití antropologických podnětů pak často přináší analýzy, budící dojem stálosti, neplynutí času: například pokud se rozbor týká struktur každodenního života a sociálních vztahů.

Koncepce knihy o korunovacích byla ovlivněna především dvěma teoretickými východisky. Zaprvé tím, že tyto slavnostní akce nebyly považovány primárně za prostředky reprezentace státní nebo

církevní moci, ale za jeviště pro sociální interakci mezi zúčastněnými osobami nebo skupinami osob. Zdálo se mi totiž, že pojetím korunovací Madon coby demonstrací církevní (papežské, biskupské) moci v době „vítězného barokního katolicismu“ by se zastřely odlišné typy reprezentací, pro něž tento typ veřejné akce poskytoval vhodný prostor. Ať už je označíme za rituály, ceremonie nebo slavnosti, byly korunovace mj. sociální příležitostí ve významu naplánované události spjaté s konkrétním místem i časem a poskytující možnost „strukturovat sociální kontext“ prostřednictvím interakcí, jež se odehrávají v různých fázích a úrovních události. V obecnější rovině pak o nich můžeme hovořit jako o rituálech ve smyslu jednání, v němž se vyjadřují a také utvářejí myšlenkové vzorce příslušné společnosti. Tím se analýza odklonila od doposud převažujících interpretací historických i umělecko-historických, které zdůrazňovaly státně-mocenskou dimenzi (rakouská zbožnost) a umělecko-divadelní prvky korunovací.

Druhé konceptuální východisko zprostředkovala sociologie prostoru, resp. ta její část, která prostor nepovažuje jen za pevně danou, rozměry ohraničenou oblast, ale také za veličinu pohyblivou, proměnlivou, utvářenou představami a konstrukcemi. Takto relativisticky formulované pojetí předpokládá, že se prostor – v zásadě jakýkoli, ale pro historika zejména veřejný – vytváří mj. na základě jednání osob, jež se v něm pohybují. Dle německé socioložky Martiny Löw tak můžeme o prostoru uvažovat jako o „souvztažném (us)pořádání těl, jež jsou v neustálém pohybu, čímž stále proměňují i samotné toto (us)pořádání“.⁵ To znamená, že prostor se utváří také v čase a nelze jej

dimensionally delimited area but also as a changeable variable shaped by ideas and constructions. Such a relativistically created concept assumes that space – any space, basically, but for the historian the public space is the most important – is created by the behaviour of the people who move within it. According to the German sociologist Martina Löw, we can think of space as “the correlative arrangement of bodies which are in constant motion, thus constantly transforming this arrangement itself”.⁵ This means that space can also be shaped over time and should not be thought of as a rigid ‘container’ existing independently of social and material relationships. The historical analyses which have been carried out from this perspective have thus brought a parallel examination of the physical place/space as well as its construction and representation on the part of the recipients, of the ‘consumers of the space’. Here the subject of research becomes the place as a physical arrangement of space in which, for example, a coronation takes place, as well as the meanings which were ascribed to this place or which were connected to it in terms of its usual purpose and operation.

These theoretical concepts significantly influenced the contexts within which the Marian coronations were set; i.e. whether they were set within these and not any other (possible) contexts. The first part of the book looked at the course of the whole celebration, compared three different coronations, and attempted to define the structure of the events and their essential components. These

5 Löw, Martina: *Raumsoziologie*. Frankfurt am Main 2001, p. 131.

phenomena were subsequently analysed individually. One chapter, therefore, examined the character and symbolism of the space where the coronations were held. The written and iconographic sources made it possible to reveal the purpose and significance of the holy hills, the town streets, squares and cathedrals, not only based on historical accounts or other written testimonies, but also by following the movements of people in these places. The ceremonial processions were particularly revealing, which – for example, when placed within the context of the topography and social structure of the town – highlighted the regional social relationships and local power structures (the incorporated and ‘missing’ church institutions, the owners of the houses along the route). The movements inside the cathedral had their own social level (the areas where some people were allowed to enter) and the symbolism linked to specific places (chapels, altars and their liturgical use). On a more general level, it was possible to decipher the symbolic motif of the route as one of the most important elements of the coronation as well as of the culture of the time as a whole. The organization of the public space during the Marian celebrations and its practical use during the processions highlighted the theme of transition and the beginning of a journey. The arches, cathedral doors and fountains were linked in various ways (movements, speeches) to the issue of entrance: into the town, into a sacred space, into Christianity. All of these barriers in the form of places and buildings represented a border along the route of salvation, before entering into the proximity of the sacred, miraculous object of the cult.

považovat za strnulý „kontejner“, existující nezávisle na sociálních a materiálních vztazích. Historické analýzy, které byly doposud pod touto optikou podniknuty, přinášely tedy paralelní zkoumání fyzického místa/prostoru i jeho konstruování a reprezentování ze strany recipientů, „konzumentů prostoru“. Předmětem bádání se zde stává místo coby fyzické prostorové uspořádání, v němž se například korunovace odehrává, stejně jako významy, které byly tomuto místu připisovány nebo které s ním byly spjaty vzhledem k obvyklému účelu a provozu.

Zmíněné teoretické koncepty významně ovlivňovaly to, do jakých kontextů byly mariánské korunovace zasazovány; resp. to, zda byly zasazeny právě do těchto a nikoli jiných (možných) kontextů. První část knihy pojednávala o průběhu celé slavnosti, komparovaly se tři vybrané korunovace a vše směřovalo k definování struktury události a jejich zásadních součástí. Tyto jevy pak byly dále jednotlivě analyzovány. Jedna kapitola tak pojednala o charakteru a symbolice prostorů, kde se korunovace odehrávaly. Dochované písemné i obrazové prameny umožňovaly odhalovat účel i význam svatých hor, městských ulic, náměstí či chrámů, a to nejenom na základě historických pojednání nebo jiných slovních vyjádření, ale i sledováním pohybu osob v těchto místech. Výmluvné byly zejména slavnostní průvody, které – zasazeny například do kontextu topografie a sociální skladby města – ukazovaly na regionální společenské vztahy i lokální struktury moci (začleněné a „vynechané“ církevní instituce, majitelé

domů podél trasy). Pohyby uvnitř chrámů měly svou sociální rovinu (kam směřují které osoby vkročit) i symboliku spojenou s konkrétními místy (kaplemi, oltáři a jejich liturgickým využitím). V obecnější rovině bylo možné poodhalit symbolický motiv cesty jako jeden z podstatných prvků korunovací, ale i tehdejší kultury vůbec. Organizace městského prostoru během mariánských oslav i jeho praktické využití při průvodech totiž akcentovaly téma přechodu, počátku cesty. Brány, dveře chrámů i kašny se v různých projevech (pohybech, prosloveh) pojily s otázkou vstupu: do města, do sakrálního prostoru, do křesťanského stavu. Všechny tyto předěly v podobě míst a objektů představovaly hranici, jíž se vstupovalo – po cestě spásy – do blízkosti posvátného, divotvorného předmětu kultu.

Další část knihy přinášela analýzu toho, do jaké míry se v korunovacích zrcadlila sociální hierarchie nebo dynamika vztahů uvnitř městských komunit. Tyto prestižní a hojně navštěvované akce samozřejmě představovaly dobrou příležitost pro reprezentaci společenských vrstev, korporací i jednotlivců. Poté byl sledován symbolický význam korunovace jako rituálu, a to na příkladu tří stěžejních rituálových částí události, totiž samotného ritu korunování obrazu, biřmování a zpovědí. Za pomoci studia traktátů, církevních předpisů, katechismů a různých typů duchovní literatury bylo možno přemýšlet o teologickém rozměru korunovací – například ve vztahu k závěrům tridentského koncilu – i o významech, jež byly uvedeným rituálům připisovány současníky. Poslední analytická kapitola knihy se týkala divotvorných, zázračných obrazů. Zde bylo nicméně nezbytné promýšlet konceptuální

5 Löw, Martina: *Raumsoziologie*. Frankfurt am Main 2012, cit. s. 131.

Another section of the book analysed the level to which the coronations reflected the social hierarchy or dynamic of the relationships within urban communities. These distinguished, well-attended events were obviously an excellent opportunity for social classes, corporations and individuals to demonstrate their social position. Subsequently, the symbolic importance of the coronation as a ritual was examined, based on three key ritual points of the event – the rite of crowning the image itself, the confirmation, and the confession. A study of the treatises, ecclesiastical regulations, catechisms and various types of spiritual literature allowed for the theological dimension of the coronation to be considered – for example, in relation to the conclusions of the Council of Trent – as well as the meanings which were ascribed to these rituals by the people at the time. The final analytical chapter of the book examined the miraculous images. Here, however, it was necessary to continue to consider conceptual issues beyond the border of the definitions we had had thus far, and also to think about the imagination connected with the events and objects in space rather than just the space itself. The goal was to uncover other meanings which contemporaries had attributed to the aforementioned objects of veneration as well as to the coronation. If we think of early modern celebrations as rituals, then the issue of the imagination will constantly emerge. The people who participated in these events had their own ideas about the world, space and the use of objects, and although these ideas cannot be denied an individual dimension in the sense of a private experience, the nature of the event gave it an important collective dimension. In the

specific case of the coronation of the miraculous Madonnas (icons), the time-specific concept of the images can be observed and how they were used in the context of, for example, re-Catholicization, the Counter-Reformation, conversion, or forms of worship; and subsequently the historical memory of the images, including legends about their discovery or stories about their miraculous powers; the ways of looking at an image based on theories of art and emotion from the time; or how the Madonna was viewed by a specific society. All of these aspects were part of an imagination which could have also shaped the constructing of space in which the coronations took place, and which could have been – together with ideas about space or social structure – fundamentally important for influencing the emotions and motives of the participants.

As is clear from the previous overview, the methodology was based on an analysis of several phenomena which were examined and contextualized separately and formed a kind of mosaic of partial explanations. Usually these are linked into one argument or a set of arguments which should relate to a more general phenomenon that goes beyond the event itself. In the case of the Bohemian-Moravian Madonna coronations, this was a definition of baroque culture as a theme relating to the contemporary historiographical narrative. Czech historians presented these coronations as an aspect of baroque culture characterized by several basic elements such as a belief in miracles and a tendency towards theatricality. It is historiography that provides the legitimacy for such a generally formulated discussion, not historical reality itself. This is why the study of the

otázky dále, za hranice doposud vymezených konceptů, a uvažovat také o představách spojených s děním a objekty v prostoru, nikoli jen s prostorem samotným. Cílem se stalo odkrytí dalších významů, které současníci připisovali jak zmíněným objektům úcty, tak vlastním korunovacím. Uvažujeme-li totiž o raněnovověkých slavnostech jako o rituálech, problematika imaginace se nutně neustále vynořuje. Lidé, kteří se těchto akcí účastnili, měli své představy o světě, prostoru i využitých rekvizitách, a jakkoli těmto představám nelze upřít individuální dimenzi ve smyslu privátní zkušenosti, povaha akce jim dávala významný kolektivní rozměr. V konkrétním případě korunovací divotvorných Madon (ikon) tak může být sledováno dobově specifické pojetí obrazů a zacházení s nimi, například v kontextu rekatolizace, protireformace, konverze nebo podoby uctívání; dále pak historická paměť obrazů, zahrnující legendy o jejich nalezení nebo příběhy o jejich zázračných účincích; způsoby dívání se na obraz dle dobové teorie umění či emocí; anebo místo Madony v myšlení dané společnosti. Všechny tyto aspekty byly součástí imaginace, která mohla utvářet také konstruování prostoru, v němž se korunovační slavnosti odehrávaly, a která měla – spolu s představami o prostoru nebo sociální struktuře – podstatný význam pro vyvolávání emocí a motivací účastníků.

Jak je z předchozího přehledu patrné, postup práce spočíval v analýze několika fenoménů, pojednaných a kontextualizovaných zvláště a tvořících jakousi mozaiku dílčích interpretací. Ty se standardně spojují v jeden argument, resp. soubor argumentů, jež by se měl vztahovat k fenoménu obecnějšímu, přesahujícímu samotnou událost.

V případě českomoravských korunovacích Madon šlo o definici barokní kultury, tedy o téma vztahující se k současnému historiografickému narativu. Korunovace byly českými historiky prezentovány jako fenomén barokní kultury, která se vyznačuje několika základními charakteristikami, například vírou v zázraky a sklonem k teatralizaci. Legitimitu takto obecněji formulované diskusi dává historiografie, nikoli samotná historická skutečnost. Proto by studium stejného fenoménu v jiném regionu – například v Itálii, v zemích bývalé Rzeczypospolite nebo v Mexiku, kde se korunovace Madon v 18. století odehrávaly – mohlo vést k jiné závěrečné diskusi, jež by akcentovala specifická historiografická témata dané země, popřípadě (při volbě komparativní perspektivy) témata obecnějšího rázu, například metodologického. Lišilo by se zřejmě i spektrum dílčích kontextů: v Litvě a na Ukrajině s jejich multikonfesijními společnostmi nebo v Mexiku s kulturním amalgámem katolicismu a původních zvyklostí a představ místního obyvatelstva.

Součástí analýzy byla v podstatě neustálá reflexe povahy dochovaných pramenů a jejich vztahu k nabízené interpretaci. Čtenář je tak několikrát nucen vracet se kupříkladu k tématu rétoriky barokních písemností, k dobovému pojetí emocí, k otázce moci při vytváření stop minulosti nebo k tomu, jak poznání zmíněných aspektů pozměňuje výklad historických fenoménů. Takový postup samozřejmě zatěžuje text odbočkami a oslabuje jeho vyprávěcí potenciál. Jeden z recenzentů knihy oprávněně napsal, že to není příliš přívětivé vůči čtenáři. Na druhé straně každý podobný pokus může přinášet objevení dalších kontextů, jež mohou být podstatné i pro celkovou interpretaci

same phenomenon in a different region – for example, in Italy, the Polish-Lithuanian Commonwealth or in Mexico, where Madonna coronations were held in the 18th century – could lead to different conclusions which would emphasize the specific historiographical themes of the country in question, or (when selecting a comparative perspective) a more general theme such as a methodological one. Naturally, the spectrum of partial contexts would differ; in Lithuania or Ukraine with their multidominational societies or in Mexico with the cultural amalgamation of Catholicism with the original traditions and beliefs of the local population.

An integral part of the analysis was basically a continuous reflection on the nature of the sources and their relationship to the interpretation offered. On several occasions, therefore, the reader is forced to return to the theme of the rhetoric of baroque documents, the concept of emotions, the issue of power when creating traces of the past, or how an interpretation of historical phenomena can be changed by our knowledge of these aspects. Naturally, such an approach burdens the text with digressions and weakens its narrative potential. One reviewer was justified in writing that my book was not particularly reader-friendly. On the other hand, such an attempt might lead to the discovery of more contexts which could be of great importance for the overall interpretation of the historical phenomenon. For example, in the case of the baroque celebrations, historians often discussed the emotional nature of various aspects of life at that time as being of fundamental importance. However, these aspects do not appear to be particularly exaggerated or unique

if the theory of emotions and their theological understanding are applied. A constant referral to the sources can be rewarding also for other reasons. It prevents the author from succumbing to the rhetoric of the documents and forces them to carefully consider the relationship between historical reality and the original authors who are reporting these facts to us. In addition, as has been mentioned above, the quantity and structure of the sources significantly influence the work's methodological limitations. The aforementioned Richard J. Evans can therefore admit in his book about the Hamburg epidemic of 1892 that he chose an interpretation divided into various phenomena which emerged from hypotheses and statements that were supported by the source documentation. Afterwards it was clear that a purely chronologically based interpretation would not be able to satisfactorily explain the causes and effects of the different phenomena and processes which occurred concurrently and were often linked by intricate relationships.⁶

On the other hand, it is necessary to be aware of the dangers associated with the above-mentioned approach. Historical papers should not be limited to a critical analysis of the sources – no matter how broadly contextualized – which is often the case with interpretations based on consistent quantitative research. The historian also has to take responsibility for the fact that work which has been conceived along these lines is characterized by the specific structure of its discourse: the historian might focus on the

6 Evans, Richard J.: *In Defence of History*. London 2012, pp. 130–132.

studovaného jevu. V případě barokních slavností se tak například jako zásadní, historiky často pojednávány fenomén jevila emocionalita různých projevů tehdejšího života. Ta se však v konfrontaci s teorií emocí a jejich teologickým uchopením nezdá být nijak přemrštěnou ani specifickou. Permanentní reflexe pramenů je přínosná také z jiných důvodů. Udržuje autora v dostatečné bdělosti vůči podlehnutí rétorice písemnosti a nutí jej důsledněji uvažovat o vztahu mezi historickou skutečností a původci pramenů, jež nám o této skutečnosti referují. Kromě toho, jak už bylo výše uvedeno, množství a struktura dochovaných pramenů významně ovlivňují metodické možnosti práce. Již citovaný Richard J. Evans tak může přiznat, že ve své knize o epidemii v Hamburku roku 1892 volil výklad členěný dle různých fenoménů, jež vplynuly mj. z toho, jaké hypotézy a tvrzení podporovaly pramenné doklady. Poté bylo jasné, že čistě chronologicky vystavěná interpretace by neposkytla možnost uspokojivě vyložit příčiny a následky různých fenoménů a procesů, jež probíhaly zároveň a byly svázané často spletitými vztahy.⁶

Na druhé straně je třeba uvědomit si i nebezpečí vyplývající z výše uvedeného postupu. Historické pojednání by se nemělo omezit na kritickou analýzu pramenů – jakkoli široce kontextualizovanou – k čemuž výklad vystavěný například na důsledném kvantitativním výzkumu tenduje. Historik na sebe také musí brát zodpovědnost za fakt, že práce koncipované v tomto duchu se vyznačují specifickou strukturou diskursu: mohou se věnovat původcům historických písemností a jejich sociální pozici

a moci, topice a rétorice, pojetí času a prostoru nebo nejrůznějším dílčím diskursům (o ctnostech, emocích, obrazech atd.). To je jistě nezbytné pro historiografii, nemusí však být zcela srozumitelné pro všechny čtenáře. Ostatně využívané analytické kategorie a argumenty by měly být voleny tak, aby odpovídaly (aktuálnímu) diskursu historiografickému, nikoli antropologickému nebo sociologickému. Jakkoli je třeba považovat mezioborovou inspiraci v historiografii za nezbytnou pro další rozvoj oboru, je dobré se vyvarovat toho, co Michel de Certeau pregnantně popsal jako moment, kdy historiografie pouze „poskytuje fakta, která je možno zasadit do přesných souřadnic podle ekonomických, sociologických či psychoanalytických teorií“, což může vést k tomu, že dějiny budou „ilustrovat určitou jinde definovanou doktrínu“.⁷

Ve světle uvedeného se domnívám, že knihu lze považovat – podobně jak to činil Evans – za „řadu kauzálních vysvětlení“, vystavěnou na dílčích narativěch. V mém případě tyto narativy nejsou příliš „narativní“, což je dáno tím, že nejsou založeny na přímém vylíčení příčin a následků jednotlivých aspektů korunovacích. Pod vlivem antropologie směřuje výklad spíše k pochopení těchto událostí v kontextu dobové struktury myšlení (a jednání). Zde se pak rodí jedno z kritických úskalí takové analýzy a interpretace, totiž – jak podotkl Giovanni Levi v úvaze o mikrohistorických studiích – že nenabízí jednoznačné a ucelené syntetické závěry o určité kultuře nebo koherentní výklad dějinné skutečnosti, ale spíše podněty k dalšímu promýšlení historie, včetně nástrojů

6 Evans, Richard J.: *Na obranu historie*. Praha 2019, s. 122–124.

7 Certeau, Michel de: *Psaní dějin*. Brno 2011, s. 119.

authors of the historical documents, their social position and power, topic and rhetoric, the conception of time and space, or a variety of partial discourses (on virtues, emotions, images, etc.). This is certainly essential for historiography but it might not be entirely comprehensible for all of the readers. After all, the analytical categories and arguments should be chosen to be in line with historiographical rather than anthropological or sociological discourses. Although interdisciplinary inspiration should be considered necessary for the development of the discipline, it is good to avoid what Michel de Certeau aptly described as the point where historiography merely “provides facts which can be pigeonholed according to economic, social or psychoanalytical theories,” that could lead to history “illustrating a certain doctrine defined elsewhere.”⁷

In light of this I would say that my book – like Evans’s – is a “series of causal explanations” built on partial narratives. In my case these narratives are not overly ‘narrativey’ because they are not based on a direct description of the causes and effects of individual aspects of the coronations. Influenced by anthropology, the interpretation tends more towards an understanding of these events within the context of the structure of thinking (and behaving) from that period. However, here we can run into one of the critical pitfalls of such an analysis and interpretation, as Giovanni Levi pointed out in his work on microhistorical studies – that it does not offer unambiguous and comprehensive synthetic

conclusions about a specific culture, or a coherent explanation of historical fact. Instead it offers stimuli for further historical research, including the tools required for its analysis.⁸ Michel de Certeau highlighted this when he wrote that as a result of using the methodological instruments of other disciplines, historians “roam around” and turn to partial issues, and in their analyses they no longer narrate a story of what happened but discuss models (of thinking, behaviour) without them capturing an overall history (in the sense of world history).⁹ It is true that the methodological starting points and methods of interpretation presented in the previous pages do not guarantee a synthetic grasp of a whole culture. Instead they could supplement or amend a socio-historical and art-historical interpretation. It could lead to symbols being revealed which are not visible from other perspectives: for example, one of the basic motifs of the Madonna coronations is the path motif, i.e. the penitent path as the path of salvation (*via salutis*), which demanded an active approach from the person. Or there could be a presentation of a society which was constantly under threat (the enemies of the faith, natural disasters, epidemics, the devil and sins), though there was basically no reason for this from a demographic perspective: however, this was the origin of the Virgin Mary’s role as protector and guarantor of the path to salvation. Finally, it is also possible to refine an interpretation which demonstrates the decisive role

7 Certeau, Michel de: *Psaní dějin* [Czech tr. of *L'Écriture de l'histoire*]. Brno 2011, p. 119.

8 Levi, Giovanni: *On Microhistory*. In: Burke, Peter (ed.): *New Perspectives on Historical Writing*. Cambridge 1991, pp. 93–113.

9 Certeau, Michel de: *Psaní dějin*. Brno 2011, esp. pp. 85–96.

používaných k její analýze.⁸ Na tuto věc upozorňoval již Michel de Certeau, jenž napsal, že v důsledku využití metodického instrumentáře jiných disciplín historikové „těkají“ a odbočují k dílčím otázkám a ve svých analýzách již nevyprávějí příběh o tom, co se stalo, ale diskutují o modelech (myšlení, chování), aniž by jim šlo o zachycení celkových dějin (míněno celosvětové historie).⁹ Skutečně: Metodologická východiska a způsoby interpretace, představené na předchozích stranách nezaručují syntetické uchopení celé kultury. Mohou spíše doplnit nebo opravit běžný sociálně-historický a umělecko-historický výklad. Může dojít k odhalení symbolů, jež při jiné optice nejsou patrné: při korunovacích Madon například zásadního motivu cesty, tj. kajičné cesty jako cesty spásy (*via salutis*), která po člověku vyžadovala aktivní přístup. Anebo prezentace tehdejší společnosti jako neustále ohrožované (nepřáteli víry, živelními pohromami, epidemiemi, ďáblem a hříchy), přestože k tomu z demografického hlediska v zásadě nebyl důvod: odsud však vyplývala úloha Panny Marie jako ochránitelky a záruky cesty ke spáse. Konečně doplnit lze i výklad, jenž ukazuje na rozhodující roli aristokracie a církve při utváření tzv. barokní kultury ve smyslu produkce artefaktů a recepce idejí, neboť rozbor korunovací umožňuje poznat složitější spektrum sociálních a kulturních interakcí.

Společně s Wolfgangem Reinhardem můžeme shrnout, že mezi charakteristické znaky prací z oblasti historické antropologie patří orientace na nejednotnost,

diskontinuitu a otevřenost výzkumu i předmětu bádání a dále pak příklon k interpretacím založeným na rozboru intencionálního jednání aktérů. To souvisí nejenom s tzv. objevením subjektu v dějinách, ale také se ztrátou důvěry v kauzální interpretace vycházející z analýzy anonymních struktur a nevědomých procesů. Co se týče hermeneutického přístupu, jeho zjevnou slabinou je, že pokud se koncentruje pouze na systém symbolů, resp. významy symbolů, vede k nebezpečnému redukcionismu v poznávání historické skutečnosti. Reinhard upozorňuje na to, že v materiální sféře existují artefakty, jež mají v určitých situacích výrazně praktickou funkci – například pověstná foucaultovská (Magrittova) dýmka – a nejsou tedy „*ani diskursivním fenoménem, ani symbolem penisu*“.¹⁰ Jakkoli s Reinhardem můžeme polemizovat v tom smyslu, že dýmka sice nemusí být symbolem penisu, samotný akt kouření dýmky však symbolickou dimenzi jistě mít může, resp. nemusí být například jen projevem závislosti na tabáku, problematičnost redukování světa na pouhé texty a z nich vyvozované symbolické významy není radno podceňovat. Historická fakta jistě nemají pouze jazykovou stránku, a historickou skutečnost je tedy třeba nahlížet také z perspektivy praktického zacházení s historickými artefakty – vyjádřeno v metodologické rovině například sloučit přístupy symbolické antropologie a teorie praxe. Tato otázka je již dlouhou dobu součástí historiografické reflexe a neztrácí nic na své naléhavosti ani přitažlivosti. Zřejmě je s kulturními dějinami bytostně spjata.

8 Levi, Giovanni: *On Microhistory*. In: Burke, Peter (ed.): *New Perspectives on Historical Writing*. Cambridge 1991, s. 93–113.

9 Certeau, Michel de: *Psaní dějin*. Brno 2011, zejm. s. 85–96.

10 Reinhard, Wolfgang: *Die Anthropologische Wende der Geschichtswissenschaft*. In: Týž: *Geschichte als Anthropologie*. Ed. Peter Burschel, Marie von Lüneburg. Köln – Weimar – Wien 2017, s. 169–192, cit. s. 176.

of the aristocracy and the church in creating baroque culture in the sense of producing artefacts and the reception of ideas, due to the fact that a study of the coronations allows us to find out more about the complex spectrum of social and cultural interaction.

Together with Wolfgang Reinhard we can summarize that one of the characteristic signs of a historical-anthropological work is a focus on the disunity, discontinuity and openness of the research and the subject of study, and then the tendency towards interpretations based on the examination of the actors' intentional behaviour. This not only relates to the 'discovery of the subject in history', but also to the loss of faith in causal interpretations based on an analysis of anonymous structures and unconscious processes. As for a hermeneutic approach, its obvious weakness is that if you only focus on a system of symbols, or the meaning of symbols, this leads to dangerous reductionism in the understanding of historical reality. Reinhard stated that there are artefacts in the material sphere which have primarily a practical function in certain situations – for

example, Foucault's (Magritte's) famous pipe – and are, therefore, "*neither a discursive phenomenon nor a phallic symbol*".¹⁰ Although we may argue that the pipe doesn't need to be a phallic symbol, though the act of smoking a pipe may have a symbolic dimension – i.e. it might not only be the expression of an addiction to tobacco – the problem of reducing the world to mere texts and symbolic meanings should not be underestimated. Historical facts certainly do not only have a linguistic side, while historical reality also has to be looked at from the perspective of practically dealing with historical artefacts – in methodological terms this could mean combining the approaches of symbolic anthropology and the theory of practice. This issue has long been part of historiographical reflection and has lost none of its urgency or attraction. Evidently it is intrinsically linked to cultural history.

10 Reinhard, Wolfgang: *Die Anthropologische Wende der Geschichtswissenschaft*. In: Idem: *Geschichte als Anthropologie*. Ed. Peter Burschel, Marie von Lüneburg. Köln – Weimar – Wien 2017, pp. 169–192, cit. p. 176.

DANIELA TINKOVÁ

Trápení s Josefem Sebastianem aneb O knize, kterou jsem vůbec nechtěla psát

The trouble with Josef Sebastian: A book I never wanted to write

Daniela Tinková (*1973) lectures at the Institute of Czech History of Charles University's Faculty of Arts in Prague. Her academic work focuses mainly on the social and cultural history of the Czech and European Enlightenment. In her research and teaching work she also takes a broader look at the history of science and medicine and modern European historiography. She has written 7 books, co-written 2 syntheses and 2 series including *Sin, Crime and Madness in the Time of the Disenchantment of the World* (in Czech, 2004), *Revolutionary France* (in Czech, 2009), *Body, Science, State* (in Czech, 2010), *Jacobins in Cassocks* (in Czech, 2011), *The Insidious Mephitis* (in Czech, 2012), *No Singing and No Ringing. The Decriminalization of Suicide between Secularization and Medicalization* (with T. Liepoldová and T. Malý, in press, in Czech, 2021). She contributed to a synthesis as part of the *Large History of the Lands of the Bohemian Crown* (in Czech, co-author of part XIa, b) 1792-1860). Translations and series: *The Birth of the Citizen. An Anthology of Documents from the French Revolution* (in Czech, 2015) and *Facts and Notes for my Future Obituary. Memoirs of the Prague physician J. T. Held* (in Czech, 2017). She has published a large number of specialist articles in Czech and international journals.

Doc. Daniela Tinková, PhD. (*1973) přednáší na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Odborně se věnuje především sociálním a kulturním dějinám českého a evropského osvícenství, ve své badatelské i pedagogické práci se zaměřuje šířeji také na dějiny vědy a medicíny a moderní evropskou historiografii. Je autorkou 7 knih, spoluautorkou 2 syntéz, 2 edic, výběrově: *Hřích, zločin, šlenství v čase odkouzlování světa* (2004), *Revoluční Francie* (2009), *Tělo-věda-stát* (2010), *Jakobíni v sutaně* (2011), *Zákeřná Mephitis* (2012), *Bez zpěvu a bez zvonění. Dekriminalizace sebevraždy mezi sekularizací a medikalizací* (s T. Liepoldovou a T. Malým, v tisku, 2021), podíl na syntéze v rámci *Velkých dějin zemí Koruny české* (spoluautorka dílů XIa, b) 1792-1860). Překlady a edice: *Zrození občana. Antologie dokumentů z Francouzské revoluce* (2015) a *Fakta a poznámky k mému budoucímu nekrologu. Paměti pražského lékaře J. T. Helda* (2017). Publikovala množství odborných článků v odborných periodických českých i zahraničních.

I first met Josef Sebastian in 2008.

Actually, that wasn't the very first meeting. I had previously been drawn to a study from the mid-20th century by the Brno historian Michael Vaňáček dedicated to *admirers of the French Revolution among the clergy in the Znojmo region*. It is rare enough to find revolutionary sympathisers among the Catholic clergy, but the fact that this story was also set in my native region meant that I couldn't ignore it. However, I'd never wanted to get involved in ecclesiastical history and in any case this was only of marginal interest. In the spring of 2009, my friend Jarda from the Catholic Theological Faculty and I were organizing the biennial for the Czech Society of 18th Century Studies, which we decided would focus on the Catholic Enlightenment. We were working with our friend Claire on a project about the dissemination of information on the French Revolution and so it occurred to me that I could have a closer look at these troublesome south-Moravian priests and thus connect the theme of the biennial with that of my own research. This would also satisfy the curiosity which is always awoken in me by such 'red priests'. There was no doubting though that it would be in the form of a brief paper, as such a marginal issue was certainly not allowed to divert me from my central theme of *the dissemination of information on the French Revolution*, propaganda strategies and the formation of public opinion which I wanted my book to be about! Anyway, I said to myself, his 'ideas' will no doubt be naïve and predictable. What could a village priest at the other end of the world, as the Znojmo region was at the time, know about the French Revolution!

And then I was sitting in the Moravian Archive in Brno-Bohunice beside a large window with the rain pounding against it, staring in disbelief at the pile of papers spread out in front of me.

"In the political and moral world, revolutions are as necessary as a storm and foul weather are in nature."

"If Louis's head remains in place, then the whole Republic is merely a house of cards..."

"A man's midriff could burst at the thought that someone educated by Dobrovský should be forcibly silenced according to the principles of the Roman Curia! As long as one can masterfully play the role of a Pharisee, one is a respected member of the church..."

"Whine and crawl just as our ecclesiastical superiors want..."

What, was this really in the text? Incredulous, I reached for my German dictionary. Whine, crawl, that was right. "Woe unto me and all those unfortunates like me!"

That was a fatal encounter. It was love from that moment on. I could see vividly in front of me three young seminarians listening intently to their teacher – tall, elegant, with piercing blue eyes – as he introduces them to the philosophy of Immanuel Kant. He is just over thirty and his name is Josef Dobrovský. And the three friends, Jakob Böhm, Jakub Čermák and Josef Sebastian Lang, who had gathered from various

S Josefem Sebastianem jsem se seznámila v roce 2008.

Vlastně to nebylo úplně první setkání. Už dříve mne zaujala jedna studie brněnského historika Michaela Vaňáčka z poloviny minulého století věnovaná *obdivovatelům Francouzské revoluce mezi klérem na Znojemsku*. Sympatizanti revoluce v prostředí katolických kněží je rarita sama o sobě, navíc se příběh odehrával v mém rodném kraji, nemohla jsem ho přehlédnout. Ale církevními dějinami jsem se nikdy zaobírat nechtěla a vůbec, stejně to je prostě taková marginálie. Na jaro 2009 jsme s kamarádem Jardou z Katolické teologické fakulty připravovali bienále České společnosti pro výzkum 18. století, které jsme hodlali věnovat katolickému osvícenství. Protože jsme měly tehdy s kamarádkou Claire projekt na téma šíření informací o Francouzské revoluci, tak mne napadlo, že bych se na ty jihomoravské zlobivé faráře mohla podívat trochu blíž a spojit tím téma bienále s tématem vlastního zkoumání. A ukojit tak zvědavost, kterou ve mně taková „rudí kněží“ probouzeli. Ale samozřejmě jen formou stručného referátu, taková marginálie mne rozhodně nesmí odvádět od kruciálního tématu šíření informací o Francouzské revoluci, strategií propagandy a formování veřejného mínění, kterému chceme věnovat knihu! Stejně, říkala jsem si, budou ty jejich „myšlenky“ naivní a předvídatelné. Co tak asi může vědět nějaký venkovský farář na kraji světa, jakým Znojemsko už tehdy bylo, o Francouzské revoluci!

A pak jsem seděla v budově Moravského zemského archivu v Brně-Bohunicích, u vysokého okna, do kterého zběsile bušil déšť, a nevěřičně zírala do vějíře papírů, které se přede mnou vršily na stole.

„Revoluce jsou v politickém a morálním světě stejně nezbytné jako bouře a nečas v přírodě.“

„Dokud bude Ludvíkova hlava stát na svém místě, je celá Republika jen domeček z karet...“

„Bránice může člověku prasknout při myšlence na to, že muži vzdělávání Dobrovským mají podle principů římské kurie násilím umlknout! Dokud umí člověk pěkně mistrovsky hrát roli farizeje, je respektovaným členem církve...“

„Kňučet, plazit se tak, jak to chce naše církevní vrchnost...“

Cože, tohle je opravdu v textu? Nevěřičně běžím do příručky pro německý slovník. Kňučet, plazit se, bude to tak. „Běda mně a všem nešťastným, jako jsem já!“

To setkání bylo fatální. Od toho momentu to byla láska. Úplně živě jsem před sebou viděla tři mladé seminaristy, jak se zaujetím poslouchají svého učitele, vysokého, elegantního, s pronikavými modrými očima, jak je zasvěcuje do filozofie Immanuela Kanta. Je mu málo přes třicet a jmenuje se Josef Dobrovský. A tři přátelé, Jakob Böhm, Jakub Čermák a Josef Sebastian Lang, kteří se sešli z různých koutů moravskoslezské země – první ze slezského Bohumína, druhí dva z jižní Moravy – z Moravských Budějovic a Pavlova, sní o povolání osvěcených „učitelů lidu“, Volkslehrer. A pak je čekají jen tři venkovské fary rozestě po někdejších Znojenském kraji, jedna na svazích Vysočiny, druhá u Dyje, dnes už na dně Vranovské přehrady, třetí u samé hranice s Dolním Rakouskem. Většina lidí tu žije v baroku, má ráda

corners of Moravia-Silesia – the first from Silesian Bohumín, the other two from Moravské Budějovice and Pavlov in south Moravia – dream of becoming enlightened ‘teachers of the people’ or Volkslehrer. But all that awaits them are three village parishes scattered across the local Znojmo region, one on the slopes of the Vysočina, the second by the River Thaya (today at the bottom of the Vranov Dam), and the third on the border with Lower Austria. Most people there were still living in the Baroque era with their magical traditions that even Tridentine Catholicism had to accept with the greatest of misgivings. And what did the pupils of Dobrovský and Kant make of this? “Of course I have to slog a lot... If you want to, you can at least experiment with the oxen, bulls and cattle – there’s no shortage of them here.”

At the very end of the world, in Lukov (previously the German village of Luggau), which I needed a pass to visit during my childhood, is the sober and simple Church of St Giles. On the first day of 1803, as the bells tolled, contrary to all the long-standing traditions a young priest dressed in civilian clothes ascended to the pulpit to announce the overthrow of the manorial nobility – the Polish prince Mnieszek – and to preach to his flock about human rights and the abolition of the hated serfdom. It is Josef Sebastian Lang, already known as a ‘notorious customer’ to the ecclesiastical authorities – the official correspondence describes him as “that restless priest”. He is immediately arrested and taken to Znojmo and then to Brno. And then it happens in quick succession – Böhm is arrested and Čermák is arrested.

The main thing is not to be overwhelmed by it all. It’s easy to be seduced by such curiosities on the

margins. Just one brief paper and then quickly return to *the dissemination of information and public hygiene!*

The biennial was held in the empire rooms of the Kinský Summer Palace, where the atmosphere was convivial as always and my troublesome priests were entertaining. My friend Tomáš from Brno, who specializes in ecclesiastical history, told me it would be worth having a look at the collections of the Brno episcopacy and the Olomouc archbishopric as I would definitely find lots of material on Lang and his friends. And it would make for a great book as well. Good Lord, a book from such trivial material, and I’d have to research ecclesiastical material to boot – there was no chance. Now I have to focus on the *dissemination of information, propaganda strategies and the formation of public opinion!* Moreover, I still have a grant for *forming public hygiene*. All serious themes. Just one or two more trips to Brno to complete the written version of the paper and then finito...

The boxes pile up. Brno, Olomouc, Rajhrad... A-ha, so the ‘Lukov mass’ was not the young priest’s first controversial act. And wouldn’t you know it, he was already a rebel while studying in Olomouc, plus there were subsequent conflicts during the pastoral visitations. And a house search following the ‘New Year’s address’ turned up dozens, perhaps hundreds of letters at the Lukov parish. About the church. About religion. About freedom. About the French Revolution... And even two theological-philosophical treatises – the Rousseau-esque *Confessions of a Moravian Vicar* and the Kantian *On the Sixth Commandment*.

Brno, Olomouc, Rajhrad, but also Vienna, the files of police minister Pergen, destroyed in a fire at the

své magické zvyky, které i potridenský katolicismus musel přijímat jen s největšími rozpaky. A co na to žáci Dobrovského, žáci Kantovi? „Samozřejmě dělám různé štrapáce... Když člověk chce, může tady dělat aspoň pokusy na volech, býcích a krávách, kterých je tu spousta.“

Na úplném konci světa, v Lukově, kdysi německé obci Luggau, kam se v časech mého dětství smělo jen na propustku, stojí kostel svatého Jiljí, střídmy a prostý. První den roku 1803 tam při dunění zvonů vystoupal mladý kněz, proti všem zvyklostem oděn v civilním, na kazatelnu, aby prohlásil vrchnost – polského knížete Mniszka – za svrženou; aby svým ovečkám začal kázat o lidských právech, o zrušení nenáviděné roboty. Je to Josef Sebastian Lang, pro církevní orgány už dávno „známá firma“, úřední korespondence o něm hovoří jako o „tom neklidném knězi“. Je okamžitě zatčen a převezen do Znojma, pak do Brna. A pak to jde rychle, zatčení Böhma, zatčení Čermáka.

Hlavně se tím nenechat zahltit. Lákavým marginálním kuriozitám člověk propadne snadno. Prostě jedna stručná studie a pak honem zpátky k *Šíření informací a Veřejné hygieně!*

Bienále jsme pořádali v empírových prostorách Letohrádku Kinských, atmosféra byla přátelská a příjemná jako vždycky a zlobiví kněží pobavili. Kamarád Tomáš z Brna, který se zabývá církevními dějinami a zbožností, mi radil, abych se určitě podívala do fondů brněnského biskupství a olomouckého arcibiskupství, že tam jistě k Langovi a jeho přátelům najdu hodně materiálů. A vůbec, že by z toho byla pěkná kniha. – Probůh, kniha, z takové marginálie, a ještě kvůli tomu muset do nějakých

církevních materiálů, no to ani náhodou. Teď musím hlavně pracovat na *šíření informací, strategiích propagandy a formování veřejného mínění!* No a to mám ještě grant na *formování veřejné hygieny*. Samá vážná témata. Už jen jedna-dvě cesty do Brna, abych dokončila písemnou verzi referátu, a šlus...

Kartony se kupí. Brno, Olomouc, Rajhrad... Aha, ona ta „lukovská mše“ není první exces mladého kněze. Jako rebel se, vida, projevoval už za olomouckých studií a konflikty měl později i při vizitacích. A domovní prohlídka po „novoročním projevu“ pak odhalí na lukovské faře desítky, možná stovky dopisů. O církvi. O náboženství. O svobodě. O francouzské revoluci... A dokonce dvě teologicko-filozofická pojednání – rousseauovské *Vyznání moravského vikáře* a kantovské *O šestém přikázání*.

Brno, Olomouc, Rajhrad, ale také Vídeň, akta policejního ministra Pergena, poničená požárem justičního paláce v roce 1927. Protože se tehdy ještě nesměl v archivu používat fotoaparát a já marně upozorňovala pracovníky, že po prolístování kartonu jim vrátím jen krabici plnou popela, byla jsem nejen první, ale také poslední čtenářkou „langovské“ složky v policejní agendě.

Do jedné studie se najednou nějak všechno nevešlo. Byla dokončená, odevzdaná, jakžtakž ucelená, ale trčelo z ní víc neviditelných otazníků než viditelných, uklidňujících teček, jimiž jsem uzavírala závěry, které byly spíš otázkami než odpověďmi. Do kterých kompetencí – církevních či světských – vlastně náležel kněz podezřelý z „politického“ zločinu? Jak se tehdy vůbec měnil vztah mezi církevní a světskou mocí? Jak to, že se lukovští poddaní tak ochotně přidali na stranu svého vzbouřeného faráře a začali odmítat

Palace of Justice in 1927. In those days you were not allowed to use a camera in the archives, so I vainly point out to the staff that having gone through the files I would only return them a box full of ash. And so I was both the first and last person to see the 'Lang' police files.

Suddenly not everything would fit into one study. It had been completed, submitted, it was fairly coherent, but there were more invisible question marks than visible ones, the full stops at the end of the conclusions led to more questions than answers. Into whose jurisdiction – ecclesiastical or secular – did a priest suspected of a 'political' crime actually fall? How did the relationship change between the ecclesiastical and secular authorities at that time? Why did the Lukov serfs so willingly take the side of their rebellious priest and begin to refuse the corvée? What was special about the Vranov estate that made them so dissatisfied? What were the channels which supplied Lang and his friends with information which would have been censored at the time? What were they reading that gave them such an impressively broad overview of global (and French) events as well as of contemporary literature – including books which were not even officially permitted on Habsburg soil?

But there were also more marginal issues here. Where and when was Lang actually born and where and when did he die? I lost his elusive trail in the cells of Mírov Prison... Such a trivial detail which anchors everyone in time, and meanwhile 'my' Lang was only hazily drifting around the 1790s and 1800s. This detective work led me to the registries in picturesque Pavlov and Prostějov, where at forty-four a worn-out Lang was to die.

In relation to the Lukov serfs it would be worth looking at the material from the Vranov estate... What actually happened there? Well, it turned out that at the start of the 1790s, an enterprising provincial lawyer, Josef Hilgartner, purchased the indebted Althann estate and began to cut down the forests and establish a new village and ceramics works. This led to the redemption of the corvée as laid out by the old 'Raab System' and later the Josephine Urbarial Regulation: for Hilgartner, money and paid work were more valuable than soulless compulsory field labour. However, when Hilgartner sold the flourishing estate to the Polish prince, Mniszek, an aristocrat of the 'traditional' mould, the corvée was returned along with other hated attributes of serf dependency which the Vranov subjects had not experienced before. Lang's performance, the 'overthrowal' of Count Mniszek, the abolition of the corvée, as well as the resistance of the people of Lukov could thus be seen in a completely different and more comprehensible light. The search for the channels of information also revealed previously unknown sources: they read peer-reviewed journals which provided comprehensive content and evaluations of philosophical and 'political' publications which were otherwise inaccessible, and books were also smuggled out of Vienna.

The pieces of the mosaic were gradually coming together. The queue of 'enemies' who led the investigation also began to show their true colours. What kind of horrible obscurantists did Lang and his friends actually have to confront? Undoubtedly some amalgamation of the throne and altar, exponents of state Franciscan power, definitely staunch aristocratic anti-Josephinists in conjunction with high-placed

robotu? Co zvláštního se dělo na vranovském panství, že se cítili nespokojení? Kudy vlastně putovaly informační kanály, které Langovi a jeho přátelům umožňovaly přístup k informacím, na nichž přece tehdy spočívaly cenzurní zákazy? Co vlastně vůbec četli, odkud čerpali tak neuvěřitelně velký přehled nejen o světových (a francouzských) událostech, ale i o soudobé literatuře – včetně té, která se na území habsburské monarchie oficiálně nesměla vyskytovat?

Ale byly i tu i marginálnější otázky. Kdy a kde se vlastně Lang narodil a kdy a kde zemřel? Jeho těžce vyčenené stopy se mi ztrácely v celách mírovské věznice... Taková drobnost, která ovšem dává každému určité zakotvení v čase, a „můj“ Lang zatím jen vágně plul v prostoru devadesátých a nultých let 18. a 19. století. Práce takřka detektivní mne zavedla až do matrik malebného Pavlova a také do Prostějova, kde vyčerpaný čtyřiačtyřicetiletý Lang svou životní pouť dokončil.

K situaci lukovských poddaných by bylo dobré podívat se do materiálů vranovského velkostatku... Co se tam vlastně dělo? A opravdu, ukázalo se, že když na počátku devadesátých let 18. století koupil zadlužené althannské panství podnikavý zemský advokát Josef Hilgartner a začal zde kácet lesy, zakládat nové obce a například keramickou továrnu, docházelo k výkupu z roboty v intencích starších raabizačních tendencí i pozdějšího josefinského urbarního patentu: pro Hilgartnera byly cennější peníze a placená práce než bezdýchá polní robota. Když však Hilgartner prosperující velkostatek prodal polskému hraběti Mniszkovi, aristokratovi „tradičního“ ražení, vrátila se robota a s ní i další nenáviděné atributy poddanské závislosti, které už vranovští poddaní

neznali. Langovo vystoupení, „sesazení“ hraběte Mniszka a zrušení roboty i vzdor lukovských se tak dostaly do úplně jiného, pochopitelnějšího úhlu pohledu. Také pátrání po zdroji vědomostí odhalovalo dosud netušené informační kanály: od sledování recenzních časopisů, které přinášely zevrubné obsahy a hodnocení těžko dostupných filozofických i „politických“ titulů, až po pašování zakázaných knih z Vídně.

Kamínky v mozaice se pomalu skládaly. Začala se vybarvovat i fronta „nepřátel“, kteří vedli vyšetřování. Co za hnusné tmáře to vlastně měli Lang a jeho přátelé před sebou? Bezpochyby nějaká aglutinace trůnu a oltáře, exponenti státní františkovské moci, určité přesvědčení aristokratičtí antijosefinisté, v symbióze s vysoce postavenými preláty protijosefinského zaměření, v boji proti francouzskému švindlu svobody.

Nebo ne? – Vždyť ono to nakonec vypadá, že ta tmářská kavalerie zdaleka není jednotná. Prezident gubernia je bývalý přesvědčený josefinista a osvícenec; policejní ředitel – bývalý zednář, nyní pověřený dozorem nad zednáři. Očividně se snaží vyrvat mladé kněze ze spárů klerikální moci, aby jí ukázali, že stát má navrch. A biskup a arcibiskup dávají světské moci najevo, že své lidi si zkrátka potrestají dobře sami. Možná i proto, že je vlastně potrestat nechtějí. Určitě nechtějí, aby byli stíháni jako političtí zločinci, jak naznačuje světská moc a jak si přeje policejní ministr Pergen. Nejde o politické delikty, ale o delikty svědomí, které se – s výjimkou Langa – neprojevovaly veřejně. Stačí napomenutí, přesazení na jinou faru. Langa, který je jistě duševně nemocný, umístí do zařízení pro pomatené kněze. To je linie, kterou vede církevní představenstvo. Takže jak to je? Stát a církev dost

prelates of a similar anti-Josephine disposition in the struggle against fraudulent French freedom.

Or perhaps not? For in fact it appears that this obscurantist cavalry was very far from united. The president of the province was a staunch Josephinist and enlightener; the police director – a former mason now in charge of supervising the masons. Evidently, he is trying to snatch young priests from the clutches of clerical power to show that the state has the upper hand, while the bishop and archbishop are demonstrating to the secular authorities that they are capable of punishing their own people themselves. Perhaps that is why they don't actually want to punish them. They definitely don't want them to be prosecuted as political criminals, as the secular authorities indicate and as the police minister Pergen wishes. These are not political offenses but crimes of conscience, which – with the exception of Lang – were not publicized. A reprimand suffices and then a transfer to another parish. Lang, who is clearly mentally ill, is placed in an institution for mentally disturbed priests. This is the line taken by the ecclesiastical executive. So what happens next? It is highly unlikely that the state and church were working in tandem against the first growths of revolutionary disease. They were merely sharpening their claws against each other over these growths. At the turn of the 19th century we can hear an almost imperceptible sound as throne and altar begin to grate against one another.

Dobrovský's seminar. A reading of various German writers, theologians and philosophers. (*I had to look up all of these authors – is it really possible that they were all Protestants? And is it surprising when it is well*

known how much of a Protestant sympathizer Dobrovský was and how he was inspired by Protestant biblical critiques? We even have here works by F. Barth which had much in common with deism.) But also... Kant and the lengthy explanations which would be required for the young alumni. And then Montesquieu and probably Rousseau as well. But then the young priests are confronted with the completely different reality of the south Moravian countryside. Long debates on celibacy which had already begun at the seminary. Although Dobrovský's seminar for the Olomouc students on Gamophile and Coelebs is more sympathetic towards Coelebs, the 'moral score-line' is a draw. *What? They actually debated and discussed these things in a Catholic seminary? Shut off within schools and then in seminaries – in a male – boys' environment. And then along comes the Moravian countryside with its real, living women. And it is obvious that some of them enjoy the discomfiture their confessions cause the young clergymen. Jakub Čermak confides in Josef Lang that "Those clucking hens are laughing at me." The intimate confession of men struggling with wild dreams and physical torment. Kapaunen – what is that? Cockerel, cockerels? Cockerels of the kingdom – Ah! cockerels turned into capons for the sake of the kingdom of heaven! – And who is this Therese, Die Therese who Lang refers to in his last letters? And who is "the dearest of all earthly creatures" he apparently left on her death bed in Lukov at the end of 1802, shortly before his performance at the pulpit? (I know more now. It was Therese and then she died after New Year in 1803, though not in Lukov, so I didn't find her in the register there... But I won't give any more away. I'll keep it to myself.)*

možná nejdou ruku v ruce proti výhonkům revoluční nákazy. Jen si obě strany o ty výhonky brousí drápy jedna proti druhé. Aliance trůnu a oltáře na prahu 19. století sotva slyšitelně, ale přeci, skřípe.

Dobrovského seminář. Četba různých německých autorů, teologů, filozofů. (*Všechny ty autory si musím dohledat – opravdu je možné, že to všechno byli protestanti? A překvapí to, když je známo, jaký filoprotestant byl Dobrovský a jak se inspiroval právě v protestantské biblické kritice? – Dokonce tu figurují i spisy F. Bartha, který stál na hranici deismu.*) Ale také... Kanta, do kterého je zapotřebí připravit mladým alumnům rozsáhlý výklad. A také Montesquieu a nejspíš také Rousseau. Jenže realita jihomoravského venkova, kam mladí kněží přicházejí, je zcela jiná. Dlouhé rozhovory o celibátu, které začaly již za studií. Dobrovského rozprava mezi Gamophilem a Coelebsem sepsaná právě pro posluchače olomouckého semináře sice dává zapravdu spíše Coelebsovi, ale „morální“ skóre je vyrovnané. Cože? *Tohle všechno opravdu probírali a diskutovali v katolickém kněžském semináři? Uzavření ve školách, posléze v semináři, v mužském – chlapeckém prostředí. A pak přichází moravský venkov, kde se pohybují živé, živoucí ženy. A některé se očividně baví rozpaky, které v mladých duchovních vyvolávají jejich zpovědi. „Ta ženská drůbež se mi směje,“ svěřuje se Jakub Čermák Josefu Langovi. Intimní zpověď mužů bojujících s divokými sny a fyzickou trýzní. Kapaunen – co to je? Kohout, kohouti? Kohouti království – Aha, kapouni pro království nebeské! – A kdo je Therese? Die Therese, o které mluví Lang v posledních dopisech? A kdo je „ta nejbližší ze všech pozemských bytostí“, kterou prý na konci roku 1802, těsně před svým vystoupením*

na kazatelně, zanechával v Lukově na smrtelném lůžku?... (Dnes už vím víc. Že to byla Therese, a že pak po Novém roce 1803 zemřela, jenže ne v Lukově, takže jsem ji tehdy nemohla najít v matrice... Ale víc neprozradím a nechám si to pro sebe.)

Mám právo vůbec takové dopisy číst? A ještě víc – zveřejňovat je? Kde je hranice intimity dávno zemřelých lidí, kterým už nic a nikdo nemůže ublížit? Jsou jenom studijním materiálem, který nám je k dispozici v celé své nahotě a bezbrannosti, nebo lidskými bytostmi, které si i po staletích zaslouží respektování intimity, tajemství? Je zatajení některých skutečností proviněním proti etice historika, protože zkresluje naše interpretační možnosti? A když je tam dám, nebude to provinění proti etice vůbec? – Tak. Do knihy je nedám, takové věci se dají ilustrovat na několika narážkách a málo vybraných vtipných ukázkách, ale ostatní nechme mezi třemi přáteli. Rozhodně do knihy nedám všechno, co vím... Do jaké knihy zase? Já o tom přece žádnou knihu psát nechci!

Z dopisů se zvolna vyloupávaly i střípky Langovy fyzické podoby. Byl štíhlý, ba hubený, trpící zažívacími potížemi; jedním listem se mihne i jeho černý cop jako vzdor tonzuře a ostříhaným vlasům. Ale hlavně ten bohatý, barvitý vnitřní svět zabalený do vtipných slovních hříček a nadsázek. Jednou rozverný, podruhé melancholický, vždycky ale nějak originální. Jak je inteligentní, jak je vzdělaný – a hlavně jak ironický! Kolik okouzlující nadsázky je v jeho textech! Ó jak já mu rozumím! – Rozumím? Nebo si ho prostě přivlastňuji, protože si myslím, že mu rozumím? A je opravdu Langův svérázný projev ironie a nadsázka? Není to jen tak, že my sami žijeme v době ironické a jako ironii čteme slova dvě stě let stará, navíc

Do I even have the right to read these letters? And then to publish them? Where do you draw the line for the privacy of people who died a long time ago, who cannot be hurt by anyone or anything? Are they merely study materials which are available to us in all of their nakedness and defencelessness, or are they human beings who deserve their most intimate secrets to be respected even after centuries? Does the concealment of certain facts go against the ethics of the historian because it prevents a more complete understanding? And if I do include them, is that not against ethics in general? – So...I won't include them in the book. It's possible anyway to illustrate such things with a few allusions and humorous extracts, but the rest we will leave between the three friends. I'm certainly not going to put all I know into the book... And what book is this? I don't even want to write this book!

Fragments relating to Lang's physical appearance begin to slowly emerge from the letters. He was slim, skinny even, and suffered from digestive problems; one letter also mentions his long black hair in defiance of the tonsure and short style. But above all is the rich, colourful inner life wrapped in humorous word games and hyperbole. At one point mischievous, at the next melancholic, but always in some way original. How intelligent, how educated and above all how ironic! The amount of charming hyperbole there is in his texts! Oh, how well I understand him! – Understand? Or am I just trying to appropriate him because I think that I understand him? And is Lang's distinctive expression really one of irony and hyperbole? Isn't it just that we are living in an age of irony and we read irony into words which are two

hundred years old, and to compound matters are in a foreign language within a different cultural context and a different semantic field? Are the expressions which Lang uses really those expressions that we read into them? All it takes is the imprecise translation of a sentence or to choose one word instead of another from a wide semantic field. This wouldn't be the result of deliberate mystification or an error – vocabulary that is two hundred years old creates problems even for native speakers today. Isn't then the ironic Lang, who I can almost hear and who I feel so close to due to his sarcasm and razor-sharp humour, just a kind of Galatea born of Pygmalion's imagination? There are passages which I can closely relate to and then passages where he is hopelessly distant from me, when I realize that he really is a stranger, a stranger twice over – as a German who speaks late-baroque German, and as someone from the end of the 18th century. This sense of 'closeness' is deceptive as we then have the tendency to appropriate 'our' hero, to believe that we understand them, just as Voltaire appropriated Rabelais and for the next two centuries made him out to be a modern cynical sceptic (which Voltaire himself was), and transformed him into a 'modern' hero who could be understood by the 'modern' reader of the 19th and 20th centuries. And then Febvre and Bachtin came along and returned him to the 16th century as a medieval person once more, which he undoubtedly is, and who for us in the modern age is anything but a clearly comprehensible author. Am I not picking and choosing from Lang what seems to make him a sceptical and ironic 21st century figure, while leaving what ties him to the 18th century shut away in boxes?

napsaná v cizím jazyce a pohybující se v jiném kulturním kontextu a jiném sémantickém poli? Jsou výrazy, které Lang používá, opravdu těmi výrazy, které v tom vidím? Stačí, abychom si nějakou větu nepřesně přeložili, nebo z širokého sémantického pole jednoho slova vybrali spíše ten výraz než jiný. A nejde o záměrnou mystifikaci ani chybu, dvě stě let starý slovník dělá potíže i dnešním rodilým mluvčím. Není pak Lang-ironik, kterého skoro slyším a který je mi tak blízký svým sarkasmem a břitkým humorem, jenom taková Galatea, zrozená z Pygmalionovy fantazie? Jsou pasáže, kdy je mi blízký, a pasáže, kdy je mi nekonečně vzdálený, kdy si uvědomuju, že je to opravdu cizinec, dvojí cizinec – cizinec jako Němec mluvící pozdně barokní němčinou, cizinec jako člověk konce 18. století. Pocit „blízkosti“ je ošidný, máme pak tendenci si „své“ hrdiny přivlastňovat, myslet si, že jim rozumíme, stejně, jako si Voltaire přivlastnil Rabelaise a pro další dvě staletí z něj udělal moderního cynického skeptika, kterým byl sám, a učinil z něj tak „moderního“ hrdinu srozumitelného pro „moderního“ čtenáře 19. a 20. století? Do té doby, než jej Febvre a Bachtin vrátili zpátky do 16. století a učinili z něj znovu středověkého člověka, jímž bezpochyby byl, a který je pro nás, moderní lidi, vším, jen ne plně pochopitelným a srozumitelným autorem. Nekradu si Langa pro to, čím se mi jeví skeptickým a ironickým člověkem počátku 21. století, zatímco to, čím zůstává člověkem 18. století, nechávám zavřené v krabicích?

Každopádně si Josef Sebastian Lang, se kterým jsem trávila téměř každý den a noc, činil na můj život a můj čas stále větší nároky. A „můj čas“ se krátil. Grantové termíny jsou nepříjemné, mně však již nad hlavou visel také termín další, mnohem

nesmlouvavější. Ostatně barokizace mých tělesných forem nenechávala ani brněnské archiváře na pochybách, že nejde o rostoucí opulenci zaměstnanců Universitatis Carolinae. V bohunickém archivu se mne pak opakovaně dotazovali, zda jsem si nespletla budovu, jelikož nemocnice je naproti. „Jestli přijedete ještě jednou, dáme už přistavit sanitku,“ sdělila mi lakonicky slečna za pultem, když mi vydávala nové krabice. Třicátého dubna jsem byla v Brně naposledy. O dva týdny později jsem si z porodnice nesla Betynku a pětáctyřicet stránek úplně nového textu. Jenže co s ním? Žádnou knihu jsem přece psát nechtěla.

V dalších týdnech si takřka veškerou mou pozornost, lásku a energii vzala Betynka. Exces s Josefem Sebastianem jsem chápala jako hormonální výkyv, který se srovná. Ale Josef Sebastian byl trpělivý. Knižka „se“ psala sama.

Takový komorní příběh má řadu výhod. Dějová linie i postavy jsou tak nějak jasně vymezené. *Opavdu?* Vždyť žádný příběh není lineární, má odbočky a příčiny a následky, které se někdy dají snadno zaměnit – z následků udělat příčinu, tu „linii“, tu příčinnost mu stejně dává ten, kdo jej zaznamenává – kdo jej tvoří. Zejména takový příběh, ze kterého se nám zachovaly jen fragmenty materiálů. Stačí, abychom je seřadili jinak...

Ale to je koneckonců jedno, důležité je, aby příběh byl. Protože v první řadě je samozřejmě vděčnější čtenářsky. Určitě jsem mohla napsat knihu, a bylo by mi to podobné, *Osvícenství a proces sekularizace v procesu formování veřejného mínění v prostředí habsburské monarchie 18. století s důrazem na českomoravské prostředí v širším evropském kontextu*. Po takovém titulu jistě sáhne každý. Ale příběh mladých

Whatever the case, Josef Sebastian Lang, with whom I spent almost every day and night, was making ever increasing demands on my time and my life. And ‘my time’ was getting shorter. Grant deadlines are never nice but I also had another deadline hanging over me which was much more pressing. Not even the Brno archivists imagined that the increasingly baroque curves of my body was due to the staff at Universitatis Carolinae suddenly coming into money. Time and time again I was asked at the Bohunice archive whether I wasn’t in the wrong building as the hospital was across the road. “If you come in here again, we’ll have an ambulance over,” said the woman behind the counter laconically as she handed over a new box. I was in Brno for the last time on April 30. Two weeks later I was carrying Betynka from the maternity hospital along with forty-five pages of completely new text. But what to do with it? I hadn’t even wanted to write a book!

In the following weeks practically all of my attention, love and energy were taken up by Betynka. Being so caught up with Josef Sebastian must have been down to hormonal imbalances which had now straightened out. But Josef Sebastian was patient. The short book ‘wrote itself’.

There are lots of advantages to such a small story. The events and the characters are more or less clearly defined. *Really?* No story is linear, it has detours and causes and consequences which can sometimes be easily confused – a cause is formed from the consequences, this ‘line’, this causality is attributed to it by the person recording it – creating it. This applies particularly to the type of story where only fragments of material have been preserved. All we have to do is arrange it differently...

But in the end it doesn’t matter – what is important is for there to be a story. Because in the first place, of course, it makes for a more satisfying read. I could definitely have written a larger book and it would have been similar, *The Enlightenment and the process of secularization in the process of forming public opinion in the Habsburg monarchy of the 18th century with an emphasis on Bohemia-Moravia within the wider European context*. A book with such a title would certainly have flown off the shelves. But the story of young priests with real names who are trying to deal with specific problems relating to their superiors, celibacy, themselves and their choices in life, getting mixed up in dangerous games with “fraudulent French freedom” ...

It’s also easier from the writer’s perspective as it is more comprehensible and concrete. In addition, it is possible to graft on more general issues, processes and macrostructures to the story when we realize that each ‘microhistory of conflict’ is not just the conflict of specific individuals but usually also of some institutions and intellectual trends. Such a story can then help to avoid a certain open-endedness which more general issues can tend towards. Or in more succinct terms – *Jacobins in Cassocks* is my slimmest book!¹ All at once it occurred to me that Lang, my dear unhappy Josef Sebastian, encapsulated everything within him – the Enlightenment, secularization, revolution...

1 Tinková, Daniela: *Jakobíni v sutaně. Neklidní kněží, strach z revoluce a konec osvěcenství na Moravě* [Jacobins in Cassocks. Restless priests, fear of revolution and the end of the Enlightenment in Moravia]. Praha 2011.

kněží s konkrétními jmény, kteří řeší konkrétní problém s nadřizenými, celibátem, sami se sebou a svou životní volbou, až se zapletou do nebezpečné hry s „francouzským švindlem svobody“ ...

Je to také nějak snazší autorsky, uchopitelnější, konkrétnější. Navíc spousta obecných problémů, procesů, makrostruktur, se na „příběh“ dá dobře naroubovat, když si uvědomíme, že za každou „mikrohistorii konfliktu“ není jen konflikt konkrétních osob, ale zpravidla i nějakých institucí, myšlenkových směrů. Takový příběh pak trochu pomůže zamezit určité bezbřehosti, k níž obecné problémy svádějí. Dá se napsat stručněji – ostatně *Jakobíni v sutaně* jsou moje nejtenčí kniha.¹ Najednou mi přišlo, že Lang, můj drahý nešťastný Josef Sebastian, na sebe nějak dokázal nabalit všechno. Osvícenství, sekularizaci, revoluci...

Jenže každý podobný komorní, uzavřený příběh s konkrétními hrdiny v konkrétním prostředí vyvolává otázky po zobecnění. Do jaké míry je takový sociální typ „Lang“ a jeho myšlení a cítění typické pro jeho prostředí, pro jeho dobu? Můžeme jej považovat za reprezentanta určité generace či, řekněme, učinit na jeho základě nějaký socioprofesní profil? A dá se to zjistit, když podobných pramenů je žalostně málo?

1 Tinková, Daniela: *Jakobíni v sutaně. Neklidní kněží, strach z revoluce a konec osvícenství na Moravě*. Praha 2011.

Vždyť ne každý pisatel takových odvážných listů měl tu smůlu, že si je nechal zabavit policejními komisaři ještě za svého života. Učinil tak bezpochyby i farář a později děkan Karel Killar z Vysočiny, který také patřil k obdivovatelům francouzského osvícenství a revoluce. K jeho smůle a našemu štěstí si však všechny jeho dopisy opisoval jeho hlavní korespondent, grafoman J. F. Opiz, kterému nestačilo zahltnout svou bezbřehou pozůstalost vlastními plody ducha. A zrovna Opiz byl bezpochyby velice nonkonformní a rebelský osvícenec, kterého také považujeme spíše za výjimku než za pravidlo. Jenže jeho rebelství zůstalo uzavřeno v jeho písemnostech, které si očividně dobře střežil; navenek zůstal až do konce svého dlouhého života v podstatě bezkonfliktním úředníkem. Na rozdíl od Langa.

Asi bych měla takových knížek, co se dají číst, napsat víc, už z ohledů ke svým redaktorům a čtenářům. Jenže kolik Josefů Sebastianů, kteří ve mně budou budit tolik otázek, kteří budou z rakví svých archivních kartonů tak naléhavě volat jako revoluční hrdinové Micheletovi, budu mít to štěstí ještě potkat?

However, similarly intimate delimited stories about concrete people in concrete environments raise questions about generalization. To what extent was the social type of 'Lang' and his ideas and feelings typical of his environment and his age? Can we see him as being representative of a certain generation and therefore create a socio-professional profile on that basis? And is that even possible to discover when there are so few similar sources?

After all, not everyone who wrote such courageous letters was as unfortunate to have them confiscated by a police commissioner during their lifetime. The priest and later dean Karel Killar from the Vysočina, who was an admirer of the French Enlightenment and Revolution, undoubtedly acted this way. However, his misfortune was our good luck when all of his letters were copied by his main correspondent, the

graphomaniac J. F. Opiz, for whom it was not enough to overwhelm his legacy with the fruits of his own intellect. At the same time, Opiz was undoubtedly a very unconventional and rebellious enlightener who was more of an exception to the rule. However, his rebelliousness was only apparent in his writings, which he obviously guarded well; outwardly he seemed to be a conformist official until the end of his long life. Unlike Lang.

I should probably write more of these kinds of books that are readable – from the perspective of both my editors and readers. But how many more Josef Sebastians am I likely to have the good fortune to come across – people who will awaken so many questions within me, who will call so urgently from the coffins of their archival boxes, like the revolutionary heroes did to Michelet?

Jak se dělá historie: snění a psaní o šlechtě

How history is made: dreaming and writing about the nobility

Radmila Švaříčková Slabáková lectures at the Department of History of Palacký University's Faculty of Arts. In her academic work she specializes in the history of the aristocracy in the modern age and also focuses on oral history, memory studies and new historiographic trends. She is the author or co-author of four monographs and more than fifty specialist studies and book chapters, including for the journals *Gender Studies*, *Journal of Family History* and *Revue Des Études Slaves*. Her latest monograph examines family memory: *The Family and its Memory within us Mirrored in Three-generational Narratives* (together with I. Sobotková, in Czech, 2018) and *Even a Family Has its Memory. Family Memory in an Interdisciplinary Context* (main editor, in Czech, 2018). At present she is preparing a collective monograph on family memory from a global perspective for Routledge publishers in London.

Doc. Mgr. Radmila Švaříčková Slabáková, PhD., přednáší na Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého. Ve své vědecké práci se specializuje na dějiny šlechty v moderní době, věnuje se také orální historii, paměťovým studiím a novým historiografickým trendům. Je autorkou či spoluautorkou čtyř monografií a více než padesáti odborných studií a knižních kapitol, publikovaných mimo jiné v časopisech *Gender Studies*, *Journal of Family History* a *Revue Des Études Slaves*. Její nejnovější monografie se zabývají rodinnou pamětí: *Rodina a její paměť v nás ve světle třígeneračních vyprávění* (spolu s I. Sobotkovou, 2018) a *I rodina má svou paměť. Rodinná paměť v interdisciplinárním kontextu* (hlavní editorka, 2018). Pro nakladatelství Routledge v Londýně aktuálně připravuje kolektivní monografii o rodinné paměti v globální perspektivě.

It has never ceased to amaze me how a historical text comes into existence. In the beginning, there is nothing, or almost nothing. Only a thought, an idea. We might even call this a dream or a desire. The desire to know what was previously unknown, to reveal the undiscovered, to bring to light what had previously been shrouded in darkness. Georges Duby, the famous French historian from the Annales School, had good reason to say that the historian had to dream – to dream seriously, but dream nevertheless. Because without these dreams, without fantasy, imagination, it would be difficult to conjure up an original historical publication.

My dreaming began sometime at the start of 1996, when I discovered a series of dusty boxes in an archive, whose disordered contents had until then escaped the notice of historians. At that time, diaries and correspondence – what historians term sources of a personal nature – were not an obvious basis for historical research. This applied even more so to the Czech Republic, which after 1989 only slowly began to adopt the trends of western historiography from previous decades. The contents of these semi-disintegrated boxes completely changed the original focus of my PhD. thesis and marked the start of a fascinating three-year dream, when I travelled almost halfway across Europe thanks to my aristocratic characters, Emanuel and Sophie Mensdorff-Pouilly, their four sons and a network of relations, including the Belgian king, Leopold I, and the British queen, Victoria.

Someone might argue that history adheres to the documents that have been preserved from the past and that there is no room for the imagination

or some kind of dreaming. The first unwritten law of historical science tells us to go to the archive and study the relevant material. Naturally, historians today do not believe that the documents in themselves somehow reveal what happened in the past. Nor do they think that they provide us with an explanation for why these events happened in the past. In his *Historian's Craft*, Marc Bloch, one of the founders of the Annales School, refuted the idea that the historian merely recorded data from the sources before arranging it in chronological order.

The first stage of my research – the heuristic phase in academic jargon – was fairly feverish. With an intoxicating immersion I read through the private correspondence of my characters. I delved into their diaries and I shared their joys and pains. Reading dozens and dozens of letters became like a drug which I needed every day. After a certain period, also thanks to the recollections and testimonies of others, I knew enough about the lives of my characters but I still wasn't sure how to compose a homogenous whole from this fragmentary information. I still had no idea how to put together information on the places where the family settled after they left revolutionary France, the political careers of the male members of the family, the management of the large estates, Sophie's homesickness in her diaries, and how Alexander, Sophie's son and the Minister of Foreign Affairs for the Habsburg monarchy, was literally hunted by one of the heiresses to the enormous Dietrichstein estate.

Today no-one would dispute the fact that a historical text is above all the result of the historian's work and its construction. Historians

Dosud mě nepřestává fascinovat způsob, jakým se rodí historické dílo. Na počátku není nic nebo skoro nic. Jen myšlenka, představa. Můžeme tomu říkat snění nebo touha. Touha poznat dosud neznámé, odhalit neobjevené, vynést na světlo to, co bylo dosud zahaleno tmou. Ne nadarmo Georges Duby, slavný francouzský historik školy Annales, jednou řekl, že historik musí snít. Vážně, ale snít. Protože bez onoho snění, bez imaginace, bez představivosti by těžko mohla vzniknout originální historická práce.

Mé snění začalo někdy na začátku roku 1996, kdy jsem v jednom archivu objevila řadu zaprášených krabic. Jejich neuspořádaný obsah žádného historika do té doby nezajímal. Deníky a korespondence, čemuž historická věda říká prameny osobní povahy, tehdy nebyly zdaleka samozřejmým základem historického bádání. A už vůbec ne v českém prostředí, které po roce 1989 jen pozvolna začalo přijímat trendy a tendence západní historiografie posledních desetiletí. Obsah těchto polorozpadlých kartonů zcela změnil původní záměr mé disertační práce a byl počátkem fascinujícího, tříletého snění, kdy jsem díky svým šlechtickým hrdinům, Emanuelovi a Sophii Mensdorff-Pouilly, jejich čtyřem synům a rozvětvenému příbuzenstvu sahajícímu k belgickému králi Leopoldovi I. i anglické královně Viktorii, procestovala téměř půl Evropy.

Někdo by mohl namítnout, že historie se drží dokumentů, které se nám zachovaly z minulosti, a role imaginace či nějakého snění je prakticky vyloučena. Nepsaný první zákon historické vědy samozřejmě velí jít do archivu a prostudovat tam příslušné archiválie. Ovšem v současnosti si už historikové a historičky nemyslí, že samotné dokumenty jaksi samy od sebe

vyjeví, co se v minulosti událo. Nedomnívají se ani, že nám poskytnou vysvětlení, proč se ty které události v minulosti staly. Už Marc Bloch, jeden ze zakladatelů školy Annales, ve své *Obraně historie* oponoval představě historika jako pouhého zapisovatele údajů, jež mu nabízejí prameny a které jen zbývá uspořádat v chronologickém sledu, jak se udály.

První etapa mého bádání, odborným žargonem fáze heuristická, byla poměrně horečnatá. S opojným zaujetím jsem pročítala osobní korespondenci svých hrdinů, nořila se do jejich deníků, stýskala si s nimi i se s nimi radovala. Číst desítky a stovky dopisů bylo jako droga, kterou jsem každý den potřebovala. Po jisté době, i za pomoci paměti a vzpomínek jiných osobností, jsem už ze života svých hrdinů dost věděla, ale jak z těchto útržkovitých informací vytvořit nějaký sourodý celek, to mi unikalo. Stále jsem netušila, jak dám dohromady informace o místech, na nichž se rodina po svém odchodu z revoluční Francie usadila, politické kariéry mužských představitelů rodu, hospodaření na velkostatech, Sophiiny stesky v denících i to, jak byl Alexandr, Sophiin syn a ministr zahraničních věcí habsburské monarchie, doslova uloven jednou z dědiček ohromného dietrichsteinského panství.

Dnes už patrně nikdo nepopře, že historické dílo je především výsledkem historikovy práce a jeho konstrukce. S archiváliemi, v nichž se minulé děje zrcadlí a odráží, historikové a historičky komunikují, vybírají si z nich, ptají se jich a konfrontují je mezi sebou. Až zpětně si vybavuji, že už mé čtení předurčovalo, jak bude výsledek vypadat. Hospodaření mě moc nezajímalo, zato vztahy mezi členy rodiny, mezi různými generacemi v rodině

communicate with the archive material which mirrors and reflects past events, they select from it, ask it questions and juxtapose it against other material. It was only in retrospect that I remembered that my reading of the archive material predetermined what the result of my work would be. While I wasn't particularly interested in estate management, I did become very absorbed in the relationships between the family members, between the different generations in the family, and between the Mensdorff-Pouillys and their royal relatives. This heuristic phase required my active approach, my objectives and my dreaming.

Initially my dreaming was very imperfect, as was shown afterwards when I submitted my first draft to my French supervisor. If I remember correctly, it looked at how Baron Albert-Louis de Pouilly left France during the French Revolution. Although I had described the reasons why the baron emigrated, I had focused mainly on precisely detailing his military career. I was proud of the fact that I had definitively discovered where and when Baron de Pouilly died. Although Jacques Solé praised me, he also gave the stinging rebuke: "Radka, ne soyez pas trop érudite!" which translates loosely as "Don't get bogged down in details. Your job isn't to correct details about births and deaths."

I would often recall this sentence. I realized I wasn't a family genealogist or a chronicler of family history for whom every detail of ancestral life is important. I wasn't supposed to write a chronicle and line up the facts from family history one after the other. I had to weigh up what that fact meant within the context of the events of that

period. History calls this writing about a historical issue. I imagined it as a structure, a guiding line from which the fundamental aspects of my work would develop. Czech historiography offered me little – the aristocracy of the modern age was not yet an established subject of research in the 1990s. It was only slightly better in the West – the liberal concept of the world, which since the 19th century had determined what was and wasn't essential to research, had discarded the nobility much in the same way as Marxist philosophy had.

Michel de Certeau stated that making history is not purely historical science but is influenced by the society which determines how academic work is assigned. In Germany in the 1970s and 1980s it seemed to be important to examine the reasons for the rise of the bourgeoisie, thanks to which the aristocracy slowly came under the historical microscope. How did it react to the challenges presented by civic society in the 19th century? What tactics and strategies did it have to develop in order to maintain its position at the top, where it had been for hundreds of years? What values did it hold which it was striving to maintain? It was around these questions that I started to dream.

Guy Thuillier, another inspirational French historian whose works I became absorbed in when I was studying my aristocratic family, stated that a book has to be first dreamt of, after which it is more or less ready. He considered dreaming as part of historical work alongside searching for sources and the actual writing. With my dreaming I gradually reached point zero, when I knew what I wanted to write and could feel it almost tangibly. The original

a styky Mensdorffů-Pouilly s jejich korunovanými příbuznými velice. Už tato fáze, fáze heuristiky, se neobešla bez mého aktivního přístupu, bez mých záměrů a mého snění.

V počátcích bylo mé snění velmi nedokonalé, jak se ukázalo poté, co jsem svému francouzskému vedoucímu předložila svůj první text. Jestli si dobře vzpomínám, pojednával o tom, jak baron Albert-Louis de Pouilly s rodinou opustil za Velké francouzské revoluce území Francie. Sice jsem popsala, z jakých důvodů baron emigroval, ale soustředila jsem se především na přesné vytýčení jeho vojenské kariéry. Byla jsem hrdá na to, že jsem s definitivní platností zjistila, kdy a kde baron de Pouilly zemřel. Jacques Solé mě pochválil, ale zároveň pronesl rozhodující větu: „Radka, ne soyez pas trop érudite!“ Volně přeloženo: „Nebabrejte se v detailech, váš úkol nespočívá v opravování detailů narození a úmrtí.“

Tuto větu jsem si nadále často připomínala. Pochopila jsem, že nejsem rodinný genealog ani sepisovatelka rodinné historie, pro něž je důležitý každý detail ze života předků. Nemohu psát kroniku a řetězit fakta z rodinné historie jedno za druhým. Potřebuji uvažovat, co tato fakta znamenají v toku dění dané doby. Historie to nazývá psaním o historickém problému. Představovala jsem si ho jako strukturu, vodící linku, od níž se bude odvíjet to, co bude pro mou práci podstatné. Česká historiografie mi mnoho nenabídla, šlechta moderní doby v devadesátých letech 20. století dosud nepatřila k etablovaným předmětům výzkumu. Na Západě na tom byli jen o trochu lépe; liberální koncepce světa, která od 19. století určovala, co je a není podstatné zkoumat, vyloučila šlechtu podobným způsobem jako marxistická filozofie.

Michel de Certeau tvrdil, že děláni historie není čistě dějepisné, ale má na něj vliv společnost, která určuje zadání vědecké produkce. V sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století se v Německu zdálo důležité pojednat o příčinách vzestupu měšťanstva, chceme-li buržoazie, a díky ní se do hledáčku historického bádání pomalu dostala i šlechta. Jak reagovala na výzvy, které s sebou přinesla občanská společnost 19. století? Jaké taktiky a strategie musela vyvinout, aby udržela své tisícileté místo na vrcholu? Jaké byly její hodnoty, co vyznávala, o co usilovala? Kolem těchto otázek jsem začala snít.

Guy Thuillier, další z inspirativních francouzských historiků, jejichž díla jsem vstřebávala spolu se studiem mé šlechtické rodiny, hlásal, že kniha musí být nejdříve vysněna a tím je prakticky hotova. Snění považoval za součást historické práce, vedle vyhledávání pramenů nebo vlastního psaní. Mezitím jsem se postupně dostala až do bodu nula, kdy jsem už věděla, co chci napsat, takřka hmatatelně jsem to cítila. Původně zamýšlená emigrace se posunula z centra bádání na jeho okraj. Důležitější bylo pojednat o dalších generacích, o tom, jak se rodina usadila nejdříve v Sasko-koburském vévodství a poté v českých zemích. Chtěla jsem psát o hodnotách rodiny, o tom, jak se dostala až na špici rakouské šlechtické společnosti, o plnosti jejího života. Pociťovala jsem paradox. Jsem ve Francii se stipendiem francouzské vlády a bádám nad děním v rakouské monarchii, na základě německy psaných materiálů. Tvorba historického díla má své peripetie, není jednoduchá a přímočará, jak by se mohlo zdát.

Je zajímavé, že budoucí historikové a historičky se poměrně detailně připravují na to, jak bádát v archivu

idea about emigration moved from the centre of the study to the fringes. It became more important to examine the other generations, how the family had settled first of all in the Duchy of Saxe-Coburg and then in the Czech lands. I wanted to write about the ancestral values, how the family rose to the top of Austrian aristocratic society, and about the richness of their lives. I felt a paradox. I was in France with a grant from the French government, researching events in the Austrian monarchy using German-language material. Creating a historical text involves twists and turns and is not as straightforward and direct as it might appear.

It is noteworthy that history students have a fairly thorough preparation in how to use the archives and how to critically analyse source material from the past. However, practically no attention is given to the actual writing. I trust I can say that I dreamed properly and with due care, though of course the writing phase was the most difficult. Does history have any of its own methods for writing? Or are its approaches no different from creating works of literature? These and other questions touching on the objectivity and truth of history sparked lively debates at the start of the 1970s. In particular, Paul Veyne in France and Hayden White in America demonstrated, without even knowing about each other, that history does not have its own special method and that a historical text as a linguistic narrative structure is determined by ethical, aesthetic and rhetorical criteria.

If I had kept a researcher's diary as Guy Thuiller suggested, I would now be able to give a better description of how my writing progressed. I can

remember how, wrapped in a blanket in an under-heated room in a French university halls of residence, I sat wondering how to construct the historical narrative. After a day bashing away at my laptop, just before drifting off to sleep, thoughts would go round my head about which ideas to pursue, how to piece them together with the knowledge gained from historians before me, and what I actually wanted to say with it all.

The magical thing about history is that it works with a past which never begins and never ends. However, a historical text has to have its beginning and end and a structure, thanks to which we can make sense of the information, or facts if you like, gathered during the previous research. It was clear that I couldn't start with the birth and career of Baron de Pouilly. However, the foundation of my text's structure remained chronological, as it tends to be with most historical publications. It consisted of individual generations of the Mensdorff-Pouilly family, from the first which emigrated due to the revolutionary events at the end of the 18th century, through to the generations which settled in Bohemia and Moravia in the first decades of the 20th century. It was this structure which led my French thesis to having such an unusually long, cumbersome title. The reader can judge for themselves and thus be warned against similarly badly chosen titles: *The fate of an émigré aristocratic family, originally from France, in the Habsburg empire and Czechoslovakia from the end of the 18th century to the 1930s: the Mensdorff-Pouilly family*. The title referred too clearly to the genealogical research which had been rejected, and in no way reflected the entirely different content I had dreamed

a jak kriticky analyzovat pramenné materiály z minulosti. Prakticky žádná pozornost však není věnována vlastnímu psaní. Troufám si říct, že jsem snila pořádně a nadměru pozorně, ovšem sepsování práce bylo fází nejtěžší. Má historie své vlastní praktiky psaní? Nebo se její postupy neliší od tvorby literárních děl? Tyto otázky spolu s dalšími, sahajícími až k objektivitě historie a její pravdivosti, rozproudily živé historické debaty na začátku sedmdesátých let 20. století. Především Paul Veyne ve Francii a Hayden White na americké straně dokazovali, aniž by o sobě věděli, že historie nemá žádnou zvláštní metodu a že historické dílo jako jazyková narativní struktura je určeno etickými, estetickými a rétorickými kritérii.

Kdybych si vedla badatelský deník, jak k tomu vybízel Guy Thuillier, mohla bych nyní lépe popsat, jak má práce vznikala. Vzpomínám, jak jsem zabalená v dece v nedostatečně vytopeném pokojíku francouzské univerzitní koleje dumala, jak dále vystavět historický narativ. Jak mi po celodenním tůkání do notebooku před usnutím běžely hlavou myšlenky, který z mnoha mých výpisků vybrat, jak ho skloubit s poznatky zjištěnými historiky přede mnou a co tím vším chci vlastně říct.

Kouzelné na historii je, že pracuje s minulostí, která nikde nezačíná a nikde nekončí. Historické dílo však musí mít svůj začátek a konec a svou strukturu, díky níž se v informacích, chceme-li ve faktech nashromážděných předchozím studiem, vyznáme. Bylo mi jasné, že nemohu začít narozením a kariérou barona de Pouilly. Základní struktura mé práce však zůstala chronologická, jak tomu u historických publikací bývá většinou. Tvořily ji jednotlivé generace rodu od té první, která na základě revolučních

událostí na konci 18. století emigrovala, až po generaci usazenou v Čechách a na Moravě v prvních desetiletích 20. století. Byla to patrně tato struktura, která mě vedla k tomu, abych své francouzské disertaci dala krkolomný a nezvykle dlouhý název. Laskavý čtenář i čtenářka ať posoudí sami a vyvarují se podobných evidentně nevhodně zvolených titulů: *Osud jedné emigrantské šlechtické rodiny původem z Francie do habsburského císařství a Československa od konce 18. do třicátých let 20. století: Mensdorffové-Pouilly*. Název až příliš reflektoval spjatost s odvrženými genealogickými bádáními a vůbec neodpovídal obsahu, který jsem si vysnila úplně jinak. S názvem *Rodinné strategie šlechty: Mensdorffové-Pouilly v 19. století* pro české vydání knihy jsem už byla mnohem spokojenější.¹

Je známo, že ten samý fakt může hrát v historickém narativu různou roli, může v něm zaujímat různou pozici. Svatba Emanuela Mensdorff-Pouilly s dcerou sasko-koburského vévody Sophií v roce 1804 by patrně tvořila konec knihy, kdybych zůstala u původně zamýšlené emigrace, jež byla touto událostí úspěšně dokonána. Kdybych psala o Emanuelovi, svatba by v historickém narativu zaujala pozici někde v první třetině a vytvořila by odrazový můstek pro popis Emanuelovy vojenské kariéry v rakouském císařství. Jestliže jsem však chtěla pojednat i o dalších generacích rodu, svatba musela být umístěna na začátek mého vyprávění a její význam se podstatně rozšířil. Stala se rozhodujícím bodem, jenž měl vliv na postavení

1 Švaříčková Slabáková, Radmila: *Rodinné strategie šlechty: Mensdorffové-Pouilly v 19. století*. Praha 2007.

of. I was much happier with the title for the Czech edition: *Family strategies of the nobility: the Mensdorff-Pouilly family in the 19th century*.¹

It is well known that the same fact can have a different role in a historical narrative and acquire a different position within it. Emanuel Mensdorff-Pouilly's marriage to the daughter of the Duke of Saxe-Coburg, Sophie in 1804, could have concluded my book if I had stuck to the original idea of emigration, the success of which would have been demonstrated by this event. If I had written about Emanuel, the wedding in the historical narrative would have arrived somewhere in the first third and would have been a springboard for a description of Emanuel's military career in the Austrian empire. However, had I wanted to look at other ancestral generations, then the wedding would have been near the start of the narrative and its importance would have increased significantly. It would have been a decisive moment which would influence the family's status in Habsburg society. It was the start of their ascent which culminated in the successful political career of Emanuel's son, Alexander. Historians decide the role which a fact or event will have in their narrative and ascribe its significance accordingly.

My narrative about the Mensdorff-Pouilly family starts somewhere around the middle of Baron Albert-Louis de Pouilly's life, when Countess de Sabran visited him and his wife on their country estate.

Later in her letters she wrote how much the couple loved and supported each other, and how they lived happily and contentedly with their eight children. For the historian concentrating on the political careers of the family members, her memories would have been insignificant, while I viewed them as incredibly important for my whole narrative. The values which the family professed, the feelings which were shared among the individual members, the family solidarity and family strategy could then be observed over several generations. Thanks to the countess's notes I could begin to think about the changes the family faced under the influence of Enlightenment ideals, about the new intimacy and new approaches to children in the emerging bourgeois society.

If a historical narrative is a story, then in addition to a beginning and an end it should also have a climax. For me, the culmination of my work was represented by three different strategies which Emanuel and Sophie's sons employed when faced with the challenges from the expanding civic society which increasingly threatened the position of the aristocracy. The family ascended to the top through the marriage of Alphons Mensdorff-Pouilly to the heiress to Boskovice, and thanks to the fact that his brother Alexander, who had married into the Mikulov estate, also managed to acquire the post of Austrian Minister of Foreign Affairs from 1864–1866. Alexander's career in particular was emphasized in the book as being the culmination of the family's endeavours dating back to the period when his grandfather crossed the French border. The final part of the work is merely catharsis. The successes begin to fade, the family cohesion disintegrates and the third generation can only bask

1 Švaříčková Slabáková, Radmila: *Rodinné strategie šlechty: Mensdorffové-Pouilly v 19. století* [Family Strategies of the Nobility: The Mensdorff-Pouilly Family in the 19th Century]. Praha 2007.

rodiny ve společnosti habsburské monarchie. Byla počátkem jejího vzestupu, který dovršil svou úspěšnou politickou kariérou syn Emanuela, Alexandr. Historikové a historičky určují, jakou pozici daný fakt či událost v historickém narativu zaujme a jakou roli v něm bude hrát.

Vyprávění o rodu Mensdorff-Pouilly začíná někde uprostřed života barona Alberta-Louise de Pouilly, když ho spolu s jeho ženou na jejich venkovském statku navštívila hraběnka de Sabran. Později v dopisech líčila, jak se manželé de Pouilly mají rádi, jak jsou jeden pro druhého oporou, jak žijí šťastně a spokojeně se svými osmi dětmi. Pro historika, jenž by se soustředil na politické kariéry členů rodu, by její vzpomínky byly bezvýznamné, pro mé vyprávění se jevily jako nadmíru důležité. Hodnoty, které rodina vyznávala, city, jež mezi sebou sdíleli její jednotliví členové, rodinnou soudržnost a rodinné strategie jsem posléze sledovala v průběhu několika generací. Díky hraběčiným postřehům jsem mohla začít uvažovat o proměnách, kterými rodina pod vlivem osvícenských ideálů začala procházet, o nové intimitě a nových přístupech k dětem v rodící se měšťanské společnosti.

Je-li historický narativ příběhem, měl by mít nejen začátek a konec, ale také vyvrcholení. Pomyslný vrchol mé práce představovaly tři rozdílné strategie, které synové Emanuela a Sophie vyvinuli, aby čelili výzvám rozvíjející se občanské společnosti, jež stále více ohrožovala pozice šlechty. Na špici se rodina dostala sňatkem Alphonse Mensdorffa-Pouilly s dědičkou Boskovic a díky tomu, že se jeho bratru Alexandrovi, jenž navíc vyzhenil mikulovské panství, podařilo získat post ministra zahraničních věcí

Rakouska v letech 1864–1866. Zvláště Alexandrova kariéra byla v knize zdůrazněna jako vrchol veškerých rodinných snah, táhnoucích se od té doby, co jeho dědeček překročil hranice Francie. Poslední část práce je už jen katarzí. Úspěchy se vytrácí, soudržnost rodiny se rozpadá, třetí generace se může jen slunit v odrážené slávě generace druhé. I když nešlo o zcela vědomý proces, struktura příběhu z mého nynějšího pohledu odpovídá výstavbě antických tragédií, v nichž děj spěje k zápletce, vyvrcholení a katarzi, jež nastává po dramatickém zážitku boje se zlem nebo ohrožením. Tímto bojem by mohl být pomyslný zápas šlechty s měšťanstvem, v němž nakonec šlechta musela ustoupit vpřed se deroucí ambiciózní vrstvě. I Mensdorffové-Pouilly se díky tomu museli odklidit z dění vysoké politiky a uchýlit se do své „druhé reality“.

Bohužel není v mé moci vypovědět podrobně, jak psaní historické práce probíhá, jaké další nevědomé mechanismy vstupují do hry. To nemohu vyzkoumat pouhými vzpomínkami. Paul Veyne měl za to, že váhu tomu či jinému faktu, tu ekonomickým příčinám, tu náboženským projevům, připisuje malá osobní filozofie dějin v hlavě každého historika. Historická metoda pro něj byla profesionální zkušeností, nic má, nic víc. Vzniká tak, že se historik postupně seznamuje s dokumenty dané epochy a těžší ze všeho, co ho obklopuje, včetně prací, které kdy přečetl.

Nemyslím, že by tvorba historického díla byla takto nahodilá. V knize o rodu Mensdorff-Pouilly najdeme samozřejmě četná „možná“ a „nejspíše“ a „kdybychom věděli“. Životy členů rodu jsou v publikaci zachyceny jen částečně a z určitého úhlu pohledu. Přesto věřím, že příběh podaný v knize

in the reflected glory of the second generation. Even though it was not an entirely conscious process, when I look at the structure of the story now it is similar to the construction of the ancient tragedies in which the plot leads to intrigue, climax and the catharsis which occurs after a dramatic struggle with evil or danger. This could be seen as the struggle between the aristocracy and the bourgeoisie in which the nobility had to retreat before this rapidly advancing ambitious class. Even the Mensdorff-Pouilly family had to leave the sphere of high politics and take refuge in their 'own reality'. Unfortunately, I am unable to give a more detailed account of what happens when writing a historical text, of the other unconscious mechanisms which come into play. I cannot examine this purely through memories. Paul Veyne believed that the significance of one fact or another, of economic causes or religious factors, were all attributable to the personal philosophy of history in the mind of every historian. According to him, the historical method was professional experience, nothing more, nothing less. It was based on historians familiarizing themselves with the documents of a given period and employing everything which surrounded them, including all of the works they had ever read.

I don't believe that the creation of my historical text was as random as this. Naturally, in my book about the Mensdorff-Pouilly family we can find numerous 'maybes' and 'probabilities' and 'if we knew', and the lives of the family members are captured only partially and from a certain viewpoint. Nevertheless, I believe that the story in the book is truthful and corresponds to what happened in the past. The undoubted imperfections only came to light

with hindsight – the passages on the lists of emigres are unnecessarily long and unimportant, while the section on estate management tells us very little about the inner life of the family.

Twenty years later and I realize that for some facts I could have found more appropriate space in my story. In my notebook, I am opening a file entitled *Royal Archives England*, dated 7/12/1998, into which I copied some extracts that year during my research in the Royal Archive in Windsor more than twenty years ago. The densely covered 44 pages contain excerpts from the journal Queen Victoria began to write when she was still unmarried. For several months in the summer of 1839, Buckingham Palace paid host to her cousins, including the aforementioned Alexander. She was very enthusiastic about their visit and loved Alexander most of all. She admired his hair, which she believed only someone with French blood could have, as well as his eyes and eyebrows. When Alexander had to leave, she wrote in her journal: "I felt I must take leave of the dearest Alexander whom I love so dearly, so very dearly, like my own brother; I pressed his hand, as he did mine, which he kissed, and thanked me for my kindness; I kissed both his cheeks, and could not speak for tears; he took leave of Louise, and I then squeezed his dear hand again, as if I could not take leave, and he pressed my hand to his forehead, and was much affected... I do not remember being so much overset at the departure of a relation for some time, as I was at dear Alexander's." Today I wouldn't consign Victoria's remarks on Alexander to the footnotes at the end of the book in connection with a completely different figure in the family history. I wouldn't omit this quote – instead, it would be centre stage in my

je pravdivý a odpovídá minulé realitě. Snad jen těch nedokonalostí, kdyby nebylo, ty vyniknou až s odstupem. Pasáže o seznamech emigrantů jsou zbytečně zdlouhavé a nepotřebné, části o hospodaření málo vypovídající, moc nám o vnitřním prožívání rodiny neřeknou.

Po dvaceti letech pozoruji, že jsem pro některé skutečnosti mohla ve svém příběhu najít více odpovídající umístění. V notebooku otvírám soubor s názvem *Royal Archives Anglie* s datem 7. 12. 1998, do něhož jsem si v tom roce dělala výpisky při studiu v Královském archivu ve Windsoru. Hustě popsaných 44 stran obsahuje výňatky z deníků královny Viktorie, které si začala psát ještě jako svobodná. V létě 1839 ji na několik měsíců navštívili v Buckinghamském paláci její bratřenci, včetně zmiňovaného Alexandra. Z jejich pobytu byla nadšená, ovšem Alexandra milovala nejvíc. Obdivovala jeho vlasy, jež mohl mít dle ní jen někdo s francouzskou krví, i jeho oči a obočí. Když Alexandr musel odjet, v deníku se rozepsala: „Cítila jsem, že se musím rozloučit s nejdražším Alexandrem, kterého jsem tak hluboce, hluboce milovala, jako svého bratra. Tiskla jsem jeho ruku a on mou, políbil ji a děkoval mi za mou laskavost. Políbila jsem ho na obě tváře a nemohla jsem pro slzy

promluvit. Rozloučil se s Louisou a já stiskla jeho ruku znovu, jako bych se nemohla odloučit a on si položil mou ruku na své čelo a byl velmi dojat... Nepamatuji si, že bych byla v poslední době tak rozrušená z odjezdu nějakého příbuzného, jako tomu bylo v případě drahého Alexandra.“

Dnes už bych o Viktoriiných citech k Alexandrovi nepsala někde v poznámce na konci knihy v souvislosti s úplně jinou postavou rodinné historie. Tento citát bych nevynechala, ale postavila ho do centra svého vyprávění o rodinných hodnotách a soudržnosti rodiny, o citech, které byly projevovány, ač o nich mluvili a psali jen někteří. Z pohledu dějin emocí a citů by mé vyprávění o rodině Mensdorff-Pouilly a jejím aristokratickém světě dostalo novou dimenzi.

Souhlasím s Haydenem Whitem, že fakta nemluví sama za sebe a že z čistě formálního hlediska jsou historie a román od sebe nerozeznatelné. Dnes už se v historické vědě nevedou spory, zda historie rekonstruuje „pravdu“ o tom, co se stalo, stejně jako už vychladly diskuse, jež dávaly historickým faktům jen lingvistickou existenci. Co historik dělá, když interpretuje minulé skutečnosti, však zůstává pořád jen málo zodpovězenou otázkou.

narrative about family values and family cohesion, about the feelings which were shown, even though only some people spoke and wrote about them. From the perspective of the history of emotions and feelings, my narrative on the Mensdorff-Pouilly family and their aristocratic world would gain a new dimension.

I would agree with Hayden White that the facts do not speak for themselves and that from a purely formal perspective, history and the novel are

indistinguishable from one another. Today there is no longer any controversy within historical science as to whether history is reconstructing 'the truth' about what happened, just as the discussions have died down which assigned historical facts with a purely linguistic existence. However, what historians are actually doing when they are making history still remains a largely unanswered question.

MARKÉTA KŘÍŽOVÁ

Rodina Sudkových mezi mexickou revolucí a Pražským jarem¹

The Sudek family between the Mexican Revolution and Prague Spring¹

Markéta Křížová (*1974) is based at the Centre for Latin-American Studies at Charles University's Faculty of Arts. In her academic work she specializes in colonial and modern history of the Atlantic region, in particular the history of the American continent and its relationship with Europe. She focuses on the history of migration and intellectual history and has written or co-written ten monographs and more than 80 academic studies including: *La ciudad ideal en el desierto* (2004), *The strength and sinews of this western world...* (2008), *Reyes, emprendedores, misioneros* (2016), *Beyond the Great Pond* (in Czech, 2017), *Alois Richard Nykl: Present-Day Mexico* (with D. Winklerová, 2019).

Prof. Mgr. Markéta Křížová, Ph.D. (*1974) působí ve Středisku ibero-amerických studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Ve své vědecké práci se specializuje na koloniální a moderní dějiny atlantického regionu, především dějiny amerického kontinentu a jeho vztahy s Evropou. Soustředí se na dějiny migrací a intelektuální dějiny. Je autorkou, resp. spoluautorkou deseti monografií a více než 80 odborných studií, výběrově: *La ciudad ideal en el desierto* (2004, česká verze *Ideální město v divočině*, 2007), *The strength and sinews of this western world...* (2008), *Reyes, emprendedores, misioneros* (2016), *Za velkou louží* (2017), *Alois Richard Nykl: Present-Day Mexico* (s D. Winklerovou, 2019).

¹ This chapter is the result of support from Charles University and PROGRES Q09: History – The key to understanding the globalized world.

¹ Příspěvek vznikl na Univerzitě Karlově za podpory programu PROGRES Q09: Historie – Klíč k pochopení globalizovaného světa.

It is almost bordering on the banal to state that historical research often involves a great deal of chance. Of course, seldom does a document turn up that pushes the boundaries of a discipline, as happened to Carlo Ginzburg in the Venice archives, which became the starting point for his study of the 'benandanti'. However, sifting through collections which are not directly related to the researcher's current project might bring unexpected stimuli.

My journey through the sources which gradually brought to light the fates of three generations of Czech migrants to Mexico began with work on an edition of travel writings by the Czech linguist, journalist and traveller, Alois Richard Nykl (1885–1958). His extensive unpublished manuscript on Mexico waited for more than half a century in the archive of Náprstek Museum in Prague along with the rest of Nykl's estate – extracts, press cuttings, journals, letters and photographs. One of the many boxes contains the correspondence between Nykl and a Czech emigrant to Mexico, Rudolf Sudek (1875 – c.1968), who was born in Brno and was an engraver of cylinders for textile factories before moving to Mexico in 1905.

The fact is I had only wanted to check Nykl's itinerary. Sudek had been his host during Nykl's visits to central Mexico in 1925–1926 and then in 1952. They subsequently corresponded regularly until Nykl's death. But it was impossible not to become immersed. Sudek's letters, written in a slightly affected manner with Spanish and German phrases interspersed throughout the Czech, comment on the everyday events in a remote village which is constantly being dragged into the whirlwind of

political turmoil, the reverberations of the Mexican Revolution, the impact of the economic crisis and the student strikes of the 1950s.

Sudek's overseas stay, which had originally meant to last only a few years, had been complicated by the birth of his son. The outbreak of the revolutionary struggles, the sharp devaluation of the Mexican currency and the world war then forced him to settle permanently. However, during a visit to his homeland in 1921, the Sudeks left behind their 11-year-old son Bedřich. They also started to deposit their earnings in Czechoslovak banks. They wanted to return permanently in 1938 when Rudolf turned sixty. Naturally, they were deterred then by the worsening political crisis in Central Europe. Not even the end of the Second World War opened the door for the emigrants to return; the currency reform in 1953 then wiped out all of their savings. The Sudeks therefore remained in Mexico. Surprisingly, unlike many other Mexican industrial companies 'their' factory not only weathered the turbulent years of the revolution, the economic crisis, the world war and the postwar economic and political transformations, but it remained basically unchanged and unmodernized. Rudolf Sudek could continue in his profession and enjoy his position as a unique expert, guaranteeing success in the complicated process of textile production.

All of this and more was revealed in his letters to Nykl, which almost literally represented an ideal historical source for studying the history of everyday life – detailed, regular coverage of recurring events, occasional reminiscences about the past and detailed explanations about the current political crises for the

Je až banální začít tuto úvahu konstatováním, že v historickém bádání často hraje klíčovou roli náhoda. Jistě, jen málokdy posune hranice disciplíny tak jako dokument, který padl do ruky Carlo Ginsburgovi v benátském archivu a stal se východiskem pro studii o „benandantech“. Nicméně listování fondy, které přímo nesouvisí s aktuálně řešeným projektem, může badatele postavit před výzvy zcela nečekané.

Mé putování po pramenných stopách, které postupně vynesly na světlo osudy tří generací českých migrantů do Mexika, začalo prací na edici cestopisu českého lingvisty, novináře a cestovatele Aloise Richarda Nykla (1885–1958). Nikdy nevydaný obsáhlý rukopis věnovaný Mexiku více než půl století čekal v archivu Náprstkova muzea v Praze spolu se zbytkem Nyklovy pozůstalosti – výpisky, výstřižky, deníky, dopisy, fotografiemi. A v jedné z mnoha krabic je uložena korespondence mezi Nyklem a českým vystěhovalcem do Mexika Rudolfem Sudkem (1875 – kolem 1968). Rodák z Brna, rytec potiskovacích válců pro textilní továrny, se do Mexika přestěhoval už v roce 1905.

Chtěla jsem si vlastně jen ověřit Nyklův itinerář. Právě Sudek byl totiž jeho hostitelem při zastávkách ve středním Mexiku v letech 1925–1926 a 1952. Pravidelně si pak dopisovali až do Nyklovy smrti. Nebylo ale možné se nezačíst. Sudkovy dopisy, psané trochu šroubovanou, španělskými a německými výrazy propletenou češtinou, komentují všední události v zapadlé vesničce, znovu a znovu strhávané do víru politických zmatků, dozvuky mexické revoluce, dopady hospodářské krize, studentské stávký padesátých let.

Pobyt v zámoří, původně plánovaný jen na několik let, Sudkovým zkomplikovalo nejprve narození syna. Propuknutí revolučních bojů, prudká devalvace mexické měny a následně světová válka je donutily zůstat trvale. Při krátké návštěvě ve vlasti v roce 1921 zde ale Sudkovi zanechali jedenáctiletého Bedřicha. I své výtělky nadále ukládali do československých bank. Definitivně se chtěli vrátit v roce 1938, kdy měl Rudolf překročit šedesátku. Odradila je ovšem eskalující politická krize ve střední Evropě. A ani konec druhé světové války emigrantům dveře k návratu neotevřel; měnová reforma v roce 1953 pak zcela vymazala bankovní úspory. Sudkovi tedy zůstali v Mexiku. Překvapivě „jejich“ továrna, na rozdíl od mnoha jiných mexických průmyslových podniků, nejen přečkala jak bouřlivá léta revoluce, hospodářské krize, světové války a poválečné ekonomické a politické transformace, ale zůstala v podstatě nezměněna a nemodernizována. Rudolf Sudek tak mohl dál vykonávat své povolání a těšit se z pozice nezastupitelného experta, zaručujícího úspěch komplikovaného procesu textilní produkce.

Toto vše a mnohem více o sobě prozradil v dopisech Nyklovi, téměř doslova naplňujících ideál historického pramene pro studium dějin každodennosti – podrobné, pravidelné zpravodajství o všedním dění, zároveň ale čas od času vytažující na povrch vzpomínky na minulé doby nebo podrobně vysvětlující nepřítomnému adresátovi okolnosti aktuální politické krize. Sudek sám přesně naplňoval představu marginálního historického aktéra, skrze archivní fond a badatelskou práci „znovuzrozeného“ k nové fázi existence. Zároveň se stával mluvčím stovek dalších, bezejmenných nebo přinejmenším

absent correspondent. Sudek would therefore appear to be the ideal match for a marginal historical actor 'reborn' into a new phase of existence through an archive collection and the work of a researcher. At the same time, he became the spokesperson for hundreds of other nameless, or at least much less historically well-known migrants from the Czech lands, who discovered a new life overseas, did not forget their roots but who nevertheless identified with the new environment in which they had now established themselves.

My paper for a Mexican journal was almost finished. The image of Sudek's life, his thoughts on great historical events and his connection to the village microworld was quite straightforward and complete. Methodologically, it followed on from studies by historians examining the everyday life of migrants of different nationalities. The study of Atlantic migration is a dynamic and attractive branch of historical science, and inspiration was also drawn from the work of researchers examining the image of Mexico in travel writing and the journals of travellers, politicians and scientists who were fascinated by its exotic otherness. Rudolf's passion for photography added another welcome dimension in the form of visual documentation of his view of the Mexican landscape and society; there also exist numerous methodological precedents for its analysis.

However, all of this became significantly complicated by more archival research, again meant to be only formal, which was to examine Sudek's activities within the expatriate community in Mexico. The relevant file in the collection of the Czechoslovak Foreign Institute (CFI) in the National

Archive not only contains a list of the founding members of the "Czechoslovak-Mexican Association" from 1928, but also other volumes containing Sudek's correspondence – letters which in the 1950s and 1960s he addressed to employees of the institute, and carbon copies of their replies.

In terms of their style and content, these documents are very different from his correspondence with Nykl, and in order to interpret them it was necessary to go beyond the aforementioned approaches of the history of migrations. From originally being an independent organization, albeit financed by the Czechoslovak government, after 1948 CFI became a propaganda tool of the communist regime as it tried to exert its influence over Czechoslovak migrants in western countries – and in some cases it was even a tool of the Czechoslovak intelligence service.

Naturally, Sudek had no idea about this. However, in his relationship with the anonymous staff (who would sign off with an illegible cipher, whereas Sudek always addressed them "dear countrymen"), it was as though he was playing a different role than with Nykl. He presented himself authoritatively, he commented on the political situation in Mexico, on events in Hungary in 1956 and the Czechoslovak involvement in the Cuban Missile Crisis, as well as on other reports which he read in the Mexican press. At the same time, he made a show of his continued identification with the Czech nation, though with Nykl he adopted a far more cosmopolitan approach, firmly rooted in the New World. In return for these expressions of patriotism, CFI sent him ideological, though personalized replies, with which he polemicized by referring to his own

mnohem méně historicky podchycených migrantů z českých zemí, kteří našli novou existenci v zámoří, nezapomněli na své kořeny, nicméně se identifikovali s novým prostředím a prosadili se v něm.

Studii pro mexický časopis jsem měla téměř hotovou. Obraz Sudkova života, jeho reflexe velkých historických událostí, jeho zapojení do vesnického mikrosvěta byl neproblematický a úplný. Metodologicky stačilo nechat se vést studiem historiků věnujících se každodennosti migrantů různých národností. Studium migrací v atlantickém prostoru patří k dynamickým, atraktivním odvětvím historické vědy a inspiraci nabízí i práce badatelů zkoumajících obraz Mexika v cestopisech a denících cestovatelů, politiků a vědců fascinovaných jeho exotickou jinakostí. Rudolfova vášeň pro fotografování dodala další vítaný doplněk v podobě obrazové dokumentace jeho pohledu na mexickou krajinu a společnost; také pro její analýzu je k dispozici řada metodologických precedentů.

Vše ale výrazně zkomplikovala další archivní sonda, opět vlastně jen formální, která měla ověřit Sudkovy aktivity v rámci krajanské komunity v Mexiku. Příslušná složka ve fondu Československého ústavu zahraničního v Národním archivu ovšem obsahuje nejen seznam zakládajících členů „Československo-mexické asociace“ z roku 1928, ale také další svazek Sudkovy korespondence – dopisy, které v padesátých a šedesátých letech adresoval zaměstnancům ústavu, a průklepy jejich odpovědí.

Tyto dokumenty se obsahem i dikcí výrazně liší od korespondence s Nyklem a pro jejich interpretaci bylo třeba obrátit se mimo zavedené postupy pro studium dějin migrací. Z původně nezávislé, byť

československou vládou financované organizace se ČÚZ po roce 1948 stal propagandistickým nástrojem komunistického režimu, usilujícího o ovlivňování československých migrantů v západních zemích – a v některých případech dokonce nástrojem československé rozvědky.

To vše samozřejmě Sudek nemohl tušit.

Vůči anonymním zaměstnancům (kteří se nikdy nepodepisovali jinak než nečitelnou šifrou, zatímco Sudek je důsledně oslovoval „vážení krajané“) ale jako by hrál jinou roli než vůči Nyklovi. Vystupoval autoritativně, komentoval politickou situaci v Mexiku, ale také události v Maďarsku v roce 1956 nebo československé angažmá v kubánské raketové krizi i další zprávy, o nichž četl v mexických novinách. Zároveň stavěl na odiv přetrvávající identifikaci s českým národem – vůči Nyklovi zaujímal mnohem výrazněji pozici kosmopolity, pevně zakořeněného v Novém světě. Za tyto projevy vlastenectví se mu ze strany ČÚZ dostávalo výrazně ideologických, přesto ale personalizovaných odpovědí, s nimiž ovšem polemizoval, odkazoval na své životní zkušenosti i na korespondenci s příbuznými a přáteli v socialistickém Československu.

Sudkův životní příběh tak najednou dostal další rozměr. Stále byl marginalizovaným historickým aktérem, mnohem výrazněji ale bral svůj život do svých rukou. Jeho osobní příběh, s konkrétními a specifickými rysy, se navíc propletl nejen s migračními procesy první poloviny 20. století, ale také s politickým a ekonomickým soupeřením studené války. Zároveň jsem měla pocit, jako by zpochybnějí předchozího, tak jasného a jednoznačného obrazu zasadilo ránu mé ambici proniknout skrze zachovanou

experiences in life and his correspondence with relatives and friends in communist Czechoslovakia.

Sudek's life story therefore suddenly took on another dimension. Although he was still a marginalized historical actor, he had begun to take his life into his own hands much more vividly. His own personal story with its specific features intertwined not only with the migratory processes in the first half of the 20th century, but also with the political and economic rivalry of the Cold War. Simultaneously, however, it seemed to me that the doubting of the previously clear and unambiguous image would deal a blow to the ambition of historical science to penetrate through the preserved documentation to reveal the personalities of historical actors, their behaviour and their motives. Which Sudek was the 'real one'? And above all, what would be the next facet to be revealed by the remaining correspondence Sudek had apparently kept with his relatives, acquaintances and other authorities, and which had either not survived or were still lying somewhere in a dusty archival box?

My efforts to combine these two source collections were also complicated by the compartmentalization of modern historical research. Sudek's long life connected several historical periods as well as several themes through his correspondence, which are examined by different groups of historians equipped with different methodologies. Naturally, for an interpretation of the propaganda activities of the CFI employees in relation to Sudek and his reactions to them, and for a study of Sudek's role in an expatriate community which had been divided in its attitude towards the events of 1948, it is possible to draw

inspiration from publications by acclaimed authors. Their approaches and circle of potential readers differ significantly from those interested in the history of migration and linking the two stories would be very difficult.

Thanks to Sudek's correspondence with CFI, his wife Rosálie also became part of the story. The daughter of a French father and Czech mother, before marrying Sudek she was a governess for a family of Jewish industrialists, the Porges-Portheims, travelling with them across the whole of Europe in the first years of the 20th century. However, none of the surviving documents contain anything she wrote while Sudek's personality took on more definite contours as the research progressed. Nevertheless, Rosálie's appearance on the scene prevented the focus from being entirely on a Czech engraver in Mexico with those around him placed into subsidiary roles.

And the situation became even more complicated. In his letters to CFI, Rudolf Sudek repeatedly mentioned his son. In 1956 Bedřich Sudek petitioned the Czechoslovak authorities so that he could briefly visit his parents who he hadn't seen for more than three decades. After long delays he actually did travel to Mexico – from where he refused to leave. On a sudden impulse I entered Sudek's name into the electronic database of the Security Services Archive. What I got was a copious amount of material which the State Security had on Bedřich Sudek and his family – the result of attempts by the Czechoslovak intelligence in Mexico to recruit him to infiltrate the expatriate community in Mexico and to commit industrial espionage in American companies. There was also documentation from a trial in which Bedřich

dokumentaci k osobnosti historických aktérů, jejich jednání i motivacím. Který Sudek byl „skutečný“? A především, jakou jeho další fasetu by prozradila zbývající korespondence – ta, kterou Sudek zjevně udržoval s rodinnými příslušníky, známými, dalšími úřady, a která se buď nedochovala, nebo stále leží někde v zaprášené archivní krabici?

Mou snahu zkombinovat oba pramenné fondy mimo to ztížila kompartmentizace aktuálního historického bádání. Sudek svým dlouhým životem propojil několik historických období a svými korespondenčními aktivitami zase několik témat, jimž se věnují odlišné skupiny historiků, vybavených specifickými metodologiemi. Samozřejmě také pro interpretaci propagandistických snah pracovníků ČÚZ vůči Sudkovi a jeho reakcí na ně, pro studium Sudkovy role v krajské komunitě rozpolcené v postoji k událostem roku 1948 se lze inspirovat v publikacích uznávaných autorů. Jejich přístupy a také okruh potenciálních čtenářů se ale výrazně liší od zájemců o dějiny migrací a ukazuje se, že propojit oba příběhy bude velmi obtížné.

Díky korespondenci s ČÚZ navíc do Sudkova příběhu vstoupila jeho manželka Rosálie. Dcera francouzského otce a české matky před svatbou pracovala jako vychovatelka a domácí společnice v rodině židovských průmyslníků Porges-Portheimů, s nimiž v prvních letech 20. století procestovala celou Evropu. V žádném z dochovaných dokumentů nemluví vlastním hlasem, zatímco Sudkova osobnost nabývala s postupujícím výzkumem určitějších obrysů. Přesto Rosáliin vstup na scénu znemožnil původní výlučné soustředění na českého rytce v Mexiku, vytlačující ty, kdo ho obklopovali, jen do doplňkových rolí.

A situace se dál komplikovala. V dopisech adresovaných ČÚZ Rudolf Sudek opakovaně zmiňoval svého syna. Bedřich Sudek v roce 1956 požádal československé úřady o možnost krátce navštívit rodiče, které neviděl více než tři desetiletí. Po dlouhých průtahách se do Mexika skutečně vydal – a odmítl se vrátit. V okamžitém impulzu jsem zadala Sudkovo jméno do elektronické databáze Archivu bezpečnostních složek. Výsledkem byl objemný materiál, vedený státní bezpečností na Bedřicha Sudka a jeho rodiče, výsledek snah československé rezidentury v Mexiku získat jej pro spolupráci při infiltrování mexické krajské komunity a průmyslové špionáži v amerických podnicích. Vedle toho svazek obsahoval dokumentaci ze soudního procesu, v němž byl Bedřich Sudek v nepřítomnosti odsouzen k trestu vězení a propadnutí majetku za trestný čin neoprávněného opuštění republiky. A především jsem se dostala k ještě objemnější složce manželky Heleny. Příběh rodiny Sudkovy se začal až nepřítomně větvit.

Helena Sudková, narozená v Užhorodě, strávila dětství na Kubě a v USA. Propuknutí druhé světové války jí znemožnilo vycestovat z Československa, kam se vrátila jen krátce před rokem 1938. Následoval sňatek s Bedřichem Sudkem, narození syna, série dočasných zaměstnání. Její jazykové schopnosti ji od konce padesátých let přiváděly do kontaktu s Latinoameričany navštěvujícími spřátelenou socialistickou zemi – mexickými novináři, kubánskými dělníky – a následně do hledáčku státní bezpečnosti. Helena Sudková nakonec v září 1968 emigrovala. Nikoli do Mexika, kde žil její manžel (s nímž se ovšem nechala několik

Sudek was sentenced in absentia to imprisonment and had his property confiscated for illegally leaving the republic. And most importantly there was an even larger file on his wife Helena. The story of the Sudek family was becoming somewhat unwieldy.

Helena Sudková was born in Uzhgorod and spent her childhood in Cuba and the USA. The outbreak of the First World War prevented her family from returning to Czechoslovakia. Helena only came back shortly before 1938. She then married Bedřich Sudek, had a son and a series of temporary jobs. From the end of the 1950s her language skills brought her into contact with Latin American visitors from allied socialist countries – Mexican journalists, Cuban workers – and, as a result, to the attention of the State Security. Helena Sudková finally emigrated in September 1968. However, she didn't travel to Mexico where her husband lived (they had divorced several years earlier), but to the USA. In the same year, however, her son Rudolf went to Mexico.

Naturally, the members of the second and third generations saw the world in a different way than Rudolf Sudek. They constructed their Czech/Czechoslovak identity differently and also had different approaches to the New World. But they shared with Rudolf a cosmopolitan outlook on life and work, the ability to cross borders and adapt to unfamiliar environments.

The intelligence documents looked voyeuristically behind the curtains of Bedřich and Helena Sudeks' domestic life, bringing to the surface their marital disagreements, neighbourhood gossip and misdemeanours in life, but they also provide an invaluable picture of the 'Mexican' branch of

the family from the perspective of communist Czechoslovakia. They present an entirely new angle to the relationship between individuals and power, between 'great' and 'small' history across the Atlantic. And they also contribute towards an innovative study of everyday life under communism on a local level. The reports from the Mexican operatives' meetings with Bedřich reveal how this 'native Mexican' viewed the country which he had left as a boy. The files also contain pictorial documentation, allowing us to see the faces of those members of the Sudek family which Rudolf's camera could not capture.

However, the Security Service documentation is an incredibly problematic source. In general, historians regard correspondence as a very unreliable source type due to its subjectivity and relation to current events, and the fact that it is written in the knowledge that it is to be read by at least one other pair of eyes. Thus extra care is required when reading interrogation reports and records from intelligence meetings.

Even if we leave aside the moral dilemma of using them with regards to the protection of personal and sensitive data of people who are perhaps still alive, as well as the character of the regime which produced them, it is necessary to remember that the volumes are incomplete. It is very likely that they only represent a fraction of what was actually said and done. It also has to be borne in mind that some of the events described may never have taken place. The Sudeks are only mentioned indirectly, sometimes by people with signatures, at other times by unnamed commanding officers. In addition, it is essential to study the regularly changing organizational structure of the Czechoslovak intelligence service and their methods.

let předtím na dálku rozvést), ale do USA. Do Mexika se ovšem ve stejném roce vydal její syn, Rudolfův stejnojmenný vnuk.

Příslušníci druhé a třetí generace samozřejmě pohlíželi na svět jinak než Rudolf Sudek. Odlišně vnímali svou českou/československou identitu, jinak se vztahovali k Novému světu. Společné s ním ale měli v zásadě kosmopolitní přístup k životu a práci, schopnost překračovat hranice a adaptovat se v neznámém prostředí.

Zpravodajské dokumenty voyeuricky nahlízejí za záclony domácnosti Bedřicha a Heleny Sudkových, vynášejí na povrch jejich manželské neshody, sousedské klepy a životní klopýtnutí, ale také poskytují neocenitelný pohled na „mexickou“ část rodiny z perspektivy socialistického Československa. Ukazují ze zcela nového úhlu vztahy jedince a moci, „velkých“ a „malých“ dějin napříč atlantickým prostorem. Ale přispívají také k inovativnímu studiu socialistické každodennosti v místním měřítku. Záznamy schůzek mexických operativců s Bedřichem zase ukazují, jak tento „rodilý Mexičan“ vnímal zemi, kterou opustil jako dospívající chlapec. Zároveň spisy obsahují obrazovou dokumentaci, umožňující tak pohlédnout do tváře i těm členům Sudkovy rodiny, které nemohl zachytit Rudolfův fotoaparát.

Svazky StB ovšem vyzývají k opatrnosti. Jestliže korespondence představuje, vzhledem ke své subjektivnosti, vztažení k momentálnímu dění, k vědomí pisatele, že jeho text budou číst nejméně jedny cizí oči, velmi problematický typ pramene, tím spíše je třeba mít se na pozoru při četbě výsledkových protokolů a záznamů o schůzkách agentů s řídicími orgány.

I pokud necháme stranou morální dilema jejich využívání, s ohledem na ochranu osobních a citlivých údajů možná stále žijících osob i povahu režimu, který je vyprodukoval, je třeba mít na paměti, že svazky jsou neúplné. S velkou pravděpodobností obsahují jen zlomek toho, co bylo skutečně řečeno a vykonáno. Zároveň je možné, že se některé popisované události vůbec nestaly. Sudkovi opět hovoří a konají jen nepřímou, ústy někdy jmenovitě podepsaných, jindy nejmenovaných zaměstnanců bezpečnosti. Navíc je nezbytné nastudovat často se měnící organizační strukturu československé rozvědky a její pracovní metody.

A opomenout nelze také složitý kontext československo-kubánských vztahů po roce 1959, kdy se do střední Evropy vydávali kubánští studenti a dělníci (dva z nich udali tlumočnici Helenu Sudkovou za její nelichotivé výroky o socialistickém zřízení) a do Mexika českoslovenští „agitátoři“, o nichž Rudolf Sudek s nelibostí četl v místním tisku. Metodologicky a konceptuálně je třeba zohlednit nové přístupy k dějinám studené války, nahrazující obraz planetárního střetu dvou velmocí mozaikou partikulárních zájmů a dílčích soupeření v různých částech světa.

Článek pro mexický časopis tak stále není a dlouho nebude hotový – a nejen proto, že také musím ověřit řadu informací v mexických archivech. Příběh tří generací Sudkových se soustavně rozrůstá a zahušťuje. Nabalují se další prameny, jako třeba útržky z dopisů v archivu krajanů v Chicagu, od nichž Sudek nakupoval českojazyčné tiskoviny a kterým posílal během druhé světové války finanční příspěvky. A proti těmto svědectvím stojí velmi nelichotivá

The complex background to Czechoslovak-Cuban relations after 1959 cannot be overlooked either, when Cuban students and workers came over to Central Europe (two of whom reported their interpreter, Helena Sudková, for her unflattering statements about the Communist government). From the opposite direction, Rudolf Sudek was displeased to read in the local press about Czechoslovak ‘agitators’ travelling to Mexico. In conceptual and methodological terms it is necessary to focus on new approaches towards the history of the Cold War, replacing the image of a planetary conflict between two superpowers with a mosaic of particular interests and smaller rivalries in various parts of the world.

At this moment, my article for the Mexican journal is still not ready and nor will it be for a while – and not only because a great deal of information has to be explored in the Mexican archives. The story of the three generations of Sudeks continues to expand and develop. Other sources appear, such as extracts from letters in the archive of expatriate associations in Chicago, from which Sudek purchased Czech-language publications and which he supported financially during the Second World War. And against all of these testimonies we find a very unflattering mention of him in the autobiography of the Czech-German author Lenka Reiner. In a memoir of her political exile in Mexico there is a micro-portrait of Sudek as “a textile factory owner from Puebla” who is an egotist unconcerned about the fate of the Czechoslovak nation under German occupation.

At the moment, therefore, we know a great deal about Sudek, the other members of his family, their outlooks and their roles in events – much more than

about the vast majority of their contemporaries in Mexico, Czechoslovakia or Cuba. However, even more remains hidden – including the date of Rudolf Sudek’s death. The documents contradict each other, each new discovery points to gaps in the existing sources and raises questions which will probably never be answered. How to find a balance in all of this? And most importantly, how to maintain the basic advantages of microhistorical studies and historical biographies of ‘subaltern’ figures, i.e. how to intersect one moment of intimacy on a normal day with global historical processes without the study splintering into a mosaic of individual stories, fascinating in their own right, but which together form a motley patchwork?

A possible way to unify all of these personal stories would be an emphasis on their interconnectedness across the Atlantic. The principal and secondary actors of this story – the members of the Sudek family, Helena and her family, the WWII political exiles, Cuban workers in a screw-making factory in Libčice, the staff at the Czechoslovak embassy in Ciudad de México (whether or not they were involved in the gathering of intelligence) – moved between the Old World and the New. They profited from the economic boom or allowed themselves to be carried away by political events which they may or may not have understood.

The common denominator of their lives was mobility, the crossing of geographical, political and cultural boundaries during a time which is today seen through the metaphor of the insurmountable Iron Curtain. Even if the discovery of each volume of documents on the Sudek family was more or less by chance, in reality there is a logical reason for

zmínka v autobiografii českoněmecké autorky Lenky Reinerové. Ve vzpomínkách na dobu politického exilu v Mexiku vykreslila mikropotrét Sudka, „textilního továrníka z Puebly“, egoisty bez zájmu o osud československého národa, sužovaného německou okupací.

O Sudkovi, ale i o dalších členech jeho rodiny, jejich postojích, jejich roli v událostech tedy v tuto chvíli víme velmi mnoho, násobně víc než o převážné většině jejich současníků, ať už v Mexiku, v Československu nebo třeba na Kubě. Ještě víc ale zůstává utajeno – mimo jiné i datum smrti Rudolfa Sudka. Dokumenty si navzájem odporují, každý nově objevený poukazuje na mezery v dochovaných pramenech a otevírá otázky, které patrně nebudou nikdy zodpovězeny. Jak v tom všem najít rovnováhu? A především, jak zachovat základní přínos mikrohistorických sond a historické biografie „subalterních“ hrdinů, tedy protnout v jednom okamžiku intimitu všedního dne a globální historické procesy, aby se studie zároveň nerozpadla na mozaiku jednotlivých příběhů, samostatně fascinujících, dohromady ale tvořících nesourodý slepenec?

Možný klíč, jednotící téma všech partikulárních příběhů je právě důraz na jejich provázanost napříč atlantickým prostorem. Hlavní i vedlejší aktéři tohoto konkrétního příběhu – členové Sudkovy rodiny,

Helena a její rodiče, političtí exulanti za druhé světové války, kubánští dělníci ve šroubárně v Libčicích, zaměstnanci československého velvyslanectví v Ciudad de México, ať již byli nebo nebyli příslušníky místní rezidentury – se pohybovali mezi Starým a Novým světem, využívali momentální hospodářské konjunktury, nebo se nechávali strhávat politickým děním, kterému mohli, ale také nemuseli rozumět.

Společným jmenovatelem jejich životů byla mobilita, překračování hranic geografických, politických a kulturních i v době, která je dodnes charakterizována spíše metaforou nepřekročitelné železné opony. Jestliže objevení každého dalšího svazku dokumentů k dějinám rodiny Sudkovy bylo do jisté míry dílem náhody, ve skutečnosti mají tyto „objevy“ logickou příčinu: komunita transnacionálních migrantů s kořeny ve střední Evropě byla mnohem početnější a rozmanitější, než si historici donedávna byli ochotni připustit. Její příslušníci výrazně aktivněji, než naznačují standardní modely migračních procesů a historiografie studené války, brali svůj osud do vlastních rukou. Jejich životní osudy navíc zpochybňují tradiční, až příliš jednoznačné etapy a problémové okruhy moderních světových dějin, nutí badatele opouštět vyšlapané cestičky. Krátce řečeno, činí historické bádání zajímavějším a dynamičtějším.

these 'discoveries': the community of transnational migrants with roots in Central Europe was much larger and more diverse than historians were, until recently, prepared to admit. These people took their fates into their own hands much more actively than the standard models of migration processes and the

historiography of the Cold War would indicate. Above all, the stories of their lives call into question the traditional, overly rigid view of the stages and issues in modern history, forcing the scholar to turn off the beaten track. In short, this makes historical research much more interesting and dynamic.

STANISLAV BALÍK

Severomoravská mikrohistorie – splétání narativů při analýze vývoje sídelního prostoru

A North Moravian microhistory – the merging of narratives in an analysis of the development of a settlement area

Stanislav Balík (*1978) lectures at Masaryk University's Faculty of Social Studies. His academic interests focus on modern Czech politics and the relationship between the state and church and local politics. He has written or co-written 26 books and more than one hundred academic studies. Among his main publications are: *Czech Politics: From West to East and Back Again*; *Der tschechische Antiklerikalismus. Quellen, Themen und Gestalt des tschechischen Antiklerikalismus in den Jahren 1848–1938*; *Undemokratische Regime: Theoretische Verortung und Fallbeispiele*; *Das Zweite Vatikanische Konzil und die böhmischen Länder*; *Local Politics. Communities, actors and the objectives of local politics* (in Czech); *The Catholic Church in Czechoslovakia 1945–1989* (in Czech); *Undemocratic Post-Communist Regimes* (in Czech); *I Loved the Ornamentation of Your Home. The Bludov Show Trial 1950–1952* (in Czech).

Prof. PhDr. Stanislav Balík, Ph.D. (*1978) přednáší na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Odborně se věnuje především moderní české politice, vztahu státu a církví a komunální politice. Je autorem a spoluautorem 26 knih a více než stovky odborných studií. Mezi jeho hlavní publikace patří: *Czech Politics: From West to East and Back Again*; *Der tschechische Antiklerikalismus. Quellen, Themen und Gestalt des tschechischen Antiklerikalismus in den Jahren 1848–1938*; *Undemokratische Regime: Theoretische Verortung und Fallbeispiele*; *Das Zweite Vatikanische Konzil und die böhmischen Länder*; *Komunální politika. Obce, aktéři a cíle místní politiky*; *Katolická církev v Československu 1945–1989*; *Postkomunistické nedemokratické režimy*; *Miloval jsem okrasu domu Tvého. Bludovský monstrproces v letech 1950–1952*.

At the beginning there wasn't supposed to be a book or any historical research. After I had managed to revive the activities of the Karel the Elder of Žerotín Foundation at the end of 2015, its former chair and current member reiterated at several board meetings that the Foundation would be able to publish a reprint of the oldest map of Bludov, the rare Glaubitz map from 1741, the original of which is kept in the Olomouc section of the Provincial Archive in Opava. He had already had this dream back in the 1990s. I had overheard this twice and just thought - what was the point of it all? Something for a few anoraks... It came up again at another meeting at the start of 2018, which was when I thought about making it much wider by publishing a whole atlas of historical maps depicting Bludov (the aforementioned Glaubitz map, the first and second military mappings /1764-1768, 1837-1838/, a map of the Stable Cadastre and an indication sketch of the Stable Cadastre /1834/ and a map of the local nomenclature) and adding a legend. I already knew those maps - I had spent several hours studying them and I realized there would be little point in publishing them without a commentary.

When I asked the Region of Olomouc for financial support for the project, my idea at the time was much more modest than the result. I certainly hadn't expected that (if I didn't want to be ashamed of the finished product) this would actually entail a systematic examination of the development of the entire Bludov settlement area - developed and undeveloped. And so in spite of this (or because of this?), I embarked on this project with an appetite and enthusiasm I had rarely felt before, the title of which refers to local areas: *From Markrabina to Prostřední*

*Mountain. An Atlas of Historical Bludov Maps.*¹ Here I linked all of my ideas about Bludov's historical secrets which had been running through my head since I was a teenager, with an attempt to present a coherent explanation for the causes of the different aspects of settlement development.

A story entering the realm of dreams

When writing the book something occurred to me which occasionally happens with some themes and books. What is happening? I have dreams while I am working on a theme, or the solution to a problem might occur first thing in the morning in those moments between sleep and wakefulness. Today I understand these signs and welcome them as it means I am truly submerged in my work.

And so in this case I found myself on several occasions in a dream, wandering around Bludov with all of its old cottages, searching for those which I hadn't been able to identify on the old maps and connect them to places today. It was a strange sort of daydreaming where I walked across maps with red and yellow rectangles (this was how brick and wooden buildings were identified on the maps of the Stable Cadastre from 1834).

I had first been in such a dream twenty years earlier when I was visited by different figures from a local political show trial from the 1950s. I was writing my diploma thesis at the history department in Brno and

1 Balík, Stanislav: *Od Markrabiny na Prostřední hora. Atlas historických bludovských map* [From Markrabina to Prostřední hora. An Atlas of Historical Bludov Maps]. Brno 2018.

Na začátku to vlastně ani neměla být kniha či historický výzkum. Poté, co se mi podařilo na konci roku 2015 oživit činnost Nadace Karla staršího ze Žerotína, zopakoval na několika schůzích správní rady její někdejší předseda a nynější člen námět, že by nadace mohla vydat reprint nejstarší mapy Bludova, vzácné Glaubitzovy mapy z roku 1741, jejíž originál je uložen v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě. Měl tento sen už kdysi v devadesátých letech. Dvakrát jsem to jen vyslechl a říkal si – k čemu to? Akce pro pár fajnšmekrů... Až na začátku roku 2018 při další schůzi, kdy to znovu zaznělo, mě napadlo pojmut to mnohem šířeji a vydat celý atlas historických map zachycujících Bludov (zmiňovaná nejstarší Glaubitzova mapa, první a druhé vojenské mapování /1764–1768, 1837–1838/, mapa Stablního katastru a indikační skica Stablního katastru /1834/ a mapa místního názvosloví) a doplnit je vysvětlivkami. Už jsem je znal, při jejich studiu jsem strávil hodiny a věděl jsem, že bez komentáře by byl účinek jejich vydání jen malý.

Má představa ve chvíli, kdy jsem žádal Olomoucký kraj o finanční podporu pro celý projekt, tak byla mnohem skromnější než výsledek. Rozhodně jsem nečekal, že mě vlastně čeká, nemám-li se za výsledek stydět, systematický výklad vývoje celého bludovského sídelního prostoru – intravilánu i extravilánu. Stalo se, přesto (nebo právě proto?) ale vím, že už dlouho jsem nějakou knížku či delší text nepsal s takovou chutí a nadšením, jako tu, kterou jsem podle místních názvů pojmenoval *Od Markrabiny na Prostřední hora. Atlas historických bludovských map*.¹ Spojují se v ní mé úvahy

o tajemstvích bludovské historie, které mi běhají hlavou od dob dospívání, s pokusem předložit koherentní výklad příčin různých aspektů sídelního vývoje.

Příběh vstupující do snů

Při psaní knihy se mi přihodilo to, co se mi stává – ale jen občas, u některých témat, u některých knih. Oč jde? Že se mi v průběhu práce o tématu zdají sny či že mě řešení některých nejasností napadají nad ránem, na rozhraní spánku a bdění. Dnes už těmto znamením rozumím a vítám je, protože mi jsou signálem, že jsem do tématu skutečně ponořen.

A tak jsem se v tomto případě několikrát ve snu procházel Bludovem plným starých chaloupek a hledal ty, které jsem nedokázal na starých mapách identifikovat a spojit s dnešními místy. Byla to zvláštní blouznění, kdy jsem se procházel po mapách s červenými a žlutými obdélníčky (tak byla na mapách stablního katastru z roku 1834 odlišena zděná a dřevěná stavení).

Poprvé mě takto ve snu před dvaceti lety navštěvovaly různé postavy z místního politického monstrprocesu z padesátých let, který jsem zpracovával jako svou diplomovou práci na brněnské historii a již jsem posléze v upravené podobě vydal jako svou první monografii pod názvem *Miloval jsem okrasu domu Tvého. Bludovský monstrproces 1950–1952*.² Ta je koneckonců výbornou ukázkou splétání narativů a diskuse o příčinách. Předložil jsem tehdy, jako dvaadvacetiletý vysokoškolák, narativ protikomunistického odporu

1 Balík, Stanislav: *Od Markrabiny na Prostřední hora. Atlas historických bludovských map*. Brno 2018.

2 Balík, Stanislav: *Miloval jsem okrasu domu Tvého. Bludovský monstrproces 1950–1952*. Brno 2000.

I later published an adapted version of it as my first monograph entitled *I Loved the Ornamentation of Your Home. The Bludov Show Trial 1950–1952*.² This turned out to be an excellent example of the merger of narratives and discussions on causes. As a twenty-two-year-old university student, I presented a narrative of the anti-communist resistance during the latter part of the 1940s and the first half of the 1950s in Bludov. Fifty years after the event this theme was still so controversial and explosive that a few weeks before the book was published, the then main representative of the Communist Party, now deceased, asked the local council for the sale of the book to be banned otherwise there would be “a difficult situation to control” within the community.

How to write the book?

But to return to working on the book on the development of the settlement area. With hindsight I am myself surprised by all of the things I had to resolve and the questions which my work with historical maps forced me to ask. There is the possible analogy here of not being able to see the wood for the trees and the advantages of a physical overview. This is because there are many things which we only realize when we see them as a whole, from above (it turned out to be essential to have a detailed knowledge of the area, including details surrounding past and present owners, which my

parents had introduced to me as a child through their own memories and those of their ancestors).

To begin with I had to decide how to write the book. As I wanted it to be for the local community, I didn't want to use specialist academic terms which people without a university education in the humanities wouldn't have understood. However, this was not the main dilemma; it was more important to decide how to write about the local circumstances of an area for the outsider. I came to the conclusion that I would have to use local names and designations for the owners of orchards, fields and houses. Although this might be confusing for readers without a relatively good knowledge of the local conditions, I'm still convinced that there was no other stylistic choice.

The stability narrative

I chose two intertwining narratives for the development of the village's settlement area. The central one was the development of farmsteads and the peasant state, while the second was the development of cottages and the small-holder 'element'. The first one in particular led me to present possible solutions to mysteries which I had no idea existed up until then. It led me to ask questions which no-one had asked before (at least not in writing). For example, the memory of Jiří Tunkl of Brníček, the owner of the Bludov estate in the 15th century and initiator of extensive pond systems, still lives on in the local nomenclature and local legend. One of these ponds, covering more than 140 hectares, was also created by him in Bludov. It covered the land of a large number of peasants, only one of whom

2 Balík, Stanislav: *Miloval jsem okrasu domu Tvého. Bludovský monstrproces 1950–1952* [I Loved the Ornamentation of Your Home. The Bludov Show Trial 1950–1952]. Brno 2000.

druhé poloviny čtyřicátých a první poloviny padesátých let v Bludově. Ten byl i po padesáti letech natolik nesamozřejmý a výbušný, že několik týdnů před vydáním knihy a zahájením prodeje žádal tehdejší, dnes již zesnulý, hlavní představitel KSČM v obci obecní radu, aby prodej knihy zakázala, neboť způsobí v obci „těžko zvládnutelnou situaci“.

Jak knihu psát?

Ale zpět k práci na knize o vývoji sídelního prostoru. Zpětně viděno mě samotného překvapuje, co vše jsem byl nucen řešit a jaké otázky mně práce s historickými mapami přinutila si položit. Snad je zde skutečně namísto paralela o stromech, pro něž člověk běžně nevidí les, či o výhodách fyzického nadhledu. Mnohé věci si totiž člověk uvědomí až při pohledu na celek, shora (k tomu se ale ukázalo být nezbytným detailní obeznámení s prostorem, včetně jeho nedávných i aktuálních vlastnických vztahů, k čemuž mě od dětství skrze vzpomínky vlastní i svých předků uváděli mí rodiče).

Na začátku bylo zapotřebí rozhodnout, jak knihu psát. Jelikož jsem chtěl, aby sloužila místní komunitě, věděl jsem, že musím používat jazyk a výrazy, kterým rozumí i lidé bez humanitního univerzitního vzdělání. To ale nebylo hlavní dilema, důležitější bylo rozhodnout, jak psát o místních souvislostech krajiny pro neznalé. To se mi nepodařilo vyřešit jinak než rozhodnutím, že budu používat místní názvy, označení majitelů sadů, polí a domů. Čtenář bez relativně dobré znalosti místních reálií se v ní může občas ztrácet, stále jsem ale přesvědčen, že jiná stylisticky únosná varianta možná nebyla.

Narativ stability

Pro vývoj vlastního sídelního prostoru obce jsem zvolil propletení dvou narativů. Tím hlavním byl vývoj statků a selského stavu, druhým vývoj chalup a chalupnického „živlu“. Zvláště ten první mě přiměl předestřít možná řešení záhad, o jejichž většině jsem do té doby netušil, že existují. Přiměl mě položit si otázky, které si nikdo (alespoň písemně) dosud nekladl. Tak kupříkladu v místním názvosloví i v místních pověstech stále žije vzpomínka na Jiřího Tunkla z Brníčka, majitele bludovského panství v druhé polovině 15. století a iniciátora rozsáhlých rybníčních soustav. Jedna z nich, zabírající přes 140 hektarů plochy, byla za něj vybudována i v Bludově. Zabíral pole řadě sedláků, z nichž se mu kromě jediného (jehož nesouhlas násilně zlomil) žádný nepostavil na odpor. Tento místně poměrně známý příběh (který se propsal i do názvu ulice, v níž statek odpůrce Jury Špalka stál – ulice byla v šedesátých letech za komunistického režimu pojmenována jako Špalkova) má několik nevyřčených předpokladů. Tím hlavním je přenos konceptu konfiskace, jak jej obec prožila v době nacismu i komunismu (a vlastně i první pozemkové reformy), pro realitu 15. století, tedy do doby zcela jiných právních poměrů, do doby, kdy měla obec ještě půl druhého století čekat na to, aby se vrchnost zřekla práva odúmrti. Nevíme vlastně nic o tom, jak konkrétně tehdy vrchnost mohla získat pole, které potřebovala pro svůj „podnikatelský“ záměr. Nicméně podrobné čtení map v souvislostech nečekaně nabídlo odpověď, jak to možná tehdy proběhlo v Bludově.

raised any objections (his refusal was met with violence). This relatively well-known local story (which even influenced the name of the street where the dissenter, Jura Špalek, had his farm – in the 1960s the Communists renamed the street Špalkova) has several unspoken assumptions. The most important of these is the transfer of the concept of confiscation as was experienced by the village under Nazism and Communism (and also during the first land reforms), to the reality of the 15th century, i.e. to a period with completely different legal conditions, to a period when the village had to wait another fifty years for the nobility to renounce the right of escheat. We are still none the wiser as to how the lord acquired the fields which he required for his ‘entrepreneurial’ activities. Nevertheless, a detailed reading of the maps unexpectedly offered an answer as to what might have happened in Bludov.

In the 19th century all of the farms still had the main part of their fields in the area behind the settlement (recorded in the aforementioned indication sketch). The exceptions were the farms near to the pond system. Nevertheless, these were amongst the largest in the village (as recorded in a map from 1741). Farmers whose farms were affected by the construction of the ponds appear to have received compensation from the lord in the form of plots of land on the nearby Brusná hill (and its surroundings), which is situated beyond the originally inhabited area and had an extremely high concentration of fields belonging to those farms, even though they were located some distance away. For most of them this was the main part of their fields. For such an exchange to have taken place, Brusná and its surroundings

must have been part of the property of the owners of the estate. In fact, the area of forest on the slope (now an important landscape element of the Bludov hillside) remained within the ownership of the estate (large-estate) owners until the 20th century (from restitution until now), although in other parts of the cadastre the forests were divided and connected to the ownership of the adjacent fields. This wasn’t the case here – the forest was the lord’s; the adjacent fields were the peasants’. It would appear that in the 15th century when ‘compensation’ was given, Brusná was covered in trees which had to be cut down.

Other issues which hadn’t been solved either prior to the book being written or afterwards arose in connection with the significantly different farm sizes. Given that at least from the end of the 16th century to the second half of the 19th century their number (cca 60) and size had basically not changed, it was unclear whether the relatively large differences between them (in 1741 the smallest farm was just over 4 hectares while the largest was 46 hectares, but if we discount the extremes, the village farms were ten-hectare and twenty-hectare) can be explained by what was originally intended when the village was ‘planted’ in the 12th or 13th century, or whether it was the result of developments in the 15th and 16th centuries. My book offers arguments for both possibilities. However, they have completely different political-ideological contexts and consequences. If we accept the thesis that there were fewer farms to begin with which were larger and comparable in size, then we can assume some idea of equality predominated when ‘planting’ the village, while any subsequent growth in inequality would have been a kind of deviation. However, if

Všechny statky měly hlavní díl svých polností ještě v 19. století (doloženo zmíněnou indikační skicou) v páse za stavením. Výjimkou byly právě statky v blízkosti rybníční soustavy. Ty ale přesto patřily (doloženo mapou z roku 1741) k větším v obci. Sedláci ze statků postižených budováním rybníků byli zřejmě vrchností odškodněni – polnostmi na místním kopci Brusná (a jeho okolí), který se nachází za původně osídleným územím a kde se extrémně koncentrovala pole oněch statků, jakkoli s ním nesousedily. Pro většinu z nich to byla hlavní část jejich polností. Aby mohla taková výměna proběhnout, musela by být Brusná a její okolí v majetku majitelů panství. Koneckonců pás lesa na jeho úbočí (dnes významný krajinný prvek Bludovská stráň) zůstal ve vlastnictví majitelů panství (velkostatku) až do 20. století (resp. skrze restituce až doposud), ačkoli na jiných místech katastru byly lesy rozděleny a navazovaly vlastnictvím na přilehlá pole. Zde ne – les byl panský, k němu přiléhající pole selská. Zdá se rovněž, že v onom 15. století, kdy zřejmě došlo k onomu „odškodnění“, byla Brusná pokryta lesem, který se musel teprve vykloučit.

Jiné, až do doby přípravy knihy neřešené, ale ani po ní nerozřešené, problémy vyvstaly v souvislosti s výrazně rozdílnou velikostí statků. Vzhledem k tomu, že přinejmenším od konce 16. do druhé poloviny 19. století byl jejich počet (cca 60) a rozlohy až na nepatrné výjimky neměnné, nebylo jasné, zda poměrně velké rozdíly mezi nimi (v roce 1741 měl nejmenší statek jen něco přes 4 ha, zatímco největší 46 ha; pokud odstrihneme extrémy, byly v obci statky desetihektarové i dvacetihektarové) lze vysvětlit

záměrem při samotném „vysazování“ vesnice ve 12. či 13. století, nebo zda je výsledek naopak spíše produktem vývoje v 15. až 16. století. Pro obě možnosti nabízí kniha argumenty. Jen mají obě úplně jiná politicko-ideová zázemí a konsekvence. Přijmeme-li tezi o tom, že původně bylo statků méně, byly větší a vzájemně rozlohou srovnatelnější, předpokládáme převahu hodnoty rovnosti při „vysazování“ obce, přičemž pozdější nárůst nerovnosti by tak byl jen jakousi deviací. Naopak, vyjdeme-li z toho, že od počátku byly statky větší a menší, počítáme s tím, že nerovnost byla natolik přirozenou součástí společnosti, že se propjala i do sídelní struktury nově zakládaného sídelního celku.

Celá situace se ještě zkomplikovala v okamžiku, když z analýzy map a rozložení statků vyplynulo, že v nížině (střed obce a tzv. dolní konec) byly umístěny spíše půllány a výrazně méně čtvrtlánů, zatímco na hornatějším horním konci to byly spíše čtvrtlány a tzv. zahrady. Byla to náhoda, nebo záměr už v samotných začátcích?

A jak interpretovat situaci statku čp. 139, který je výjimečný umístěním (ve středu obce vedle fary) a především rozlohou ještě před rozdělením na dva v závěru 18. století (o více než osm hektarů více než rychta – která sousedila s farou z druhé strany)? A to se ještě při pohledu na mapu z roku 1741 zdá, že k němu v dávnější minulosti patřila ještě další pole. Co to bylo za mimořádný statek? Jakou roli hrál v minulosti tak dávné, že k ní nemáme žádné prameny? Jedna z možných hypotéz, kterou nabízím, pracuje s tím, že mohlo jít o původní dvorec majitelů panství, a to do doby, než si vybudovali hrad Bludov a pod ním tzv. Horní dvůr (Forberk) – poté z něj

the farms were larger and smaller from the very outset, then we might imagine that inequality was so ingrained within society that it was a fundamental part of the structure for the new settlement.

The whole situation is made even more complicated when an analysis of the maps and the location of the farmsteads reveals that more *půllány* (medium-sized tracts of land) and significantly fewer *čtvrtlány* (smaller tracts of land) were to be found in the lowland (the middle of the village and the 'lower end'), while more *čtvrtlány* and so-called gardens were to be found in the hillier 'upper end'. Was this coincidental or planned from the very start?

And what explanation is there for farm no. 139, which stands out due to its location (in the middle of the village beside the parish) and especially for the area of land before it was divided into two at the end of the 18th century (more than eight hectares larger than the *rychta* [mayor's house] - which was next to the parish on the opposite side)? Moreover, a look at the 1741 map reveals that another field had been part of it in the distant past. What was this extraordinary farm? What role did it play so long ago that we no longer have sources relating to it? One of the possible hypotheses which I offered is that it might have been the original court of the estate owners until Bludov Castle was built, with the 'Upper Court' (Forberk) beneath it - afterwards, it became a normal farm, albeit the largest... But what does such a narrative tell us? It is peculiar when we assume the *rychta* should be the largest estate and it proves not to be. Is this really the case?

I also examined the narrative of equality and inequality in two specific examples of peasant social

mobility. These were complicated by the fact that until 1868 in Moravia it had been impossible to divide farmland without official permission. The subsequent liberalization meant the relatively rapid demise of around a quarter of the farms and the transition of a number of peasant families to those without landed property or even immovable property. The fact that this was not possible until then could have led to the impression of a rigid rural society without the possibility of rising or falling. Using the example of two of my ancestral families (from my father's and mother's sides), I showed how in the 1840s a medium-large farmer became a farm labourer; and conversely, how a small-holder who traded in grain became the owner of another farm during the same period. Both of these examples showed the way in which social change took place - while maintaining the integrity of the farms.

The dynamic narrative

The second interweaving narrative is based on the theory that the original element of the community was the farmers and their families, and that there was no room for others. It was only with the passing of time that parish (and even later seignorial) cottages and small holders appeared. Until the end of the 19th century, new homes for the growing population could only be built within the existing community, providing that they did not take over valuable agricultural land beyond the village. This principle was only broken twice (in the 17th and 18th centuries) by the noblemen themselves when they allowed cottages to be built on two purchased farms.

udělali běžný, byť největší statek... Co se ale odráží v takovém narativu? Předpoklad, že rychta by měla být největší a že když není, je to divné. Je to tak skutečně?

Narativ rovnosti a nerovnosti jsem řešil i na dvou konkrétních příkladech selských sociálních mobilit. Ty byly komplikované skutečností, že až do roku 1868 nebylo na Moravě možno zcela a volně bez úředního svolení dělit selská hospodářství. Liberalizace v následující době přinesla relativně rychlý zánik až čtvrtiny statků a přechod řady selských rodů mezi chalupnické či dokonce nádenické. To, že to do té doby možné nebylo, mohlo svádět k představě zabetonované venkovské společnosti bez možnosti vzestupu či pádu. Na příkladu dvou rodin svých předků (z otcovy a z matčiny strany) jsem ukázal, jak se ve stejné době ze středně velkého sedláka stal během čtyřicátých let 19. století podruh; a naopak jak se z chalupníka, který obchodoval s obilím, stal ve stejné době majitel jiného statku. Oba příběhy ukázaly, jakým způsobem probíhala sociální výměna – při zachování celistvosti statků.

Narativ dynamiky

Druhý spletaný narativ vychází z teze, že původním živlem v obci byli sedláci a jejich rodiny a že pro další zde nebylo místo. Teprve postupem času se objevují obecní (a ještě později panské) chalupy a chalupníci. Až do závěru 19. století platilo, že se nové domky pro narůstající populaci mohly stavět pouze uvnitř již existující obce, že neobsazovaly vzácnou zemědělskou půdu za obcí. Tuto zásadu porušila pouze dvakrát (v 17. a v 18. století) sama vrchnost, když na místě dvou koupených statků nechala vystavět chalupy. Narativ

rozvoje chalup je tak vlastně narativem rozvoje obce – je to narativ dynamický oproti statickému narativu selského stavu.

Je nyní vedlejší, jak přesně se měnil počet chalup od 16. do 19. století. Důležitá pro narativ „autentické“ vesnice byla až poslední čtvrtina 18. a první desetiletí 19. století. Za sedmdesát let (1771–1840) se počet domů (při zachování počtu statků) zvýšil o více než sto dvacet ze 194 na 319. Zajímavým kontrastem pak bylo následujících třicet let (1842–1873), kdy byly postaveny jen čtyři domy. Zřejmě to bylo proto, že už uvnitř obce nebylo kde stavět a že se nevědomě čekalo na „vylití Bludova z břehů“ na louky a pole. Znamená to ale, že vnitřní tvář obce, kterou si dnes zpětně často idealizujeme – úzké uličky, malé, často na sebe natlačené domky apod., vůbec není původní tvář, ale že byla dotvořena až kolem roku 1842. A byla to v dlouhých dějinách obce vlastně jen tvář přechodná trvající nejvýš 150 let – někdy od začátku 19. do poloviny 20. století, kdy se po roce 1950 začaly staré a malé domky bourat či přestavovat.

Zajímavým narativem spojeným s modernizací, je stavební rozvoj obce od počátku 20. století, zvláště pak po roce 1918. Klíčovým impulzem bylo částečné rozparcelování žerotínského velkostatku, jež vedlo ke vzniku celých čtvrtí – za první republiky i po roce 1945. K tomu se pak přidala výstavba umožněná vyvlastněním selských a farních pozemků. V sedmdesátých a osmdesátých letech už se přitom nevyvlastňovalo pouze sedlákům, ale i dělníkům a kovozemědělcům. Rozvoj po roce 1989 pak byl z důvodu naprostého zdiskreditování konceptu vyvlastňování oproti předchozímu boomeru již jen velmi pozvolný a pomalý. Nové domy vznikaly

Therefore, the narrative for the development of the cottages is also the narrative for the development of the community – it is a dynamic narrative, unlike the static peasant narrative.

It is now of secondary importance as to how the number of cottages changed exactly from the 16th to the 19th centuries. What is important for the narrative of an ‘authentic’ village was the last quarter of the 18th century and the first decades of the 19th century. Over a period of 70 years (1771–1840) the number of houses (while maintaining the number of farms) increased by more than 120, from 194 to 319. The subsequent 30 years were interesting (1842–1873) as only four houses were built. This was evidently because there was no space left within the village to build on and that they were unknowingly waiting for ‘Bludov’s outflow from its banks’ to the meadows and fields. However, this means that our image of the village, which is often idealized in retrospect – the narrow alleys, small houses that were often crammed together, etc. – was not the way it originally looked and was created around 1842. And in the long history of the community this was only a transitory form lasting 150 years at most – from the start of the 19th to the middle of the 20th century, when the old, small houses began to be knocked down or rebuilt after 1950.

An interesting narrative linked with modernization was the building work in the village from the start of the 20th century, especially after 1918. One driving force was the partial subdivision of the Žerotín estate, which led to the establishment of entire districts – during the First Republic and after 1945. Further construction work was also made possible by the expropriation of land from farmers

and the parish. Subsequently, in the 1970s, workers and part-time farmers were also expropriated in addition to farmers. Due to the concept of expropriation being completely discredited after 1989, development was very slow in comparison with the boom period before. With one large exception, new houses were built on plots that were already owned or duly sold, so they merely built on ‘vacant lots’. The building work in the village (which more than doubled the number of houses) between 1918 and 1989 was only possible thanks to involuntary expropriation – of the Žerotíns, the farmers and the church. Otherwise there would have been no construction work – or if there had been – it would have been far less intensive. If we also take into account the parallel decline of the peasantry, ending with their actual demise, then these two narratives intertwine almost as a spiral.

The landscape narrative

A more marginal aspect of the research examined the form of the landscape and important elements within it. The fact that the map from 1741 does not show the ruins of Bludov Castle, despite the fact that the ruins of Nový hrad near Bohdík (which belonged to the same owners – the Žerotíns) are precisely captured in the map from the same year, means that doubt is cast over the traditional assumption that the stone remains of Bludov Castle were removed during the Josephine age of modernization, or at the start of the 19th century at the latest when they were supposedly used to pave the road to Šumperk and to repair the seignorial court or the serfs’ buildings. However, they were no longer there at the start of the Theresian

(s jednou větší výjimkou) již jen na vlastních či řádně prodaných parcelách, takže už se spíše jen zastavovaly „proluky“. Stavební rozvoj obce (více než zdvojnásobení počtu domů) mezi lety 1918 a 1989 byl umožněn v zásadě jen díky nedobrovolnému vyvlastňování – Žerotínům, sedlákům, církvi. Bez něj by se nestavělo, resp. možná ano, ale mnohem méně intenzivně. Přidáme-li k tomu takřka souběžně probíhající úpadek selské slávy končící faktickou likvidací selského stavu, proplétají se nám oba narativy takřka spirálovitě.

Narativ krajiny

Okrajový narativ výzkumu řešil podobu krajiny a jejích významných prvků. Tak ze skutečnosti, že už ani mapa z roku 1741 nezachycuje rozvaliny hradu Bludova, ačkoli např. zřícenina Nového hradu u Bohdíkova (jež patřila týmž majitelům – Žerotínům) je na mapě z téhož roku dokonale zachycena, lze zpochybnit dosavadní tradovaný předpoklad, že kamenné zbytky bludovského hradu byly zlikvidovány v době modernizačních josefínských reforem či nejpozději na začátku 19. století, kdy měly být použity na vydláždění cesty do Šumperka, na opravu panského dvora či jednotlivých poddanských stavení. Nicméně ony už tam nebyly na začátku tereziánské éry, před tím, než panský dvůr vyhořel a musel být znovu budován. Že by byly použity na konci 17. století na vybudování vrchnostenských i obecních chalup? Opět se zde setkáváme se stereotypním narativem předpokládajícím, že racionalizace a modernizace netrpící sentimentem k rozvalinám Korvínovými vojsky pobořeného hradu je přece přirozeně

spojena až s tereziánskou a především josefínskou dobou a jejími dozvuky. Zde máme možná jeden z mikrodůkazů, že se mohla projevat o celé století dříve.

A abychom neřešili jen lidská díla – byť na zalesněných kopcích, kniha řešila i přírodu, konkrétně lesopark Gryngle za dnešním žerotínským zámkem. Už sám termín lesopark naznačuje narativ něčeho poloumělého. Úvaha kombinující mapové záznamy, reliéf krajiny (údolíčko tvořené zahloubeným potokem, které nemohlo být zemědělsky využíváno) a botanické údaje o druhích (nejsou přítomny jehličnany, jeden z nedávno skácených dubů byl vysazen v letech 1660–1665) umožnila přijít s jinou hypotézou – že jde o zcela původní, kontinuální porost přinejmenším od dob založení obce. Jinými slovy – dnešní lesopark dost možná ukazuje původní, neporušenou přírodu jesenického podhůří.

Zájem místní komunity

Jak už jsem zmínil v úvodu, psaní této knihy a „splétání jejích narativů“ mě nesmírně těšilo. A těšil – a stále těší – mě zájem místní komunity, která knihu přijímá a, zdá se, oceňuje. Zřejmě na žádnou jinou svou publikaci jsem dosud nezaznamenal tak silnou pozitivní zpětnou vazbu (kolik nového, překvapivého a zajímavého se při četbě dozvěděli, že ji čtou opakovaně apod.).

Dosavadním vrcholem pak byl nečekaný zážitek z tábora bludovských skautek a skautů v létě 2020, kdy si tuto knihu vybral šestnáctiletý skaut jako podklad pro každodenní program historie, kdy byly její části předčítány a pak formou hry ověřovány.

era – before the manor burned down and had to be rebuilt. Would it have been possible for the stones to have been used at the end of the 17th century to build cottages for the nobility and the village? Again we encounter the traditional narrative which assumes that the rationalization and modernization which were immune to the sentimentality associated with the ruins of the castle destroyed by Corvinus's troops, are naturally connected to the Theresian and, in particular, Josephine era and its repercussions. Here we might have some micro-evidence to indicate that it could have happened a century earlier.

And in addition to human intervention, the book also examined the environment and the forest-park of Gryngle, which is today located behind Žerotín Chateau. The name forest-park itself indicates something semi-artificial. A combination of map records, the landscape relief (a small valley formed by a sunken stream which couldn't have been used agriculturally) and botanical data on species (there are no conifers present, one oak which was recently cut down was planted around 1660-1665) suggests another hypothesis – that this is the original, continuous growth from at least the time of the village's foundation. In other words, today's forest-park is very probably part of the original, undisturbed landscape of the Jeseník foothills.

Local community interest

As I already mentioned in the introduction, I thoroughly enjoyed writing this book and the “interweaving of its narratives” and I have been very pleased by the interest of the local community, who have accepted the book and also seem to value it. I've never had such positive feedback from any other publication (they discovered so much that was new, surprising and interesting that they had to re-read it, etc.).

The high point so far was its unexpected appearance at a camp for Bludov's Girl and Boy Scouts in the summer of 2020, when this book was chosen by a sixteen-year-old Scout as the basis for a daily history programme, where parts of it were read and then checked using a type of game. I listened from the camp stoves where I was preparing lunch, though I wasn't entirely at ease. Alongside the pleasant feeling that my work had some meaning, I was also burdened by the awareness that my interpretation will evidently influence how the next generation thinks about our village, its landscape and evolution. On the one hand, what more could a historian want, on the other – are we aware of this while we are working?

Poslouchal jsem to od táborových kamen, kde jsem připravoval oběd, a nebylo mi zcela lehké. Vedle přece jen libého pocitu smysluplnosti mé práce na mě doléhala tíha vědomí, že mé interpretace zřejmě

ovlivňují přemýšlení další generace o naší obci, její tváři a vývoji. Na jednu stranu, co víc si historik může přát, na druhou stranu – uvědomujeme si to při své práci?

LUKÁŠ FASORA

Případ Hybeš

The case of Hybeš

Lukáš Fasora (*1972) lectures at Masaryk University in Brno and at Adam Mickiewicz University in Poznan. In his academic work he specializes in the history of urban society in the 18th–20th centuries, specifically in the process of creating social elites, the relationship between different social classes and groups, and the history of secularization, education and science. He is the author and co-author of 14 books and more than 150 academic studies including: *The Worker and Burgher. The development of their relationship based on the example of six Moravian towns 1870–1914* (in Czech, 2010), *Czech Anti-Clericalism. Sources, themes and the nature of Czech anti-clericalism from 1848–1938* (in Czech, with S. Balík, J. Hanuš and M. Vlha, 2015), *Josef Hybeš (1850–1921). Life, work and myth* (2017), *Myths and Traditions of Central European University Culture* (with J. Hanuš, 2019), *Priestly Identity in the Czech Lands in 1820–1938 as a Research Topic. Project Evaluation. Prace historyczne* (with J. Hanuš and T. Pavlíček, 2018), *University History in the Czech Republic = Historia de la Universidad en la República Checa. CIAN-Revista de Historia de las Universidades* (with J. Hanuš, 2017), *Gemeindeverwaltung und lokale Eliten in den böhmischen Ländern 1850–1914, Teilergebnisse der Forschung in der Tschechischen Republik. East Central Europe – L'Europe du Centre-Est. Eine wissenschaftliche Zeitschrift* (with P. Kladiwa, 2006).

Prof. Mgr. Lukáš Fasora, Ph.D. (*1972) působí na Masarykově univerzitě v Brně a Univerzitě Adama Mickiewicze v Poznani. Ve své vědecké práci se specializuje na dějiny městské společnosti 18.–20. století, konkrétně na proces generování společenských elit, vztahy mezi různými společenskými vrstvami a skupinami, na dějiny sekularizace, vzdělávání a vědy. Je autorem i spoluautorem 14 knih a více než sto padesáti odborných studií, výběrově: *Dělník a měšťan. Vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870–1914* (2010), *Český antiklerikalismus. Zdroje, témata a podoba českého antiklerikalismu v letech 1848–1938* (s S. Balíkem, J. Hanušem a M. Vlhou, 2015), *Josef Hybeš (1850–1921). Život, dílo a mýtus* (2017), *Mýty a tradice středoevropské univerzitní kultury* (s J. Hanušem, 2019), *Priestly Identity in the Czech Lands in 1820–1938 as a Research Topic. Project Evaluation. Prace historyczne* (s J. Hanušem a T. Pavlíčkem, 2018), *University History in the Czech Republic = Historia de la Universidad en la República Checa. CIAN-Revista de Historia de las Universidades* (s J. Hanušem, 2017), *Gemeindeverwaltung und lokale Eliten in den böhmischen Ländern 1850–1914, Teilergebnisse der Forschung in der Tschechischen Republik. East Central Europe – L'Europe du Centre-Est. Eine wissenschaftliche Zeitschrift* (s P. Kladiwa, 2006).

If I look at my own motives for something which the editors of this collection have called the Adventure of Historical Interpretation, then I can find four sources of inspiration. The first is the increasing tendency to create works which are, according to the current Czech methodology for evaluating science, ‘socially relevant’. In other words, works which meet the social demands that exist today. Although the methodology defines these demands as coming mainly from the commercial sector or public institutions, I see them as a link to the current discourse reflected in, for example, films and political debate. I would never intentionally write a book that no-one would be interested in and which I would defend on academic grounds as being basic research, while simultaneously being well aware of the limits of its impact. The second impulse comes from the tradition of historiography and the simple need to tell a story – in my case, mainly about people, institutions and relationships. I believe that such an approach is expected from historians, it is rewarding to meet this expectation as it is a reader-friendly approach, it gives the work order and I also happen to enjoy it. It is exciting to follow the twists and turns of the story’s journey in the detective-like investigation of the sources. And then the third impulse: it already feels like a slightly conservative attitude but the informative value of the source is of great importance to me. The source has the right of veto. If the sources are unable to give a reliable interpretation, then either I do not follow them or I openly admit in the text that a gap in our knowledge exists. History is a science. Since the time of Ranke there has been a clear difference between history and creative writing and I fully acknowledge

this. If a source leads to a dead end, although it might annoy me, I then recall Wittgenstein’s “Whereof one cannot speak, thereof one must be silent” and my sullenness disappears. The fourth and final impulse is inspiration drawn from works by international colleagues. When I look back on my work, I was never courageous or innovative enough to stray off the beaten track. I would always humbly accept the fact that I wasn’t going to be the first to build on virginal territory. I looked for work by authors which more or less overlapped with my themes and tried to learn from them. At first I drew inspiration mainly from publications from the German-Austrian school of history, while at present I have been looking more towards approaches by American researchers whose work with sources I had, embarrassingly, previously overlooked, and I also expanded my horizons through works by academics from smaller countries and outside the narrow definition of historical science – one important source for the book analysed below was the work by a Serbian historicizing sociologist.

However, the devil is in the detail. While experiencing the adventure of interpretation, I was aware of the situation which the editors of this collection obviously had in mind. This is characterized by a tension in the issues linked to the role of the story and the basic chronological axis which it is usually based on. I didn’t want to let the historical story grow out of control. As I discovered in my biographical works and in the deconstruction of analyses of ‘great institutional stories’, the stubborn attachment to a story can lead to a certain blindness and a narration which is too detailed, self-confident and uncritical, and therefore fundamentally flawed from the

Když ohledávám vlastní pohnutky pro aktivitu, kterou editoři sborníku nazývají dobrodružstvím historické interpretace, vidím čtyři zdroje podnětů. Prvním je stále sílící tendence vytvářet dílo, které bude „společensky relevantní“, jak tuto kategorii popisuje aktuálně platná česká metodika hodnocení vědy. Tedy dílo, které odpoví na reálně existující společenskou poptávku. Metodika ji sice vymezuje jako poptávku hlavně komerčního sektoru, resp. institucí veřejné sféry, ale za svou osobu ji vidím prostě jako vazbu na aktuálně živý diskurs vyvolaný např. filmem, politickou debatou nebo podobně. Nechci se prostě spokojit se psaním prací, které vlastně nikdy nikoho nezajímaly a které sice na akademické půdě obhájím jako základní výzkum, ale přitom si budu limitů dopadů díla sám dobře vědom. Druhý podnět pochází z tradice historické vědy a jde o prostou potřebu vyprávět příběhy. V mém případě hlavně lidí, institucí a vztahů. Myslím, že se tento přístup od historika očekává, rád očekávání vycházím vstříc, neboť je to čtenářsky přívětivý přístup, dává dílu řád a současně mě baví. Je totiž poutavé sledovat zákruty a bloudění na cestě tohoto příběhu, které vytváří detektivní dohledávání pramenů. Tím se dostáváme ke třetímu podnětu: cítím to už jako dost konzervativní postoj, ale výpovědní hodnota pramene má pro mě zásadní význam. Pramen má právo veta. Co prameny neumožňují interpretovat s jistotou, do toho se nepouštím nebo to v textu otevřeně přiznám jako svého druhu mezeru v poznání. Historie je věda, mezi ní a tvůrčím psaním existuje jasný rozdíl od Rankeových časů a já to plně uznávám. Když mě pramen zastaví takříkajíc v rozletu, třeba mě to i zamrzí, ale vzpomenu si na Wittgensteinovo „O čem

není možno mluvit, o tom se musí mlčet“ a mrzutost přejde. Posledním, čtvrtým podnětem je inspirace dílem zahraničních kolegů. Když retrospektivně pohlížím na své dílo, nebyl jsem vlastně nikdy tak prudce odvážný a inovativní, že bych se vydal zcela soliterní a zcela neprošlapanou cestou. Vždy jsem pokorně přijal skutečnost, že téma není zelenou loukou, na které budu stavět jako první. Hledal jsem práce autorů, které se tématu více či méně dotkly a snažil se z nich vzít ponaučení. Nejprve jsem shledával jako velmi inspirativní hlavně produkci německo-rakouské historické školy, v současnosti jsem více přijal přístupy amerických autorů, u nichž jsem dříve s rozpaky pohlížel na práci s pramenem, a rozšířil své spektrum i o díla autorů z menších národů a mimo úzce vymezenou historickou vědu – pro knihu detailněji analyzovanou níže byla důležitým zdrojem práce srbského historizujícího sociologa.

Čert se ale skrývá v detailu. Při prožívání dobrodružství interpretace si uvědomuji skutečnost, kterou měli editoři sborníku patrně na mysli a která se vyznačuje napětím v otázkách spojených hlavně s rolí příběhu a základní chronologické osy, podle které je obvykle vyprávěn. Nechci si totiž nechat historický příběh přerůst přes hlavu. Jak jsem si vyzkoušel na svých dílech biografického zaměření nebo k dekonstrukci tíhnoucí analýze institucionálních „velkopříběhů“, urputné lpění na příběhu přináší určitou slepotu a snahu příběh odvyprávět příliš detailně, sebevědomě, nekriticky a tedy z hlediska historie jako interpretační vědy opřené o kritiku pramene fundamentálně vadně. Je produktivní příběh dekonstruovat, rozplést a znovu splést, ukázat pluralitu výkladu historické skutečnosti a pohnutky

perspective of history as an interpretive science based on a critique of the sources. It is useful to deconstruct the story, pull it apart and put it together again, demonstrate the plurality of interpretations of historical reality and the motives of historical as well as contemporary actors in order to develop this kind of story. An important detail is capable of saying a great deal in this deconstruction, while another important detail could fall by the wayside when trying to maintain an overly homogenous and valid time frame and 'great story'. I mainly see the adventure in the thoroughness with which the story is unwoven and then woven once more; figuratively speaking – how strong will the braid be in the new hairstyle, will it be one braid or part of a system, and how many hairs (i.e. microstories) will not be part of the braid due to the lack of sources or inventiveness on the part of the author, or for some other reason.

If I am to try and stick to at least the framework of Evans's inspirational model, then there is one piece of recent research work which might be able to demonstrate the above-mentioned general postulates. The most suitable work is probably from 2017 entitled *Josef Hybeš (1850–1921). Life, Work and Myth*.¹ The motives mentioned above could be repeated here. I felt it would be interesting to contribute to the debate on the transformation of the political Left and left-wing attitudes in today's society, to the debate on the future of traditional left-wing parties and to the polemic on the profile of a leader of such a party and the link to the voters. The story of the charismatic workers' leader

Josef Hybeš seemed to offer interesting material for reflection as well as evidence that the historical aspect had an important part to play in a debate dominated mainly by political science and sociology. I wanted to tell Hybeš's story even though it had been told many times before with obvious political or power motives – i.e. with an attempt to appropriate the legacy of the great man for political ends. It was therefore clear to me that a new account of Hybeš's great story could lead me to the dead end of counter-interpretation, which from the perspective of the readers – some of whom in the region would still feel the need to pass judgment on the Hybeš story or perhaps even felt a certain link to the long-dead leader as a kind of moral role model – would be misunderstood as merely standing history on its head. This was why I chose the more reliable path of deconstruction – i.e. the division of the 'great story' into four stories (weaver, philanthropist, internationalist and revolutionary), which – I hope – allowed me to show the ambiguity of Hybeš's life and work, the situational nature of his identity, as well as the motives behind his behaviour and the motives behind those who spread his myth.

Why these four stories in particular? After comparing the older narratives on Hybeš and the state of the source base, I came to the conclusion that these four stories most often represented the roles in which Hybeš appeared *publicly*, a kind of axis of his self-stylization, which would naturally change in relation to the urgency of the situational context. Hybeš could undoubtedly have been presented as a private individual, for example, in the role of husband, but here the sources revealed precious little about his private life. There were no children from his marriage,

1 Fasora, Lukáš: *Josef Hybeš (1850–1921). Život, dílo a mýtus* [Life, Work and Myth]. Praha 2017.

historických i současných aktérů k pěstování právě tohoto druhu příběhu. Právě důležitý detail dokáže v této dekonstrukci povědět mnohé a právě důležitý detail by mohl při snaze o udržení příliš homogenní a příliš absolutně platné časové osy a „velkopříběhu“ z jeviště vypadnout. Dobrodružství vidím hlavně v důslednosti, s jakou je příběh rozplétán a znovu splétán, obrazně řečeno v tom, jak pevné budou copy nového účesu a zda zůstanou z hlavy viset solitérně nebo v nějakém systému a kolik vlasů (rozuměj mikropříběhů) nebude do copu vůbec vpleteno, ať už pro nedostatek pramenů, invence autora nebo z jiného důvodu.

Pokud se mám přidržet aspoň rámcově Evansova inspirativního vzoru, hledám mezi svými výzkumy z poslední doby jeden, na kterém by bylo možné výše obecně zmíněné postuláty lépe ukázat. Nejlépe snad u mé práce z roku 2017 *Josef Hybeš (1850–1921). Život, dílo a mýtus*.¹ Pohnutky zmíněné výše tu lze zopakovat. Považoval jsem za přitažlivé vyslovit se k debatě o proměně politické levice a levicových postojů v současné společnosti, k debatě o budoucnosti levicových stran považovaných za tradiční, k polemice o charakterovém profilu vůdce takovéto strany a jeho poutu s voliči. Právě příběh charismatického dělnického vůdce Josefa Hybeše tu nabízel zajímavou látku k přemýšlení a důkaz, že historický aspekt má v debatě ovládané povětšinou politology a sociology své důležité místo. Chtěl jsem vyprávět Hybešův příběh, ovšem v situaci, kdy tento již mnohokrát vyprávěn byl a to s evidentně politickými nebo

mocenskými pohnutkami, tj. se snahou přivlastnit si odkaz velikána a použít jej pro vlastní politické cíle. Bylo mi proto jasné, že nové vyprávění Hybešova velkopříběhu mě povede do slepé uličky kontra-interpretace, která bude z hlediska čtenářů – z nichž někteří v regionu stále pocítují k Hybešovu příběhu potřebu se vyslovit a snad dokonce cítí k dávno mrtvému vůdci určitou citovou vazbu jako svého druhu morálnímu vzoru – přijata s nepochopením jako pouhé obracení historie naruby. Proto jsem zvolil věrohodnější cestu dekonstrukce, tedy rozdělení velkopříběhu na čtyři příběhy (tkalce, lidumila, internacionalisty a revolucionáře), což mi – doufám – umožnilo lépe ukázat nejednoznačnost Hybešova životního příběhu a díla, situační ráz jeho identity a také pohnutky jeho jednání i pohnutky vypravěčů jeho mýtu.

Proč právě tyto čtyři příběhy? Po srovnání starších narativů o Hybešovi a stavu pramenné základny jsem dospěl k názoru, že právě tyto čtyři představují nejčastější role, ve kterých Hybeš veřejně vystupoval, vlastně jakési osy jeho sebestylizace, které se ovšem co do naléhavosti poněkud proměňovaly s ohledem na situační kontexty. Jistě, Hybeš mohl být představen více jako soukromá osoba, tedy např. v roli manželské, ale tady mě prameny vedly do úzkých: o jeho soukromém životě se mnoho informací nedochovalo. Manželství bylo bezdětné, nepříliš šťastné a jak bylo u socialistických předáků obvyklé, také Hybeš své soukromí nevystavoval na odív, neboť se vnímal jako člověk zápasící o dobro celé společnosti. Soukromé problémy musely jít stranou a taky v případě Hybeše šly, až do hořké rozluky s manželkou Mínou. V tomto smyslu lze tušit, že v minulosti proběhla také určitá

1 Fasora, Lukáš: *Josef Hybeš (1850–1921). Život, dílo a mýtus*. Praha 2017.

which was not a particularly happy one (as was the case for most socialist leaders), while Hybeš never made an issue of his private life as he saw himself as someone who was fighting for a better society. Private problems had to take a back seat, which in Hybeš's case led to the bitter break-up with his wife Mína. In this respect it is probable that in the past the sources were chosen selectively to prevent his failed relationships from tarnishing the work of the great man. The fact that the narrative about Hybeš as a private individual was underdeveloped simply reflected the limits of the research – while some might appreciate the right-wing nature of the account and the respect for the sources, which did not support a greater focus on this aspect, others would see this as a flaw and a deficiency and would advise against taking such a rigid approach to the sources.

So throughout Hybeš remained more or less a public persona. First of all there was Hybeš the weaver. This proved to be useful against his adversaries (the bourgeoisie) and opponents within the mass social-democratic movement, as well as in front of factory workers, when there was almost a celebration of his experience of hard work, physical labour and the risks it entailed. I gradually began to see this as the most important aspect in his thinking, even though the older Marxist-Leninist interpretations saw his working-class habitus as merely the basis of a personality which then consciously moved towards Marxist political activities – i.e. a revolutionary and partially internationalist habitus. In the case of these last two aspects of Hybeš's works, I did not want to revise older interpretations and I was very careful to avoid simplification as I felt it was necessary to

precisely describe the relationship between Hybeš the weaver and Hybeš the internationalist revolutionary. Hybeš undoubtedly was a revolutionary in the sense of calling for a radical movement towards a humane society striving for Good, i.e. shorn of capitalism and its allegedly concomitant feature of exploitation. In this sense, I deconstructed the Marxist-Leninist narrative on Hybeš and put forward the view that it was impossible to deny Hybeš's revolutionary way of thinking, but it was doubtful whether it was possible to unequivocally state that these somewhat messianic, naïve but undoubtedly heart-felt endeavours were Marxist or even Leninist, as some authors have tried to do before me. Instead I was rather taken by a comment which appeared in one of Hybeš's obituaries comparing his life and work to the group of Tolstoyian figures who were slightly odd and quirky but very charismatic. One convincing argument was Hybeš's rejection of violence, which elsewhere in the socialist camp was often seen as a necessary evil in revolutionary change. I also admit that I was convinced by several spontaneous statements from people who attended Hybeš's meetings, whose main impression from the speaker was that he was a good man. It is interesting that these statements were not erased from the Hybeš story by the communist censors, albeit they were tucked away within the archives.

However, the key point in the deconstruction concerned the narrative on philanthropism. Here I was helped in the division of the story by the experience of ethnologists with the 'metropolitan narrative' and the relative abundance of publications concerning myths of the modern era, including works from social psychology. Here the researcher realizes

selekce pramenů, neboť poněkud neovládnuté soukromé partnerské vztahy mohly pošpinit dílo velikána. Nedostatečné rozvinutí narativu o Hybešovi jako soukromé osobě prostě zůstalo limitem výzkumu – jeden by tu ocenil pravivost výpovědi a cit k pramenům, které větší přiblížení tohoto aspektu nedovolily, druhý by to chápal jako vadu a deficit a radil by vazbu k prameni nechápat tak rigidně.

Víceméně mi tedy zůstal Hybeš jako veřejná osoba. V prvé řadě tedy Hybeš-tkadlec. Ve vztahu k protivníkům (měšťákům, buržoazii) a také před továrním dělnickým publikem a v neposlední řadě vůči konkurentům v rámci masové sociální demokracie přicházela k užítu (sebe-) prezentace či dokonce oslava vztahu k fyzické práci a prožitek dřiny a rizik s tím spojených. To jsem na Hybešovi postupně vnímal jako nejdůležitější aspekt jeho uvažování, i když starší marxisticko-leninské interpretace jeho díla s oblibou vykládaly dělnický habitus Hybeše jako pouhý základ jeho osobnosti, který ale byl rozvinut směrem k marxisticky uvědomělé politické činnosti, tj. směrem k habitu revolucionáře a částečně také internacionalisty. V případě těchto dvou zmíněných aspektů Hybešova díla jsem nechtěl působit jako revizor starších interpretací a dával jsem si velký pozor na zjednodušení. Bylo totiž třeba přesně pojmenovat vztah tkalce Hybeše k internacionalistickému revolucionáři Hybešovi. Hybeš totiž revolucionář byl, ve smyslu volání po radikálním obratu směrem k humánní společnosti realizující Dobro, tedy v jeho pojetí prosté kapitalismu a z něj prý nutně pocházejícího vykořisťování. V tomto smyslu jsem provedl dekonstrukci marxisticko-leninského narativu o Hybešovi

a vyslovil názor, že nelze revoluční způsob myšlení Hybešovi upřít, ale je pochybné, zda tyto poněkud mesianistické, naivní, ale jistě upřímné snahy lze bezvýhradně nazvat marxistickými nebo dokonce leninskými, jak činili někteří autoři přede mnou. Spíše mne oslovila poznámka v jednom z Hybešových nekrologů, která řadila život a dílo zesnulého do skupiny osobností tolstojovského typu, jistě poněkud podivínských, svérázných, ale velmi charismatických. Jako přesvědčivý argument na mne působil hlavně Hybešův odmítavý vztah k násilí, které jinak bylo v socialistickém prostředí chápáno často jako nutný vedlejší projev revoluční změny. A nebudu zastírat, že mne také přesvědčilo několik spontánních vyjádření účastníků Hybešových lidových shromáždění, které hovořily o hlavním dojmu z řečníka: že je hodný. Tedy ne politicky uvědomělý, ne odhodlaný revolucionář, ne zvěstovatel nového světa, ale prostě je to hodný člověk. Zajímavé je, že tato vyjádření cenzura komunistického režimu z Hybešova příběhu nevymazala, byť je nechala uložené dost hluboko v archivu.

Klíčový bod dekonstrukce se ale týkal narativu o lidumilovi. Zde mi pomohly k vydělení tohoto příběhu zkušenosti etnologů s tzv. velkoměstským vyprávěním a již poměrně bohatá biografická produkce zabývající se mýty moderní éry včetně prací z oblasti sociální psychologie. Zde si totiž badatel uvědomí, že Hybeš byl již za svého života mytickou postavou, o níž se povídal příběhy ne nepodobné vyprávění o svatém Františku. Ne nadarmo nekrolog v socialistickém listu *Rovnost* nesl titul: *Rudý světce*. Právě podobné výjevy z Hybešova života mne na počátku k příběhu dělnického vůdce

that Hybeš was already seen as a mythical figure during his lifetime and stories were told about him that were not dissimilar to those about St Francis. It was not coincidental that an obituary in the socialist newspaper *Rovnost* had the title *A Red Saint*. It was scenes similar to these from Hybeš's life which had initially drawn me to the story of the workers' leader. The most legendary scene is when a gravely ill Hybeš gives a worker his only pair of shoes so that he can apply for a job. Another intriguing tale from Brno was that if you wrote a letter lamenting about a hard life and injustice, all you had to do was write on the envelope 'Hybeš, protector of the poor' and the postal workers would deliver it, even if there was no address or stamp. It was fairly easy to carry out a deconstruction because Hybeš's philanthropic gestures were picked up on by the public outside of the socialist milieu, so there was an abundance of sources which had emerged relatively unscathed from Marxist censorship. Due to the bizarre nature of Hybeš's actions there was no shortage of controversy – music to the ears of the historian. I hope that I managed to demonstrate that Hybeš's philanthropy was an extension of the workers' leader's understanding of life as a struggle for goodness and justice, as a moral battle. However, in my deconstruction I cast doubt over the historical link of this struggle to those of social democracy and later of the Czechoslovak Communist Party – though I was certainly not the first to do so as this had already appeared in two of Hybeš's obituaries from 1921. I also highlighted the existence of an alternative life of the Hybeš legend in Rosicko-Oslavansko and to an extent in Brno, which the communist

propagandists and historians at the Museum of the Workers' Movement in Brno were never able to come to terms with. This was the contradiction between Hybeš the philanthropist and Hybeš the revolutionary/communist. Those who knew Hybeš personally, or where the 'collective memory' was strong within a family, told me of this discrepancy during one of my lectures at the start of my research into Hybeš. When I mentioned the philanthropist Hybeš's membership of the Czechoslovak Communist Part, one elderly lady said spontaneously and very convincingly: "But he'd never have lasted there very long..." Such things also give rise to adventures in historical interpretation.

However, I understood the deconstruction as the precondition for construction – I felt it was necessary to then join all of the interpretations into one and add an analysis of some of the important actors in the whole matter. And with regard to the readership basis, I didn't dare to omit a chronological examination of Hybeš's life at the beginning of the work, which would provide the reader with the basic knowledge required to take part in the interpretive games into what kind of person Hybeš was. So there was no complete detachment from the chronological aspect, even though some inspirational international works tended in this direction, such as Ernst Hanisch's book on the life and work of Otto Bauer and Todor Kuljić's examination of the myth of Josip Broz Tito.² In terms of sources, when I was working on the Hybeš book I came to the limit of

2 Hanisch, Ernst: *Der große Illusionist. Otto Bauer (1881–1938)*. Wirm – Köln – Weimar 2001; Kuljić, Todor: *Sećanje na titoizam*. Belgrade 2001.

přitáhly. Nejvíce asi legendární scéna, kdy těžce nemocný Hybeš daruje chudému dělníkovi své jediné boty, aby mu umožnil ucházet se o práci. Poutává je taky třeba pověst o tom, že v Brně stačí na dopis s nějakou lamentací na těžký život a nespravedlnost jen napsat „Hybeš, chudoby zastavatel“ a poštáci jej již doručí, i kdyby chyběla adresa a dopis by nebyl vyplacen. Dekonstrukce se tu prováděla poměrně snadno, neboť Hybešovy lidumilné kousky neunikly pozornosti publika i mimo socialistické prostředí, prameny tak byly hojné a marxistickou cenzurou poměrně málo dotčené. Vzhledem k podivinskému rázu Hybešových činů tu o kontroverze nebyla nouze – tedy radostná práce pro historika. Na lidumilu Hybešovi se mi, doufám, podařilo ukázat, že dělnický vůdce chápal svůj život jako zápas o dobro a spravedlnost, jako morální bitvu. Dobovou vazbu tohoto boje na zápasy sociální demokracie a později Komunistické strany Československa jsem ovšem touto dekonstrukcí zpochybnil, což se nakonec stalo již ve dvou Hybešových nekrolozích z roku 1921, takže jsem určitě nebyl první. A upozornil jsem na existenci alternativního života Hybešovy legendy, která se udržela na Rosicku-Oslavsku a částečně v Brně, se kterou komunističtí propagandisté a historici v Muzeu dělnického hnutí Brněnska vedli boj a se kterou si nakonec nedokázali poradit. Tedy na kontrapozici Hybeše-lidumila a Hybeše-revolucionáře, resp. komunisty. Lidé, kteří Hybeše osobně znali, nebo kde se v rodinách na něj udržela tzv. kolektivní paměť, mne na tento rozpor upozornili během jedné z přednášek v době, kdy jsem se k tématu Hybeš teprve postupně přibližoval. Jedna starší dáma na moji poznámku o členství lidumila Hybeše v KSČ reagovala

spontánně a velmi přesvědčivě: „Šak by u nich dlóho nevydržel...“ I tak vzniká dobrodružství historické interpretace.

Dekonstrukci jsem ale chápal jako předpoklad konstrukce, tedy za nutné jsem považoval následné spojení všech interpretací do jedné, doplněné o analýzu některých důležitých aktérů celé věci. A neodvážil jsem se, s ohledem na základní čtenářovu orientaci, na začátek práce nezařadit chronologicky pojatý exkurz o Hybešově životě, který měl čtenáři poskytnout základní sumu znalostí nutných k tomu, aby se mohl zúčastnit hry s interpretacemi o to, co byl Hybeš vlastně zač. Rozvolnění chronologické osy se tak vlastně úplně nekonalo, nebo jistě nebylo absolutní, i když k tomu některá zahraniční inspirativní díla směřovala, zmiňuji hlavně práce E. Hanische o životě a díle Otto Bauera a T. Kuljiće o mýtu Josipa Broze Tita.² V případě pramenů jsem se při práci na knize o Hybešovi dostal pro sebe na hranici možného – stav pramenů byl takový, že místy fundamentálně ohrožoval základní homogenitu a srozumitelnost příběhu. Detektivní pátrání po pramenech, které jinak na práci historika milují, se tu dostalo do stavu, který jsem dříve neznal: měl jsem jednou či dvakrát vážné pochybnosti o možnosti dílo dokončit. Problém nebyl jen s nedostupností pramenů, ale také s vysokou mírou jejich selekce, dezinterpretace a snad i likvidace provedené v minulosti vypravěči Hybešova příběhu a za nimi stojícími mocenskými strukturami. Stačí připomenout

2 Hanisch, Ernst: *Der große Illusionist. Otto Bauer (1881–1938)*. Wirm – Köln – Weimar 2001; Kuljić, Todor: *Sećanje na titoizam*. Beograd 2001.

what was possible – the state of the sources was such that in places it fundamentally threatened the basic homogeneity and comprehensibility of the story. The detective-like search for sources, which I otherwise love about the work of a historian, had reached a stage I had never known before; on one or two occasions I had serious doubts as to whether I would finish the book. The problem wasn't just the lack of sources but also, to a large extent, how they had been selected, disinterpreted and even liquidated by previous narrators of Hybeš's story and the power structures which stood behind them. All we need mention is the fact that from the 1960s all material connected to Hybeš was systematically collected by the Museum of the Workers' Movement in Brno, and its researchers' hands were tied ideologically and methodologically in their selection of material.

I thought it was relatively straightforward to re-weave the historical interpretations of Hybeš's life and work into one story. Perhaps this was because the deconstruction had been quite successful, or perhaps it was because I had carefully linked Hybeš's story to the debate about the moral profile of (left-wing) politics and the future of traditional (left-wing)

parties when faced with dramatic transformations in the political scene. Naturally, I was slightly nervous about this path – updating a historical story – but I reckoned that this was necessary in order to express historiography as a living science, and it was impossible to do otherwise. I proceeded with restraint and the sources helped me in this as they prevented me from making harsh judgments and from the historical interpretation spilling over into other related scientific disciplines or into contemporary politics. As is common with biographical historical works I struggled a little with my own emotional attachment to Hybeš, but perhaps I managed to keep this to an acceptable level. The reader will be the judge.

Therefore, some of the theme had to be left out. Sometimes it was because I wasn't a good enough detective, elsewhere I was not inventive enough in my interpretation. That's how it is. The reviewers either did not notice this deficiency or they were generous in their reviews and never mentioned it, in any case, the formal evaluation of the book couldn't have been better. Nevertheless, I did register a comment made by one of my colleagues during a tête-à-tête – I respect it and understand it humbly as an educational one.

skutečnost, že od šedesátých let veškeré materiály spojené s Hybešem systematicky shromažďovalo Muzeum dělnického hnutí Brněnska a zachované ideově-metodické materiály jeho pracovníky přímo k selekci zavazovaly.

Znovuspletení historických interpretací Hybešova života a díla v jeden příběh jsem považoval za poměrně snadné. Snad to bylo tím, že se vcelku zdařila dekonstrukce, snad to bylo tím, že jsem tehdy pozorně zapojil Hybešův příběh i do debaty o morálním profilu (levicového) politika a o budoucnosti tradičních (levicových) stran stojících tváří v tvář dramatickým proměnám politické scény. Byl jsem samozřejmě trochu na rozpacích z nastoupené cesty, tedy z aktualizace historického příběhu, ale vzal jsem to tak, že jde o nutný projev živé historické vědy a že to jinak nejde. Uložil jsem si střídmost, prameny mi

to usnadnily, umožnily zdržet se příkrých soudů a přílišných přesahů historické interpretace jak do příbuzných vědních oborů, tak do aktuální politiky. Jak už to u biograficky orientovaných historických prací bývá, trochu jsem zápasil s vlastní emoční vazbou k Hybešovi, ale snad se jí podařilo udržet v přijatelné normě. To necht' posoudí čtenář.

Část témat proto zůstala stranou. Někdy jsem nebyl dostatečně schopným detektivem, jindy jsem nebyl dost invenční v interpretaci. Tak to je. Recenzenti si nedostatku buď nevšimli, nebo byli milosrdní a v recenzi jej nepojmenovali, formálními hodnoceními prošla kniha s výborným hodnocením. Ale přesto poznámku na toto téma z úst jednoho kolegy pronesenou tête-à-tête registruji, vážím si jí a chápu ji s pokorou jako výchovnou.

TOMÁŠ PETRÁČEK

Hledání klíče Příběh biografie Vincenta Zapletala

The search for keys The story of the biography of Vincent Zapletal

Tomáš Petráček (*1972) is the head of the Department of Cultural and Religious Studies at the Faculty of Education of the University of Hradec Králové and he also lectures at Charles University's Catholic Theological Faculty in Prague. In his academic work he specializes in modern social and ecclesiastical history, secularization and the history of Catholic Bible Studies. He has written nine Czech and five international monographs and more than 100 studies and articles in specialist journals and chapters in collective monographs, in Czech as well as in German, English, Polish and French. Amongst his main publications are *The Bible and Modern Criticism. Progressive Czech and Global Exegesis in the Whirlwind of the (Anti-)Modernist Crisis* (in Czech, 2011); *Serfs and Freeman, Dukes and Manorial Estates. The Phenomenon of Donated People in Premyslid Bohemia* (in Czech, 2012) and *The West and its Faith. 9.5 Theses on the Impact of Luther's Reformation* (in Czech, 2017).

Prof. PhDr. Tomáš Petráček, Ph.D., Th.D. (*1972) působí jako vedoucí katedry kulturních a náboženských studií Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové a přednáší také na Katolické teologické fakultě UK Praha. Ve své vědecké práci se specializuje na moderní sociální a církevní dějiny, fenomén sekularizace a na dějiny katolické biblické vědy. Je autorem devíti českých a pěti zahraničních monografií a více než stovky studií a článků v odborných časopisech a kapitol v kolektivních monografiích, kromě češtiny v němčině, angličtině, polštině a francouzštině. Mezi jeho hlavní publikace patří *Bible a moderní kritika. Česká a světová progresivní exegeze ve víru (anti-)modernistické krize* (2011); *Nevolníci a svobodní, kníže a velkostatek. Fenomén darovaných lidí přemyslovských Čech* (2012) či *Západ a jeho víra. 9,5 teze k dopadům Lutherovy reformy* (2017).

In order to reflect on the creative process of writing a work of history I have chosen my second monograph, which is a critical biography of the Moravian Dominican Vincent Zapletal (1867–1938) published in Czech in 2006 and in an abridged version in French the following year.

The search for a theme

Almost twenty years ago I completed my doctoral studies in social and economic history at Charles University, which focused on donated people in sources from the 11th and 12th centuries. The thesis had very good reviews and so I welcomed its almost literally ‘samizdat’ publication by the Faculty of Arts’ Desktop Publishing. From an aesthetic viewpoint, this ‘dog-eared book’, as Professor Jiří Sláma described it, adding, “I will never lend anyone your book because it will never be returned with the same number of pages,” did not turn out particularly well due to the poor-quality binding, but the publication served its purpose. At this point I already knew I was going to finish my studies in theology abroad and that I would have to leave the theme for at least several years, nevertheless a comprehensive study had been left behind.

At the Theological Faculty of Fribourg University in Switzerland I began to look for a theme for my qualification work in theology. After some thought, when I was considering patrology and Biblical theology, I finally opted for ecclesiastical history. At this bilingual university I attended lectures and seminars given by Mariano Delgado for the German section, and teaching offered to the French section by the Dominican professor Guy Bedouelle.

I studied theology because I wanted to become a Catholic priest, which had a crucial influence on my choice of topic. No doubt as with everyone in Europe who is drawn to this profession I was forced to consider the current situation of the church and faith in society (and not only in comparison with its celebrated past), and the phenomenon of secularization. One fundamental theme whose historical material I had already studied and also personally experienced was the way in which the church develops, changes or reforms, and the various forms that the interaction between the religious community and society can take, which in modern-day Europe has been characterized by polarization and conflict. I was able to observe such a dispute first-hand at Prague’s Catholic Theological Faculty between Professor Václav Volf on the one side, and Cardinal Miloslav Vlk and Bishop Dominik Duka on the other.

During my basic theological studies in Prague I noticed another paradox. This was a time when the historical-critical method was widely used in the study of the Bible, in particular for uncovering the richness of Biblical text. However, from the start of the 20th century up until the 1940s this had been repressed and banned by the Catholic church under the full weight of doctrinal pressure, with a number of regressive measures against the protagonists, regardless of their competence and previous merits. Why did this happen? What were the people afraid of who repressed this method of studying and interpreting the Bible? What were their motives? And perhaps even more urgently arose the questions: How did those who understood its advantages and importance proceed? What did they base their hopes on that one day they would succeed?

K reflexi procesu vzniku vlastní historické práce jsem si vybral svou druhou monografii, kterou je kritická biografie moravského dominikána Vincenta Zapletala (1867–1938), jež vyšla česky v roce 2006 a ve zkrácené francouzské verzi o rok později.

Hledání tématu

Před skoro dvaceti lety jsem měl za sebou ukončené doktorské studium hospodářských a sociálních dějin na FF UK s prací, která se zabývala rozbořením fenoménu darovaných osob v pramenech 11. až 12. století. Disertace měla velmi dobré posudky, takže jsem uvítal její skoro doslova „samizdatové“ vydání v Desktop Publishing Filozofické fakulty. Z hlediska estetického se „kniha salát“, jak ji označil profesor Jiří Sláma s dodatkem, že „vaši knihu nikdy nikomu nepůjčuji, protože by se mi nikdy nevrátila se stejným počtem stránek“, sice kvůli chatrné vazbě moc nepovedla, ale vydání splnilo svůj účel. V té době jsem už věděl, že budu odcházet na dokončení studií teologie do zahraničí a přinejmenším několik příštích let se tématu nebudu moci věnovat, nicméně že po mně zůstala ucelená práce.

Na Teologické fakultě univerzity ve švýcarském Fribourgu jsem začal hledat téma na pro své budoucí kvalifikační práce v oboru teologie. Po jistém přemítání, kdy jsem zvažoval patrologii a biblickou teologii, padla konečná volba na církevní dějiny. Na kompletně dvojjazyčné univerzitě jsem docházel na přednášky a semináře, které dával profesor Mariano Delgado na německé sekci, i na výuku, kterou na francouzské sekci nabízel profesor a dominikán Guy Bedouelle.

Teologii jsem studoval proto, že jsem se chtěl stát katolickým knězem, což mělo zásadní vliv i na volbu mého tématu. Asi jako každý, kdo v Evropě směřuje k této službě, jsem nemohl nepřemýšlet o současném postavení víry a církve ve společnosti, nejen v porovnání se slavnou minulostí, a o fenoménu sekularizace. Proto jsem se chtěl tematicky posunout blíže církevní současnosti a opustit na čas raný středověk. Základní téma, které jsem prožíval a současně studoval na historickém materiálu, bylo, jakým způsobem se církev vyvíjí, mění, chcete-li, reformuje a jakou různou podobu mohou mít interakce mezi náboženským společenstvím a společností, jež mají v evropské moderně tak často charakter vzájemného vymezování a konfliktu. Ještě na pražské Katolické teologické fakultě jsem mohl jeden spor takového charakteru, totiž spor mezi profesorem Václavem Volfem na jedné straně a kardinálem Miloslavem Vlkem a biskupem Dominikem Dukou na straně druhé, sledovat zblízka na vlastní oči.

Při základním studiu teologie ještě v Praze jsem si všiml dalšího paradoxu. V době mého teologického studia byla historicko-kritická metoda při studiu Bible samozřejmá a především přínosná v odkrývání bohatství biblického textu. Přitom na začátku 20. století, přesněji až do čtyřicátých let, byla v katolické církvi plnou vahou mocenského a doktrinárního tlaku potlačovaná a zakázaná, s řadou represivních kroků proti jejím protagonistům bez ohledu na jejich kompetenci a předchozí zásluhy. Proč k tomu došlo? Čeho se báli ti, kdo novou metodu studia a výkladu Bible mocensky potlačovali? Jaké byly jejich motivace? A možná ještě naléhavěji se vnucovaly otázky: Jak

When I was in Fribourg I had the privilege of staying at the Albertinum Dominican Convent in a community with professors and doctoral students from the theological faculty, where the prior was the history professor of the French section, Guy Bedouelle. Therefore, the first topic we provisionally discussed was the position and thematization of Christianity during the revolutions of 1848 as examined through a comparative study. However, in the meantime we had reached the theme of the crisis of modernism in our lectures on ecclesiastical history, which the university in Fribourg had in fact had its own turbulent experience of. It transpired that one of the protagonists was a professor of the Old Testament at the Theological Faculty, the Austrian Vincent Zapletal. In relation to this, there even surfaced the odd etymology of his surname in connection with the Zappel valley, which I found most amusing at the time. I had already heard of Vincent Zapletal through Bishop Duka, who spoke of him as an exemplary professor of the Old Testament and an important figure at the university, of which he was also rector.

At the convent I became friends with a professor of the New Testament, Benedict Thomas Viviano, who as a former professor at the *École pratique d'études bibliques* in Jerusalem infected me with his enthusiasm for the French Dominican Marie-Joseph Lagrange and his heroic role in fighting for progressive exegeses in the Catholic church. He himself obviously considered Zapletal to be a figure who sought compromise. Viviano influenced me so much that I translated some of Lagrange's texts from French and procured them for the Prague publishers Krystal with a one-hundred-page introduction.

However, the main reason I began to focus on Zapletal was due to the search for his personal archives which should have been kept at the Dominican convent in Hacking (which is today part of Vienna), where Zapletal spent the final years of his life. It transpired, however, that it had been transferred several years before to the archive of the Albertinum library, where it was lying in the loft in several boxes, disorganized and never previously studied. The first hours I spent going through the material in German, Latin, French, Italian and Czech were enough to convince me that I had found my theme – I was the first person to sift through this extraordinary primary source.

The issue of form

The choice of theme more or less settled the issue of the form it would take. The structure was in the form of a critical biography, which is particularly suitable for a qualification work because it usually consists of a clearly defined theme. Two issues were left to be resolved – how much of the historical context should feature when the author is caught between the Scylla of a sufficient understanding of the trials in life and the significance of the work, and the Charbydis of an endless connection of more and more contexts leading away from the central theme; and whether to look at the other life of the character chosen, and if so, to what extent. As this concerned a scholar whose thought and work were the subject of controversy, it was necessary to thoroughly examine his work and how it was received. A chronological division of his life appeared logical and there was no reason to devise any other structure. In fact, in order to understand the

postupovali ti, kdo chápali její přínos i nezbytnost? O co opírali svoji naději, že se nakonec prosadí?

Měl jsem to privilegium, že jsem ve Fribourgu bydlel v dominikánském klášteře Albertinum v komunitě s profesory a doktorandy teologické fakulty, kde převorem byl právě profesor historie na francouzské sekci Guy Bedouelle. První téma, na kterém jsme se proto předběžně domluvili, byla pozice a tematizace křesťanství v revolucích 1848, zpracovaná jako komparativní studie. Jenže jsme se mezitím při přednáškách z církevních dějin dostali k tématu modernistické krize, která měla právě na univerzitě ve Fribourgu bouřlivý průběh. Zaznělo přitom, že jedním z protagonistů byl profesor teologické fakulty pro Starý zákon, Rakušan Vincent Zapletal. Dokonce se v rámci toho objevila jakási zvláštní etymologie jeho příjmení v souvislosti s údolím Zappel, což mě tehdy dosti pobavilo. O osobě Vincenta Zapletala jsem už předtím slyšel od biskupa Duky, který o něm mluvil jako o svém vzoru coby profesora Starého zákona a jako o významné osobnosti tamní univerzity, kde byl dokonce rektorem.

V klášteře jsem se spřátelil s profesorem Nového zákona Benedictem Thomasem Vivianem, který mě jako bývalý profesor École pratique d'études bibliques v Jeruzalémě nakazil zájmem o postavu francouzského dominikána Marie-Josepha Lagrange a o jeho heroickou roli při probíjení progresivní exegeze v katolické církvi. Zapletal ovšem považoval on sám za kompromisní postavu. Viviano mě ovlivnil natolik, že jsem přeložil z francouzštiny vybrané Lagrangeovy texty a opatřil je pro pražské nakladatelství Krystal obsáhlým stostránkovým úvodem. Definitivní impuls pro to, abych se začal

věnovat Zapletalovi, ale přineslo hledání, kde se nachází jeho pozůstalost, jež měla být uložena v klášteře dominikánek v Hackingu, dnes součást Vídne, kde Zapletal prožil posledních deset let svého života. Zjistilo se však, že byla před několika lety přenesena do archivu kláštera Albertinum, kde leží na půdě v několika krabicích, neuspořádaná a nikdy nikým nestudovaná. Už první hodiny prohlížení materiálů v němčině, latině, francouzštině, itaštině a češtině rozhodly, že hledání tématu mě práce skončilo – dostal jsem se totiž jako první k mimořádnému pramennému zdroji.

Otázka formy

Volba tématu dávala do značné míry odpověď na otázku zpracování. Struktura byla dána formou kritické biografie, což je ostatně zvláště výhodné pro práci kvalifikačního typu, protože se zpravidla jedná o jasně ohraničené téma. Zbývalo vyřešit dvě otázky, totiž jak moc historického kontextu do práce zanést, kdy se autor pohybuje mezi Skyllou dostatečné srozumitelnosti životních zápasů a významu díla a Charybdou nekonečného zapojování dalších a dalších kontextů odvádějících od hlavní linie; a případně zda a jak intenzivně se věnovat druhému životu zvolené postavy. Protože se jednalo o učence, jehož myšlení a dílo byly předmětem sporů, bylo nutné zabývat se důkladně rozbořem jeho prací a jejich recepcí. Chronologické členění jeho životního příběhu se zdálo logické a nebyl důvod vymýšlet nějakou jinou strukturu. Naopak pro pochopení fenoménu, jenž byl v centru dění, byl výklad sledující chronologii událostí nutný a potřebný.

phenomena which were at the centre of the events, it was necessary to follow them chronologically.

In this case there was also another dilemma to deal with. A suitably chosen figure with a sufficient source background can allow for a whole range of historical phenomena to be studied, described and analysed which the protagonist was either central to or had been affected by. There are numerous possible themes linked to Vincent Zapletal, a Czech-speaking friar from a peasant family in Moravia, who became a professor, dean and rector at the first Catholic university in Fribourg, and who as the most famous German-writing progressive Catholic Biblical scholar became one of the key figures in the modernist crisis surrounding Biblical studies. When writing the final monograph it became necessary to focus on one central strand from the most intensive and historically most important period of his life, when he happened to be at the height of his powers, and which gave an insight into the historical phenomenon which I considered to be the fundamental theme for understanding the development of the Catholic church and its relationship to society in the modern age. As a result, the focal point of the work is Zapletal's life as part of the story of progressive Catholic exegeses within the framework of the modernist crisis.

Therefore, numerous other strands are only outlined. Although it is the story of a friar who dedicated his whole life to academic work in one convent and one university, there are other fundamental themes which appear, such as the life of an international community during a period of heightened nationalism when their native countries

(France vs. Germany, Austria-Hungary) were in conflict while the Dominicans were living together in neutral Switzerland; the organisation of monastic life within the anti-clerical atmosphere of the Swiss confederation, where ecclesiastical orders were not officially permitted to own anything and were subject to many other restrictions; a whole series of Czech-German themes which Zapletal had to deal with as a native Czech who took on Czechoslovak citizenship after 1918, even though he could have had either Austrian or Swiss (he always spent the summer in the Dominican monastery in Hacking in Austria, his first academic works were mainly in German and he later wrote and published large biblical novels in German); his novels in itself would be an interesting subject; or his role in the development of the Czech Catholic exegesis when their grand plan to establish a biblical journal and modern Bible commentary series was thwarted by the anti-modernist restriction of free academic space.

On the other hand, I was surprised by the number of themes surrounding Zapletal which were missing – for example, the traces of any doubts about his faith which we find amongst other Bible scholars as a consequence of their critical examination of the Bible, or an indication of wishing to leave the church during a period when he was unacknowledged and attacked by church representatives. There were also interesting ego documents available in the form of a collection of papers with notes for the large part in Czech, which would have been like a secret code in an international ecclesiastical community, and in which he was very open. However, there are no indications of great personal dramas or inner conflicts,

Vlastně bylo v tomto případě nutné vyřešit ještě jedno dilema. Vhodně zvolená postava s dostatečným pramenným zajištěním umožňuje zkoumat, popsat, analyzovat a prezentovat celé spektrum historických fenoménů, jichž byla protagonistou či objektem. U Vincenta Zapletala, česky mluvícího řeholníka z rolnické rodiny na Moravě, který se stal profesorem, děkanem a rektorem na první švýcarské katolické univerzitě ve Fribourgu a jenž se jako nejznámější německy píšící progresivní katolický biblista stal jednou z klíčových postav modernistické krize v oblasti biblické vědy, se možných témat nabízelo několik. Při psaní finální monografie bylo nutné vybrat jednu hlavní linii, jejíž volba vyplývala z nejdůležitějšího a historicky nejvýznamnějšího momentu jeho života, kdy byl shodou okolností i na vrcholu svých životních sil, a jež dávala nahlédnout do historického fenoménu, který jsem pokládal za zásadní a nosné téma pro porozumění vývoje katolické církve a jejího vztahu ke společnosti v moderní době. Proto je těžištěm práce Zapletalův osud jako součást příběhu progresivní katolické exegeze v rámci modernistické krize.

Mnoho dalších linií je tedy jen naznačeno. Přestože jde o příběh řeholníka, který se celý život věnoval akademické práci v jednom klášteře a na jedné univerzitě, objevují se zde další nosná témata, jako například život mezinárodní komunity v době vypjatého nacionalismu, kdy proti sobě válčí mateřské země, ale dominikáni žijí společně v neutrálním Švýcarsku; organizace klášterního života v podmínkách antiklerikálně laděné švýcarské konfederace, kde církevní řády nesmějí nic oficiálně vlastnit a mají spoustu dalších

omezení; celá sada česko-německých témat, jež Zapletal řešil jako rodilý Čech, který po roce 1918 přijal československé občanství, ačkoli mohl mít i rakouské nebo švýcarské (přitom ale pravidelně trávil léto v klášteře dominikánek v rakouském Hackingu, psal své odborné práce nejprve německy, a později dokonce německy psal a vydával rozsáhlé biblické romány); i psaní beletrie by bylo samo o sobě zajímavým tématem; nebo například jeho role ve vývoji české katolické exegeze, kdy velké plány na založení biblického časopisu a moderní komentářové řady zhatil postup antimodernistického zužování svobodného vědeckého prostoru.

Překvapilo mě, že některá témata u Zapletala naopak chybí – například stopy po nějakých pochybnostech o víře, které v důsledku kritického studia Bible najdeme u jiných biblistů, anebo náznak vůle odejít z církve v době zneuznání a útoků ze strany představitelů církve. Přitom byly k dispozici zajímavé ego dokumenty v podobě souboru lístečků s převážně českými zápisky, což byl v zahraničním klášteře jakýsi jeho tajný kód, v němž byl velmi otevřený. Přesto zde nebyla zachycena osobní dramata, rozervanost, objeví se jen zklamání a únava, ale alespoň do poloviny 20. let rozhodně ne rezignace. Naopak všude bylo patrné odhodlání prosazovat věc progresivní exegeze v církvi a hledání vhodné strategie a postupu.

Hlavním rizikem, obligátním při kritické biografii takové osobnosti, je přilnutí k hlavnímu hrdinovi, zvláště takovému, jemuž bylo křivděno, ubližováno, a který byl navíc protagonistou proudu, kterému dějiny daly za pravdu a jenž se stal tvůrcem důležitého díla. Stejně tak hrozí nebezpečí nechat na sebe působit negativní emoce vůči jeho soupeřům

only disappointment and fatigue, and certainly no sense of despondency until at least the mid-1920s. Instead there is a ubiquitous resolve to promote progressive exegeses within the church and a search for appropriate strategies and improvement.

The central and unavoidable risk when writing a critical biography of such an individual is to form an attachment to the main character, particularly one who has been denigrated in such a way, who wrote important works and was on the right side of history. There is also a danger of being overly negative toward his opponents and enemies. The more time the researcher spends with such figures, the greater the danger that he takes on board their perspectives and thus loses an overview of the whole framework. In my case I was able to avoid an uncritical attachment through a researcher's vigilance and self-questioning, but also thanks to the fact that alongside all of his admirable personal qualities, including industriousness and a fighting spirit, Zapletal also had less commendable features such as nervousness, irritability and a tendency to emphasize his own importance. It was a relief when the publishing editor said that she had inferred from her reading that Zapletal must have been a very difficult person to be around. For me this was confirmation that my efforts to proceed as impartially as possible had not been entirely in vain.

Due to the amount of material that related directly to Zapletal's story, for the final form of the book I decided to include only the most essential contextual explanation – nevertheless, the manuscript was some 500 pages long. I saw it as the solid foundation for a future, more comprehensive examination of

the issue, which I completed five years later in the book *The Bible and Modern Criticism. Czech and Global Progressive Exegeses in the Whirlwind of the (Anti-)Modernist Crisis*.¹

I used similar phrasing in the title of Zapletal's biography: *An Interpretation of the Bible During the (Anti-)Modernist Crisis*.² I deliberated over how to express the finding which had been formulated by the historiography of the history of the Catholic church from the 1960s, i.e. that anti-modernist repression and measures, the atmosphere of denouncement, censorship and self-censorship had been more inhibiting for the development of the church than modernism itself. The ambivalence in the perception of new and old concepts is in fact reflected in the (anti-) modernist crisis. According to the experts at the publishing house, it went against all the rules for success in the book market to have a title with parenthesis and a hyphen, not to mention the foreign words. Occasionally, however, it is worth taking the risk, and in this case it seems to have benefited rather than harmed the book. Few historical phenomena have from the outset such a diametrically established narrative as the clash between progressive, modernizing and modernist theologians and thinkers on the one hand, and their conservative, integral and

1 Petráček, Tomáš: *Bible a moderní kritika. Česká a světová progresivní exegeze ve víru (anti-)modernistické krize* [The Bible and Modern Criticism. Progressive Czech and Global Exegesis in the Whirlwind of the (Anti-)Modernist Crisis]. Praha 2011.

2 Petráček, Tomáš: *Výklad Bible v době (anti-)modernistické krize. Život a dílo Vincenta Zapletala* [An Interpretation of the Bible During the (anti-)Modernist Crisis. The Life and Work of Vincent Zapletal]. Praha 2006.

a nepřátelům. Čím více času tráví badatel s takovou osobností, tím větším nebezpečím je, že přijme jeho perspektivu a ztratí přehled o celkovém rámci. V mém případě odpomohla od nekritického přilnutí nejen badatelská ostražitost a sebezpyt, ale i skutečnost, že vedle skvělých osobních vlastností, k nimž patřila pracovitost a bojovnost, měl Zapletal i rozvinuté problematické rysy, jako byly nervnost, popudlivost a zdůrazňování vlastního významu. Bylo úlevou, když redaktorka nakladatelství, ve kterém kniha později vyšla, konstatovala, že z četby pochopila, že Zapletal musel být lidsky dosti problematická osobnost. Chápal jsem to jako potvrzení, že má snaha postupovat nanejvýš nezaujatě nepřišla zcela vniveč.

Ve finální podobě knihy jsem nakonec zvolil vzhledem k množství materiálu, který se přímo vztahoval k Zapletalově příběhu, jen nezbytný kontextový výklad, ale i tak měl rukopis 500 normostran. Chápal jsem to jako možnost položit solidní základ pro budoucí kompletnější zpracování celé problematiky, které se podařilo o pět let později v knize *Bible a moderní kritika. Česká a světová progresivní exegeze ve víru (anti-)modernistické krize*.¹

Podobný obrat jsem použil i v názvu Zapletalovy biografie: *Výklad Bible v době (anti-)modernistické krize*.² Přemýšlel jsem, jak vyjádřit zjištění, ke kterému se propracovala historiografie dějin katolické církve od šedesátých let 20. století, že totiž

antimodernistické represe a opatření, nastolení atmosféry udávání, cenzury a autocenzury byly pro rozvoj církve výrazně problematičtější než samotný modernismus. Ambivalenci vnímání starého a nového pojetí vystihuje právě (anti-)modernistická krize. Podle odborníků v nakladatelství bylo proti všem zásadám úspěchu na knižním trhu dát do názvu závorku a pomlčku, a použít navíc skoro samá cizí slova. Ale někdy se odvaha riskovat vyplatí a zdá se, že to knize spíše prospělo, než ublížilo. Málomterý historický fenomén má od počátku tak diametrálně nastavené narativy jako právě střet progresivních, modernizujících a modernistických teologů a myslitelů a jejich konzervativních, integrálních či ultramontánních protivníků, jejichž verze výkladu dějů byla v katolické církvi po dalších šedesát let jediná možná a oficiální. Název byl pozváním k četbě o prameny opřené biografie jedné z dobových postav, která sama nebyla nikdy oficiálně odsouzena, postižena, dokonce ani obviněna, aby si každý mohl udělat svůj vlastní názor.

Jiný příběh?

Mohl být Zapletalův příběh napsán zásadně jinak? Určitě by šel napsat z pohledu katolického konzervativce, který dodnes pokládá historicko-kritickou metodu a její aplikaci na studium Bible za heretický prvek, projev modernismu a liberalismu, jenž svým relativismem podvrátil věrohodnost zdroje Zjevení, a tedy základy církve a její víry. Pro historiky bez osobní vazby ke křesťanství a církvi by se asi jednalo o nezajímavý spor uvnitř instituce, která již tehdy masivně ztrácela vliv, mimo jiné právě kvůli

1 Petráček, Tomáš: *Bible a moderní kritika. Česká a světová progresivní exegeze ve víru (anti-)modernistické krize*. Praha 2011.

2 Petráček, Tomáš: *Výklad Bible v době (anti-)modernistické krize. Život a dílo Vincenta Zapletala*. Praha 2006.

ultramontane adversaries, whose version of events would be the official and only one possible within the Catholic church for the next sixty years. The title was an invitation to a reading of the sources surrounding the biography of one of the historical figures who himself was never officially condemned, persecuted or even accused, so that everyone might form their own opinion.

Another story?

Could Zapletal's story have been written in a different way? It could certainly have been written from the perspective of a conservative Catholic who still views the historical-critical method and its application to the study of the Bible as a heretical element, an expression of modernism and liberalism, the relativism of which undermined the credibility of the source of the Revelation and by extension the foundation of the church and its faith. For the historian without any ties to Christianity or the church, this would probably appear as a rather dull conflict within an institute which at this point was massively losing its influence – one of the reasons being due to exhaustion from similar internal and external conflicts. However, the theme could also be portrayed differently – positively and impartially. For example, as a typically Czech story of a boy from a Moravian village whose talent and hard work led him to become the rector of a famous university, and who in his day was seen as the best progressive Catholic Bible scholar writing in German. Or as the story of a man who thanks to his experience, background and linguistic skills was able to lead an international community composed of

French- and German-speaking Dominicans at a time of heightening tension between his native countries and then during the First World War. Or emphasis could be placed on his career in the order, on the fact that he led the Albertinum for an unusually long 12 years, a house which was directly subordinate to the master of the entire order, and that he had a very special personal relationship with the master of the order, Hyacinth Cormier, who protected him against anti-modernist attacks with more resolve than his compatriot Marie-Joseph Lagrange, and who even during the war years was able to organize the general chapter of the order in Fribourg in 1916.

The objective of my research was to prepare a complete critical biography of Vincent Zapletal, which would also be a representative and comprehensive study of modernist and anti-modernist tension within the Catholic church at the start of the 20th century. Zapletal did not create a school as Lagrange had done with the establishment of *École pratique d'études bibliques*, and neither was he a figure who was surrounded by an informal group of scholars, but he was greatly influential in maintaining the ideas of the progressive Catholic exegesis over the forthcoming decades up to the publication of the pivotal encyclical *Divino afflante Spiritu* in 1943, though which, like the majority of those who shared his principles and goals, he never lived to see. And it was surprising to uncover that at that period Czech Catholic Biblical Studies had representatives at the very highest international level. But that is a story for another historical work.

vyčerpávání se podobnými vnitřními a vnějšími konflikty. Téma by ale šlo uchopit i jinak, pozitivně a nezaужatě. Například jako typický český příběh chlapce z moravské chaloupky, který se svým talentem a pílí vyšvihne na post rektora slavné švýcarské univerzity a je ve své době vnímán jako nejlepší katolický progresivní biblista v německém jazykovém prostoru. Nebo jako příběh muže, který díky své zkušenosti, původu a jazykovým schopnostem dokázal řídit mezinárodní komunitu složenou hlavně z německy a francouzsky mluvících dominikánů v době vyostřeného napětí mezi mateřskými státy, dokonce v době první světové války. Nebo položit důraz na jeho řádovou kariéru, skutečnost, že vedl neobvykle dlouhých 12 let Albertinum, dům, který byl podřízen přímo magistru celého řádu, měl zcela výjimečný osobní vztah právě s magistrem řádu Hyacinthem Cormierem, jenž ho chránil proti antimodernistickým atakům odhodlaněji než svého krajana Marie-Josepha Lagrange, a dokázal dokonce

i ve válečných letech uspořádat generální kapitulu řádu ve Fribourgu v roce 1916.

Cílem mého výzkumu byla příprava kompletní kritické biografie Vincenta Zapletala, která by zároveň byla reprezentativní a dostatečně komplexně vypovídající sondou do problematiky modernistických a antimodernistických napětí v katolické církvi počátku 20. století. Zapletal nevytvořil školu jako Lagrange, který založil *École pratique d'études bibliques*, ani nebyl postavou, okolo které by se vytvořila neformální skupina učenců, ale měl velký vliv na udržení myšlenky progresivní katolické exegeze v dalších desetiletích do vydání průlomové encykliky *Divino afflante Spiritu* v roce 1943, kterého se ovšem jako většina těch, kdo sdíleli jeho principy a cíle, nedožil. A nečekaně se podařilo odhalit, že česká katolická biblistika tehdy měla špičkové představitele na nejvyšší světové úrovni. Ale to už je příběh další historické práce.

JIŘÍ LACH

Cesta za Josefem Borovičkou

In search of Josef Borovička

Jiří Lach (*1971) lectures on the development of international relations and political systems in Europe at the Department of Politics and European Studies at Palacký University's Faculty of Arts in Olomouc. In addition to politics he also focuses his research on the history of Czech historiography, for example, on the life and work of the historians Josef Šusta and Josef Borovička in the publications *Josef Šusta and a History of Mankind* (in Czech, 2001), *Josef Šusta 1874–1945: A History of a Life – A Life in History* (2003) and *Josef Borovička. The life of a Czech historian in the 20th century* (in Czech, 2009). He has recently been editing a large two-volume biography of František Laichter *Silencing a Cultural Epoch: A piece of publishing history* (in Czech, 2021); he edited and contributed to the collective monograph *Culture in Central European History* (in Czech, 2020) together with T. Knoz and T. Borovský.

Prof. PhDr. Mgr. Jiří Lach, Ph.D., M.A. (*1971) přednáší problematiku vývoje mezinárodních vztahů a politických systémů v Evropě na Katedře politologie a evropských studií Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Badatelsky se mimo politologických disciplín věnuje dějinám české historiografie, například životu a dílu historiků Josefa Šusty či Josefa Borovičky, o nichž vydal publikace *Josef Šusta a Dějiny lidstva* (2001), *Josef Šusta 1874–1945: A History of a Life – A Life in History* (2003) a *Josef Borovička. Osudy českého historika ve 20. století* (2009). V poslední době edičně připravil obsáhlé dvousvazkové paměti Františka Laichtera *O umlčené kulturní epoše: Kus nakladatelské historie* (2021), s T. Knozem a T. Borovským se edičně a autorsky podílel na kolektivní monografii *Kultura ve středoevropských dějinách* (2020).

After 1989, historiographical research focused on the most important figures in modern Czech historical science. The choice of historians often followed the path established by František Kutnar in his *Overview of History* from the 1970s. The fifty-year hiatus in historical research during the Nazi occupation and under the Soviet-sponsored regime called for numerous wrongs to be atoned for and for works which had been written decades before to be published. Marek's *Jaroslav Goll* and Kalista's study of Pekař rehabilitated both the authors and the subjects of their biographical interest. In particular, Jaroslav Goll is associated with the development of Czech historical sciences, while the foundation of the independent state dramatically increased the diversity of the discipline and strengthened and enlarged its institutional structure, which in turn increased the number of historians. After 1948, the life and work of many of these historians had become taboo as they were not part of the canon of communist science.

In the first years after 1989, the university lectures on the development of Czech historiography seldom looked at figures such as Josef Borovička (1885–1971).¹ He was one of many historians who was registered as having been part of the academic community but who wasn't viewed as attractive subject matter. Many of their documents have not been preserved, and in those cases where they have, they haven't been

processed or are inaccessible. Often it is just luck which leads us to finding out more about their lives and research.

Borovička's life appeared to be a suitable starting point for several stories: the development of Czech historiography both inside and outside of the humanities, but also of power networks and the development of archival studies, where it transpired he played a very important role. Another dimension is the impact of radical political changes on a man who became a political prisoner at the start of the communist regime.

Borovička's work as an archivist and historian clearly stands out in his career path. It was not coincidental that his work as an archivist held more importance – and not just because the archives were the most natural source of income for a history graduate. For this native of Německý Brod, archival work was not a mere routine commitment as dating back to his student days he had thought a great deal about the importance of and need for archives as memory and scientific institutions. In the second year of the Great War, at the age of thirty, he published a ground-breaking work on the development of the Land archive.² With this he was already moving towards the idea of creating a central national archive, which he would pursue with varying degrees of intensity throughout his life.

The road in search of Borovička involved a detour. As with a long line of Czech scholars in the fields of

1 This text looks at the origin of my book which was published by Academia: Lach, Jiří: *Josef Borovička. Osudy českého historika ve 20. století* [Josef Borovička. The life of a Czech historian in the 20th century]. Praha 2009.

2 Královský český zemský archiv 1862–1912 [The Archive of the Bohemian Crown 1862–1912]. In: *Zprávy Českého zemského archivu*, 4, 1915, pp. 1–147.

Po roce 1989 zacílil historiografický výzkum na nejvýznamnější postavy moderní české historické vědy. Výběr osobností často sledoval tón, který nastavil František Kutnar ve svých *Přehledných dějinách* v sedmdesátých letech. Padesátileté omezování historického výzkumu za okupace a režimu sovětského střihu vyvolalo nutnou potřebu odčinit mnohé křivdy a vydání se dočkaly práce sepsané před desetiletími. Markův *Jaroslav Goll* nebo Kalistova pekařovská skica rehabilitovaly své autory i objekty jejich biografického zájmu. Právě s Jaroslavem Gollem spojený rozvoj českých historických věd a pozdější vznik samostatného státu radikálně rozšířil oborovou pestrost, zpevnil a rozhojnil její institucionální strukturu a logicky navýšil počet historiků. Dílo a život mnohých z nich přikryl po roce 1948 ortel tabuizace nebo pouhé mlčení, protože netvořili součást kánonu komunistické vědy.

V univerzitních přednáškách vývoje českého dějepisectví v prvních letech po listopadu zaujímal osobnosti, jako byl Josef Borovička (1885–1971) okrajovou nebo žádnou pozornost.¹ Patřil k mnoha historikům, kteří byli v odborné obci sice evidováni, ale nezdáli se být atraktivním tématem. U řady z nich se nedochovala pozůstalost, popřípadě nebyla zpracována či dostupná. K postupnému přiblížení jejich života a bádání mnohdy přispěla náhoda.

Borovičkovy osudy se ukázaly jako vhodné východisko k několika příběhům: vývoji českého

dějepisectví, a to nejen jako humanitního oboru, ale rovněž mocenské sítě, k vývoji archivnictví, v němž, jak se ukázalo, hrál velice významnou roli. Další dimenzí je dopad radikálních politických změn na muže, který se na počátku komunistického režimu stal dokonce politickým vězněm.

V Borovičkově profesní orientaci zřetelně vystupují rozměry archiváře a historika. Archivář nestojí na prvním místě náhodou, a to nikoliv jen proto, že archiv byl jedním z nejpřirozenějších uplatnění a zdrojem obživy pro absolventa historického studia. Archivnictví se rodákovi z Německého Brodu nestalo rutinním pracovním závazkem, ale již od studií hloubal nad významem archivů jako paměťových i vědeckých institucí a jejich potřebách. Ve druhém roce Velké války, ve svých třiceti letech, publikoval přelomový spis k vývoji zemského archivu.² Již tím nakročil k realizaci myšlenky vytvoření centrálního národního archivu, která jej s různou intenzitou doprovázela do konce života.

K Borovičkovým osudům jsem doputoval oklikou. A jako u dlouhé řady českých badatelů na poli dějin, literární historie a dalších oborů ovlivnila mou vědeckou cestu návštěva pobočky Literárního archivu Památníku národního písemnictví ve Starých Hradech u Libáně. V zamlžující se paměti stále zůstává prvotní nechuť před cestou z Olomouce do vzdálené vsi na okraji Českého ráje a vnitřně šeptaná výčitka: „*Proč ten archiv není alespoň v Praze?*“, stejně jako rychlý obrat v náhledu na tuto instituci a lidi kolem ní. A tak jsem

1 Následující text pojednává o vzniku mé knihy, která vyšla v nakladatelství Academia: Lach, Jiří: *Josef Borovička. Osudy českého historika ve 20. století*. Praha 2009.

2 Královský český zemský archiv 1862–1912. In: *Zprávy Českého zemského archivu*, 4, 1915, s. 1–147.

history, literary history and other disciplines, my academic journey was influenced by a visit to the Staré Hradý section of the Monument of National Literature's Literary Archive (MNL LA). I can still recall the initial frustration at having to travel from Olomouc to a remote village on the edge of Český Ráj, "Why couldn't the archive at least have been in Prague?!" and then just as quickly my view of this institution and the people there changed. And so after meeting Karol Bílek and Eva Bílková in the summer of 1999, I phoned home several times, postponing my return. If there was ever a time when I enjoyed the wonderful feeling of research for research's sake, then it was at Staré Hradý. I became another of those scholars who searched desperately for new themes just so that they could justify another research trip to Staré Hradý Castle.

The first journey was motivated by research into some fragments from the Melantrich publishing-house archive. In the 1930s, the Melantrich publishing house was headed by Bedřich Fučík and they began to bring out handsome editions of *A History of Mankind from Prehistoric Times to the Present* edited by Josef Šusta, which was my dissertation topic. This was the first time – and by no means the last – when I first came across the seemingly banal truth of how dependent the researcher is on archivists – on their readiness to help and their knowledge. Karol Bílek and his second wife Eva knew the Staré Hradý collection inside out. This fact, along with the opportunity to stay at the castle, meet far more experienced and educated scholars and other remarkable figures, visit the cultural landscape of the Jičín region and experience the exceptional kindness of the Bíleks – all of this was a researcher's dream.

The Literary Archive mainly contains the personal files of people associated with Czech literature and culture in general. The movement of the estates between the depository in Staré Hradý (today in Litoměřice) and Strahov in Prague reflects researchers' changing interests and trends, and the lending lists would undoubtedly represent an important source for anyone wanting to chart the change in scholars' preferences. The basis of many of the collections in the MNL LA is made up of correspondence, which was to become an important guide for me. Karol Bílek opened up my horizons with recommendations for particular sets of correspondence or entire collections. In connection with my work on *The History of Mankind* I realized that during the same period its principal editor also agreed to work on Laichter's *Czech History*. The personal estate of Jan Laichter and his successor, his son František, was also to be found in this castle and is still to be found under the category 'unprocessed' and is also, unfortunately, only fragmentary. When I later investigated the Laichters, it completed the bleak picture of the communist liquidation of private publishers, whose miserable post-1948 existence suffered a final blow in March 1949 with the law on publishing and distributing books. At the turn of the millennium I came to realize from the Melantrich case alone how devastating a setback the horrendous decade from 1938 was for all of Czech culture.

Context is needed in order to understand a historian's life and work. It might be a trivial issue but it opens up several ways to grasp a subject and prevents researchers from getting too far ahead of themselves in several stages of the creative process. In the heuristic

po setkání s manželi Karolem a Evou Bílkovými v létě 1999 několikrát volal domů a odkládal svůj návrat. Pokud jsem někdy zažíval slastný pocit z bádání pro bádání, tak to bylo ve Starých Hradech. Přiřadil jsem se k těm studujícím, kteří usilovně hledali další témata, jen aby povstal důvod pro další badatelské výpravy na starohradský zámek.

První cestu motivovalo studium torza nakladatelského archivu Melantricha. Melantrišské nakladatelství vedl ve třicátých letech Bedřich Fučík a v úhledném provedení tehdy začaly vycházet Josefem Šustou redigované *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku*, téma mé disertace. Tehdy jsem se poprvé – a zdaleka ne naposledy – seznámil s jen zdánlivě banálně znějící pravdou, jak hluboce je badatel závislý na archivářích, na jejich ochotě a znalostech. Karol Bílek i jeho druhá paní Eva znali starohradecké sbírky do mimořádného detailu. Tento fakt, nadto doprovázený možností pobývat přímo na zámku, potkávat mnohem zkušenější a vzdělanější badatele i další pozoruhodné osobnosti, kulturní krajina Jičínska a mimořádná laskavost Bílkových, to vše vábilo ke studiu.

Literární archiv shromažďuje zejména pozůstalosti osob spojených s českou literaturou a kulturou obecně. Pohyb pozůstalostí mezi depozitářem ve Starých Hradech (dnes v Litoměřicích) a pražským Strahovem ukazuje měnící se badatelské zájmy a módní trendy a bezesporu by zápůjční seznamy jednou mohly pro zaujatého výzkumníka představovat důležitý pramen k poznání proměn badatelských preferencí. Základem mnoha fondů v LA PNP je korespondence a ta se stala důležitým vodítkem i pro mě. Karol Bílek mi otevíral další a další

obzory s doporučením na tu či o nu korespondenci i celé fondy. V souvislosti s prací na historii *Dějiny lidstva* jsem si uvědomil, že ve stejném období se jejich hlavní redaktor uvolil rovněž ke spolupráci na Laichterových *Českých dějinách*. Osobní pozůstalosti Jana Laichtera i jeho pokračovatele syna Františka odpočívaly tehdy rovněž v někdejší zámku a opět náležely a dosud náleží do kategorie „nezpracované“ a bohužel i torzovité. Když jsem se později Laichterům věnoval, doplnil se mi temný obraz komunistické likvidace soukromých nakladatelů, jejichž poúnorové živoření dovršil poslední ranou v březnu 1949 zákon o vydávání a rozšiřování knih. Už na případu Melantricha jsem na přelomu tisíciletí poznával, jakou devastující setbu pro celou kulturu českých zemí znamenala hrůzná dekáda od roku 1938.

Pro pochopení historikova života a díla je nutný kontext. Triviální otázka, ale otevírající mnoho možností, jak téma uchopit, a stavějící před badatele riziko přílišného rozběhu hned v několika stupních tvůrčího procesu. V heuristické fázi lze snadno ulpět ve vršicím se materiálu. Historik neustále pracuje v obavách, že vynechá zásadní pramen. Zde leží jedna z největších pastí našeho digitálního věku. Pořizování kopií pramenů se v posledních dvou desetiletích zjednodušilo natolik, že se počítače vědců mění v jakási digitální zrcadla archivů a dilema mezi zájmem pořídit hned v archivní studovně maximum materiálu a snahou o primární třídění pramenů v současnosti patří k nejbolestivějším momentům historikovy práce. Zásadně se komplikují další fáze tvorby, včetně samotného psaní textu, kde autor musí, pod vlivem vršicího se materiálu, dbát na to, aby rozběhem k dílčím problémům nerozostřil hlavní téma.

phase it can be easy to become bogged down in the ever-increasing amount of material. The constant worry of the historian is that they will fail to spot an essential source. Herein lies one of the greatest traps of our digital age. In the past two decades, obtaining sources has become so easy that academics' computers have become a kind of digital mirror of the archives, and the dilemma between immediately acquiring the maximum amount of material in the archive study room and attempting a primary classification of the sources is today one of the most painful parts of a historian's work. It fundamentally complicates other phases of the work, including writing the text itself when, under the pressure of the ever-mounting material, the author has to consider whether rushing to look at partial issues might not blur the main theme.

All of this had to be remembered when visiting Staré Hradky in the period after completing my doctoral thesis, when I soon realized that at Hradky I would have to focus on the unpublished seventh volume of *History of Mankind* which Šusta had entrusted to Josef Borovička. For me, he was one of many superficially mentioned historians that I remembered from the preparations for the exam on the history of Czech historiography with Senior Lecturer Jiřina Holinková in the mid-1990s. In the library I instinctively reached for the first post-1989 edition of Kutnar's (and then already Marek's too) *Overview*, though the introduction produced nothing out of the ordinary.³ The preserved

text for the seventh volume of an unfinished synthesis of world history – still unparalleled in Czech historiography – is a reflection of the still dominant positivist historiography. Josef Borovička was familiar with French historiography about the turn of the 18th and 19th centuries but he stuck to an ordinary description of political events. Despite my growing sympathy for the author, I soon had to admit that it wasn't the stand-out chapter from Šusta's synthesis of world history.

However, the seventh volume provided the spark to find out more about Borovička. I therefore started researching his collection and it soon transpired that he could serve as a representative figure for the lives of several Czech historians from the end of the 19th century through to Normalization. As a member of an almost lost generation of historians who were born in the 1880s, he was denied the comfort of being able to concentrate on a career due to the political changes in Central Europe, which even threatened his livelihood and his life. Although two wars, a communist coup and their long-term effects cannot be placed in absolute terms, just as we should not place the First Republic or the late Habsburg monarchy on a pedestal, it is nevertheless remarkable the massive impact that these processes had, which can be illustrated using the examples of a large number of historians such as Karel Stloukal, Václav Chaloupecký, Jaroslav Werstadt and of course Borovička. An examination of a historian's life helps to provide a clearer picture of the impact of general history and statistical data. This is why biographies of historians or scientists in general are so alluring, even though it is a very complex genre. One of the pitfalls is that several stories or even

3 "...Josef Borovička, a scholar of economical verbal expression and stylistic diction..." Kutnar, František – Marek, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví* [An Overview History of Czech and Slovak Historiography]. Praha 1997, p. 728.

Na to vše bylo třeba pamatovat při všech návštěvách Starých Hradů od dob dokončování doktorské práce, když jsem brzy přišel na to, že v Hradech musím vytěžít zejména nikdy nepublikovaný sedmý svazek *Dějiny lidstva* Šustou svěřený Josefu Borovičkovi. Ten pro mě byl jedním z mnoha v paměti povrchně registrovaných historiků od příprav na zkoušku z dějin českého dějepisectví u paní docentky Jiřiny Holinkové v polovině devadesátých let. Instinktivně jsem v knihovně sáhnul po prvním polistopadovém vydání Kutnarova (a tehdy již i Markova) *Přehledu* a úvodní sdělení nepřinášelo velká očekávání.³ Uchovaný text pro sedmý svazek nedokončené syntézy světových dějin – dodnes v české historiografii rozsahem neopakované – je výrazem i tehdy stále dominujícím pozitivistického dějepisectví. Josef Borovička znal tehdejší francouzskou historiografii k přelomu 18. a 19. století, ale držel se obvyklého líčení politických dějů. Přes postupně nabývanou sympatii k autorovi jsem musel brzy uznat, že se nejedná o nejpřednější z kapitol Šustovy syntézy světových dějin.

Od sedmého svazku ovšem přeskočila jiskra ke snaze zvědět o Borovičkovi více. Zahájil jsem proto průzkum jeho fondu a brzy se ukázalo, že může posloužit jako profilová figura osudů řady českých historiků od konce 19. století po normalizaci. Jako příslušník do jisté míry ztracené generace historiků narozených v osmdesátých letech 19. století, kterým politický vývoj střední Evropy hned několikrát upřel komfort kariérního soustředění, a dokonce je ohrožoval

existenčně a fyzicky. Dvě války, komunistický puč a jeho dlouhodobé důsledky sice nelze absolutizovat, stejně jako nelze idealizovat první republiku nebo pozdní habsburskou monarchii, ale je pozoruhodné, jak masivní dopady tyto procesy měly, což lze ilustrovat na příkladech mnoha dějepisců jako byl Karel Stloukal, Václav Chaloupecký, Jaroslav Werstadt a samozřejmě Borovička. Konkrétní osud historika zostřuje obraz dopadů obecných dějin či statistických dat. Proto je biografie historiků a vědců obecně tak lákavým žánrem, byť zároveň velmi složitým. Jednu z nástrah totiž představuje fakt, že se v osobě vybrané postavy pojí hned několik příběhů, ba struktur. Jak upozorňuje Richard Evans je „historický narativ [...] jen málokdy tvořen jediným časovým vláknem“⁴, což u biografie dějepisce snad nejlépe dokládá ne/souběh díla a životních osudů v tom smyslu, že publikovaný vrchol vědeckého úsilí a například společenské postavení nebo mocenská pozice v rámci oboru velice často nepřicházejí ve stejnou dobu. Ilustrativní příklad může představovat Josef Pekař. *Knihu o Kostí*, nejpřednější položku své autorské bilance, poprvé publikoval v letech 1909 a 1911, na přelomu čtvrtého a pátého desetiletí svého života. Největšího vlivu ve společenském, politickém i oborovém rozměru dosáhnul až ve dvacátých a třicátých letech. Přesto Josef Pekař, Jaroslav Bidlo, Václav Novotný nebo o několik let mladší Josef Šusta, prošli velmi odlišné životní a profesní dráhy než generace osmdesátých let, a to bez ohledu na odlišné pozice v mocenské pyramidě českého dějepisectví zahájené organizačním úsilím Jaroslava Golla.

3 „...badatel úspornějšího slovního výrazu a stylistické dikce Josef Borovička...“ Kutnar, František – Marek, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Praha 1997, s. 728.

4 Evans, Richard J.: *Na obranu historie*. Praha 2019, s. 122.

structures are contained within a single individual. As Richard Evans points out, “historical narrative [...] seldom simply consists of a single linear temporal strand,”⁴ which is best shown in the biography of historians by the fact that seldom did the pinnacle of their academic publication achievements coincide with their social standing or position of power within the discipline. An illustrative example here is Josef Pekař. His *Book on Kost*, the author’s outstanding work, was first published in 1909 and 1911 when he was turning forty, but it wasn’t until the 1920s and 1930s that he was at his most influential in social, political and academic terms. Nevertheless, Josef Pekař, Jaroslav Bidlo, Václav Novotný and the considerably younger Josef Šusta had very different private and professional lives than the generation of the 1880s, regardless of the different position on the power pyramid of Czech historiography initiated by the organizational efforts of Jaroslav Goll.

When studying the material on Borovička, coupled with a knowledge of the turbulent lives of Jaroslav Werstadt and Karel Stloukal, the sharpness in the differences between the first generation of Goll’s pupils and the historians born between 1880 and 1890 became even clearer. While the events of the First World War did not unduly disturb the first group, those from the 1880s were faced with military call-up, which Werstadt and Borovička avoided on health grounds, but it deprived many of their contemporaries several years of their professional lives, they were faced with hardship (Bedřich Jenšovský) and some even perished in the nightmare of the First World War (Miloš Vystyd).

4 Evans, Richard J.: *In Defense of History*. New York – London 1998, p. 116.

I noticed that during the First Republic the opportunities opened up for Borovička’s generation of historians thanks to the expanding network of archives, universities and professional opportunities at an official and diplomatic level for the new state. Naturally, when studying the life of Borovička and others during the First Republic I was struck by parallels with the later transformation to democracy, when, in a sense, that transition had to be paid for in the 1990s. The sudden influx of new opportunities could also be a trap for many people due to the distraction they caused. However, I soon had to stop thinking about the diversions faced by Borovička and others. He continued to make a name for himself in archival studies, where he soon became the provincial archive advisor, and after taking over the editing of *Czech Diets* from Kamil Krofta, he began helping T. G. Masaryk in his preparations for writing *World Revolution*. Again I was struck by a parallel with the democratic transition after the fall of the communist regime. Which young academic or archivist could have resisted the chance to follow the thought processes of Václav Havel and contribute to his interpretation of the past, as was the good fortune of Borovička and Werstadt?

However, the ultimate goal was a career as a university professor, which opened up for Borovička due again to chance – the premature death of Jan Heidler, an expert on 19th century Czech politics – and something which I call the ‘power network of Czech historiography’. Ministerial material, private correspondence and memoirs, as well as a number of other sources have shown how climbing the university hierarchy was entirely dependent on personal

Při studiu Borovičkových materiálů, ale také určité znalosti pohnutého života Jaroslava Werstadta nebo Karla Stloukala, se ostrost rozdílů mezi první generací Gollových žáků a historiky narozenými mezi lety 1880 a 1890 ukázala ještě zřetelněji. Zatímco první skupina i v časech první světové války mimořádnější výkyvy neprožila, „osmdesátníkům“ hrozil vojenský stejnokroj, od něhož Werstadta nebo Borovičku uchránila zdravotní výjimka, ale mnoha jejich souvěkvcům ubrala několik let profesního života, vystavila je strádání (Bedřich Jenšovský) a někteří v hrůžách první světové války přišli o život (Miloš Vystyd).

Na první republice jsem poznal, jak výrazně se otvíraly možnosti pro Borovičkovu generaci historiků, jak v expandující archivní struktuře, v univerzitním prostředí, tak v neposlední řadě ve službě novému státu na úrovni úřednické či diplomatické. Ovšem při studiu nejen Borovičkových osudů za první republiky mě napadla paralela s pozdější demokratickou transformací, kdy také v devadesátých letech přišla jakási daň z tranzice. Náhlý příval nových možností představoval pro mnohé jistou past rozptýlení příliš mnoha příležitostí. Borovičkově – a nejen jeho – rozptýlenosti jsem se však brzy musel přestat divit. K vzestupu v archivnictví, kde se brzy stal zemským archivním radou a po stránce vědecké přebral edici *Sněmů českých* po Kamilu Kroftovi, se přidružila práce pro T. G. Masaryka. Borovička mu asistoval s přípravou *Světové revoluce*. Opět mě napadla paralela s demokratickým přechodem po pádu komunistického režimu. Který mladý akademik nebo archivář by odolal možnosti dlouhodobě vhlížet do myšlení

Václava Havla a podílet se na jeho interpretaci minulosti, jako se to poštěstilo Borovičkovi nebo Werstadtovi?

Největší metu ovšem představovala dráha univerzitního profesora, kterou Borovičkovi otevřela již zmiňovaná náhoda, předčasná smrt znalce české politiky 19. století Jana Heidlera, a něco, co nazývám „mocenskou sítí české historiografie“. Ministerské materiály, soukromá korespondence, paměti a řada dalších zdrojů ukazují, nakolik byl vzestup v univerzitní hierarchii zcela závislý na osobních vazbách a zásazích mocných. V tomto momentu panovala pozoruhodná kontinuita s érou před rokem 1918. Několik řádných profesorů historie v Praze, na prvním místě Josef Pekař a Josef Šusta, k nimž se přidával Jaroslav Bidlo nebo mladší, ale díky napojení na Hrad vlivný Kamil Krofta, výrazně ingerovalo do habilitačních a profesorských jmenování od hlavního města, přes Brno po Bratislavu. Až služební nebo dokonce fyzický odchod (jako u Pekaře a Bidla) těchto koryfejí umožnil dosažení řádné profesorské stolice dlouholetým čekatelům. Ta doba však přišla až na samotném konci třicátých let, ale s ní také dlouhá řada politických přeryvů, v jejichž důsledku nastala mezi lety 1938 a 1948 míra diskontinuit na makro- i mikro-historické úrovni, která neměla a nemá obdoby. Ostrost dopadů let 1938, 1939, 1945 a 1948 je ovšem potřeba nahlížet obezřetně a s vědomím hranic každého zobecnění. Trauma Mnichova bylo neoddiskutovatelné jednak pro pád dvacet let vytvářeného masarykovsko-benešovského étosu, ale pro mnohé i existenčně, což opět platilo i pro Borovičku, který v důsledku rychlé a hluboké slovakizace Univerzity Komenského musel s dalšími

relationships and intervention by the powerful. In this regard there was noticeable continuity with the period before 1918. Several history professors in Prague significantly interfered in the appointment of professorships in the capital, through Brno to Bratislava – first and foremost Josef Pekař and Josef Šusta, who were joined by Jaroslav Bidlo and the younger though influential Kamil Krofta due to his connections at the Castle. Only the retirement or death (as with Pekař and Bidlo) of these luminaries freed up a professorial seat for those who had been waiting in line. However, that era only arrived at the end of the 1930s, when the numerous political upheavals resulted in a hitherto unprecedented level of discontinuity at a micro- and macro-historical level between 1938 and 1948. Naturally, the intensity of the impact of 1938, 1939, 1945 and 1948 has to be viewed with caution and an awareness of the limits of generalization. The trauma of Munich was indisputable – both due to the collapse of the Masaryk-Beneš ethos, which had been built up over twenty years, but also in terms of many people's livelihoods, including Borovička's, who along with other Czech teachers was forced to make a hasty exit from Comenius University in the autumn of 1938 due to the rapid 'Slovakization' of tertiary education. This turning point requires a sensitive approach, where the authors has to be wary of speculation when using their imagination to help develop a narrative where sources are scarce. During the period of totalitarianism there not only operated censorship but also self-censorship, and those who witnessed momentous events often held back on their judgements until a later period. When reconstructing Borovička's life during the Second

World War, I recalled the naive question I put to Professor Polišíenský in 1996 about whether Josef Šusta had kept a personal diary during the war. In a slightly patronizing way, the professor replied that during a time of grave threat from the Gestapo, no normal person would have undertaken such a risk.

As with many others, the central figure of my biography also had to decide how to act under the new regime, though the intense years of 1938–1939 left little room for manoeuvre. It was a period when great history 'rolled over the individual'; for example, through the closure of the universities. Another, though no less significant change, occurred in May 1945. Borovička's case also shows the discontinuity that this year caused. The idea of a return to the First Republic was illusory and it is clear that the great majority of his contemporaries neither expected nor wanted this. As with many others, Borovička also saw the revolutionary potential of May 1945 (to put forward his idea of a national archive and the 'cleansing' of the Archive of the Ministry of the Interior in the role of administrator), which naturally also required adaptation. This would explain, for example, the extra attention given to Russian and Soviet themes in Borovička's post-war lectures, firstly in Brno and then at the newly established Political and Social University.

To a significant degree, turning points in history represent didactic tools and are part of the myths which create a shadow in the lives of individuals after various lengths of time, which are dependent on the perspective of the new power elite. For example, while Zdeněk Kalista had to resign from university a few days after the February Coup, in Borovička's case the

českými profesory Bratislavu kvapem opustit na podzim 1938. Zlomová epocha vyžaduje citlivé měření mezi autorskou imaginací pomáhající rozvíjet narativ tam, kde je pramenů málo, a spekulací. V totalitních epochách nepůsobí jen cenzura, ale také autocenzura a svědci závažných událostí mnohdy odkládají hodnocení na pozdější dobu. Při rekonstrukci Borovičkových osudů za druhé světové války jsem si vzpomněl na začátečnícký dotaz, který jsem v roce 1996 položil profesoru Polišíenskému, zda si Josef Šusta vedl za války deník. Pan profesor mi tehdy shovívavě odvětil, že normální člověk v čase trvalé hrozby ze strany gestapa takový hazard neprovozoval.

Jako mnozí jiní činila i ústřední postava mé biografie rozhodnutí, jak se zachovat v nových podmínkách. Dynamika let 1938–1939 velký prostor k rozvaze neposkytovala. Byl to moment, kdy velké dějiny „válčují jedince“, například uzavřením vysokých škol. Jinou, ale neméně významnou změnu přinesl květen 1945. I Borovičkův případ ukázal, jak diskontinuitně tento rok působil. Představa návratu k první republice byla naprosto iluzorní a je patrné, že drtivá většina současníků to neočekávala a také nechtěla. Jako mnozí další viděl i Borovička v květnu 1945 revoluční příležitost (prosadit ideu národního archivu i „očistu“ Archivu Ministerstva vnitra v roli správce), která ovšem vyžaduje rovněž přizpůsobení. To dokládala kupříkladu zbytnělá pozice ruské a sovětské tematiky v Borovičkových poválečných

přednáškách nejprve v Brně a pak na nově vytvořené Vysoké škole politické a sociální.

Zlomové okamžiky dějin představují do značné míry didaktické nástroje a součást mýtů, které v osudech jednotlivců vytvoří stín až po určité, různé dlouhé době, závislé na optice nové mocenské garnitury. Zatímco například Zdeněk Kalista se musel z univerzity poroučet během několika dní po únoru, v Borovičkově případě prameny neodhalují výraznou změnu do prosince 1949, kdy byl náhle zatčen za protistátní činnost, která mu vynesla osmiletý trest, přerušovaný až amnestií v roce 1954. Osudy mnoha historiků po roce 1948 ukázaly, jak komunistický systém roztavil dřívější rivalitu a koncepční spory mnoha z nich do jedné skupiny proskribovaných.

Autor vědecké biografie nesmí podlehnout půvabu tématu a vcitování do osudů postavy nesmí přesáhnout mez kritického odstupu. Přesto jsem si po sepsání životopisu Josefa Borovičky uvědomil, jak poznávání křížovatek české historiografie 20. století ukazuje, kolik talentů a příležitostí bylo zmařeno v důsledku prudkých sociopolitických změn, a jak lákavé je uvažovat o dějinách v kontrafaktuálním módu, tedy „žánru“, kterému se věnuje také Richard Evans.⁵

5 Evans, Richard J.: *Altered Pasts: Counterfactuals in History*. Waltham 2013.

sources do not mention any significant change until December 1949, when he was suddenly arrested for anti-state activities, resulting in an 8-year sentence, though he was amnestied in 1954. The lives of many historians after 1948 show how the communist system funnelled the previous rivalries and conceptual disagreements into one proscribed group.

The author of an academic biography has to avoid succumbing to the charm of the subject, while a personal empathy should not get in the way of critical perspective. Nevertheless, I realized when

writing Josef Borovička's biography that knowing the fate of Czech historiography in the 20th century reveals how much talent and how many opportunities were wasted due to the harsh socio-political changes, and how alluring it would be to consider history in a counterfactual mode – a genre which Richard Evans has also turned to.⁵

5 Evans, Richard J.: *Altered Pasts: Counterfactuals in History*. Waltham 2013.

PETR HUSÁK

Cesta do skrytých komnat kněžské „duše“

A journey to the hidden chambers of the priestly ‘soul’

Petr Husák (*1987) is a historian who focuses on modern ecclesiastical history. He specializes in particular in the transformation of priestly identity in the 19th and 20th centuries. He has written a large number of academic studies and articles. In 2012 he published the biographical study *Dominik Pecka. The development of the priesthood in 20th century Czech Catholicism* (in Czech). The monograph *When they spread their arms, they touch the darkness. Transformations in priestly identity within Czech Catholicism in the 19th and 20th centuries* (in Czech) will be published by Masaryk University Press in 2021.

Mgr. Petr Husák, Ph.D. (*1987) je historik. Zabývá se moderními církevními dějinami. Specializuje se zejména na otázku proměn identity katolických kněží v 19. a 20. století. Je autorem řady odborných studií a článků. V roce 2012 publikoval biografickou studii *Osobnost Dominika Pecky. Vývoj pojetí kněžství v prostředí českého katolicismu ve 20. století*. Monografie *Když rozpínají ruce, dotýkají se temnot. Proměny kněžské identity v prostředí českého katolicismu v 19. a 20. století* vyjde v Nakladatelství MuniPress Masarykovy univerzity v roce 2021.

I have to admit that I have always been attracted to themes connected to the changing lives of Catholic priests in the 19th and 20th centuries, transformations to their identity, to their role in society and their pastoral preferences. I have also been interested in how the development of modernity impacted on the religious needs of people from village communities and the dynamically expanding towns, and the extent to which priests and the religious elites were able to respond to these changes. A great deal of scholarly attention has also been focused on issues linked to the mobilizing potential of the priest and the cultural struggle at the end of the 19th century. How were the youth educated in such an atmosphere and to what extent were priests and the faithful aware of being at the centre of a merciless struggle between ideas and even ideologies?

In short, I was interested in the processes which preceded the powerful paradigmatic break in political, social, cultural and religious spheres in the 1950s and 1960s, when traditional relationships, roles and forms of religious life came apart under the pressure of communist totalitarianism. The changes affected all regions and structures but were probably most pronounced in rural areas. The identity of priests and the faithful as well as their spirituality and pastoral needs changed radically under the pressure of this new reality and the experiences of imprisonment, persecution, as well as the impact of the new pastoral influences that made their way to the Czech lands from the Second Vatican Council. The desire to understand this turning point became stronger, as did the conviction that in order to understand it I would first of all need to examine the period which came

before this paradigmatic shift. For this reason I was attracted by the stories of the priests and ordinary believers who spent most of their active lives in the first half of the 20th century. I longed to step back into a world where you could encounter a horse-drawn carriage along a country lane or a priest in a dark cassock and wide-brimmed hat on his way to the neighbouring village to teach religion. A time when in remote presbyteries priests were writing novels or fascinating correspondence by the dim glow of a kerosene lamp or the faint glimmer of the first light bulbs, which future generations of historians researching the reality at the start of the 21st century would only be able to dream about. However, I wanted to go even further and open the doors to the hidden chambers of the priests' 'souls', if I am allowed to use that religious-poetic term, and at least for a short while be part of the priests' crises, conflicts, desires, dreams, visions and ideals. I longed to feel the pulse of the everyday and festive life as much as the sources would allow. I admit that my wish had been idealized in many aspects, but that was perhaps taken into account.

I first looked more closely at these issues in my dissertation and then in the short book *Dominik Pecka*.¹ Here, of course, the main story was centred on the figure of Dominik Pecka. Although I touched on more general contexts relating to transformations in priestly identity and the other issues which

1 Husák, Petr: *Osobnost Dominika Pecky. Vývoj pojetí kněžství v prostředí českého katolicismu ve 20. století* [Dominik Pecka. The development of the priesthood in 20th century Czech Catholicism]. Brno 2012.

Musím přiznat, že témata spojená s proměnami života katolických kněží v 19. a 20. století, s proměnami jejich identity, role ve společnosti či pastoračních preferencí mě vždy přitahovala. Stejně tak se mi zdálo lákavé zabývat se i tím, jak se v souvislosti s rozvojem moderny měnily náboženské potřeby obyvatel venkovských obcí či dynamicky rostoucích měst a nakolik na ně kněží a náboženské elity dovedli reagovat. V neposlední řadě značnou badatelskou atraktivitou z mého pohledu disponovaly i otázky spojené s mobilizačním potenciálem, který se kolem postavy kněze soustřeďoval v souvislosti s kulturními boji od konce 19. století. Jak se v takovém ovzduší dařilo realizovat výchovu mládeže, nakolik si kněží i věřící skutečně uvědomovali, že se ocitají v nemilosrdné soutěži idejí či přímo ideologií?

Stručně řečeno mě zajímaly procesy, které předcházely nebývale razantnímu paradigmatickému zlomu v oblasti politické, společenské, kulturní i náboženské v padesátých a šedesátých letech 20. století, kdy se pod tlakem komunistické totality rozpadly tradiční vztahy, role a formy náboženského života. Změny se dotkly všech regionů a struktur, ale snad nejdrtivěji se projevovaly ve venkovských oblastech. Pod tíhou této nové reality, následkem vězeňské zkušenosti a zážitku pronásledování i pod vlivem nových pastoračních impulzů, které i do českých zemí doputovaly díky II. vatikánskému koncilu, se radikálně proměňovala identita kněží i věřících, jejich spiritualita, pastorační potřeby a podobně. Touha porozumět tomuto zlomu u mě sílila, ale spolu s ní zesilovalo i přesvědčení, že předpokladem tohoto porozumění je připravenost zkoumat období, které popsané proměně paradigmat

předcházelo. Z tohoto důvodu mě přitahovaly osudy kněží i obecně věřících, kteří většinu svého aktivního života prožili v první polovině 20. století. Toužil jsem vstupovat do světa, kdy na polních cestách bylo možné potkávat nejen koňský povoz, ale i kněze v tmavé klerice a širokém klobouku putujícího do vedlejší vsi vyučovat náboženství. Kdy na zapadlých farách v slabé záři petrolejové lampy či nesměle svítící první žárovky světlo světa spatřovaly kněžské romány či korespondenční skvosty, o nichž si budoucí generace historiků zkoumající realitu života počátku 21. století bude muset nechat jen zdát. Chtěl jsem ale sestoupit ještě hlouběji a pootevřít dveře do skrytých komnat kněžské „duše“, pokud mohu užít tohoto nábožensko-poetického termínu, a alespoň na chvíli vstupovat do kněžských krizí, konfliktů, tužeb, snů, vizí a ideálů. Toužil jsem nahmatat tep někdejší všední i sváteční reality natolik, nakolik by mi to prameny jen dovolily. Přiznávám, že moje touha byla v mnoha ohledech idealizovaná, ale s tím se snad počítá.

Poprvé jsem se uvedeným otázkám přiblížil ve své diplomové práci a následně knížce *Osobnost Dominika Pecky*.¹ Zde ovšem na sebe hlavní pozornost strhl především životní příběh samotného Dominika Pecky. Obecnější kontexty týkající se proměn kněžské identity a dalších otázek, které jsem před chvílí zmínil, sice nezapadly, ale přece jen volaly po mnohem systematičtějším uchopení. A zde se rodil můj problém spočívající v hledání odpovědi na otázku, jak se přes houštinu metodologických možností a pramenného materiálu prosekat k přístupu, který by

1 Husák, Petr: *Osobnost Dominika Pecky. Vývoj pojetí kněžství v prostředí českého katolicismu ve 20. století*. Brno 2012.

I have mentioned, it nevertheless called for a more systematic understanding. And it was precisely here that I came up against the problem of searching for an answer to the question of how to cut through the jungle of methodological possibilities and source material to an approach which would make sense to me and would give me the time and material that an ordinary mortal requires to write a dissertation.

I carried out literature search after literature search, cursorily going through the biographies of numerous figures and leafing through textbooks. I also discovered an inordinate number of ascetic-spiritual texts about the priestly vocation, the duties of the position, celibacy, etc., but no specific methodology was forthcoming. Nor was I able to draw any inspiration from the Czech or international literature. Although 2014 saw the publication of Thomas Forstner's interesting monograph *Priester in Zeiten des Umbruchs. Identität und Lebenswelt des katholischen Pfarrklerus in Oberbayern 1918 bis 1945*,² not even his methodological approach fitted in with my ideas. In his book, Forstner examined the life (*Lebenswelt, Lebenskultur* and *Existenzbedingungen*) of the secular clergy from the archdioceses of Munich and Freising. Therefore, the focal point of his monograph was not a study of the history of ideas or the contemporary theological discourse, nor was it even a study of the history of practical pastoral duties or specific forms of priestly piety. He focused mainly on the structures for recruiting the new

generation of priests, their formation, disciplining, everyday life (*Lebens- und Alltagskultur*) and, naturally, the situation at the time of the First World War and the Nazi dictatorship. The author used archive material from the ordinariates, personnel files, a partial unsystematic examination of the clerical press, pastoral reports, etc. Although this source basis allowed him to generalize a whole series of conclusions, some themes (the process of choosing the profession, the importance of priestly role models or images and their creation, tradition and application in practice, the conscious reflection on the role of the priest in modern society) would require a more thorough evaluation through a deeper understanding of the biographies of concrete individuals.

Although I greatly admired Forstner's work, I didn't want to follow his methodological approach. I was worried that I would drown in a flood of official documents, correspondence, programmatic texts and textbooks, confronted by banal findings instead of finding out more about rich unique human stories. After further ruminations, patiently accompanied by my supervisor, Professor Jiří Hanuš, I finally came to a decision. I was so attracted by the biographies of specific priests that I opted for a biographical approach for the methodological basis of my dissertation. Naturally, writing a biography is very time consuming, which is why I focused in detail on three individuals from a large group of people. I began looking at the transformations to priestly identity through the eyes of three diocesan priests: Emanuel Masák (1883–1964), Antonín Ludvík Stríž (1888–1960) and Dominik Pecka (1895–1981). For the latter I was able to expand on my previous research.

2 Forstner, Thomas: *Priester in Zeiten des Umbruchs. Identität und Lebenswelt des katholischen Pfarrklerus in Oberbayern 1918 bis 1945*. Göttingen 2014.

mi dával smysl a byl časově i obsahově skladovatelný do prostoru, který je běžnému smrtelníku vyhrazen pro sepsání disertační práce. Začal jsem provádět další a další rešerše, zběžně procházel biografie celé řady osobností, listoval učebnicemi, s nimiž se pracovalo v bohosloveckých alumnátech a na teologických ústavech a fakultách, objevoval nepřeborné množství asketicko-spirituálních textů o kněžském povolání, o povinnostech stavu, celibátu atd., ale žádné metodologické rozuzlení nepřicházelo. Příliš mi nepomohly ani případné inspirace v dosavadní české či zahraniční literatuře. V roce 2014 sice vyšla velice zajímavá monografie Thomase Forstnera *Priester in Zeiten des Umbruchs. Identität und Lebenswelt des katholischen Pfarrklerus in Oberbayern 1918 bis 1945*,² ale ani jeho metodologický postup nezapadl do mých představ. Forstner se v ní soustředil na téma života (*Lebenswelt, Lebenskultur a Existenzbedingungen*) světských kněží arcidiecéze Mnichov a Freising. Těžiště jeho monografie tedy nespočívalo ve studiu dějin idejí či dobového teologického diskursu, dokonce ani ve studiu dějin praktické pastorace či specifických forem kněžské zbožnosti. Ve středu pozornosti jeho práce byla zejména struktura rekrutování nových kněžských generací, jejich formace, disciplinace, každodenní život (*Lebens- und Alltagskultur*) a pochopitelně situace kolem první světové války a nacistické diktatury. K tomu autor využil archivní materiály ordinariátu, personální akta, částečně a nikoli systematicky kněžský tisk, pastorační zprávy

2 Forstner, Thomas: *Priester in Zeiten des Umbruchs. Identität und Lebenswelt des katholischen Pfarrklerus in Oberbayern 1918 bis 1945*. Göttingen 2014.

atd. Takto strukturovaná pramenná základna mu sice umožnila celou řadu závěrů generalizovat, na druhou stranu některá témata (proces volby povolání, význam kněžských vzorů či obrazů a jejich vytváření, tradování a aplikace v praxi či vědomé promyšlení role kněze v moderní společnosti) by vyžadovala důkladnější zhodnocení skrze hlubší poznání biografii konkrétních jedinců.

Ačkoli jsem považoval Forstnerovu práci za velmi zdařilou, metodologicky jsem se po jejích stopách vydat nechtěl. Obával jsem se, že se utopím v záplavě úředních akt, korespondencí, programových textů a učebnic, že zůstanu na povrchu banálních zjištění bez možnosti dotknout se bohatství jedinečných lidských příběhů. Po období dalších úvah, během nichž mě trpělivě provázel můj školitel prof. Jiří Hanuš, nakonec padlo rozhodnutí. Biografie jednotlivých kněží mě přitahovaly natolik, že jsem se rozhodl za metodologický základ disertace zvolit právě biografický přístup. Sepsání biografie ovšem představuje časově náročný úkol, proto jsem sice sledoval celou řadu osobností, ale detailně jsem zaostřil svou pozornost právě na tři. Na problematiku proměn kněžské identity jsem se nutně musel začít dívat primárně očima tří konkrétních diecézních kněží: Emanuela Masáka (1883–1964), Antonína Ludvíka Stříže (1888–1960) a Dominika Pecky (1895–1981). U posledního jsem navíc mohl navázat na své předchozí bádání.

Výběr těchto tří osobností ovšem rovněž nebyl nijak jednoduchý a přímočarý. Všechny tři biografie musely být v základních ohledech srovnatelné, relevantní, pramenně dobře podložené a zároveň mi měly nabídnout cestu k poznání rozdílných

Naturally, the selection of these three priests was not in any way simple and straightforward. All three biographies had to be more or less comparable, relevant, substantiated in the sources and at the same time offer me a way in which to understand the different methods of delving deeper into the clerical profession. Other priests might equally have been chosen, however all three met the basic requirements for comparability. They came from one diocese, they shared the experience of secondary school before the First World War, the pastoral activities for all three were mainly during the interwar period and all three of them left behind a significant trail in terms of sources, journalism and correspondence. All three were prominent literary figures who influenced their surroundings and who had ambitions to go beyond the standard pastoral duties which were part of their spiritual office (chaplain, catechist, spiritual adviser of the seminary, etc.). All three shared a desire to renew the church and the priesthood, and attempted in some way to achieve this. On the other hand, I also looked for priests who were different in other respects so that I could have as wide as possible an overview of the world of Czech Catholic priests from the turn of the 20th century to the 1960s, as had been my intention from the start. It was therefore an advantage that Emanuel Masák was one of those priests who had been influenced by the ideals of modernism and searched for new ways into the mentality of modern people as well as to reform the church, who did not leave the church after 1918, and managed to come to terms in various ways with the fact that reformist ideas were being suppressed. Antonín Ludvík Stržíž, on the other hand, represented

those clerics who had adopted a conservative position towards modernization and employed many aspects of ultramontane piety, strongly influenced by the Marian cult and veneration of the papacy. To these two perspectives Dominik Pecka added sober conservative thinking with a readiness to rethink the potential held by laymen in the church and the use of modern pastoral methods, which led him to the role of charismatic leader of the youth, a promoter of youth and liturgical movements and a sought-after popularizer of Christian teachings as well as scientific knowledge.

Therefore, they each represented different ideas about the renewal of the church and the priesthood, different pastoral preferences, and to a large extent different clerical environments, though which partly overlapped. For these reasons, my heuristic work and subsequent analyses and writing involved a large number of priests, committed laymen and other actors, as well as themes and contexts. For me they represented a link to more general issues and a lifeline to prevent me drowning in details. However, I began to realize that the main advantage of this approach would probably not lie in trying to generalize the findings at all costs, even though this was in many respects possible (with care), but above all that it provided the opportunity to capture, observe and analyse elements from more general contexts within a specific and unique one.

As I delved more deeply into the individual biographies, more and more questions arose. I started to ask which environment at the turn of the 20th century was the most conducive for the priestly vocation. What role did secondary-school education,

způsobů uchopení kněžského povolání. Jistě by se daly vybrat i jiné osobnosti. Na druhou stranu ale všichni tři odpovídali základnímu požadavku komparovatelnosti. Vzešli z jedné diecéze, sdíleli prožitek středoškolského studia před první světovou válkou, těžiště pastoračního působení u všech tří leželo v meziválečném období, všichni tři zanechali dostatečnou pramennou, publicistickou či třeba korespondenční stopu. U všech tří se jednalo o výraznější, literárně činné osobnosti s vlivem na své okolí, které měly ambici překračovat standardní pastorační rádius daný vykonávaným duchovním úřadem (kaplan, katecheta, spirituál semináře atd.). Všichni tři sdíleli touhu po obnově církve a kněžského povolání a snažili se ji nějakým způsobem realizovat. Na druhé straně jsem ovšem hledal takové kněžské typy, které se měly v ostatních ohledech od sebe naopak odlišovat, a to z toho důvodu, abych mohl představit co nejširší obzor světa českých katolických kněží od přelomu 19. a 20. století až zhruba po šedesátá léta 20. století, jak jsem si od začátku předsevzal. Proto se mi hodilo, že Emanuel Masák náležel k těm kněžím, kteří se nechali oslovit ideály modernismu a hledali nové cesty nejen k mentalitě moderního člověka, ale i k reformě církve, přičemž po roce 1918 z církve neodešli a různými způsoby se vyrovnávali s tím, že reformní ideály byly potlačeny. Antonín Ludvík Stríž naopak reprezentoval část kléru, která ke skutečnosti modernizace zaujala konzervativní postoj a přitom využila mnohé z podnětů ultramontánní zbožnosti, silně ovlivněné mariánským kultem a úctou k papežství. Dominik Pecka obě uvedené perspektivy doplňoval strážlivě konzervativním smýšlením za současné připravenosti

nově promýšlet potenciál laiků v církvi i možnosti moderních pastoračních metod, což ho přivedlo k roli charismatického průvodce mladých, propagátora mládežnického a liturgického hnutí a vyhledávaného popularizátora křesťanské nauky i vědeckého poznání.

Každý z nich tedy reprezentoval jinou představu o obnově církve a kněžského povolání, odlišné pastorační preference a do značné míry i jiná kněžská prostředí, jež se ovšem částečně prolínala. Z tohoto důvodu jsem do heuristické práce i do následných analýz a psaní vtahoval celou řadu dalších kněží, angažovaných laiků či jiných aktérů a dokonce i témat a kontextů. Představovaly pro mě spojnicí k obecným otázkám a záchraně lano před utonutím v detailu. Přesto jsem si začal uvědomovat, že největší hodnota zvoleného přístupu pravděpodobně nebude spočívat ve snaze získané poznatky za každou cenu generalizovat, byť i to bylo v řadě ohledů s opatrností možné, ale především v možnosti zachycovat, sledovat a zkoumat stopy obecnějších kontextů v konkrétním, jedinečném.

Současně s pronikáním do jednotlivých biografii se rodily nové a nové otázky. Začal jsem se ptát, jaké prostředí na přelomu 19. a 20. století vykazovalo nejpozitivnější klima vzhledem ke kněžské vokaci? Jak rodinné a obecněji sociální zázemí a parametry středoškolského vzdělávání a náboženské výchovy působily v procesu volby duchovního povolání? Jakým způsobem v dané době probíhal proces přijetí katolické víry u mladého jedince? Zůstala samozřejmou daností, nebo si naopak musela projít obdobím tápání, relativizace a hledání založeného na osobní, případně alternativní volbě? Jaké motivace provázely rozhodnutí pro kněžství a vstup do

religious upbringing, the family and general background have on the decision to join the priesthood? During this period, what was the process which led a young individual to accept the Catholic faith? Did this remain a certainty or, conversely, was there a period of uncertainty, relativization and searching based on a personal or alternative choice? What motives accompanied the decision to join the priesthood and enter the seminary? How did the shared experience of seminary regulations, official priestly role models and the personalities of teachers shape priestly identity? What role did priests have to take on within the reality of pastoral work in the countryside, small towns or in city peripheries, and how did the level of acceptance of clerical authority change in these environments within and outside the community of believers? How did the relationships between the clergy develop within these environments – i.e. between the pastor and the chaplain? What effect did the daily routine of ecclesiastical administration and work in the parish office have on the ideals from the seminary? In what way was priestly identity affected by the need to understand the transformations to modern society, the development of the Czech national movement, the experience of the First World War, the establishment of an independent state and the clerical reform movement after 1918? How did the relationship change between the clergy and lay believers during the first half of the 20th century? How was the identity of the clergy affected by communist totalitarianism in the 1950s and 1960s? How did a community of believers cope with the death of a priest? What remained from the story of his life as part of the collective memory in the form of handed-down myths?

Finally, it seemed to me to be crucial to follow specific examples of grasping or ‘realizing’ the priestly profession, i.e. forms for searching for one’s own role in society, for fulfilling the priest’s role in the church and forms for achieving concrete pastoral tasks and objectives. In this context I began to think about how the ‘realization’ of the priestly profession created a confrontation between ‘priestly imagination’ and ‘priestly reality’; i.e. how the various ideals, plans, dreams, evangelizing programmes, the content of official seminary spiritual training and specific forms of piety, newly created and adopted priestly templates and images manifested themselves in the pastoral reality, how they became part of specific activities and pastoral methods, in what way priestly imagination influenced concrete pastoral preferences, action, behaviour and the decision-making of individual actors.

Of course there were times when I had serious doubts as to whether I wasn’t just going to serve up three biographies which had little in common with one another. There was also the Foucault-like fear that the actual selection of these figures was an improper construct, the result of which would be a fiction motivated by my aim to present various clerical environments, pastoral projects and clerical role models. For example, I kept wondering whether I had rather deliberately and forcibly made Emanuel Masák into a ‘moderate modernist’, and I was worried that this characteristic didn’t match the reality. But how else was I to understand the specific historical phenomena and processes arising in front of me without similar attempts to understand different identities and priestly types? I was also troubled by

semináře? Jak kněžskou stavovskou identitu formoval zážitek společné formace, seminární řád, oficiální kněžské vzory či osobnosti vyučujících? Jaké role na sebe museli kněží přijímat v realitě farní pastorace na venkově, maloměstě či v prostředí velkoměstské periferie a jak se proměňovala míra akceptace kněžské autority v těchto prostředích uvnitř komunity věřících i mimo ní? Jak se v těchto prostředích vyvíjely vztahy mezi samotnými kněžími, případně mezi farářem a kaplany? Co se seminárními ideály učinila každodenní rutina duchovní správy a práce ve farní kanceláři? Jakým způsobem kněžskou identitu formovala nutnost hledání vztahu k proměňám moderní společnosti, kontext vývoje českého národního hnutí, zkušenost první světové války, vznik samostatného státu a kněžské reformní hnutí po roce 1918? Jak se v průběhu první poloviny 20. století proměňoval vztah kněží a věřících laiků? Jak identitu kněží ovlivňovala konfrontace s komunistickou totalitou v padesátých a šedesátých letech? Jakým způsobem komunita věřících prožívala smrt kněze? Co z jeho životního příběhu zůstalo součástí kolektivní paměti v podobě tradovaných mýtů?

V neposlední řadě se mi jako naprosto zásadní jevila výzva sledovat konkrétní příklady uchopení či „realizace“ kněžského povolání, tedy formy hledání vlastní role ve společnosti, naplňování role kněze v církvi, případně i formy realizace konkrétních pastoračních úkolů a cílů. V této souvislosti jsem začal přemýšlet nad tím, jak „realizaci“ kněžského povolání utvářela konfrontace „kněžské imaginace“ s „kněžskou realitou“, tedy jak se různé ideály, plány, sny, evangelizační programy, obsahy oficiální seminární spirituální výchovy či specifické formy

zbožnosti, přejaté i nově vytvářené kněžské vzory a obrazy projevovaly v prostředí pastorační reality, jak se promítaly do konkrétních aktivit a pastoračních metod, jakým způsobem kněžská imaginace ovlivňovala konkrétní pastorační preference, jednání, chování a rozhodování jednotlivých aktérů.

Samozřejmě se čas od času ozývaly závažné pochybnosti o tom, zda se mi nakonec podaří všechny tři příběhy pojednat tak, abych čtenáři pouze nenaservíroval tři biografie, které by vlastně neměly nic moc společného. Podobně se ke slovu přihlásila foucaultovsky zabarvená obava, zda jsem se již samotným výběrem daných osobností nedopustil nepřípustné konstrukce, jejímž následkem by byla spíše fikce motivovaná mým záměrem představit různá kněžská prostředí, různě zaměřené pastorační projekty a kněžské vzory. Opakovaně jsem se kupříkladu ptal, zda jsem z Emanuela Masáka neudělal „umírněného modernistu“ přece jen příliš účelově, násilně, a obával jsem se, že vlastně tato charakteristika neodpovídá skutečnosti. Jak ale bez podobných pokusů uchopování rozličných identit a kněžských typů porozumět konkrétním dějinným jevům a procesům, které se přede mnou vynořovaly? Stejně tak mě trápil problém, že takřka okamžitě, když se mi zdálo, že se mi podařilo pochopit a vykreslit konkrétní způsob realizace kněžského povolání, jenž prozrazoval specifickou identitu daného kněze, narazil jsem na novou roli, čin či rozhodnutí, které na první pohled dosavadní porozumění zásadně zpochybnilo. Vedlo mě to nakonec k závěru, že s některými pojmy je třeba zacházet opravdu s nadhledem a nikoli absolutně, že lidský život se do metodologických škatulek vměstnat nedá.

a problem which almost immediately arose when it seemed to me that I had managed to understand and describe a specific way of realizing the priestly profession, which revealed the specific identity of the priest, and I came up against a new role, action or decision which at first glance fundamentally undermined my previous understanding. It finally led me to the conclusion that some concepts have to be treated with a detached view rather than absolutely, that human life cannot be fitted into methodological pigeonholes.

However, this did not mean that I had given up on producing a basic typology. Having already mentioned the 'moderate modernist' Emanuel Masák, I would add that in his case I was pleased to come across an incredibly interesting body of correspondence and journal entries, not only because they confirmed his commitment to Catholic modernism and the reform movement in the Catholic Church in its more moderate form, but above all they allowed me to look at the struggles to reform the church at the start of the 20th century and then again after 1918. Thanks to them I encountered numerous other activists, writers, engaged laymen and the superiors from the seminars and the Brno bishopric. I witnessed the censorship of modernist periodicals, meetings of the reformist clergy, the subsequent schism and the need to come to terms with the prohibitions of the priesthood assembly. Emanuel Masák, his journal and his clerical work in general became an invaluable guide in my search for answers to the question of where the reform ideals split in the 1920s and 1930s and why there were priests who had been enthusiastic about them but did not leave the church after 1920. I began

to realize that perhaps such trajectories in life did not fit in with superficially defined identities or clerical types (often attractive to the media), but told us much more about real life than many extreme cases...

In any case, other intellectual experiences soon appeared on the horizon. Reports from youth events, which referred to the inspirational priest Dominik Pecka, indicated a completely innovative concept of the priesthood at the time, which almost mysteriously culminated in spiritually accompanying people in communist jails. The research into the biography of Antonín Ludvík Stříž took me almost immediately to the Stará Říše cottage of the publisher Josef Florian and gave me the opportunity to become acquainted with the unusual spiritual accompaniment carried out by Jakub Deml. With Antonín Stříž I experienced the transformation of a child's faith into that of a man's, soon followed by the painful search for a priestly vocation, which finally led to his departure from Stará Říše. In addition, Stříž's clerical work opened the door to understanding several intimate layers of clerical spirituality and witness the merciless struggle with the powers of darkness over human souls. It was through Stříž that I realized that if a researcher does not take into consideration such aspects of the priestly identity which are steeped in mysticism and the real-life spiritual struggle with evil, then their understanding of the historical form of the priesthood will merely be a superficial description of pastoral activities or analyses of the priests' literary creations.

It is doubtful that I would have seen such aspects of a priest's identity so intimately had it not been for the biographical approach. On the other hand, for a number of smaller issues concerning the everyday

To ovšem neznamenalo, že bych na základní typologizování rezignoval. Když už jsem zmínil „umírněného modernistu“ Emanuela Masáka, doplnil bych, že právě v jeho případě se mi do rukou dostal nesmírně zajímavý korpus korespondencí a deníkových záznamů, jež mě potěšily nejen tím, že potvrzovaly jeho zaujetí Katolickou modernou a reformním hnutím v katolické církvi v jeho umírněné podobě, ale navíc mi dovolily vstupovat do zápasů o reformu církve na počátku 20. století a pak znovu po roce 1918. Díky nim jsem se setkával s celou řadou dalších aktivistů, spisovatelů, angažovaných laiků, s představenými semináře i brněnského biskupství. Prožíval jsem cenzorské zásahy do modernistických periodik, schůze reformního kněžstva, následný rozkol i nutnost vyrovnávat se se zákazy kněžského sněmování. Emanuel Masák, jeho deník a vlastně celé kněžské působení se mi staly neocenitelným průvodcem v hledání odpovědi na otázku, kam se poděly reformní ideály ve dvacátých a třicátých letech a jak s nimi mohli nakládat kněží, kteří se pro ně nadchli, ale po roce 1920 z církve neodešli. Začal jsem si uvědomovat, že možná taková životní trajektorie na první pohled nezapadá do povrchně definovaných (často mediálně atraktivních) identit či kněžských typů, ale o reálném životě vypovídá mnohem víc než leckteré extrémní případy...

A nakonec na sebe nenechaly dlouho čekat ani další intelektuální zážitky. Reportáže z mládežnických akcí, jež referovaly o inspirativním knězi Dominiku Peckovi, naznačovaly dobově naprosto novátorské pojetí kněžství, které skoro tajemně vyvrcholilo provázením bližních

v komunistických žalářích. Studium biografie Antonína Ludvíka Stříže mě zase takřka bezprostředně uvádělo do staroříšské chalupy vydavatele Josefa Floriana a dávalo mi kupříkladu možnost poznávat nestandardní duchovní doprovázení v podání Jakuba Demla. S Antonínem Střížem jsem prožíval přerod dětské víry ve víru dospělého muže a brzy i bolestné hledání kněžského povolání, které nakonec vyústilo v odchod ze Staré Říše. Střížovo kněžské působení mně navíc umožnilo otevřít bránu k poznávání mnoha intimních vrstev kněžské spirituality a vstoupit do prostoru nemilosrdného zápasu s mocnostmi temnot o svěřenou lidskou duši. Díky Střížovi jsem pochopil, že pokud jako badatel nevezmu v úvahu i takové obsahy kněžské identity, které se sytí mystikou a reálně zažívaným duchovním soubojem se zlem, zůstanu z uchopení dané historické podoby kněžského povolání jen povrchní popis pastoračních aktivit či analýzy literární tvorby kněží. A to by bylo velmi málo.

Bez biograficky zaměřeného přístupu bych možná podobná zákoutí kněžské identity nedovedl nahlédnout tak zblízka. Na druhou stranu u několika problematik, které se týkaly zejména každodennosti kněžského života, vztahů mezi kněžími a věřícími či proměn motivací, jež provázely rozhodnutí pro kněžské povolání, a v neposlední řadě i kontextu reformního hnutí po roce 1918, na mě vtíravě doléhala otázka, zda jsem potenciál uvedených témat dostatečně využil, zda jsem se přece jen neměl více spolehnout i na další metody a přístupy, ať už v úvahu přicházely dějiny každodennosti, diskursivní analýza či generační metoda. Nakonec

nature of a priest's life, the relationship between priests and the faithful and the transformations in motives which accompanied the decision to become a priest, and finally the context of the reformist movement after 1918, the question intrusively popped up as to whether I had made sufficient use of the potential of these themes, whether I might have made more use of other methods and approaches, such as the history of the everyday, discourse analysis or the generational method. In the end, though, I became convinced that this would have damaged the resulting text. However, I did use these methods when it seemed appropriate, though the main methodological pillar of the work remained a biographical approach which decided the final form of the text.

This could probably be labelled a 'comparative biographical' approach because I tried wherever possible to look at a particular issue through three biographical perspectives at once. And even where it was impossible to do this, the individual stories served to illuminate the others, and it is perhaps possible to see the resulting text as an attempt to confirm the thesis that transformations to the identity of Catholic priests in the modern age represents a relevant theme in historiography and at the same time an eventful story about a section of society which still

undoubtedly enjoyed social prestige in the middle of the 19th century, but which over time became a welcome target of criticism for some and a symbol of backwardness and reaction, though for others it remained a symbol of eternal order, legitimate authority, authentic service and even martyrdom. In any case, throughout the 20th century the priestly vocation remained a provocative sign, whose representatives continued to display phenomena that were still remarkably vital even in the conflict with modernism – for example, the experience of encountering transcendental reality. Even in the 20th century, priestly identity did not lose its sacral, spiritual or directly mystical content, without which it would in fact be unthinkable. It was precisely this which I wanted to examine, as can be seen in the dissertation title (and the forthcoming publication, if all goes according to plan), paraphrasing the words of Léon Bloy: *When they spread their arms, they touch the darkness. Transformations in priestly identity within Czech Catholicism in the 19th and 20th centuries.*³

3 Husák, Petr: *Když rozpínají ruce, dotýkají se temnot. Proměny kněžské identity v prostředí českého katolicismu v 19. a 20. století* [When they spread their arms, they touch the darkness. Transformations in priestly identity within Czech Catholicism in the 19th and 20th centuries]. PhD thesis. Brno 2020.

jsem ale nabyl přesvědčení, že výsledný text by se tím spíše rozbil. Kde to bylo ku prospěchu věci, tam jsem se zmíněnými metodami inspiroval a pracoval s nimi, metodologickým pilířem práce ale zůstal přístup biografický, který rozhodl o konečné podobě textu.

Asi by se tento přístup dal nazvat jako „srovnávací biografie“, protože všude, kde to jen bylo možné, jsem pojednával dané problematiku skrze trojí biografickou perspektivu souběžně. A i tam, kde to možné nebylo, slouží jednotlivé příběhy k nasvícení těch dalších, přičemž na výsledný text snad lze mimo jiné nahlížet i jako na pokus o potvrzení teze, že problematika proměn identity katolických kněží v moderní době představuje relevantní téma historické vědy a zároveň pohnutý příběh společenského stavu, který se ještě v polovině 19. století těšil nezpochybnitelné společenské prestiži, s postupujícím časem se ale nakonec stal pro některé vítaným terčem kritiky, symbolem zpátečnictví a reakce, pro jiné zase symbolem

věčného řádu, legitimní autority, autentické služby nebo i mučednictví. Každopádně i po celé 20. století zůstalo kněžské povolání provokativním znamením, jehož reprezentanti nepřestali být nositeli jevů, které se i ve střetu s modernou ukázaly jako nečekaně vitální. Mám na mysli kupříkladu zážitky setkání s transcendentní skutečností. Kněžská identita tak ani ve 20. století nepřišla o své sakrální, spirituální či přímo mystické obsahy, bez nichž by vlastně ani nebyla myslitelná. Právě jim jsem se snažil důkladně věnovat, jak již ostatně napovídá název disertační práce (a připravované publikace, pokud vše půjde podle plánu) parafrázující citát z díla Léona Bloye: *Když rozpínají ruce, dotýkají se temnot. Proměny kněžské identity v prostředí českého katolicismu v 19. a 20. století.*³

3 Husák, Petr: *Když rozpínají ruce, dotýkají se temnot. Proměny kněžské identity v prostředí českého katolicismu v 19. a 20. století.* Disertační práce. Brno 2020.

DANIELA KOLENOVSKÁ

Cesty mimo mapu

Journeys off the map

Daniela Kolenovská (*1976) lectures on Russian and Soviet history and its Russian philosophical interpretation at the Department of Russian and East European Studies at the Institute of International Studies of Charles University's Faculty of Social Sciences. She specializes in Stalinism and within this context focuses on research into Belarusian anti-Soviet emigration. Her interests also include Moscow's foreign policy with a focus on its impact on Czechoslovakia and its relationship with the Global South, in particular China. She has published a number of studies on these themes in Czech, English and Russian. She has co-written the books *The Birth of a Superpower. The Soviet Union 1917–1945* (with M. Reiman, B. Litera and K. Svoboda, in Czech, 2013); *Belarusian Émigrés in Interwar Czechoslovakia* (with M. Plavec, in Czech, 2017) and *Travelling to Utopia. Soviet Russia in the Testimonies of Interwar Czechoslovak Intellectuals* (with K. Šimová and M. Drápala, in Czech, 2017).

Mgr. Daniela Kolenovská, Ph.D. (*1976) působí na Katedře ruských a východoevropských studií Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, kde přednáší o ruských i sovětských dějinách a jejich ruské filozofické interpretaci. Odborně se věnuje stalinismu a v tomto kontextu se soustřeďuje na výzkum běloruské antisovětské emigrace. Vedle toho se zabývá zahraniční politikou Moskvy, zaměřuje se na její působení na Československo a jeho poměr k tzv. Globálnímu jihu, zejména lidové Číně. Na daná témata publikovala řadu studií v češtině, angličtině a ruštině. Je spoluautorkou knih *Zrod velmoci. Sovětský svaz 1917–1945* (s M. Reimanem, B. Literou a K. Svobodou 2013); *Běloruská emigrace v meziválečném Československu* (s M. Plavcem 2017) a *Cesty do utopie. Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů* (s K. Šimovou a M. Drápalou 2017).

If at the end of the 20th century you wanted to know whether Moscow or the authentic extreme left had been more powerful in postwar Central Europe, you had to go to Russia. The promising partial opening of the Soviet archives began a trend and researchers let themselves be seduced by the vision of uncovering the secrets of Bolshevism's success. The symbolic representation of this vision was an imaginary map of the *blank spaces* in Soviet history.

The popular and public-friendly concept of an imperfect map had many important social roles. It ensured the smooth transfer of Soviet and post-Soviet historiography from Lenin's theses without upsetting the basic historical consciousness of society. The partially blank map also convincingly replaced the previous plans of work, it set out the preceding centres of experience and borders of memory, providing a chronologically organized structure of research. Historians were not criticized for their previous work but were urged to complete the map using the previously inaccessible documents. They were thus supposed to arrive at an objectively verifiable goal from which there would be no return to ideological theses. Few people questioned the credibility of this geographically bound social science, which had succumbed to the notion that it could capture social dynamics using (at most) a three-dimensional format. It appeared that positivism had never been overcome; as it was only where the long-term abundance of historical sources had permitted philosophical orgies that shifted historical methodology to subtleties which had little in common with real events behind the Iron curtain. The laboratory Soviet history seemed to dry up around the documents stressing or refuting Soviet guilt.

When it came to Soviet history, the main tone to the research was set by the widening of access to the archive of the former power centre of the Soviet state, the All-Union Communist Party, today's Russian State Archive of Socio-Political History. It allowed historians to work primarily with documents collected by the Communist Party and the international headquarters of the communist movement, the Communist International. The completion of the imaginary map of the Soviet past therefore came up against the almost insurmountable barrier of Bolshevik thinking and, with some exceptions, was limited by political history. Naturally, Russian state interests and archival law prevented publicizing the most recent archive collections, including material pertaining to the Soviet state security (KGB). In addition, the most important documents were kept in the usually inaccessible Archive of the President of the Russian Federation. The documents were hastily published in voluminous collections, often with the minimum effort to properly analyse the historical sources, verify their contents against other collections, or compare them with international archive collections. Only in the case of a few exceptional individuals did this feverish diligence result in complex interpretations.¹

To find my way about the archive collections, overcome the mistrust of Russian archivists and identify over a short period of time something vital

1 E.g. Volokitina, T. V. – Murashko, G. P. – Noskova, A. F. – Pokivailova, T. A.: *Moskva i Vostochnaya Evropa. Stanovleniye politicheskikh rezhimov sovyetskogo tipa (1949–1953): Ocherki istorii* [Moscow and Eastern Europe. The formation of Political Regimes of the Soviet Type (1949–1953): Essays on History]. Moscow 2002.

Kdo chtěl na konci 20. století vědět, jestli byla v poválečné střední Evropě silnější ruka Moskvy nebo autentická extrémní levice, musel do Ruska. Slibné otevření části sovětských archivů tehdy diktovalo trend a vědci se nechávali okouzlit vidinou, že odhalí tajemství úspěchu bolševismu. Symbolickým ztvárněním téhle vize se stala imaginární mapa *bílých míst* sovětských dějin.

Populární a veřejnosti přístupný koncept pouze nedokonalé mapy sehrál mnoho podstatných sociálních rolí. Zajistil plynulý odchod sovětské a postsovětské historiografie od leninských tezí, aniž byla rozrušena podstata dějinného vědomí společnosti. Částečně slepá mapa také přesvědčivě nahradila dosavadní plán, zafixovala zažitá centra a hranice paměti a poskytla chronologicky organizovanou strukturu výzkumu. Historiky za předchozí práce nekritizovala, ale zaměstnávala k tomu, aby za značného úsilí mapu doplnili studiem dříve jim nepřístupných dokumentů. Měli tak dosáhnout objektivně ověřeného cíle, odkud už nebude návratu k ideologickým tezím. Málokdo zpochybňoval důvěryhodnost takto geograficky svázané společenské vědy, která podlehla představě, že jí k postižení sociální dynamiky stačí maximálně trojrozměrný formát. Zdálo se, že pozitivismus nebyl nikdy překonán; že snad jen tam, kde dlouhodobý dostatek historických pramenů dovoloval filozofické orgie, se historická metodologie posunula k jemnostem, které se skutečným děním tady u nás, za železnou oponou, neměly zase tolik společného. Historikova tvorba jako by se ve věci sovětských dějin seschla kolem dokumentů zpřesňujících či vyvracejících sovětskou vinu.

Hlavní tón výzkumu udával, pokud šlo o sovětské dějiny, nejlépe zpřístupněný archiv dřívější mocenské osy sovětského státu Všesvazové komunistické strany, dnešní Ruský státní archiv sociálně-politické historie. Historikům umožňoval pracovat primárně s dokumenty shromážděnými komunistickou stranou a mezinárodní centrálou komunistického hnutí, Komunistickou internacionálou. Doplnění imaginární mapy sovětské minulosti tak naráželo na relativně obtížně překonatelnou bariéru bolševického uvažování a až na výjimky se limitovalo politickými dějinami. Existoval tu ovšem ruský státní zájem a archivní zákon, které chránily novější archivní fondy včetně materiálů někdejší Sovětské státní bezpečnosti (KGB). Klíčové složky byly mimo toho shromážděny v běžně nedostupném Archivu prezidenta Ruské federace. Dokumenty byly překotně publikovány v obsáhlých sbírkách, často s minimální snahou o skutečnou analýzu historického pramene, ověření jeho obsahu v jiných sbírkách nebo dokonce konfrontaci se zahraničními archivními sbírkami. Pouze v případě výjimečných individualit dospěla tato horečná pracovitost ke skutečné interpretaci.¹

Vyznat se ve vývoji archivních sbírek, překonat nedůvěru ruských archivářů a identifikovat během krátké doby v množství opisů fondů ty složky dokumentů, které by mi umožnily zjistit něco skutečně podstatného o československo-sovětských vztazích, byl nedosažitelný ideál. Konzultovala

1 Např. Volokitina, T. V. – Muraško, G. P. – Noskova, A. F. – Pokivajlova, T. A.: *Moskva i Vostočnaja Jevropa. Stanovlenije političeskich režimov sovětskogo tipa (1949–1953): Očerki istorii*. Moskva 2002.

documents about Czech – Soviet relations amongst a vast number of collections proved to be a pipe dream. Therefore, I consulted with the leading Russian experts on the Czech and Central European history which could still be accessed within a crumbling institutional system which had once provided overestimated opportunities for academic cooperation between the states of the communist bloc. During my first research stay at Moscow State University I read every recent Russian academic publication on Czechoslovak history after 1945. Besides, I studied any Soviet or Russian printed text on the topic that I could get in the famous *Istorichka*, Russian central historical library. I was interested primarily in how the unveiling of the archive's secrets had changed the Russian interpretation of Czechoslovak history. When examining the development of Czechoslovakia, both Soviet and Russian historiography emphasized political history and the history of international relations. The fundamental difference lay in the disappearance of quotations from communist leaders and the rejection of Marxism-Leninism, both as the only basis for social research, and in the vast majority of cases, as a valid theory in itself. In its place, Russian historians attempted a formative or, following Samuel Huntington,² a civilization-based approach to their own history, and in this respect viewed Czech and Slovak society as relatively close, though clearly external entities subject to different developments. The corresponding blank spaces on the peculiar map of Soviet history thus disappeared, in particular

2 Huntington, Samuel P.: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York 1996.

regarding the crises of Czechoslovak politics in relation to the international situations in 1938, 1948, 1968, 1989 and 1993. This reinforced the image of a Slavonic state which was incapable of long-term stability. It did not question Czechoslovakia, but it did reserve the decision on its sovereignty to the great powers. Only a few cultural historians who admired Jaroslav Hašek and who saw a similar resilience in the strategies of the generation of Czechs and Slovaks affected by the Soviet occupation after 1968, felt that this did not go far enough. Therefore, they went outside of the political map to the uncertainty of everyday Czech hopes and worries.³

One section of Yezhov's archive collection allowed me to escape from the intense boredom of endlessly repeated phrases from party archive documents to culture as well. For once the archivists were pleased with my choice as it was in no way harmful to the Russian state and could be happily passed on even to a researcher from a NATO country. Sitting in the unheated study of the Russian Archive of Socio-Political History I was astounded as, hands like ice, I leafed through the records on the French writer André Gide's visit to the Soviet Union in 1936. The Yezhov's file was characterized by the bad-tempered attempt to discover why the Soviet and French communists had lost control of Gide, who went on to publish the critical *Return from the USSR*.⁴ Day after day they followed the writer's movements during

3 Sherlaimova, S. A.: *Literatura „Pražskoi vesny“: Do i posle* [Literature of the Prague Spring: Before and After]. Moscow 2002.

4 Gide, André: *Retour de l'U.R.S.S.* Paris 1936.

jsem proto s předními ruskými odborníky na české a středoevropské dějiny, které ještě bylo možné zachytit v rozpadající se institucionální soustavě dříve poskytující předimenzované zázemí pro vědeckou spolupráci států socialistického bloku. Během prvního studijního pobytu na Moskevské státní univerzitě jsem kromě aktuální produkce ruských akademických ústavů přečetla každou sovětskou nebo ruskou odbornou publikaci o československých dějinách po roce 1945 uloženou v *Istoričce*, vyhlášené ruské centrální knihovně pro historiky. Zajímalo mne nejprve, jak otevřené archivní tajemství proměnilo ruskou interpretaci československých dějin. Základní shoda mezi zájmem sovětské a ruské historiografie o československý vývoj panovala v dominantní orientaci na politické dějiny a dějiny mezinárodních vztahů. Základní rozdíl spočíval ve zmizení citátů komunistických předáků a odmítnutí marxismu-leninismu nejen jako jediné základny společenského výzkumu, ale v naprosté většině i jako platné teorie vůbec. Ruští historici namísto toho uvažovali o formativním nebo se Samuelem Huntingtonem² civilizačním přístupem k vlastním dějinám a v tomto duchu chápali českou a slovenskou společnost jako relativně blízké ovšem zřetelně vnější entity, které podléhají jinému vývoji. Odpovídající bílá místa na podivné mapě sovětských dějin tak mizela, zejména pokud šlo o krize československé politiky ve vztahu k mezinárodní situaci v letech 1938, 1948, 1968, 1989 a 1993. Přetrvával tak obraz slovanského státu neschopného dlouhodobě stabilní existence.

2 Huntington, Samuel P.: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York 1996.

Československo nezpochybňoval, rezervoval ale možnosti materializace jeho státní suverenity vůli velmocí. Pouze několika historikům kultury, kteří obdivovali Jaroslava Haška a spatřovali i v životní strategii československé generace postižené sovětskou okupací po roce 1968 podobnou odolnost v udržování podstatných lidských hodnot, se to nezdálo dost. Vykročili proto mimo mapu, do nejistoty politikou nerýsovaných priorit každodenních obav a nadějí české veřejnosti.³

Jedna ze složek Ježovova archivního fondu umožnila vyklouznout z úmorné nudy donekonečna se ve stranických archivních dokumentech opakujících floskulí skrze kulturu i mně. Pro jednou ji archiváři vyhodnotili jako správně objednanou a pro ruský stát nijak nebezpečnou dokumentaci, která mohla být bez obav předložena i badatelce ze země Severoatlantické aliance. Užasle jsem pak zmrzlýma rukama listovala v nevytopené studovně Ruského archivu sociálně-politické historie záznamy o návštěvě francouzského spisovatele Andrého Gida v Sovětském svazu v roce 1936. Ježovovy dokumenty charakterizovala popudlivá snaha zjistit, proč se Gide vymkl kontrole sovětských i francouzských komunistů a publikoval kritický *Návrat ze Sovětského svazu*.⁴ Den po dni sledovaly pohyby spisovatele během jeho sovětského pobytu a analyzovaly jeho veřejná vystoupení. V závěru trpce konstatovaly, že Gidovy antisovětské názory se projevíly teprve po jeho návratu do Francie

3 Šerlaimova, Svetlana Alexandrovna: *Litěraturnaja „Pražskoj vesny“: Do i posle*. Moskva, ISB RAN 2002.

4 Gide, André: *Retour de l'U.R.S.S.* Paris 1936.

his stay in the Soviet Union and analysed his public appearances. In the conclusion they tersely stated that Gide's anti-Soviet views only came to light upon his return to France and the blame for such an about-turn could only be laid at the door of those who had invited Gide to the USSR.

The accusations from the Commissariat for Internal Affairs were levelled against organizations which usually only appeared briefly in the usual Soviet party documents or in the post-Soviet editions of documents. Gradually they opened up before me a whole network of Soviet state, party and formally independent social, cultural-scientific, educational and tourist organizations which from the 1920s acquired leading personalities from the West for Soviet goals. This was not some primitive form of propaganda but the sophisticated communication skills of Leon Trotsky's highly educated sister Olga Kameneva or the ambassador for Soviet literature in France, Ilya Ehrenburg; this involved the sensitive recognition of western pro-Soviet associations, invitations to address enthusiastic Soviet workers, and offers to translate books for the mass Soviet market. The hosts would also provide all manner of assistance to anyone wanting to visit a country which most people in the West saw as an inscrutable sphinx. And this subtle network also offered publications for travellers and readers who were willing to accept Soviet promotional materials and testify against all of the emigres and anti-Soviet critics by accentuating the positive values and successes of the Soviet system.

Why go to all of that trouble? Traditionally, Soviet campaigns were seen as the culmination of Bolshevik propaganda aimed at overthrowing governments and

at world socialist revolution. The main drawback to this approach was that it overlooked the reality that Bolshevism anchored in one country and that the country needed to come out of international isolation. Therefore, I decided to describe how informal Soviet international-political instruments were used within the context of Soviet policy in general. The obvious choice was the period of high tension between 1933 and 1939. As a result of Hitler's rise to power the Soviet Union unexpectedly lost its traditional ally in Germany and tried to find new partners, only to suddenly team up with Hitler as the German head. During seven years, this Soviet volte-face mobilized and revealed the influence of all the instruments which Bolshevik Moscow had built up. Applying these on the global wave of anti-fascism – although still considered an unreliable partner by the European great powers – the Soviet Union grasped the opportunity to become a superpower.

The inexhaustible number and variety of pro-Soviet pronouncements in interwar Europe led me to focus on France and Great Britain, which Moscow considered to be the only countries that could make up for the loss of their alliance with Germany. I followed the changes in Soviet attitudes towards the more fertile French ground and the British Isles' more guarded view of communism. I then presented an index of Soviet legal and illegal tactics using a structural analysis. I evaluated the roles of different French and British organizations and pro-Soviet campaigns and connected them through personnel, finance or organization to three types of Soviet institutions: state, party and international. In the context of international developments a structural

a vinit z takového zvratu je proto možné jen ty, kdo zodpovídali za Gidovo pozvání do Sovětského svazu.

Výtky komisariátu pro vnitřní záležitosti směřovaly proti organizacím, které se běžně v sovětských stranických dokumentech ani v postsovětských edicích dokumentů mapujících rozhodování vrcholných sovětských politiků neobjevovaly jinak než ve zkratce. Postupně se přede mnou otevírala celá síť sovětských státních, stranických a formálně nezávislých společenských, kulturních, vědeckých, osvětových a turistických organizací, které na Západě získávaly od druhé dekády 20. století špičkové osobnosti pro sovětské cíle. Nejednalo se o známou primitivní propagandu, ale o kultivovanou komunikaci vysoce vzdělané sestry Lva Trockého Olgy Kameněvové nebo vyslance sovětské literatury ve Francii Ilji Erenburga; o citlivě dávkované uznání západních prosovětských spolků nebo o výzvy k přednáškám nadšeným sovětským pracujícím a nabídky na překlady děl pro rozsáhlý sovětský trh. Šlo také o příležitosti osobně a se vši představitelnou asistencí hostitelů poznat zemi, která na většinu soudobých obyvatel Západu působila jako nečitelná sfinga. A konečně tato jemná síť zahrnovala i publikační stimuly k tomu, aby cestovatelé i čtenáři ochotní akceptovat sovětské propagační materiály svědčili proti všem emigrantům a antisovětským kritikům o pozitivních hodnotách a úspěších sovětského systému.

Proč všechna tato snaha? Tradičně byly sovětské kampaně vysvětlovány jako vrcholné projevy bolševické propagandy usilující o mocenský zvrát, o světovou socialistickou revoluci. Klíčovým handicapem takového přístupu bylo ale přehlížení

reálného zakotvení bolševismu v jednom státě a potřeba tohoto státu vystoupit z mezinárodní izolace. Rozhodla jsem se proto popsat, jak se sovětské neformální zahraničněpolitické nástroje uplatňovaly v kontextu celé sovětské politiky. Volba přirozeně padla na vypjaté období let 1933 až 1939. Sovětský svaz tehdy náhle ztratil v důsledku Hitlerova mocenského vzestupu tradičního spojence Německo a pokusil se nalézt nové partnery, aby se vzápětí raději spojil s Hitlerem v čele Německa. Tento sovětský veletoč mobilizoval během sedmi let veškeré nástroje, které bolševická Moskva v zahraničí do té doby vybudovala, a odhalil jejich vliv. Sovětský svaz v důsledku jejich nasazení – ač evropskými velmocemi nadále považován za nespolehlivého partnera – získal na světové vlně antifašismu supervelmocenskou perspektivu.

Nepřeberné množství a všestranná variabilita prosovětských projevů v tehdejší Evropě mě přiměly soustředit pozornost na Francii a Velkou Británii, které jediné mohly podle Moskvy dostatečně kompenzovat ztrátu jejího spojení s Německem. Zároveň jsem jejich prostřednictvím mohla sledovat proměnu sovětských aktivit mezi vstřícným francouzským prostředím a vůči komunismu zdrženlivými Britskými ostrovy. Rejstřík sovětských legálních i ilegálních taktik a kampaní jsem pak představila skrze strukturální analýzu. Vyhodnotila jsem role jednotlivých francouzských a britských organizací a prosovětských kampaní, a spojila jsem je personálně, finančně nebo organizačně se sovětskými institucemi tří typů: státními, stranickými a internacionálními. Strukturální analýza mi v kontextu mezinárodního vývoje dovolila

analysis allowed me to define the Soviet strategy as public (cultural) diplomacy, which Moscow used to compensate for the uncertainty resulting from its poor intergovernmental relations.⁵ Mass communist propaganda was only one instrument within this framework. More important was the way the Soviets interacted with French and British non-communist opinion leaders who had access to the press and radio and led public debates with top national politicians as well as discontented social subcultures. While their private communiqués often displayed a reserve towards the Soviets and their violent practices, in public these intellectuals contributed to the ideologization of the social discourse when the reality of Nazism was contrasted with Soviet ideals, with Soviet practices being glossed over. In my work, the examples of French and British intellectuals showed that they did not act through the conviction that communism was the highest value attainable, but from the belief that fascism represented an even greater evil. They therefore consciously influenced the atmosphere in Europe so that the Soviets could break out from isolation in 1941 and acquire full standing, no matter how long they supported German war effort.

Understandably, Czechoslovakia was less of a priority for Moscow. If it was possible to sign up to the Soviet agenda world-famous Noble Literature prize-winners such as George Bernard Shaw and the Prix Goncourt winner André Malraux, then Czech or Slovak names were irrelevant. Czechoslovak public opinion was much less important to the Soviets in

comparison with the British or French. Soviet Russia and its ideology and political practices was a much greater challenge for Czechoslovakia, which also applies to Czech society in the 21st century. This was why it took myself and my colleague Kateřina Šimová more than a year to look at the debates over how to present pro-Soviet statements by interwar intellectuals from the perspective of the Czech Left. Kateřina decided to compile an anthology of Soviet travel writing by Czechoslovak figures from the Left in order to show their commitment towards a vision of a fairer society rather than their naivety or anti-fascism; my proposal was to supplement the record of the journey of each idealist with a report from a more critical author on the Soviets. We thus arrived at the corpus of the book through this conflict. The chronologically arranged pairs of authentic testimonies on Bolshevik utopia and Bolshevik responsibility for mistakes and victims then filled several hundred pages.⁶ Each of the texts reflected on Soviet life and the book was accompanied by extensive footnotes on the USSR. Nevertheless, it contributed more to an understanding of Czechoslovak intellectuals' mindset than to filling in the blank spaces on the map of Soviet history. It showed how shortly after the establishment of the independent Czechoslovakia they learned to live with political extremism and external pressures on their solidarity. They could not ignore what was happening

5 Cf. Nye, Joseph S.: *Soft Power: The Means To Success In World Politics*. New York 2004.

6 Šimová, Kateřina – Kolenovská, Daniela – Drápala, Milan (ed.): *Cesty do utopie. Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů* [Journeys to Utopia. Soviet Russia in the testimonies of interwar Czechoslovak intellectuals]. Praha 2017.

pojmenovat sovětskou strategii jako veřejnou (kulturní) diplomacii, jíž Moskva kompenzovala nejistotu plynoucí ze svých chabých mezistátních vztahů.⁵ Masová komunistická propaganda tvořila v jejím rámci pouze jeden z nástrojů. Jako podstatnější jsem popsala sovětské působení mezi francouzskými a britskými nekomunistickými názorovými autoritami, které měly přístup do tisku i rozhlasu a vedly veřejnou diskusi s domácími vrcholnými politiky i s nespokojenými společenskými subkulturami. Zatímco jejich privátní záznamy často prozrazovaly zdrženlivost k Sovětům a jejich násilným praktikám, veřejně tito intelektuálové přispívali k ideologizaci společenského diskursu, když nacistickou realitu stavěli proti sovětským ideálům a sovětskou praxi zamlčovali. Příklady francouzských a britských intelektuálů v mé práci pak doložily, že tak činili nikoliv proto, že by komunismus pokládali za společenský zenit, ale z přesvědčení, že fašismus představoval vyšší zlo. Vědomě tak posouvali atmosféru v Evropě do stavu, v němž sovětský stát roku 1941 navzdory své spolupráci s Hitlerem překonal mezinárodní izolaci a dosáhl plnohodnotného mezinárodního postavení.

Československo bylo pochopitelně Moskvě méně podstatnou výzvou. Tam, kde bylo možné připsat pod sovětskou agendu světoznámého nositele Nobelovy ceny za literaturu George Bernarda Shawa nebo laureáta Goncourtovy ceny André Malrauxa, nebylo české nebo slovenské jméno třeba. Význam československého veřejného mínění byl ve srovnání

s britským či francouzským pro Sověty drobný. O mnoho větší výzvou bylo sovětské Rusko a jeho ideologie i praktická politika pro Československo, což platí i o české společnosti v 21. století. Debaty o tom, jak prezentovat prosovětské projevy meziválečných intelektuálů z ohniska české levicové perspektivy, proto zabraly kolegyni Kateřině Šimové a mně více než rok. Její rozhodnutí bylo sestavit antologii sovětských cestopisů československých levicových osobností, aby z ní plynula nikoliv jejich naivita nebo antifašismus, ale oddanost vizi spravedlivější společnosti; můj byl návrh doplnit záznam cesty každého takového snílka zprávou vůči Sovětům kriticky laděného autora. Tělo budoucí knihy bylo tím sporem dáno. Chronologicky sestavené dvojice autentických výpovědí o bolševické utopii a odpovědnosti za chyby a oběti pak v ní zaplnily několik set stran.⁶ Každý ze zahrnutých textů reflektoval sovětské dění a knihu doplnil rozsáhlý poznámkový aparát. Přesto přispěla více než k popsání bílých míst na mapě sovětských dějin k pochopení československých intelektuálů. Ukázala, jak se krátce po vzniku samostatného státu učili žít s politickým extremismem a vnějšími tlaky na svou soudržnost. Sovětskou skutečnost nemohli ignorovat a snažili se k ní zaujmout pro obyvatele Československa relevantní stanovisko. Vyjížděli ji osobně poznat. Bezděky pak podobně jako západní návštěvníci Sovětského svazu vykreslili jeho prostředí jako budovu plnou místností, kam cizí kolemjdoucí

5 Srv. Nye, Joseph S.: *Soft Power: The Means To Success In World Politics*. New York 2004.

6 Šimová, Kateřina – Kolenovská, Daniela – Drápala, Milan (ed.): *Cesty do utopie. Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*. Praha 2017.

in the Soviet Union and attempted to adopt what might be a relevant stance for the inhabitants of Czechoslovakia. They travelled there to see it first-hand. Like the western visitors to the Soviet Union they then unwittingly described the environment as a building full of rooms with foreign passers-by looking in through the windows, listening to heated debates as well as stony silences and then leaving to fulfil other obligations.

The secrets behind the Bolsheviks' success had to wait to be uncovered with the opening of the Soviet archives in the 1990s. This was succinctly summed up by Stephen Kotkin: its success lay in the fact that even behind closed doors Bolsheviks remained Bolsheviks, they spoke the same language and thought in the

same ideological categories.⁷ Therefore, no detailed map, no statistics supporting social engineering or revolutionary political marketing – nothing which could be easily quantified. The secret of the Bolshevik's success lay in the ardent faith of those who ruled the Soviet state and, as Nikolai Berdyaev said, in the weak ability of Russian society to overcome this faith through a higher culture. To a large degree, this answers the question why Czechoslovakia followed a similar path to the Soviet Union.⁸

7 Kotkin, Stephen: *Stalin: Paradoxes of Power, 1878–1928*. New York 2014.

8 Berdyaev, Nikolai: *The Russian idea*. New York 1948.

několika okny nahlédl, poslechl si plamennou diskusi i zaryté mlčení a pak odcestoval za svými povinnostmi. Tajemství bolševického úspěchu tak čekalo na odhalení až do otevření sovětských archivů v devadesátých letech minulého století. Výstižně ho shrnul Stephen Kotkin: spočívá v tom, že i za zavřenými dveřmi zůstávali bolševici stále bolševiky, mluvili identickým jazykem a uvažovali ve stejných ideologických kategoriích.⁷ Tedy žádná detailně

7 Kotkin, Stephen: *Stalin: Paradoxes of Power, 1878–1928*. New York 2014.

dokreslená mapa, statistiky podporující sociální inženýrství nebo převratný politický marketing, nic, co by šlo snadno vyčíslit. Tajemství úspěchu bolševiků spočívalo v pevné víře těch, kdo sovětský stát řídili a, s Nikolajem Berďajevem řečeno, ve slabé schopnosti ruské společnosti jejich víru překonat vyšší kulturou. Velká část odpovědi na otázku, proč se Československo vydalo sovětskou cestou, je podobná.⁸

8 Berďajev, Nikolaj Alexandrovič: *Russkaja idea. Osnovnyje problemy russkoj mysli XIX. veka i načala XX. veka*. Paris 1946.

VÍT SMETANA

Metodologickými meandry v proudu historiografie – až na soutok s literaturou

Through methodological meanders in the stream of historiography – all the way down to the confluence with literature

Vít Smetana (*1973) is the head of the Department of Global Conflicts and their Consequences at the Institute of Contemporary History of the Czech Academy of Sciences. He lectures externally at Charles University's Faculty of Social Sciences. He specializes in the history of international relations during the Second World War and the first phase of the Cold War, particularly the role of Czechoslovakia on the international stage in this period. His publications include the monographs *In the Shadow of Munich: British Policy towards Czechoslovakia from the Endorsement to the Renunciation of the Munich Agreement (1938–1942)* (2008) and *Neither War nor Peace. The Great Powers, Czechoslovakia and Central Europe in Seven Dramas on the Eve of the Second World War and the Cold War* (in Czech, 2016). Together with Mark Kramer he edited the compendium *Imposing, Maintaining, and Tearing Open the Iron Curtain. The Cold War and East-Central Europe, 1945–1989* (Lanham – New York 2014).

Doc. PhDr. Vít Smetana, Ph.D. (*1973) je vedoucím Oddělení globálních konfliktů a jejich důsledků v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. Externě přednáší na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. Zabývá se dějinami mezinárodních vztahů za druhé světové války a v první fázi války studené, zejména rolí Československa na mezinárodní scéně v tomto období. Publikoval mj. monografie *In the Shadow of Munich: British Policy towards Czechoslovakia from the Endorsement to the Renunciation of the Munich Agreement (1938–1942)* (2008) a *Ani vojna, ani mír: Velmoci, Československo a střední Evropa v sedmi dramatech na prahu druhé světové a studené války* (2016). Spolu s Markem Kramerem editoval kompendium *Imposing, Maintaining, and Tearing Open the Iron Curtain. The Cold War and East-Central Europe, 1945–1989* (Lanham – New York 2014).

It seems slightly egocentric to write about how you wrote your own book, and I also wonder if such a contribution would even interest anyone. It was only at the repeated urging of my esteemed colleague, Jiří Suk (whose books always become bestsellers), that I set myself to this task. Perhaps the mere mention of his name will attract some readers to a book consisting of several such egotistical texts.

Therefore, after much hesitation, I can offer readers some observations on the origin of my book *Ani vojna, ani mír. Velmoci, Československo a střední Evropa v sedmi dramatech na prahu druhé světové a studené války* [Neither War nor Peace. The Great Powers, Czechoslovakia and Central Europe in Seven Dramas on the Eve of the Second World War and the Cold War], which was published by Nakladatelství Lidové noviny in 2016. I will present what my original objective was, the approaches I attempted to use when writing it, and the challenges, dilemmas and obstacles I came up against while working on it.¹ It might be assumed that I had formed a clear picture of the subject before coming up with the actual idea which rapidly shaped the central research question and sub-questions, and gradually the working hypothesis. It might also be presumed that I proceeded in full accordance with

the history rulebook – a heuristic phase followed by a critique and analysis of the sources, rounded off by a final synthesis. In reality, however, it was quite a different story...

Naturally, to begin with was the idea to write a new book followed by a contract with the publishing house. However, it soon transpired that the promised deadline was entirely unrealistic – partly due to other urgent work duties and research projects, and partly because I began to doubt whether my original idea made any sense and whether such a book would have any real professional value. And so from my original seven chapters on the history of international tension (focusing primarily on the first phase of the Cold War with the final chapter on the Cuban Missile Crisis of 1962), I gradually moved towards seven dramatic stories from an era when there was no war, though one could hardly talk about peaceful coexistence either. Hence the Tolstoyan title for the book. At the same time, I decided to only choose themes whose sources I had already studied – not only in the Czech archives but mainly abroad. My thanks go to Dr. Eva Plešková, director of the publishing house, for accepting the much later arrival of the manuscript resulting from the change in theme and concept.

Probably the best part of the adventure of writing history texts is when the author gets rid of the greatest burden of *starting* to write, and with each completed paragraph gradually realizes the vast opportunities which are opening up in front of him – and the incredible freedom which can be enjoyed in terms of style, word selection, textual structure and the overall rendition. In other words, he can constantly review what he might want to

1 This text is partly based on the book's introduction. Cf. Smetana, Vít: *Ani vojna, ani mír. Velmoci, Československo a střední Evropa v sedmi dramatech na prahu druhé světové a studené války* [Neither War nor Peace. The Great Powers, Czechoslovakia and Central Europe in Seven Dramas on the Eve of the Second World War and the Cold War]. Praha 2016, pp. 5–15. The publication was supported by the long-term conceptual research development of the Institute of Contemporary History, Czech Republic Academy of Sciences, v. v. i., RVO: 68378114.

Psát o tom, jak člověk psal svou vlastní knížku, působí poněkud sebestředně. Mám navíc jisté pochybnosti, zda takto pojatý text může vůbec někoho zajímat. Pustil jsem se do něj jen na opakovanou výzvu váženého kolegy Jiřího Suka, který zatím každý svůj knižní projekt dokázal proměnit v bestseller. Snad tedy jeho jméno přiláká alespoň několik zájemců i ke knize sestavené z vícera takto zaměřených sebestředných textů.

Po velkém váhání tedy nabízím váženým čtenářkám a čtenářům své postřehy, jak se rodila kniha *Ani vojna, ani mír. Velmoci, Československo a střední Evropa v sedmi dramatech na prahu druhé světové a studené války*, jež vyšla v Nakladatelství Lidové noviny v roce 2016, co bylo mým autorským záměrem, jaké přístupy jsem se při jejím psaní snažil aplikovat a s jakými výzvami, dilematy a úskalími jsem se při práci na ní potýkal.¹ Dalo by se očekávat, že samotnému nápadu předcházela má jasná představa o tématu, jež rychle vygenerovala hlavní výzkumnou otázku a podotázky a postupně též pracovní hypotézu. A také že jsem postupoval zcela v souladu se základní abecedou historikovy práce, tj. že na sebe dokonale navazovaly fáze heuristiky, poté kritiky pramenů, následované jejich analýzou, to vše završeno závěrečnou syntézou. Ve skutečnosti to však byl docela jiný příběh...

1 Tento text vychází z Úvodu ke knize. Viz Smetana, Vít: *Ani vojna, ani mír. Velmoci, Československo a střední Evropa v sedmi dramatech na prahu druhé světové a studené války*. Praha 2016, s. 5–15. Publikace vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., RVO: 68378114.

Na počátku byl samozřejmě můj nápad na sepsání nové knihy, následovaný nakladatelskou smlouvou. Brzy se však ukázalo, že příslibený termín je zcela nereálný – a to jednak vzhledem k jiným urgentním pracovním povinnostem a výzkumným projektům a také proto, že jsem vlastně začal pochybovat, zda původně stanovený záměr dává smysl a zda by takto pojatá kniha mohla mít také náležitou odbornou hodnotu. A tak jsem se od původně zamýšlených sedmi kapitol z dějin mezinárodního napětí (s těžištěm v první fázi studené války – s finální kapitolou o kubánské raketové krizi 1962) postupně přeorientoval na sedmero dramatických příběhů z doby, která nebyla válkou, ale o mírovém soužití už věru hovořit nešlo. Odtud také onen tolstojovský název knihy. Zároveň jsem se rozhodl zvolit výhradně témata, k nimž jsem v minulosti podnikal pramenný výzkum – a to nejen v domácích, ale především v zahraničních archivech. Můj vděk náleží paní ředitelce Evě Pleškové, že akceptovala především víceleté zpoždění rukopisu, jež ze změny tématu a koncepce vyllynulo.

Na dobrodružství psaní textů o historii je snad nejkrásnější, když se autor zbaví onoho největšího břemene, tj. začít psát, a s každým dalším hotovým odstavcem si postupně uvědomuje, jaké rozsáhlé možnosti se před ním otevírají – a jakou úžasnou svobodu si právě může užívat ve smyslu stylu, volby slov, struktury svého textu i jeho celkového pojetí. Jinými slovy může znovu a znovu promýšlet, co všechno má šanci čtenáři sdělit a jaké výrazové prostředky a metodologické postupy k tomu použije.

Nakonec jsem se rozhodl postavit do tematického středu své knihy především smutné osudy

communicate to the reader and which means of expression and methodologies he will employ to do so.

In the end I decided to place the tragic fates of Czechoslovakia and Poland – on the eve of the Second World War and during the subsequent ‘Cold Peace’ – at the thematic centre of the book.² From the beginning it was clear to me that it was not going to be a lament for helpless victims who had had no control over their destiny. In reality they had played an active role on the international stage and had been occasionally very influential regarding the policies of the great powers, even during times of growing international tension.

The book was the result of twenty years of research in the archives of four countries, supplemented by the study of edited sources and academic literature, particularly of the Anglophone, but also of Russian, naturally Czech and Slovak, as well as (less systematically) German and Polish provenance. One of the main challenges and opportunities was to at least attempt to question the accumulation of journalistic stereotypes of how the treacherous great powers had always acted against the interests of small nations, first of all at Munich and then Yalta, and how those small countries, in particular the democratic Czechoslovaks, were in no way to blame for their fate. In fact, in recent decades a consistent myth of innocent victims being betrayed by the great powers has emerged from all of the obvious mistakes and minor inaccuracies. On the one hand, this is very far from the reality, which

we can now reconstruct fairly accurately using the available documentation, while on the other hand, spreading such a myth within society can only have a detrimental effect, for if we are to perceive ourselves as mere putty in the hands of great powers, then it is pointless to try to promote any kind of noble or universal ideas on the international stage. Instead, all that is left is to close ourselves off in a national shell and try to act with as much guile as possible in the space supposedly left to us by those larger powers. This is probably one of the ideological sources of the extensive xenophobia which is apparent in the Czech Republic even three decades after the collapse of the communist regime, as well as the widespread belief that we should only be taking from Europe, rather than offering or providing anything – since while our national genius could never flourish in the past just because of the agreements between those treacherous great powers, the other countries are responsible for their own problems...

Naturally, it could be argued that suitable therapy for this kind of (a)historical myths would be to write a coherent monograph on Czechoslovakia’s contribution to the international scene from 1938 to 1948. However, this would also have its disadvantages. Such a widely conceived theme would require many more years of systematic research, its scope would necessarily have to be at the expense of a detailed examination of key historical moments, and finally it would be impossible to adequately describe what was happening in other countries during this period. Poland in particular provided a referential framework for me when I was working on the Czechoslovak story, though

2 This term is used by, for example: Gorlizki, Yoram – Khlevniuk, Oleg V.: *Cold Peace: Stalin and the Soviet Ruling Circle, 1945–1953*. New York – Oxford 2004.

Československa a také Polska na prahu jedné druhé světové války a jedné po ní následujícího „studeného míru“.² Od začátku jsem měl přítomno jasno, že nepůjde o tryznu za bezmocné oběti, jež neměly nejmenší šanci vzít osud do vlastních rukou. Ve skutečnosti totiž sehrávaly na mezinárodní scéně aktivní roli a někdy dost významným způsobem ovlivňovaly politiku velmocí, a to i v situaci silícího mezinárodního napětí.

Vycházel jsem z dvaceti let výzkumu v archivech čtyř zemí, pochopitelně doplněného o studium editovaných pramenů a odborné literatury zejména anglofonní, ale rovněž ruské a samozřejmě též české a slovenské či (méně soustavně) německé a polské provenience. Hlavní výzvu a šanci jsem spatřoval v tom alespoň se pokusit zpochybnit nánosy publicistického balastu o tom, kterak se proradné velmoci vždy dohodly na úkor malých, nejprve v Mnichově a později v Jaltě, a jak ti malí, zejména českoslovenští demokraté, na svém trpkém osudu nenesli pražádnou vinu. Z vyslovených omylů a dílčích nepřesností se totiž v uplynulých desetiletích zrodil v podstatě konzistentní mýtus o nevině oběti velmocenské zločinnosti. Jednak to zdaleka neodpovídá skutečnosti, jak ji dnes můžeme z dostupné dokumentace se značnou mírou přesnosti zrekonstruovat, a jednak pěstování takového mýtu v obyvatelstvu může mít jen negativní důsledky. Pokud totiž vnímáme sami sebe jako pouhou hříčku v rukou velmocí, potom vlastně nemá smysl na

mezinárodní scéně usilovat o prosazení jakékoli vznešenější či univerzálnější ideje, ale zbývá pouze možnost uzavřít se do národní ulity a v prostoru údajně vymezeném těmi velkými se chovat co nejšikovněji... I tady asi tkví jeden z ideových zdrojů nemalé xenofobie, která je v české kotlině silně patrná i tři desetiletí po zhroutilí komunistického režimu, jakož i stále rozšířeného přesvědčení, že v rámci Evropy bychom měli pomoc výhradně čerpat, a nikoli nabízet či poskytovat – protože zatímco náš národní génius v minulosti nedostal šanci se dostatečně rozvinout, právě vzhledem k dohodám zrádných velmocí na náš úkor, jiní si přece za všechny své problémy mohou sami...

Lze samozřejmě namítnout, že vhodnou terapií proti působení tohoto druhu (a)historických mýtů by na poli historiografie mohlo nabídnout sepsání souvislé monografie o československé úloze na mezinárodní scéně v letech 1938–1948. Mělo by to však i své nevýhody. Takto široce postavené téma by si jednak žádalo další dlouhé roky systematického výzkumu, dále by jeho záběr musel být nutně na úkor detailnosti zpracování klíčových dějinných momentů, a konečně by nebylo možné v dostatečné míře prezentovat také osudy dalších zemí ve stejném období. Přitom zejména Polsko pro mě představovalo hlavní referenční rámec pro zpracování československého příběhu, jakkoli je třeba dodat, že vzhledem k množství zásadních historických i geografických rozdílů mezi oběma zeměmi nebyla a není komparace jejich osudů v pravém slova smyslu možná. Je ovšem namístě kriticky zkoumat politiku velmocí k těmto dvěma zemím před válkou i na prahu míru a hledat příčiny zásadních odlišností. Dnes velmi

2 S tímto termínem pracují kupř. Gorlizki, Yoram – Khlevniuk, Oleg V.: *Cold Peace: Stalin and the Soviet Ruling Circle, 1945–1953*. New York – Oxford 2004.

it is necessary to add that due to the numerous fundamental historical and geographical differences between the two countries, a comparison of their histories in the true sense of the word is impossible. It is obviously appropriate to critically examine the policies of the great powers before the war and on the verge of peace, and search for the causes of the fundamental differences. Those recently frequented comparisons of the Molotov-Ribbentrop Pact from August 1939 with the Munich Agreement signed only eleven months earlier, as we know them for instance from the statements by the Russian president, Vladimir Putin, are one of the main reasons why I dedicated an extensive chapter to this outwardly shocking rapprochement between the Nazi and Soviet regimes in August 1939 that centres on Poland but hardly touches upon Czechoslovakia.³

It is important that I tried to approach the issues from the perspective of the great powers. At some point in the mid-1990s, my suspicions began to grow (and grew further after studying the relevant documentation) that it was a gross simplification to be content with the terms *appeasement* and *spheres of influence* to describe the policies of Great Britain and the United States during the period 1938–1948. Therefore, one of my main objectives was to present a rational, source-based explanation of those steps taken by the Western powers in particular which

we may not like from a Czech or Central European perspective, but which had some justification nonetheless. The background to them certainly did not always involve a blithe indifference toward this part of Europe and an attempt to ‘sell’ it – whether to Germany or Russia (the Soviet Union).

At this point I would like to familiarize the reader with at least an outline of the different chapters. The first of these focuses on the mutual misunderstandings, misconceptions and inaccurate or misleading information about the aims of the main actors in a drama which led to the Munich Conference on 29 September 1938 – specifically those who could have and probably also should have formed a united front against aggression. Due to the fact that over the decades we have learned more about the policies of the Western powers than those of the Soviets, which have been hidden behind the proverbial veil of secrecy, I decided to devote much more attention to the ‘Eastern dimension’ of the Czechoslovak ties and of the search for allied help. I based much of my research on previously unused or little-known Soviet sources, which allowed me to uncover some of the mysteries from the pre-Munich days, such as the wording of Beneš’s questions and proposals addressed to the Soviet leadership in mid-September 1938. The second chapter deals with a little-known commitment on the part of Britain and France to guarantee the inviolability of Czechoslovakia’s post-Munich borders. It shows how ill-advised and loathed this promise came to be, and how in March 1939 it almost ended in a major international fiasco for the two countries. Chapter three refutes the widespread claim that the British

3 In detail, cf. Smetana, Vít: Zrádné západní mocnosti a Sovětský svaz, jenž zachránil svět. Příčiny a průběh druhé světové války Putinovými očima [The treacherous Western powers and the Soviet Union that saved the World. The causes and course of the Second World War as seen by Putin]. *Dějiny a současnost* 42, 2020, no. 7, pp. 38–41.

rozšířené srovnávání paktu Molotov–Ribbentrop ze srpna 1939 s Mnichovskou dohodou podepsanou o necelých jedenáct měsíců dříve, jak jej známe kupříkladu z vyjádření ruského prezidenta Putina, je také jednou z hlavních příčin, proč jsem navenek tolik šokujícímu sblížení nacistického a sovětského režimu v srpnu 1939 věnoval rozsáhlou kapitolu, jež se Polsku věnuje značně a Československu naopak vůbec.³

Důležité je, že jsem se snažil zkoumanou problematiku podat především z pohledu velmocí. Již někdy v polovině devadesátých let jsem totiž pojal důvodné podezření (které se s dalším nastudovaným materiálem stále prohlubovalo), že vystačit si pro období let 1938–1948 s termíny *appeasement* a *sféry vlivu* jakožto hlavními vysvětleními politiky Velké Británie a Spojených států je hrubou simplifikací. A tak jednou z mých hlavních ambicí bylo prezentovat racionální, pramenně podložená vysvětlení zejména těch kroků západních velmocí, jež se nám snad z českého či středoevropského hlediska nemusejí líbit, přesto však měly své opodstatnění. V jejich pozadí lze nalézt zdaleka ne vždy jen čirý nezájem o tuto část Evropy a snahu ji „prodat“ – ať už Německu, nebo Rusku (Sovětskému svazu).

Na tomto místě bych rád čtenáře alespoň stručně seznámil s obsahem jednotlivých kapitol. První z nich se soustřeďuje na vzájemná nepochopení, nepochopení a nepřesné či zavádějící informace o záměrech hlavních aktérů dramatu vrcholícího mnichovskou konferencí 29. září 1938 – konkrétně

těch, kteří mohli a nejspíš i měli vytvořit jednotnou frontu proti agresí. Protože o politice západních mocností toho už po desetiletí víme podstatně více, zatímco sovětská politika je dodnes obestřena příslovečnou rouškou tajemství, věnoval jsem více prostoru právě „východní dimenzi“ československých vazeb a hledání spojenecké pomoci. Z velké části přitom vycházím z dosud vůbec nevyužitých či jen minimálně známých sovětských pramenů, s jejichž pomocí se mi snad podařilo rozřešit některé záhady předmnichovských dnů – kupříkladu znění Benešových dotazů a návrhů adresovaných sovětskému vedení v druhé polovině září 1938. Druhá kapitola pojednává o nepříteli známém závazku ze strany Británie a Francie, a sice garantovat nedotknutelnost pomnichovských hranic Československa. Ukazuje, jak neuváženým a postupně nenáviděným byl tento příslib a jak v březnu 1939 málem přivodil oběma zemím zásadní mezinárodněpolitickou blamáž. Kapitola třetí vyvrací rozšířené tvrzení, podle něž se britská vláda rozhodla i po 15. březnu 1939 uplácat Hitlera na úkor československého zlata uloženého v Británii. Tento převod ve skutečnosti představoval složitou transakci, která nebyla posvěcena britskou vládou, ba nejspíš se odehrála i bez vědomí kteréhokoli z jejích ministrů. Tato ukázka nedostatečného politického vedení a minimální kontroly kroků Bank of England však o několik týdnů později způsobila na britské politické scéně doslova skandál a ve svých důsledcích přispěla k posilování parlamentní kontroly nad politikou britské vlády v předvečer války. Čtvrtá kapitola nejprve zachycuje genezi ohromujícího sovětsko-německého sblížení v srpnu 1939, následně zkoumá

3 Viz blíže Smetana, Vít: Zrádné západní mocnosti a Sovětský svaz, jenž zachránil svět. Příčiny a průběh druhé světové války Putinovým očima. *Dějiny a současnost* 42, 2020, č. 7, s. 38–41.

government tried to bribe Hitler, even after 15 March 1939, with Czechoslovak gold stored in Britain. In reality this was a complex transaction which had not been sanctioned by the British government and was probably carried out without the knowledge of any of its ministers. However, this demonstration of a lack of political leadership and control over the Bank of England was to lead a few weeks later to a scandal in British politics which served to strengthen parliamentary control over the policies of the British government on the eve of war. The fourth chapter examines the origins of the Soviet-German rapprochement in August 1939 before analysing the intelligence information which was available to the British and French but which they failed to use. Finally, there is an analysis of why there was probably not much hope of bringing Stalin into an alliance with the Western powers as, unlike Hitler, they had not much to offer him.

The section dealing with the origin of the Cold War begins with an extensive chapter focusing on the process of creating spheres of influence in Europe during the war. It shows that the main architect of this arrangement was the Soviet Union, which then exercised complete hegemony over its sphere of influence, while the Western powers, despite all of their efforts, were unable to prevent such an outcome. Particular attention is then focused on developments of the position of Poland and Czechoslovakia, and in this way the chapter is internally linked with the following one. However, in the sixth chapter the diplomacy of the great powers in the final weeks of the war and immediately afterwards is presented merely as a backdrop to a description of the situation

in the Polish and Czechoslovak territories in the first days after the liberation by the Red Army as was described in the reports and dispatches from the special-operations officers sent from Britain, as well as from other Western observers. The final chapter analyses the mistakes and shortcomings in British and American policy towards Czechoslovakia in the period roughly from the elections in April 1946 until February 1948, before examining the impact of the communist coup on accelerating the development of a security system in Western Europe, which eventually also included the participation of the United States.

There were two works in particular which influenced how I structured my book. The first was Ian Kershaw's *Fateful Choices*, in which over ten chapters the author examined the fateful decisions made in 1940–1941 which, without exaggeration, changed the world. I am also fascinated by the phenomenon of vital decision-making – moments when things could have turned out differently and thus the lives of millions of people could have been different. Who within these systems influenced this process – vertically from the leader to the government bureaucracy – what was the rationale and were there any alternatives? Despite the fact that Kershaw did not attempt to write a synthesis of the political developments from the 18 months he examines analytically, his book is exceptionally succinct and compact in terms of its theme and methodology.⁴ I was also inspired by Melvyn

4 Kershaw, Ian: *Fateful Choices. Ten Decisions that Changed the World, 1940–1941*. New York 2007, here esp. pp. 5–6.

zpravodajské informace, které Britové a Francouzi měli, ale nevyužili, a konečně analyzuje, proč asi neexistovala velká šance získat Stalina pro alianci se západními mocnostmi, které mu v porovnání s Hitlerem neměly mnoho co nabídnout.

Část věnovaná počátkům studené války začíná rozsáhlou kapitolou zaměřenou na proces vytváření sféry vlivu v Evropě již v době války. Ukazuje, že hlavním architektem takového uspořádání byl Sovětský svaz, který také následně svou sféru vlivu proměnil v oblast naprosté hegemonie, zatímco západní mocnosti i přes veškerou snahu nedokázaly tomuto výsledku zabránit. Zvláštní pozornost je naopak věnována vývoji postavení Polska a Československa a v tomto směru je tato kapitola vnitřně provázána s následující. V šesté kapitole však velmocenská diplomacie v posledních týdnech války a bezprostředně po ní představuje pouhé pozadí pro vylíčení situace na polských a československých územích v prvních dnech po osvobození Rudou armádou, jak ji ve svých zprávách a hlášeních zachytili zejména protagonisté zvláštních operací vyslaní z Británie, ale i další západní pozorovatelé. Závěrečná kapitola analyzuje chyby a nedostatky britské a americké politiky vůči Československu v období zhruba od voleb v květnu 1946 do února 1948 a následně zachycuje vliv komunistického převratu na urychlené vytváření bezpečnostního systému v západní Evropě, nakonec i s účastí Spojených států.

Při koncipování struktury knihy mě inspirovaly především dvě práce. Na prvním místě to byly *Fateful Choices* Iana Kershawa, v nichž autor v deseti kapitolách zkoumá osudová rozhodnutí z let

1940–1941, která bez nadsázky změnila svět. I mě fascinuje fenomén přijímání klíčového rozhodnutí – chvíle, kdy se věci mohly vyvinout jinak a osudy milionů lidí mohly být odlišné. Kdo v kterém systému ovlivňoval tento proces, vertikálně od vůdců až po vládní byrokracii, jaká byla jeho racionalita a případně jaké alternativy? Přestože se Kershaw nepokouší o syntézu politického vývoje onoho roku a půl, který analyticky zpracovává, jeho kniha je zcela mimořádně tematicky i metodologicky sevřená a kompaktní.⁴ I proto pro mě další inspiraci představovala monografie Melvyna Lefflera nazvaná *For the Soul of Mankind*. Jakkoli bych měl výhrady k některým autorovým postrevizionistickým závěrům, jež prezentuje v této polosyntéze studené války, důležitá byla pro mě právě jeho koncepce, v níž se detailně soustředil jen na vybrané období čtyřicet let trvajících bipolárního konfliktu, a to z pohledu obou supervelmocí. Takový přístup mu zároveň nebránil formulovat syntetické závěry hodnotící zejména sovětsko-americké vztahy v celém období studené války.⁵

Jak už je asi patrné z předešlých odstavců, z metodologického hlediska nepředstavuje moje kniha klasické diplomatické dějiny, jež se při analýze vztahů mezi státy soustřeďují na politická a diplomatická jednání coby víceméně autonomní či doslova autochtonní proces (tj. výklad často bývá záznamem toho, co jeden politik či diplomat řekl a druhý mu

4 Kershaw, Ian: *Fateful Choices. Ten Decisions that Changed the World, 1940–1941*. New York 2007, zde zvl. s. 5–6.

5 Leffler, Melvyn P.: *For the Soul of Mankind. The United States, the Soviet Union, and the Cold War*. New York 2007.

Leffler's monograph *For the Soul of Mankind*. Despite my reservations about some of the author's post-revisionist conclusions in this semi-synthesis of the Cold War, what was important for me was his concept according to which he looked in detail only at selected periods from the 40-year bipolar conflict from the perspective of the two superpowers. At the same time, this approach allowed him to formulate synthetic conclusions relating mainly to Soviet-American relations throughout the whole of the Cold War.⁵

As is no doubt obvious from the previous paragraphs, my book is not methodologically based on traditional diplomatic history, which in the analysis of international relations focuses on political and diplomatic negotiations as more or less autonomous or literally autochthonous process (i.e. an account that is often based on what one politician or diplomat said and what the other said in reply).⁶ From the 1970s this method gradually came to be replaced by *international history*. This is based on the notion that foreign policy is the product of external and internal factors and the way in which these are viewed by the politicians, officials and diplomats who are responsible for shaping policy. Therefore, it places much greater emphasis on nongovernmental forces which cross borders and in many respects help to shape the local environment for foreign-policy

making.⁷ Therefore, in addition to 'traditional' sources (minutes from meetings), it is also necessary to examine parliamentary debates, party meetings and contacts along party lines, public-opinion surveys and, of course, press and radio broadcasts. The local dimension, specifically the influence of intellectuals, public opinion and the media, but also psychological prejudices or feelings of guilt, offer a much more three-dimensional and accurate historical image. This was why I devoted considerable attention to parliamentary proceedings and the often difficult task of monitoring the political attitudes of the public. And if diplomatic history in its most current form (*new diplomatic history*) responds with the warning that diplomats are not merely intermediaries between governments but become co-creators of specific policies through diplomacy as a set of institutionalised practices, then it is also possible to observe this 'method' in my book.⁸ Indeed, it would probably be impossible to ignore such an approach when describing the roles and practices of Zdeněk Fierlinger or Jan Masaryk.

However, in totalitarian or authoritarian regimes, though also to a certain extent in democracies during tense international situations, the key decisions are taken over by a small group of elected officials, or the

5 Leffler, Melvyn P.: *For the Soul of Mankind. The United States, the Soviet Union, and the Cold War*. New York 2007.

6 For a classic example of diplomatic history in the best sense of the word: Taylor, A. J. P.: *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*. Oxford 1954.

7 For an outstanding example, see Gaddis, John Lewis: *The United States and the Origins of the Cold War 1941–1947*. 2nd edition (first published in 1972), New York 2000, p. xiv; see also Hill, Christopher: *History and International Relations*. In: Smith, Steve (ed.): *International Relations: British and American Perspectives*. Oxford 1985, pp. 126–145.

8 Cf. Jakubec, Pavol: *Krajina na rozhraní* [Landscape on the Border]. *Soudobé dějiny* 24, 2017, no. 3, pp. 403–416, here p. 406.

na to odpověděl).⁶ Od sedmdesátých let minulého století začala být tato metoda postupně vytlačována metodou *international history*. Ta vychází z poznání, podle něž je zahraniční politika produktem externích a interních vlivů v tom smyslu, jak je vnímají politici, úředníci a diplomaté zodpovědní za její formulování. Klade tudíž mnohem větší důraz na nevládní síly, jež překračují hranice a v mnoha ohledech spoluformují klíčové domácí prostředí pro tvorbu zahraniční politiky.⁷ Kromě „tradičních“ pramenů (záznamů z jednání) je proto třeba zkoumat také parlamentní debaty, stranická jednání a kontakty po stranické linii, průzkumy veřejného mínění a samozřejmě tiskoviny či rozhlasové vysílání. Domácí dimenze, konkrétně vliv intelektuálů, veřejného mínění, médií, ale rovněž třeba psychologických předsudků či pocitů viny, umožňuje nabídnout mnohem plastičtější a přesnější výsledný historický obraz. Proto jsem značnou pozornost věnoval parlamentním rozpravám či často nesnadnému úsilí monitorovat politické postoje obyvatelstva. A pokud diplomatické dějiny ve své nové podobě (*new diplomatic history*) reagují upozorňováním na to, že diplomaté nejsou pouhými zprostředkovateli mezi vládami, nýbrž prostřednictvím diplomacie jakožto souboru

institucionalizovaných praktik se stávají spolutvůrci konkrétních politik, potom lze tuto „metodu“ v mé knize vysledovat rovněž.⁸ Ostatně při zachycení rolí a postupů Zdeňka Fierlingera či Jana Masaryka se takovému přístupu snad ani nelze vyhnout.

V totalitních či autoritativních režimech, ale do určité míry i v demokraciích v okamžicích vypjatých mezinárodních krizí, však klíčová rozhodnutí přijímají malé skupinky vyvolených, případně samotní diktátoři s několika „rádci“. Proto jsem se vždy snažil zachytit, kdo všechno se ve chvílích sílícího mezinárodního napětí podílel v jednotlivých zemích na rozhodovacím procesu a proč.⁹

Za mimořádně významné rovněž považuji zachycení toho, kde a v jaké atmosféře se klíčová setkání odehrála. Takřka učebnicovým příkladem budiž druhá konference Velké trojky v únoru 1945, která se ne náhodou konala právě v krymském letovisku Jalta, přičemž celkový časoprostorový rámec této mimořádně významné události nepochybně měl na průběh jednání a jejich výsledky nezanedbatelný vliv. Zachycení kulis alespoň těch nejvýznamnějších událostí navíc podpoří snahu podat téma, respektive provést analýzu historických procesů esejistickým

6 Za klasickou ukázkou diplomatických dějin v tom nejlepším slova smyslu lze považovat: Taylor, A. J. P.: *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*. Oxford 1954.

7 Jako příkladná ukáзка viz Gaddis, John Lewis: *The United States and the Origins of the Cold War 1941–1947*. 2. vydání (poprvé publikováno v roce 1972), New York 2000, s. xiv; viz též Hill, Christopher: *History and International Relations*. In: Smith, Steve (ed.): *International Relations: British and American Perspectives*. Oxford 1985, s. 126–145.

8 Srov. Jakubec, Pavol: *Krajina na rozhraní. Soudobé dějiny 24*, 2017, č. 3, s. 403–416, zde s. 406.

9 K tomu např. pro Británii v době, kdy byla pod mezinárodním tlakem, viz Hill, Christopher: *Cabinet Decisions on Foreign Policy. The British Experience. October 1938 – June 1941*. Cambridge 1991. Viz též skvělou analýzu jednání zejména amerického zvláštního Výkonného výboru (ExComm) sestaveného prezidentem Kennedym, ale i sovětského vedení, v době kubánské raketové krize: Allison, Graham – Zelikow, Phillip: *Essence of Decision. Explaining the Cuban Missile Crisis*. 2. přepracované vydání, New York 1999.

dictators alone with several 'advisors'. This is why I always attempted to discover who contributed to the decision-making process in the different countries during times of heightening international tension and why.⁹

I also consider it of huge significance to depict where and in what kind of atmosphere the key meetings took place. An almost textbook example is the second conference of the Big Three in February 1945, which not by chance was held in the Crimean summer resort of Yalta, where the overall spatiotemporal framework of this momentous event undoubtedly significantly influenced the course and outcome of the negotiations. Describing the setting of at least the key events also helps in the attempt to present the theme, or more precisely carry out an analysis of the historical processes, in an essayistic manner which might be welcomed by the reader. One example here are the books by the British historian Richard Overy, in particular his *Why the Allies Won*, which I also found to be methodologically inspiring. His analytically conceived monograph represents a broad search for an answer to the key question, namely why the Allies prevailed in the Second World War, which naturally doesn't prevent the author from adding a narrative element and to describe, for

example, the key battles at Stalingrad, Kursk and the Normandy invasion – though, of course, the implicit questioning contained in the book's title is evident here too.¹⁰

In my opinion, the historian's work should primarily consist of asking questions and searching for answers. At the same time, alongside the question of *how* (the answer to which undoubtedly expands our knowledge, or more precisely increases the detail), the question *why* is of fundamental importance, leading back to contextualization and to examining details with respect to the whole. It is also important to consider the relevancy of the chosen subjects – whether this is within the framework of the discipline itself or within a more general scientific, social or international context. The dramatic events of 1938–1948 undoubtedly have a timeless significance. However, if the historian is writing his work during a time of increasing international tension when the acts of the individual actors are being justified by historical arguments, then his text may also acquire a current dimension – and it would probably be a wasted opportunity not to point out the relevant historical links. I experienced such a context due to the international tension caused by Russian aggression in Ukraine in 2014–2015.

Many of my colleagues would be reluctant to admit it, but an indispensable part of historiography is its narrative element. For example, in the introduction to his acclaimed history of the collapse of Nazi Germany, Ian Kershaw openly states that “narration is used

9 For example, when Britain was under international pressure, see Hill, Christopher: *Cabinet Decisions on Foreign Policy. The British Experience. October 1938 – June 1941*. Cambridge 1991. For another excellent analysis of the negotiations of the American special ExComm set up by President Kennedy, as well as of the Soviet leadership during the Cuban Missile Crisis: Allison, Graham – Zelikow, Phillip: *Essence of Decision. Explaining the Cuban Missile Crisis*. 2nd revised edition, New York 1999.

10 Overy, Richard: *Why the Allies Won*. 2nd edition (first published in 1995), London 2006.

způsobem, což snad čtenář jen uvítá. Za příklad mohou sloužit práce britského historika Richarda Overyho, zejména jeho *Why the Allies Won*, jež pro mě rovněž představovala metodologickou inspiraci. Analyticky pojatá kniha je koncipována jako rozsáhlé hledání odpovědi na klíčovou otázku, totiž proč Spojenci ve 2. světové válce zvítězili, což ovšem autorovi nijak nebrání zapojit též narativní složku a vylíčit například klíčové bitvy u Stalingradu, Kurska a invazi do Normandie – ovšem i zde s implicitním kladením si otázky obsažené v titulu knihy.¹⁰

Historik by podle mého přesvědčení měl při své práci primárně postupovat právě formou kladení si otázek a hledání odpovědi na ně. Přitom vedle otázky *jak*, jejíž zodpovídání nepochybně prohlubuje naše poznání, resp. zvětšuje jeho detailnost, má nezastupitelné postavení otázka *proč*, která vede zpět ke kontextualizaci, ke zkoumání detailu s ohledem na celek. Zároveň je namístě uvažovat o relevanci zvolených témat, ať už v rámci oboru samého nebo v širších obecně vědních, společenských či mezinárodních souvislostech. Dramatické události let 1938–1948 mají jistě svůj nadčasový význam. Píše-li ovšem historik svou práci v době silícího mezinárodního napětí, kdy jsou navíc kroky jednotlivých hráčů ospravedlňovány historickými argumenty, může jeho text získat i aktuální dimenzi – a bylo by asi promarněnou příležitostí na příslušné historické souvislosti neupozornit. Pro mě tvořilo tento kontext mezinárodní napětí z let 2014–2015 vyvolané ruskou agresí na Ukrajině.

10 Overy, Richard: *Why the Allies Won*. 2. vydání (poprvé publikováno v roce 1995), London 2006.

Mnozí kolegové by se to jistě zdráhali přiznat, nicméně nepostradatelnou součástí historiografie je její narativní složka. Kupříkladu Ian Kershaw tak v úvodu své ceněné monografie o zhroutení nacistického Německa otevřeně uvedl, že v jeho knize „je jako metoda použito vyprávění“.¹¹ Inspirován těmito slovy jsem se snažil sedmero dramatických *příběhů*, z nichž sestává moje kniha, z velké části *odvyprávět*. Protože však podle mě nemělo valný smysl znovu lineárně popisovat kupříkladu historii sudetské krize vrcholící mnichovskou konferencí, vnitřní členění a struktura jednotlivých kapitol knihy se liší. Jsem také přesvědčen o vhodnosti a prospěšnosti koncepce, při níž je čtenářům prezentován pozoruhodný příběh a následně jej autor dokáže využít coby odrazového můstku k poukazům na hlubší procesy, jež odráží či symbolizuje.¹²

Ať už je zvolená dramaturgie textu jakákoli, každá kniha či studie by měla obsahovat jasně formulované závěry – už z toho praktického důvodu, že v současné záplavě knižních titulů nelze od nikoho, ani od historiků samých očekávat, že budou veškeré knihy, byť jen z oblasti svého šířeji definovaného odborného zájmu, číst od začátku do konce. Jako následováníhodná mi z produkce posledních desetiletí v tomto směru připadá kupříkladu zdařilá syntéza dějin studené války z pera Johna Lewise

11 Kershaw, Ian: *Konec. Německo 1944–45*. Brno 2013, s. 40.

12 Inspirativní pro mě byl kupříkladu článek J. Ellingera o jednom nevšedním souboji a jeho politických souvislostech a aktualizacích v dlouhodobém horizontu až do současnosti: Ellinger, Jiří: Duel Castlereagh versus Canning. Dvě tradice britské zahraniční politiky. *Dějiny a současnost* 29, 2007, č. 1, s. 21–23.

as a method” in his book.¹¹ Inspired by these words, I tried in the main to *narrate* these seven dramatic stories which make up my book. However, as I thought there was no real sense in giving a linear description of, for example, the history of the Sudeten crisis culminating in the Munich Conference, I therefore differentiated the internal division and structure of the book’s chapters. I am also convinced of the advantages of presenting readers with a remarkable story which the author can then use as a springboard to reveal the deeper processes which it reflects or symbolizes.¹²

Whatever is the chosen style of text, every book or study should contain a clearly formulated conclusion – if only for the practical reason that with the inundation of books today, no-one, including historians, could be expected to read them all (if only from their widely defined field of interest) from start to finish. In this respect, from the output over the past few decades, John Lewis Gaddis’s history of the Cold War is an excellent example worth following. Despite its broad thematic scope it provides clear conclusions, including a key introductory thesis according to which “the world is now a better place for the Cold War having been fought the way it was fought, and won in the way

it was.”¹³ Therefore, I finished each chapter with a *Conclusion* and then summarized the main theses in the *General conclusions*. Naturally, when writing these conclusions I tried – in accordance with the greats of historiographical theory, Edward H. Carr and Richard Evans – to avoid where possible any moral judgments and criticisms. It is, of course, difficult for historians not to adopt moral positions for example towards totalitarian regimes, though they have much more effective means of expression than moral condemnation: sarcasm, irony, the juxtaposition of rhetoric and reality, a factual portrayal of the hypocrisy or opportunism veiled in pompous phrases, etc.¹⁴

As I have already indicated, so many historical events, in particular political ones, are layered with legends and superstitions of all kinds, often ideologically influenced. Alongside politicians and journalists we also have historians to ‘thank’ for this. I believe it is entirely appropriate to explicitly refute these deposits of disinformation and clearly erroneous assertions in historical works. It also makes sense to polemicize about different interpretations, even if the authors arrive at them on the basis of serious historical research. It therefore becomes clearer to the reader what this new book is offering, even if it may appear to be ‘going over old ground’. The idea that the ‘reconstruction’ of a historical event could thus be disrupted is illusory

11 Kershaw, Ian: *Konec. Německo 1944–45* [The End. Hitler’s Germany 1944–45]. Brno 2013, p. 40.

12 The following article by J. Ellinger on an unusual struggle and its long-term political context was also inspirational for me: Ellinger, Jiří: *Duel Castlereagh versus Canning. Dvě tradice britské zahraniční politiky* [The duel Castlereagh versus Canning. Two traditions of British foreign policy]. *Dějiny a současnost* 29, 2007, no. 1, pp. 21–23.

13 Gaddis, John Lewis: *The Cold War*. New York 2005 (Czech tr.: *Studená válka*. Praha 2006, p. 8).

14 Carr, Edward Hallett: *What is History?* London 1961, pp. 78–86; Evans, Richard J.: *In Defence of History*. London 1997, pp. 49–53.

Gaddise, která i přes obrovský tematický záběr nepostrádá jednoznačně podané závěry, včetně klíčové úvodní teze, podle níž „svět je nyní lepším místem, když byla studená válka vybojována tak, jak byla, a zvítězila v ní ta strana, která zvítězila“.¹³ Jednotlivé kapitoly své knihy jsem proto zakončil *Závěrem* a její hlavní teze sumarizoval ve *Shrnujících závěrech*. Při jejich formulování jsem se ovšem – ve shodě s klasiky teorie historiografie Edwardem H. Carrem či Richardem Evansem – snažil pokud možno vyhýbat vynášení morálních soudů a odsudků. Pro historika je samozřejmě obtížné nezaujmout například vůči totalitním režimům morální postoj, má k tomu ovšem mnohem působivější prostředky než výrazy mravního pohoršení: sarkasmus, ironii, juxtapozici rétoriky a reality, faktické vylíčení pokrytectví či prospěchářství haleného do vzletných frází apod.¹⁴

Jak už jsem naznačoval, na významné části historických událostí, a to zejména politických, jsou navrstveny legendy a pověry všeho druhu, začasté ideologicky ovlivněné. Vedle politiků a novinářů se o to mnohdy „zasloužili“ i historici sami. Je podle mě zcela namístě tyto nánosy dezinterpretací, jakož i jednoznačně pomýlených tvrzení v historických dílech explicitně vyvracet. A má smysl se polemicky vymezovat i vůči odlišným interpretacím, jakkoli k nim jiní autoři dospěli na základě seriózního historického výzkumu. Pro čtenáře je tak

zřejmější, v čem tkví jeden z přínosů nové knihy, byť třeba napsané na již „zpracované“ téma či témata. Představa, že by tak mohla být narušena „rekonstrukce“ historické události, je tak jako tak iluzorní. Jakkoli je historiografie se svými metodickými postupy nepochybně vědou, její výstupy jsou ve své podstatě nutně diskursivní: poznání historických událostí nikdy nekončí a nedobere se finální „pravdy“. Naopak vedle sebe může existovat dokonce několik rozdílných interpretací jedné historické události a všechny budou při daném stádiu poznání „pravdivé“. I proto jsem se snažil vůči těm ostatním vymezovat a zůstává na čtenáři a na dalším výzkumu, aby v určité míře dal zapravdu jedněm a v jiné zase druhým.

V neposlední řadě jsem snad byl alespoň trochu ovlivněn tím pozitivním, co do české historiografie přinesl od devadesátých let *linguistic turn* – jazykový obrat. Svým studentům často zdůrazňuji, že pod jeho vlivem je historiografie konečně i samotnými historiky častěji vnímána také jako literatura, či dokonce v jistém smyslu múzická věda, jež má mít svou stylistickou úroveň. I v českém prostředí se tak alespoň část autorů snaží své texty důkladně promýšlet a strukturovat – už proto, aby byly čtenářsky atraktivnější. Více je přiznáván nevyhnutelný subjektivní pohled, jakkoli uměření autoři nestaví sami sebe do centra dění, ale ve svých příbězích vystupují pouze coby jeden z mnoha elementů. Text stojí za to oživovat začleňováním malých, ale pro svou dobu příznačných incidentů a osobních historií do širšího

13 Gaddis, John Lewis: *The Cold War*. New York 2005 (český překlad: *Studená válka*. Praha 2006, s. 8).

14 Carr, Edward Hallett: *What is History?* London 1961, s. 78–86; Evans, Richard J.: *In Defence of History*. London 1997, 49–53.

anyway. Although historiography is undoubtedly a science in its use of methodological approaches, its outputs have to be discursive in nature: our knowledge of historical events is not finite and there will never be one final 'truth'. On the contrary, there might be several different interpretations of a historical event and all of them will appear to be 'true' at that particular stage of our knowledge. This was why I tried to define my work in relation to other studies, and it is up to the reader and further research to accord a grain of truth to one or the other.

Finally, I was at least to some extent influenced by the positive aspects of the *linguistic turn* that have been brought to Czech historiography since the 1990s. I often emphasize to my students that as a result of this historiography is more often perceived *also* as literature by historians themselves, or even as a creative-arts science in a certain sense, which is supposed to have a certain stylistic quality. At the very least, some Czech historians also now try to give more consideration and structure to their texts in order for them to be more attractive to the reader. There is more acknowledgement of the unavoidably subjective view, although the restrained authors correctly avoid placing themselves at the centre of events and appear in the story only as one of many elements. It is worth enlivening the text by placing minor but emblematic incidents and personal

histories into a wider context.¹⁵ I certainly looked for inspiration in these trends – though bearing in mind not to go to the opposite extreme by including banal or noncontextualized stories in the text merely because they would be 'readable' or 'previously unresearched'. Postmodern trends in general have restored human beings to history, where the dominant methods of the social sciences had almost written them out.¹⁶ I think it is appropriate here as well to adhere to some of the methods used in literature – for example, providing at least a brief introduction to a historical character who is passing through the filter of generalization and who the historian has decided to bring *onto the stage*. I think it is abundantly clear that such an introduction would always have to be a merely selective *representation*.

All of this inspiration perhaps also indicates why I chose the title for my book. The allusion to Tolstoy's magnificent epic might appear at first as blasphemy, nevertheless, when I was thinking about the text I came across a number of striking parallels with the Napoleonic Wars as described in the novel *War and Peace*, and I highlighted these similarities several times in the book. Our paths crossed elsewhere: Churchill's meeting with Stalin in October 1944 – which I examined in detail given

15 For example, John Darwin's bestseller on the rise and fall of global empires opens with a symbolic episode when in 1401 the Islamic historian Ibn Chaldún was lowered in a basket from the walls of Damascus to meet Tamerlane (Tímúr) and talk with him on what he did and did not know. This paragraph is a prologue to a complex theoretical passages entitled *Orientalisms*. Darwin, John: *After Tamerlane. The Rise & Fall of Global Empires, 1400–2000*. London 2007, p. 4.

16 In more detail, cf. Evans, Richard J.: *In Defence of History*. London 1997, pp. 249–253.

kontextu.¹⁵ Určitě jsem v těchto trendech hledal inspiraci – máje zároveň na mysli jako memento opačný extrém, a sice abych do textu nezařazoval banální a hlavně nijak nekontextualizované historiky pouze proto, že jsou „čtivé“ nebo „dosud nezpracované“. Postmoderní trendy obecně navrátily do historie individuální lidské bytosti, jež z ní pod vlivem dříve dominujících sociálně vědních přístupů téměř zmizely.¹⁶ I tady je podle mne vhodné držet se některých postupů běžných z literatury – kupříkladu alespoň minimálně představit historickou postavu, jež projde nastaveným generalizačním filtrem a historik se ji rozhodne uvést na scénu. Že při tomto uvádění musí vždy nutně jít jen o vybranou reprezentaci, je myslím dostatečně zřejmé.

Tyto inspirace možná naznačuje i zvolený název knihy. Aluze na nádherný Tolstojův epos snad může působit poněkud blasfemicky. Nicméně při promyšlení textu jsem narazil na řadu pozoruhodných historických paralel právě s obdobím napoleonských válek, jak jsou v románu *Vojna a mír* zachyceny, a v textu na tyto podobnosti několikrát upozorňuji. A další průvník: Winston Churchill dal své schůzce se Stalinem v říjnu 1944, již jakožto klíčovému

milníku na cestě od protihitlerovské koalice do studené války věnuji značnou pozornost, krycí jméno *Tolstoj*. Asi nejdále směrem ke krásné literatuře jsem přitom vykročil v 6. kapitole, když jsem se snažil nejprve vykreslit tvář Rudé armády valící se do středu Evropy, jak se jevila očitým svědkům, abych následně do textu zařadil tolik podobné líčení postupu ruských vojsk ke Slavkovu na podzim 1805 z pera Lva Nikolajeviče Tolstého.¹⁷ Ten pro mě ovšem představoval nejen vynikající narativní, ale zcela nečekaně též metodologickou inspiraci. Jeho brilantní zpochybnění historického determinismu na příkladu údajně promyšleného ruského plánu vládat v roce 1812 Napoleona co nehlouběji na ruské území a mazaně jej pak zanechat v hořící Moskvě by si měli přečíst zejména ti historikové, kteří nedokážou vnímat dynamiku dějinného procesu a jeho multikauzalitu. Právě připravenost prezentovat dramatické zápletky moderních dějin jako otevřené příběhy, jejichž rozuzlení se rodila ve vzájemné interakci rozličných faktorů včetně okamžitých improvizací ze strany klíčových aktérů, jsem považoval za jeden z hlavních cílů své knihy.

Nad jejím názvem jsem se skutečně dlouho zamýšlel. Společně s upřesňujícím podtitulem představuje určitý kompromis. Leckdo může podotknout, že mých sedm kapitol je rozkročeno prakticky přes celé přelomové desetiletí československých a středoevropských dějin vymezené roky 1938 a 1948, v jehož centru

15 Kupříkladu John Darwin svůj bestseller o vzestupu a pádu světových impérií zahajuje symbolickou epizodou, v níž je v roce 1401 islámský historik Ibn Chaldún spouštěn v koši z hradeb obleženého Damašku, aby se mohl setkat s Tamerlánem (Timúrem) a pohovořit s ním o tom, co ví a co neví. Odstavec je přitom úvodem k čtenářsky náročné teoretické pasáži nazvané *Orientations*. Darwin, John: *After Tamerlane. The Rise & Fall of Global Empires, 1400–2000*. London 2007, s. 4.

16 Viz blíže Evans, Richard J.: *In Defence of History*. London 1997, s. 249–253.

17 Smetana, Vít: *Ani vojna, ani mír. Velmocí, Československo a střední Evropa v sedmi dramatech na prahu druhé světové a studené války*. Praha 2016, s. 362.

its importance as a milestone on the road from an anti-Hitler coalition to the Cold War – was given the code name *Tolstoy* by the British Prime Minister. Probably the nearest I came to writing literature was in the sixth chapter, where I first tried to describe how eyewitnesses had seen the Red Army rolling into Central Europe and then I included Tolstoy's very similar account of the Russian troops' advance on Slavkov (Austerlitz) in the autumn of 1805.¹⁷ Tolstoy represented for me not only a narrative inspiration, but also – quite unexpectedly – a methodological one. The way in which he casts doubt on historical determinism by recounting the example of Russia's supposedly elaborate plan to draw Napoleon with his army deep into Russian territory in 1812 and then cunningly leave them in a burning Moscow should be read by historians who are unable to see the dynamics within historical processes and their multicausality. I considered one of the main aims of my book to be this readiness to present the dramatic twists and turns in modern history as open stories, whose unravelling emerged from the mutual interaction of different factors, including rapid improvisation on the part of the key actors.

I did, in fact, spend a long time thinking about the title. In combination with the clarifying subtitle, it represents a certain compromise. Many readers may highlight the fact that the seven chapters cover the entire vital decade of Czechoslovak and Central European history, delineated by the years 1938 and 1948, at the centre of which was, of course,

war – even the largest and most tragic in history. However, chapter 5 (which deals with the years 1941–1945) searches mainly for the roots of the Cold War, while the overlapping areas in the fourth chapter from 1 September 1939 to 22 June 1941 – i.e. from Germany's attack on Poland to the invasion of the Soviet Union – are included only as the consequences of the Nazi-Soviet Pact concluded nine days before the outbreak of the war. I also played around a lot with the titles of each chapter and subchapter, changing them constantly – so that they might reflect the topic, but also offer some 'added value' at a symbolic or even slightly poetic level.

I also decided against always describing the stories chronologically. Although I was writing the book with all the appropriate academic requirements, from the outset I also intended to address a wider public. Therefore, at the start of each of the seven stories I wanted to 'hook' the reader with an event he or she would undoubtedly know (for example, chapter 6 begins with Churchill's speech in Fulton from March 1946), and only then did I reveal its roots and background. "The end as the beginning" is an approach which I believe readers may be grateful for, which is why I used it repeatedly in my book. I soon gave up on my initial idea that the chapters would be approximately equal in length. On the other hand, the length of each story precisely reflected the extent of their influence on the development and character of the international system.

To end with, I'd like to offer a few personal memories of my time spent first writing and then waiting. I wrote most of the book in my study in a flat which is part of a housing estate in Modřany, Prague.

17 Smetana, V.: *Ani vojna, ani mír* [Neither War nor Peace], p. 362.

samozřejmě byla vojna, ba dokonce ta největší a nejtragičtější v dějinách. Avšak 5. kapitola, jež se zabývá roky 1941–1945, hledá především kořeny studené války, zatímco přesahy 4. kapitoly do období od 1. září 1939 do 22. června 1941, tj. od německého útoku na Polsko po útok na Sovětský svaz, jsou zařazeny pouze coby důsledky sovětsko-německého paktu uzavřeného devět dnů před rozpoutáním války. A velmi jsem si hrál i s názvy jednotlivých kapitol a podkapitol a průběžně je pozměňoval – ve snaze dosáhnout toho, aby kromě tematické výstižnosti nabízely i určitou „nadhodnotu“ v rovině symbolické či třeba i trochu poetické.

Jednotlivé příběhy jsem přitom záměrně nepopisoval vždy chronologicky. Jakkoli jsem totiž knihu psal s náležitým vědeckým aparátem, zároveň jsem od počátku měl ambici oslovit i širší veřejnost. Chtěl jsem proto každému čtenáři umožnit, aby se na počátku každého ze sedmi příběhů „chytil“ na meritorní události, kterou nepochybně zná (kupříkladu v 6. kapitole Churchillův projev ve Fultonu v březnu 1946), a teprve následně jsem podhaloval její kořeny a pozadí. „Konec coby začátek“ je postup, který považuji za čtenářsky vděčný, a proto jsem jej v knize opakovaně použil. Záhy jsem též rezignoval na prvotní ideu, podle níž by všechny kapitoly byly přibližně stejně dlouhé. Na druhou stranu výsledná délka jednotlivých příběhů nakonec docela přesně odráží intenzitu, v níž ovlivnily vývoj a povahu mezinárodního systému.

Na závěr snad ještě pár osobních vzpomínek na dobu psaní a následného čekání. Většinu textu jsem napsal ve své pracovně v panelovém bytě na sídlišti v Modřanech. Nepříliš útěšný výhled

z okna na protější panelák mi vždy alespoň trochu kompenzoval hudební doprovod od Debussyho, Rachmaninova, Čajkovského, Schuberta či Beethovena (které ve chvílích relaxace zpravidla střídali svižnější The Rolling Stones). Části textu vznikaly rovněž v krušnohorském biatlonovém areálu Eduard, kde jsem práci na knize mohl vhodně kombinovat se sportovními aktivitami, pro mě velmi důležitými. V květnu 2015 jsem se pak na necelé dva týdny „uklidil“ i s desítkami knih do kamarádova malého penzionu na Bedřichově. Vzdor tomu, že mě tam od koncentrace poněkud odvádělo právě vrcholící pražské mistrovství světa v hokeji, jsem právě v Jizerských horách napsal interpretačně nejnáročnější pasáže dlouhé kapitoly o sférách vlivu. A přiznávám, že výše zmíněné fáze historikovy práce se u mě neustále prolínaly – včetně doplňování heuristiky o další a další dokumenty i relevantní texty ještě v pokročilém stádiu psaní. Naštěstí všechny později dohledané prameny mé předběžné závěry spíše jen posilovaly – a nenarazil jsem v pozdějších etapách práce ani na žádný odborný text, který by je v rovině faktografické (tj. nikoli čistě interpretační) zpochybňoval. Byl jsem následně vděčný svým přátelům Petru Marešovi a Jiřímu Ellingerovi za kritické přečtení celého textu, jakož i Ivetě Coufalové za to, že se ujala jeho pečlivé redakce.

Po odevzdání rukopisu v říjnu 2015 následovalo nejprve dlouhé čekání na vydání v srpnu následujícího roku. Krátil jsem si jej mj. sestavováním rejstříku, po večerech, vždy po návratu z archivu, při služební cestě v Londýně – zrovna v době osudového hlasování o brexitu. Po vydání

The rather drab view from the window onto the block of flats opposite was made more bearable by the music of Debussy, Rachmaninov, Tchaikovsky, Schubert and Beethoven (alternating with the livelier Rolling Stones whenever I had time to relax). I also wrote some parts of the book at the Eduard biathlon premises in the Ore Mountains, where I was able to combine work with my all-important sports activities. In May 2015 I 'cleared out' for just under two weeks with dozens of books to my friend's small B&B in Bedřichov. Despite the fact that I was occasionally distracted in the Jizera Mountains by the climax of the World Ice Hockey Championship in Prague, I managed to write there the most interpretively complex passages in the long chapter on spheres of influence. And I admit that the above-mentioned phases in the historical work continued to interweave – including the addition of heuristics with more and more documents and relevant texts still in the advanced stage of writing. Fortunately, most of my preliminary conclusions were strengthened by the later sources – and in the later phases of the work I did not come across any academic text which would have contradicted them on a factual basis (i.e. not purely interpretative). Afterwards I was grateful to my friends Petr Mareš and Jiří Ellinger for their critical reading of the whole book, as well as to Iveta Coufalová for her thorough editing.

After submitting the manuscript in October 2015 it seemed a long wait before it was published in August the following year. In the meantime I compiled the index – in the evenings, after returning from the archives, during a research trip to London, just at the time when the fateful referendum on Brexit took place. Following the publication there was

a wonderful book launch at Café Kampus in Prague, which was organized by the director Dr. Plešková. The programme was presented by my outstanding friend, the actor Petr Nárožný. I was delighted that he was willing to read out with me for about thirty of my friends and colleagues *A screenplay for a film which you will most certainly never see...THE VICTORIOUSLY LOST SPRING OF 1945*, which I had written specially for this occasion and which had been a great pleasure to write and then to present. I will never forget Petr Nárožný's uncanny imitation of Eduard Beneš... However, over the next weeks the words of praise from my colleagues were slightly overshadowed by the disturbing news that a number of books had been purchased with 16 pages missing (i.e. one sheet) between the 4th and 5th chapters. When I went to a bookshop in Vinohrady to buy five copies with my author's discount and discovered that six out of ten copies from one box were defective, I was really lost for words... Hopefully, all of the rejects were later taken out of distribution. I also had to wait a long time for the first reviews, but finally four comprehensive reviews were published (five including a translation of one of them) and in each case I was very pleased with their comments. I can at least extend my thanks to those authors in this format.¹⁸

18 Cf. Jakubec, Pavol: Krajina na rozhraní. *Soudobé dějiny* 24, 2017, no. 3, pp. 403–416; also: A Country on the Boundary. *Czech Journal of Contemporary History* 6, 2018, pp. 175–184; Novotný, Lubomír; Smetana, Vít: Ani vojna, ani mír. Review. *Historica Olomucensia* 54, 2018, pp. 397–404; Vašek, Richard: Smetana, Vít: Ani vojna, ani mír. Review. *Střed. Časopis pro mezioborová studia střední Evropy* 19. a 20. století 10, 2018, no. 1, pp. 131–137; Kalous, Jan: Smetana, Vít: Ani vojna, ani mír. Review. *Securitas imperii* 35, 2019, no. 2, pp. 268–273.

následovala krásná oslava uvedení na trh v Café Kampus, kterou zorganizovala paní ředitelka Plešková. Celý program moderoval můj vzácný přítel Petr Nárožný. Byl jsem moc rád, že se mnou pro asi třicet přítomných přátel z řad kolegů a kolegů přednesl *Scénář k filmu, který jistojistě nikdy neuvidíte... VÍTĚZNĚ PROHRANÉ JARO 1945*, jež jsem speciálně pro tuto příležitost napsal – a ohromně jsem se bavil jak při této „tvorbě“, tak potom s ostatními při její prezentaci. Na dokonalou imitaci Edvarda Beneše v podání Petra Nárožného vskutku nelze zapomenout... V následujících týdnech mi bohužel radost z pochvalných slov kolegů a kolegů kalily jejich četné zprávy o tom, že v řadě zakoupených výtisků chybí hned 16 stránek (tj. jeden arch) na pomezí 4. a 5. kapitoly. Když jsem si do Vinohradského knihkupectví sám přijel koupit s autorskou slevou pět výtisků a přitom zjistil, že v jediném balíku bylo takto vadných šest svazků z deseti, skutečně jsem neměl slov... Později se snad všechny aušusy z distribuce vyřadily. Čekání na první recenzi bylo rovněž trochu dlouhé, ale nakonec jsem se dočkal hned čtyř rozsáhlých recenzí (resp.

s překladem jedné z nich pěti) a ve všech případech měl z jejich vyznění velkou radost. Jejich autorům alespoň touto formou dodatečně děkuji.¹⁸

A v neposlední řadě jsem se v roce 2017 na základě této knihy habilitoval na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v oboru Moderní dějiny. Samozřejmě si velmi vážím příznivých posudků od zahraničních kapacit Chada Bryanta, Benjamina Frommera a Alexe Pravdy. Ale snad ještě více mě těší, že se mi zdařilo cosi téměř na pomezí kvadratury kruhu – tj. uspět i ve světě české vědy s monografií, která má sice veškeré vědecké náležitosti, ale zároveň byla psána s ambicí oslovit široký okruh zájemců o soudobé dějiny, v podtitulu nese slovo „drama“ a jednou z jejích přiznaných pracovních metod je „vyprávění“.

18 Viz Jakubec, Pavol: Krajina na rozhraní. *Soudobé dějiny* 24, 2017, č. 3, s. 403–416; týž: A Country on the Boundary. *Czech Journal of Contemporary History* 6, 2018, s. 175–184; Novotný, Lubomír: Smetana, Vít: Ani vojna, ani mír. Recenze. *Historica Olomucensia* 54, 2018, s. 397–404; Vašek, Richard: Smetana, Vít: Ani vojna, ani mír. Recenze. *Střed. Časopis pro mezioborová studia střední Evropy 19. a 20. století* 10, 2018, č. 1, s. 131–137; Kalous, Jan: Smetana, Vít: Ani vojna, ani mír. Recenze. *Securitas imperii* 35, 2019, č. 2, s. 268–273.

And finally, on the basis of this book I received my associate professor degree at the Department of Modern History at Charles University's Faculty of Social Sciences. Naturally, I greatly appreciate the favourable assessments from my international colleagues Chad Bryant, Benjamin Frommer and Alex Pravda. But I was perhaps even more pleased by the fact that I had managed to do something akin to

squaring the circle – i.e. to be successful in the world of Czech academia with a monograph which has all of the scientific requirements but at the same time was written with the ambition of addressing a wider circle of people interested in contemporary history, its subtitle contains the word 'drama' and one of its acknowledged methodologies is 'storytelling'.

MATĚJ SPURNÝ

Od negativní fascinace k porozumění Jak jsem stavěl *Most do budoucnosti*

From negative fascination towards understanding *Making the Most of Tomorrow*

Matěj Spurný (*1979) lectures on social history at Charles University's Faculty of Arts and also works at the Institute of Contemporary History of the Czech Academy of Sciences. His academic output focuses mainly on the issues of ethnicity and nationalism in Central Europe, the social preconditions of state socialism in Czechoslovakia, technocratic thought, urban and environmental history and the roots of post-1989 developments. His books such as *They are not like us* (in Czech, 2011) about the postwar coexistence of minorities, and *Making the Most of Tomorrow* (in Czech, 2016) about the destruction of the historic town of Most and the creation of an eponymous new town, have been received well by the Czech historical community and have also been published in other European languages. At the same time, they have been the subject of a wider public debate in the Czech Republic and Germany.

Doc. Mgr. et Mgr. Matěj Spurný, PhD. (*1979) vyučuje sociální dějiny na FF UK a působí na Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Ve svých vědeckých pracích se zabývá zejména otázkami etnicity a nacionalismu ve středoevropském prostředí, sociálními předpoklady státního socialismu v Československu, technokratickým myšlením, urbánními a environmentálními dějinami a v poslední době také kořeny polistopadového vývoje. Jeho knihy, jako například *Nejsou jako my* (2011) o poválečném soužití s menšinami nebo *Most do budoucnosti* (2016) o zkáze historického města Most a výstavbě stejnojmenného města nového, jsou ceněny v české historické obci a vycházejí v dalších evropských jazycích. Zároveň jsou přinejmenším v České republice a v Německu předmětem širší veřejné diskuze.

Our memories are unreliable and it is hard to resist viewing our own work as being coherent, with a beginning, middle and meaningful end. Fortunately, while I was writing *Making the Most of Tomorrow*.¹ I took some notes along the way which I have been able to refer to. I will try to use them to guide the reader through my original inspiration and ideas about the book's theme, all the way to its final form. If my initial ideas were quite closely connected to the source of my values and the environment where I matured both academically and as a person, then this made it all the more difficult to gradually revise them under the pressure from the sources and the awareness of broader contexts.

I grew up in the Giant Mountains – a mountain settlement, fragrant air, blueberries, the rustle of the spruce forests and the gurgle of streams. For me home means something reliably familiar, a place which will always be there and to which I can return even if the world around me changes. This is why the reality of North Bohemia and the local brown-coal basin shocked me from the first moment our paths crossed. I travelled there to chart the changes to the landscape and record people's stories. The region between the Central Bohemian Uplands and the Ore Mountains, and the fates of those who have lived there, have witnessed rapid changes, destruction and dramatic rediscovery. When I was staying at the Osek monastery in 2006 to record interviews with people

from localities which were being swallowed up by open-cast mines, I was astonished by how reconciled they were to the disappearance of places where they had spent their childhood or started families. It's been going on like this for generations, they said, the land gives up its wealth and you have to pay a price for it. Home is where you live and work. Until the ground has to be ripped up once more – and then you had to move a few kilometres away. People only have vague memories of the old town of Most – a town of fifty-thousand people not far from here, which also had to make way for mining about half a century ago. Yes, "it had to make way" were their precise words – as though there was no alternative and it hadn't been people who had brutally demolished it. My respondents were not particularly moved by the destruction of that "grey, dirty and smoky" town. For a long time I couldn't understand this, but I still found it fascinating in its own way. And that was the beginning, the initial inspiration to look at the story of a medieval town under whose cobblestones lay some 100 million tons of coal – so close to the surface, in fact, that almost every voice which carried weight at the time agreed that the town had to be erased in order to access the valuable raw material from the earth's surface.

At that time, during my contemplative evenings in the Osek monastery cell and over the next few years when I repeatedly returned to the idea of writing a book about Most after the Second World War, I was convinced that the story would mainly be about a region left uprooted following the departure of the Germans. A large part of the original population was forcibly displaced after the war and others moved in.

1 Spurný, Matěj: *Most do budoucnosti: laboratiř socialistické modernity na severu Čech* [Making the Most of Tomorrow. A Laboratory of Socialist Modernity in Czechoslovakia]. Praha 2016.

Paměť je nespolehlivá a touze vidět své vlastní usilování jako cosi koherentního, co má začátek a nějaké smysluplné vyústění, se odolává jen stěží. Naštěstí jsem si při psaní *Mostu do budoucnosti*¹ takříkajíc po cestě odkládal některé poznámky a zápisky, o které se teď mohu opřít. Pokusím se na jejich základě se čtenářem znovu projít cestu od svých původních inspirací a představ o tématu až po výslednou podobu knihy. Jestliže moje východiska byla poměrně těsně spjata s mým hodnotovým zakotvením a s prostředím, v němž jsem byl lidsky i vědecky socializován, bylo o to náročnější je pod tlakem řeči pramenů i poznání širších kontextů postupně revidovat.

Vyrostl jsem v Krkonoších. Horská osada, voňavý vzduch, borůvčí, šum smrkových lesů a zurčení potoka. Domov pro mě znamená cosi důvěrně známého, místo, které zůstává a na něž se mohu vrátit, i když svět kolem se mění. I proto mě realita severních Čech a tamní hnědouhelné pánve šokovala od první chvíle, kdy se s ní moje cesty zkrížily. Jezdil jsem tam mapovat proměny krajiny i zaznamenávat příběhy lidí. Kraj mezi Českým Středohořím a Krušnými horami i osudy těch, kdo ho obývali a obývají, byly plné překotných změn, zmaru i dramatického znovunalézání. Když jsem v roce 2006 pobýval v oseckém klášteře a nahrával rozhovory s lidmi z obcí, které pohltily povrchové doly, podíval jsem se jejich smířenosti se zánikem míst, kde trávili dětství nebo zakládali rodiny. Tady to tak už je po generace, říkali, země vydává svoje bohatství a za to

se platí daň. Domov je tam, kde člověk právě bydlí a má práci. Než bude třeba znovu rýpnout do země – a pak se půjde zase o pár kilometrů dál. Na starý Most, padesátitisícové historické město nedaleko odtud, které také muselo před zhruba půlstoletím ustoupit těžbě, si vzpomínali jen mlhavě. Ano, muselo ustoupit, přesně tak to říkali – jako by nebylo alternativ a jako by to nebyli lidé, kdo ho brutálně zbourali. Zánik onoho „šedivého, špinavého a zakouřeného“ místa moje pamětníky nijak nedojímal. To jsem dlouho nechápal, svým způsobem mě to ale fascinovalo. A to byl začátek. První inspirace, od které se odvinula myšlenka zabývat se příběhem původně středověkého města, pod jehož dlažbou bylo skoro 100 milionů tun uhlí tak nehluboko, že se na nutnosti vymazat město v zájmu cenné suroviny z povrchu zemského postupně shodli téměř všichni, jejichž hlas byl v danou dobu podstatný.

Tehdy, při večerním přemítání v osecké klášterní cele i po několik následujících let, během nichž jsem se k nápadu na sepsání knihy o Mostu po druhé světové válce opakovaně vracel, jsem byl přesvědčený, že ten příběh bude vyprávět hlavně o bezdomoví v kraji po Němcích. Významná část původního obyvatelstva odtud byla po válce nuceně vysídlena a přišli noví lidé. V Podkrušnohoří tak, stejně jako na celém území někdejších Sudet zabírajícím zhruba třetinu českých zemí, do velké míry zanikl nebo se zásadně oslabil vztah mezi lidmi a krajinou, kterou obývali. Právě to bylo hlavním tématem knihy, kvůli níž jsem tehdy v Oseku nahrával vzpomínky pamětníků (vyšla pak pod názvem *Sudetské osudy*) a stejné problematiky se v různých rovinách dotýkala i moje disertační práce *Nejsou jako my*, kterou jsem

1 Spurný, Matěj: *Most do budoucnosti: laboratoř socialistické modernity na severu Čech*. Praha 2016.

Therefore, in the foothills of the Ore Mountains, as in the rest of the former Sudetenland (which accounted for one third of the Czech lands), the relationship between the people and the land they inhabited was either destroyed or fundamentally weakened. This was the main theme of the book that had brought me to Osek, where I was recording the testimonies of witnesses (it was published under the title *Sudeten Lives*). My diploma work, *They are not like us*, which I wrote a few years after, also looked at the same issue from different perspectives. The second important area which I wanted to examine was communist productivism and the disregard for the 'soft' factors in life (the environment and cultural heritage). The story of postwar Most was told in a similar way by Eagle Glassheim, the author of an inspiring study on the destruction of old Most – the only analytical work which had been published until then on 'my' subject. I assumed that the two factors here – the 'Sudeten uprooting' and the ruthlessness of the communist authorities – would mutually reinforce one another and the story of Most would be the outcome. I had a very negative view of these two aspects of the non-relationship with the landscape and history, which ignored what was truly valuable and essential in the world. Where Max Weber talks about 'value-relation', which lies at the beginning of an academic's work and guides them in the selection of their subject and their endeavour to be impartial, then this was the starting point for my work on Most.

In 2012 I began to work systematically on a book about the liquidation of the historical town of Most and the construction of the eponymous new town from the 1950s to the 1980s. The sources from the

central and regional organizations (the Czechoslovak Communist Party, the ministries, and the Ústí/ North Bohemian Regional National Council), but in particular those documents which were left behind by district and town bodies, not only gave individual fragments in the form of the actors, their decisions and actions during the liquidation and construction of the towns, but they also forced me to rethink the entire subject. In particular, this showed that the hypothesis concerning the marginal role of 'German' Most in Czech historical memory did not correspond with reality. Despite the predominance of the German-speaking population until 1945, Most was seen as a place where masses of Czech miners could find work from the 19th century. And in the history of the left-wing movement, in particular that of the communists, Most became the symbolic centre in the historical memory of the struggle for social justice as a result of the Most strike and its victims in 1932. This was further strengthened by the journalism to come from Most and the Most region in the mid-1950s and the start of the 1960s, including the emotionally powerful reports from Ivan Klíma *A region under an umbrella*, which were published in *Literární noviny* (Literary News). What was true for Tachov, Cheb and Bruntál was not true for Most. Most was not a foreign, German non-place for the Czech public or the Czechoslovak political elite. Moreover, the local sources show that the town's representatives stood up against the proposed liquidation of the town in the 1950s. The pressure to extract coal was constant and unsurprisingly came from mining interests – however, this was part of a long-term trend which could be traced back to the end of the 19th century. The context

sepisoval v letech následujících. Druhou významnou rovinou, již jsem hodlal sledovat, byl komunistický produktivismus a ignorování „měkkých“ faktorů života (životního prostředí a kulturního dědictví). Takto vyprávěl příběh poválečného Mostu i Eagle Glassheim, autor pro mě inspirativní časopisecké studie o zkáze starého Mostu – jediné analytičtější práce, která do té doby o „mém“ tématu vyšla. Předpokládal jsem, že oba faktory, tedy „sudetské bezdomoví“ a bezohlednost komunistického vládnutí, se tu vzájemně posilovaly a příběh Mostu je jejich výslednicí. Obě vrstvy tohoto ne-vztahu ke krajině a dějinám jsem vnímal jednoznačně negativně, jakožto zacházení se světem, jež opomíjí to opravdu cenné a podstatné. Jestliže Max Weber hovoří o „vztaženosti k hodnotám“, která při veškerém úsilí o nezaújatost stojí na počátku práce vědce a vede ho při výběru tématu, bylo takovýmto východiskem v případě práce o Mostu právě toto.

Soustavně jsem začal na knize o likvidaci historického města Most a výstavbě stejnojmenného nového města v padesátých až osmdesátých letech 20. století pracovat v roce 2012. Již prameny z provenience centrálních a krajských orgánů (KSČ, ministerstev a ústeckého/severočeského KNV), ale především pak dokumenty, jež po své činnosti zanechaly okresní a městské orgány, nedodávaly jen jednotlivé střípky v podobě aktérů, jejich rozhodnutí a praxe likvidace či budování města, ale nutily mě k novému promyšlení celého tématu. Především se ukazovalo, že hypotéza o mizivé roli „německého“ Mostu v české historické paměti neodpovídá skutečnosti. Most byl navzdory převaze německy hovořícího obyvatelstva do roku 1945 vnímán

jako místo, kde od 19. století nacházely práci masy českých horníků. Především v prostředí levicových politických stran, v první řadě komunistů, se navíc skrze mosteckou stávku z roku 1932 a její oběti stal Most symbolickým centrem historické paměti bojů za sociální spravedlnost. To potvrzovala i Mostu a Mostecku se dotýkající publicistika v druhé polovině padesátých a na prahu šedesátých let, mimo jiné emotivně silné a prožité reportáže Ivana Klímy *Kraj pod deštníkem*, které vycházely v *Literárních novinách*. Co platilo o Tachovu, Chebu nebo Bruntálu, o Mostu neplatilo. Most nebyl pro českou veřejnost a československé politické elity cizím, německým ne-místem. Ostatně, jak dokazovaly prameny lokální povahy, samotní představitelé města se v padesátých letech proti tehdy již diskutované likvidaci města stavěli. Tlak na „vyuhlení“ byl vytrvale a nepřekvapivě vyvíjen hlavně z těžařských kruhů – to ale zase odpovídalo dlouhodobému trendu, sledovatelnému již od konce 19. století. Kontext krajiny opuštěné po válce těmi, kdo v ní byli doma, i tak zůstával jako jedna z podstatných vrstev – nikoli ale jediná a zřejmě ani ne ta nejdůležitější.

Na důležitosti naopak v průběhu pramenného výzkumu nabývaly jiné kontexty. Jestliže chtěli těžaři prosadit svůj plán a dostat se k uhlí pod městem, bylo pochopitelně třeba přesvědčit vrcholné politické orgány od městské až po vládní úroveň – a v první řadě předsednictvo ÚV KSČ, které v podmínkách stranické diktatury mělo hlavní slovo. Jak dokládají nesčetné dobové dokumenty, byla pro politické elity i v podmínkách autoritářského uspořádání klíčová podpora plánu ze strany obyvatelstva. V praxi to znamenalo, že se v souvislosti s likvidací starého

of the landscape, abandoned after the war by those who had had their homes there, thus remained one of the fundamental aspects – but not the only one, and evidently not even the most important.

On the contrary, other contexts gained in importance while I was studying the sources. If the miners were to implement their plan to access the coal under the town, it was understandably necessary to convince the highest political authorities at both a town and governmental level, while the most important of all was the Presidency of the Central Committee of the Czechoslovak Communist Party, which had an overriding say in terms of the party dictatorship. As is shown in the countless number of documents from the period, the population's support for the plan was crucial for the political elites, even within an authoritarian set-up. In practice this meant that the living standards of the population were not allowed to fall as a result of the liquidation of the old town, which would require a very complex approach. In addition to destroying the town and extracting the coal, there had to be a clear, realizable project for a new town which would offer better living conditions and a modern urban environment based on the highest-quality contemporary architecture and urban planning (as demanded by the political authorities). Therefore, alongside this opportunity to mine millions of tonnes of coal as a vital raw material for the Czech energy industry, from the mid-1950s an equally important part of the plan became the construction of a modern town. This meant elevating the whole plan to that of a social and landscape engineering project, which required relatively complex technocratic solutions. Most was not to give way to mining

interests silently and without publicity (as was the case with many other smaller localities along the Czech border). Instead, there was to be a glorious transformation into a symbol of the modernity and maturity of communism.

Naturally, this brought two great themes of postwar European modernity into the whole story (and, consequently, into my thoughts about it): technocratic governance on a general level, then more specifically the attempt to realize modernist urban utopias, which in many places (to the east as well as west of the Iron Curtain) called for considerable sacrifices in the form of organically developed old buildings and valuable architectural monuments. Therefore, in addition to studying the sources in Prague, Litoměřice and Most, I also spent several weeks in Prague's Clementinum and Berlin's Staatsbibliothek, reading hundreds of pages from mainly foreign sources about the scientific-technological revolution and technocratic governance, about the destruction of several American towns to make way for copper mines and sacrificing part of the Appalachian mountains in the interests of coal mining, about the CIAM and French modernist constructions, about the widespread levelling of English industrial towns in the 1950s and 1960s, which claimed more historical buildings than the German Luftwaffe's bombing of England, and about the construction of 20 new British towns over the same period. This demonstrated that the architects who won the competition to build the centre of the new Most at the end of the 1950s had been inspired by CIAM-styled architecture. It was at this period that the Functionalist (Corbusier) school was at its height

města nesměla snížit životní úroveň jeho obyvatel. To si žádalo komplexní řešení. Vedle likvidace města a vytěžení uhlí musel být předem zřejmý proveditelný projekt nového města, které nabídne důstojnější životní podmínky a moderní urbánní prostředí na – jak žádaly politické orgány – špičkové úrovni soudobé architektury a urbanismu. Vedle šance vytěžit miliony tun uhlí jako klíčové suroviny pro československou energetiku se tak od druhé poloviny padesátých let srovnatelně důležitou součástí celého plánu stala výstavba moderního města. To znamenalo povýšení celého plánu na sociálně a krajinně-inženýrský projekt, který si žádal poměrně komplexní technokratická řešení. Most neměl v tichosti a bez publicity ustoupit těžařským zájmům (tak jako se v tichosti rozpadala či byla zlikvidována řada jiných, menších, míst v českém pohraničí), ale měl se naopak s velkou slávou transformovat v symbol modernity a vyspělosti komunistického vládnutí.

Tím ovšem do celého příběhu (a tudíž i do mého přemýšlení o něm) vstoupila dvě velká témata poválečné evropské modernity. Na nejobecnější rovině technokratické vládnutí, konkrétněji pak úsilí o realizaci modernistických urbánních utopií, jež si leckde (na východ i na západ od železné opony) vyžádaly nemalé oběti v podobě organicky rostlé staré zástavby i vyložené cenných stavebně architektonických památek. Vedle studia pramenů v Praze, Litoměřicích a v Mostě jsem proto trávil týdny v pražském Klementinu i v berlínské Staatsbibliothek a načítal stovky stran zejména zahraniční literatury o vědeckotechnické revoluci a technokratickém vládnutí, o likvidaci několika amerických měst kvůli měděným dolům a obětování části Apalačských hor

dolům uhelným, o CIAM a francouzské modernistické výstavbě, o plošné likvidaci anglických průmyslových měst, které v padesátých a šedesátých letech padlo za obět více historické zástavby, než kolik jí v Anglii zničily nálety německé Luftwaffe, či o výstavbě 20 nových britských měst ve stejné době. Ukázalo se, že architekti, kteří na sklonku padesátých let zvítězili v architektonické soutěži na výstavbu centra nového Mostu, byli inspirováni právě výstavbou v duchu CIAM. Tedy funkcionalistickou (corbusierovskou) školou, která tou dobou zažívala na Západě svoje vrcholné období. Tímto architektonickým přístupem se mimo jiné vymezovali proti stalinskému socialistickému realismu.

To vše se skládalo do výrazně jiného příběhu, než jaký jsem zamýšlel v počátcích. Do příběhu, v němž lokální (sudetské) specifikum, ale i jedinečnost komunistického produktivismu začaly ustupovat fenoménům vrcholící organizované modernity, jež v čase, kdy se v Československu rozhodovalo o osudu starého a podobě nového Mostu, zažívaly na obou stranách železné opony svoji hvězdnou hodinu.

Právě a teprve v těchto souvislostech bylo možné pochopit, proč celý mostecký projekt, obnášející bourání i stavění, těžbu i rekultivaci, zájem o životní prostředí i bezohlednost k němu, brutální vpád státu a průmyslu do životů lidí i starost o životní úroveň obyvatel, nebyl jen výsledkem průmyslové lobby protlačené přes komunistické elity ignorující všechny aspekty života, jež nešlo proměnit na hospodářsky relevantní ukazatele. Že takovým čistě mocensky vnuceným řešením mostecký experiment nebyl, dokazují – v šedesátých letech poměrně živé – diskuse, čtenářské ohlasy, články v *Literárních novinách*

in the West. The use of this architectural approach had set the winning architects apart from Stalinist socialist realism.

A very different story, therefore, began to emerge from the one I had originally imagined. The themes of the local (Sudeten) character and the uniqueness of communist productivism began to make way for the phenomenon of organized modernity, which was at its zenith on both sides of the Iron Curtain when the fate of the old and new Most was being decided in Czechoslovakia.

It is precisely within these circumstances that it was possible to grasp why the entire Most project – with its destruction and construction, mining and recultivation, interest in and indifference towards the environment, the brutal intervention of the state and industry in people’s lives, and concern for people’s living standards – was not merely the result of pressure from the industrial lobby and the communist elites ignoring all aspects of life which could not be reduced to an economically relevant indicator. The fact that the Most experiment was not a purely politically enforced matter can be seen in the 1960s in the relatively lively discussions, readers’ responses and articles in the *Literární noviny* and other cultural journals and letters to offices, most of which, despite the criticism of the manner of the demolition and construction, contained some positive expectations about the outcome of the whole project.

The criticism of the Most project (of both phases – the demolition as well as construction) forms a separate chapter in the research. As was expected, the public debate was liveliest in the second half of the 1960s, when texts against the demolition of

the historical town were also to be found beside commentaries on the project’s progress. These were exceptional for their time and are still impressive today. Not only did they go beyond what was allowed to be said under the censorship of totalitarianism, they also represented the minority voice against the dominant techno-optimism. In the case of criticism, my study of the transformation in thinking also led to broader contexts; in some of the texts I noticed the influence of ecological critiques formulated in the USA by people such as Rachel Carson and the initial critique of modernist and technocratic approaches to the urban environment by Jane Jacobs and Alexander Mitscherlich. How strong the direct criticism of the Most experiment would have been without the existence of censorship at the start of the 1960s will, naturally, remain a hypothetical matter, but the fact that a distinctive critical discourse towards the thoughtlessness of the productivist treatment of the environment, as well as the modernist disregard for the historical value of old towns, which only began to be established in the 1960s even in the West (i.e. an area where censorship did not stand in the way of criticism), suggests that even in Czechoslovakia at this period they were just starting to find a critical lexicon against the modernist disregard for ‘soft’ values. The most surprising and controversial finding from the research was the change in the official attitude towards cultural heritage (or towards ‘soft’ factors in life in general) during Normalization. After 1969 the old town of Most had been levelled and the new Most was almost finished. Voices criticizing the whole experiment were silenced. All of this fitted in

a dalších kulturních časopisech i dopisy na úřady, jež navzdory kritičnosti vůči praxi bourání i výstavby většinou nebyly prosty pozitivních očekávání od celého experimentu jako takového.

Kritika mosteckého projektu (a to obou jeho fází, bourání i stavění) přitom tvoří samostatnou kapitolu výzkumu. Podle očekávání byla veřejná debata nejživější v druhé polovině šedesátých let, kdy se vedle komentování průběhu celá akce skutečně vyskytlo i několik textů odmítajících bourání historického města jako takové. Ty byly ve své době mimořádné a jsou dodnes působivé. Neprolamovaly totiž jen hranice toho, co bylo možné vyslovit v podmínkách autoritářského vládnutí a cenzury. Především představovaly minoritní hlas tváří v tvář dominantnímu technooptimismu. I v případě kritiky mě stopování proměny myšlení vedlo k širším kontextům; v některých textech jsem vnímal inspiraci ekologickou kritikou, jak ji formulovala v USA například Rachel Carson nebo počínající kritikou modernistického a technokratického přístupu k městskému prostředí, tedy pracemi Jane Jacobsové či Alexandra Mitscherlicha. Jak silná by byla bývala přímočará kritika mosteckého experimentu bez existence cenzury například již na počátku šedesátých let, zůstává pochopitelně otázkou interpretace, ale skutečnost, že se výraznější kritický diskurs vůči bezohlednosti produktivistického zacházení s krajinou i modernistické přehlíživosti vůči historické hodnotě starých měst i na Západě (tedy v prostředí, kde kritice nestála v cestě předběžná cenzura) v šedesátých letech teprve ustavoval, napovídá, že se i v Československu tou dobou jazyk kritiky modernistické přehlíživosti vůči „měkkým“ hodnotám teprve hledal.

Zřejmě nejpřekvapivějším a také dodnes nejvíce zpochybňovaným poznatkem výzkumu byly proměny oficiálního vztahu ke kulturnímu dědictví (či k „měkkým“ faktorům života obecně) v normalizačním období. Po roce 1969 byla dokonána zkáza starého Mostu a vystavěna většina Mostu nového. Hlasy, které kritizovaly celý experiment jako takový, byly umlčeny. To mi zapadalo do celkového obrazu té doby, která nakonec mimo jiné právě na svoji neschopnost starat se o historické dědictví a chránit přírodu doplatila. Jenže, jak dokládají prameny, které jsem systematicky procházel, to celé je jen jedna vrstva dobové reality, která byla, zejména pokud jde o vztah k historickému dědictví, mnohem ambivalentnější. A to i ve srovnání s pokrokářským poststalinismem charakteristickým autentickou vírou v nadřazenost moderního a technicky vyspělého nad světem včerejška.

Zvláště v kontextu mosteckého díla zkázy se zdůrazňování vzrůstajícího zájmu vládnoucích elit o odkaz minulosti jeví na první pohled jako nesmysl. Není proto divu, že nad pasáží knihy o „amalgámu normalizace“ leckdo vyjadřuje svůj nesouhlas či rozhořčení. Například archeolog Jan Klápště považuje tuto část knihy za „jednoznačně zkreslenou“, protože podle něj „minulý režim“ nevykazoval v ničem ohleduplnost ke stopám minulosti a vše, co se (v Mostě) podařilo, bylo podle něj „dílem několika jedinců“ (to jsou slova z knižně vydaného rozhovoru Čí je ta *krajina?*, v podobném duchu o knize psal i v časopise *Dějiny a současnost*). Jakkoli považuji Jana Klápštěho, který se ve starém Mostě osobně účastnil archeologického výzkumu, za velkého znalce Mostecka, na základě několikaletého bádání s ním

with my picture of a period which had paid the price for its inability to look after its historical legacy and protect the environment. However, my systematic study of the sources showed that this was only one aspect of a historical reality which was much more ambivalent in its relationship towards historical heritage, even in comparison with progressive post-Stalinism, which was characterized by a real belief in the superiority of today's progressively technological, modern world over the world of yesterday.

At first sight, the emphasis on the ruling elite's growing interest in references to the past would appear absurd, in particular within the context of the destruction of Most. It is little wonder, then, that various people have expressed their disagreement with, or indignation over passages in my book about the "amalgam of Normalization". For example, the archaeologist Jan Klápště regarded this section of the book as a "clear misrepresentation" because he believed that the "previous regime" had shown no consideration whatsoever for remnants from the past, and everything that was achieved (in Most) was according to him "the work of a few individuals" (these are the words from a book of interviews entitled *Whose Countryside Is It?*, and he wrote in a similar way about my book in the journal *History and the Present*). Although I consider Jan Klápště, who has personally participated in archaeological research in old Most, to be a great expert on the Most area, following several years' research I have to disagree with him on this point. The rescue and transfer of Dean's Cathedral was not the work of a few individuals acting against the

"regime", and neither was the extensive research carried out by the State Heritage Conservation, the documentation of which I have studied.

The liquidation of Most was a brutal act which the political elites of the time were responsible for. Nevertheless, it cannot be said that the authorities did not consider historical memory and monument conservation to be an important matter. There is only an apparent paradox here; for example, although the elites in liberal capitalist countries are not completely indifferent to climate change, in practice their social order massively contributes towards it and they are unable to find effective ways to stop these harmful developments. There is a considerable amount of evidence about the ambivalence of state socialism towards historical heritage; from the reconstruction of Bethlehem Chapel and Bratislava Castle in the 1950s, to the establishment of the Prague Monument Reservation and the general improvement in monument conservation from the 1970s. The story of the transfer of Most cathedral is also a noteworthy reminder of the changes in the relationship towards the legacies of the past and the gradual absorption of the critical discourse into the official (self) presentation of the communist government. The plan to save the cathedral originated in the 1960s, but by the 1970s the party leadership saw it as a prestigious project thanks to the growing importance of historical heritage.

The narrative of replacing the old, the shabby and the obsolete with the modern and the functional, in other words, a narrative about replacing the miserable existence of the past with a fulfilled life in the (communist) present, began to lose its power in the

v tomto bodě nemohu souhlasit. Záchrana a přesun Děkanského chrámu nebyly dílem několika jedinců jednajících navzdory „režimu“. Stejně tak jím nebyl ani rozsáhlý výzkum prováděný státní památkovou péčí, jehož dokumentaci jsem prostudoval.

Likvidace starého Mostu byla brutálním činem a tehdejší mocenské elity za něj nesly odpovědnost. Přesto ovšem nelze tvrdit, že tehdejší moc nevnímala jako podstatnou otázku historické paměti a památkové péče. Paradox je to jen zdánlivý; podobně jako například fakt, že elity v liberálně kapitalistických zemích nejsou totálně lhostejné vůči klimatickým změnám, jakkoliv k nim jimi reprezentované společenské uspořádání v praxi masivně přispívá a nenalézá účinné prostředky, jak zastavit neblahý vývoj. Dokladů zmíněné ambivalence, pokud jde o státní socialismus a historické dědictví, je bezpočet, od rekonstrukce Betlémské kaple či bratislavského hradu v padesátých letech až po založení Pražské památkové rezervace a všeobecné posilování památkové péče od sedmdesátých let. Zmíněný příběh stěhování mosteckého chrámu je navíc pozoruhodným svědectvím o proměnách vztahování se k dědictví minulosti a o postupném zapracovávání kritického diskursu do oficiální (sebe)reprezentace komunistického vládnutí. Plán záchrany chrámu vznikl již v šedesátých letech, v letech sedmdesátých ho ale stranické vedení právě vzhledem ke vzrůstající důležitosti historického dědictví začalo vnímat jako prestižní projekt.

Narativ nahrazování starého, omšelého a doslouživšího moderním a funkčním, jinými slovy narativ nahrazování nedůstojného živoření minulosti plnohodnotným životem v (socialistické) současnosti,

ztrácel v sedmdesátých a osmdesátých letech na síle. Komunističtí vládcí, což kupodivu ukazují i prameny týkající se Mostu, si to uvědomovali. Na jedné straně se sice snažili ono již dost vyšeptané vyprávění o blahodárnosti všeho pokrokového znovu a znovu resuscitovat (proto vznikaly seriály, jako byl *Muž na radnici*), zároveň se ale čím dál častěji honosili i svojí ohleduplností k bohatství minulosti. Někdy to mělo vliv i na praxi. Jinde, jako v Mostě, nikoliv nebo jen v dílčích záležitostech. Ale i tam, kde produktivistický samopohyb nadále požíral historickou kulturní krajinu, se měnil způsob myšlení, což se obtiskávalo do rétoriky. Považovat tento proměňující se způsob myšlení o světě jen za propagandu, falešné vědomí nebo předstírání navenek by bylo nepochopením historické změny, která se začala odehrávat dávno před rokem 1989.

Aniž bych to byl na počátku výzkumu zamýšlel, ústí tak kniha do reflexe postupného oslabování modernistického optimismu a uzavírající se éry organizované modernity. To jsou, jak se ukazuje, roviny poměrně zásadní, chceme-li porozumět ztrátě legitimacy komunistického vládnutí. Pokračování likvidace i výstavby Mostu v éře pozdního socialismu obnažuje rozpor mezi proměňujícím se myšlením a ve starých kolejích setrvávající praxí. Pochyby nad sverpým dovedením celého sociálního a krajinného experimentu až do hořkého konce nemohly zaplašit ani dva tucty filmů o velkolepé záchraně gotického chrámu. Mnohé z toho, co se ještě v šedesátých letech dalo vystavovat na odiv jako chloub a symbol mimořádného civilizačního výkonu socialistického Československa – od dobývání uhlí stovky let dlicího pod dlažbou až po betonová sídliště nového města – se nyní stalo jeho hanbou.

1970s and 1980s. The communist leaders were aware of this, as was surprisingly shown in the documents relating to Most. On the one hand, they did try to resuscitate the now whispered narrative about the wholesomeness of prosperity (hence the serials such as *The Man at the Town Hall*²), but at the same time they boasted more and more about their respect for the wealth of the past. Sometimes this also had an influence on practical developments, at other times, as in Most, this either did not happen or only to a very small degree. However, even where the productivist movement continued to devour the historical cultural landscape, the mindset had changed and this was evident in the rhetoric. To believe that this change in perspective was only propaganda, false consciousness or outward pretence would be to misunderstand the historical changes which had begun well before 1989.

Therefore, without even having been aware of it when I began my research, the book branched out to encompass reflections on the weakening of modernist optimism and the final stages of organized modernity. As it turned out, these are fairly fundamental areas if we want to understand the communist government's loss of legitimacy. The continuation of the liquidation and construction of Most in the era of late communism exposes the contradiction between the new ways of thinking and the survival of old practices. Doubts about the brutal implementation

2 Socialist-realist TV series about the problems encountered when modernizing a town – tr.

of the entire social and environmental experiment lingered until the bitter end and could not be banished by a dozen films documenting the grand rescue of a gothic cathedral. Much of what was still displayed with pride in the 1960s as a symbol of the exceptional achievements of communist Czechoslovakia – from the mining of coal which had lain beneath cobbles for hundreds of years to a concrete housing estate in a new town – had now become its shame.

Over the course of several years' work, *Making the Most of Tomorrow* was transformed into a different book to the one I had envisaged. If I had kept to documenting and illustrating the communists' disregard for cultural heritage, exacerbated by the expulsion of the Germans from the region, a plausible picture may have emerged – and it would probably have been received without too much controversy. However, this would have ignored the complicated circumstances surrounding the whole story, touching on more general aspects of the modern world (and even the present). However, having decided to chart them and subject them to critical thought, I realized it would create problems both when writing the book and how it would be received by readers. In spite of the indignation of those who see *Making the Most of Tomorrow* as wrongfully relativizing the condemnation which the 'previous regime' deserves, I remain convinced that historical knowledge is not there to confirm traditional images and narratives but should endeavour to understand as accurately as possible the multiple layers of historical reality.

Most do budoucnosti se v průběhu několikaleté práce stal jinou knihou, než jakou jsem původně zamýšlel. Kdybych zůstal u dokumentace a ilustrace bezohlednosti komunistického přístupu ke kulturnímu dědictví, prohloubené bezdomovím v kraji po Němcích, vznikl by tak možná působivý obraz – a byl by velmi pravděpodobně přijat bez větších výhrad. Komplikující kontexty, které celý příběh provazují s obecnějšími aspekty moderního světa (a tak v posledku i s naší současností), by nicméně zůstaly opomenuty. Jestliže jsem se je naopak

snážil mapovat, promýšlet a kriticky pojednat, činil jsem tak při vědomí, že budou působit problémy jak při psaní knihy, tak i z hlediska jejího přijetí čtenáři. Navzdory rozhořčení těch, kdo *Most do budoucnosti* vnímají jako nemístnou relativizaci potřebného odsouzení „minulého režimu“, zůstávám přesvědčen, že historické poznání nemá sloužit potvrzování tradovaných obrazů a vyprávění, ale má usilovat o co nejpřesnější porozumění často mnohvrstevnaté dějinné skutečnosti.

JIŘÍ HANUŠ

Setkání s odvrácenou tváří Ria Preisnera

Rio Preisner: Glimpses of a hidden face

Jiří Hanuš (*1963) lectures at the Department of History of Masaryk University's Faculty of Arts. He specializes in the history of Christianity, the political and cultural history of the 19th and 20th centuries, historiography and the history of universities. He is the author and co-author of numerous books. He has recently published the monograph *Rio Preisner. A Portrait of a Conservative Thinker* (in Czech, 2020), the interviews *The Idea of a University from a Czech Perspective* (2020) and the collection *The City and its Symbols* (in Czech, 2021). He is also the editor of books with historical themes and a member of the editorial board of the cultural review *Kontexty*.

Prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D. (*1963) přednáší na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Věnuje se dějinám křesťanství, politickým a kulturním dějinám 19. a 20. století, historiografii a dějinám univerzit. Je autorem a spoluautorem řady knih. Aktuálně vydal monografii *Rio Preisner. Portrét konzervativního myslitele* (2020), rozhovory *Idea univerzity z české perspektivy* (2020) a sborník *Město a jeho symboly* (2021). Je rovněž editorem knih s historickou tematikou a členem redakční rady kulturní revue *Kontexty*.

Whenever a historian turns to the genre of biography, several dangers lie in wait. Although there may be a sense of calm from having opted for a very traditional genre, at the same time there has to be an awareness of the many pitfalls. Writing biographies today is no simple matter: there is the danger of a descriptive ‘passage of life’; the arduous selection of fundamental or even fateful decisions taken at a crossroads in life; for the better-known figures there is the danger of popularization, while for the lesser well known there is the need to overcome deep-rooted stereotypes in the imagination implanted by school education and deep-rooted ideas about ‘important personalities’.

In the introduction to my book on the Czech philosopher and German Studies scholar, Rio Preisner, I also decided to describe my relationship with him which had undergone a complex transformation, despite the fact that his books today form the core of my library at home and his ideas are part of my mental world:

“My relationship with the remarkable figure of Rio Preisner has passed through several stages. At the end of the 1980s I first came across a slim exile-edition book with the title *A Critique of Totalitarianism* in the well-stocked library of Jiří Kaplan, who had invited me – a graduate sergeant (from compulsory military service – tr.) at the Prague printers Naše vojsko (Our Army) – into his famous home in Dejvice, and in a very matter-of-fact way practically adopted me. At the time I was bewildered by Preisner’s characteristic fragments; although they attracted me in some way, I was also put off by their complexity and radicalness. I then moved away from the world of Preisner for

some fifteen years – at that time I felt I had to learn about theological and religionist disciplines from European authors. Unlike Preisner, the prominent Czech writers I came across seemed to have been greatly influenced by the ecclesiastical and cultural renewal following the Second Vatican Council. Figures such as Josef Zvěřina, Bonaventura Bouše, Jiří Němec, Felix Davídek, Jan E. Urban, Josef P. Ondok and Karel Vrána expanded my horizons at that time and became the benchmark for what I considered to be the current and authoritative Christian agenda. Preisner, who I had pigeonholed as a cultural pessimist, did not feature here.

Later on, thanks to my friend Jan Šulc, I was to rediscover him through some books published by Torst. I began sceptically and timidly to slowly work my way through his larger publications such as *The Americans* and the exile writings entitled *When I Think of Europe*, and I discovered that I could relate to him far better than any of my previous heroes. His work forced me to confront issues which I had previously only touched on: What was the true nature of modernism? How can we explain the horrific events of the 20th century? How to evaluate ‘communist deception’ and the new ideological systems scantily clad in pseudo-religious garb? How to deal with the superficial optimism which occasionally creeps into the church and thus replaces irreducible Christian hope? What is the essence of Christianity and what is the relationship between faith and dogma? And so on.”¹

1 Hanuš, Jiří: *Rio Preisner. Portrét konzervativního myslitele* [Rio Preisner. A Portrait of a Conservative Thinker]. Brno 2020, pp. 5–6.

Když se historik rozhodne pro biografický žánr, číhá na něj nejedno nebezpečí. Na jedné straně ho může uklidňovat, že volí žánr velmi tradiční, na druhé straně si ale musí být vědom mnoha úskalí. Životopisy dnes psát není úplně snadné: je zde přítomno nebezpečí popisného „životaběhu“, nesnadný výběr podstatných, ba osudových životních křížovatek zvoleného hrdiny, u známějších postav nebezpečí popularizace, u méně známých nutnost překonávání vžitých stereotypů v imaginaci dané školní výukou a vžitými představami „významných osobností“.

V úvodu ke své knížce o českém germanistovi a filozofovi Riu Preisnerovi jsem se rozhodl popsat i svůj vztah k němu, který procházel nejednoduchým vývojem, i když v současné době jeho knihy tvoří jádro mé domácí knihovny a jeho myšlenky tvoří část mého mentálního světa:

„Můj vztah k pozoruhodné osobnosti Ria Preisnera prošel určitým vývojem. Poprvé jsem narazil na útlé knížечky *Kritiky totalitarismu* v exilovém vydání na sklonku osmdesátých let v bohaté knihovně Jiřího Kaplana, který mne – četaře absolventa v pražských tiskárnách Našeho vojska – přijal do slavného dejvického domu a velmi samozřejmým způsobem takřka adoptoval. Tehdy jsem byl typickými fragmenty zaražen; sice mne čímsi přitahovaly, ale přece jen odrazovaly jistou obtížností a radikalitou. Pak jsem se asi na patnáct let preisnerovskému světu vzdálil – měl jsem v té době dojem, že se potřebuji dozvědět především v teologických a religionistických oborech, zprostředkovaných evropskými autory. Z českých výrazných postav jsem se spíše seznamoval s těmi, které byly mnohem více než Preisner ovlivněny církevní a kulturní obnovou v souvislosti

s druhým vatikánským koncilem a které jej v českém prostředí připravovaly a prosazovaly. Postavy typu Josefa Zvěřiny, Bonaventury Bouše, Jiřího Němce, Felixe Davidka, Jana E. Urbana, Josefa P. Ondoka, Karla Vrány a dalších vytvářely můj tehdejší obzor a staly se měřítkem toho, co jsem považoval za aktuální a směrodatný křesťanský program. Preisner, jehož jsem měl zaškatulkovaného jako kulturního pesimistu, do tohoto obzoru nezapadal.

Posléze jsem ho znovu objevil prostřednictvím knih vydávaných nakladatelstvím Torst a zásluhou přítele Jana Šulce. Začal jsem, nejdříve s nedůvěrou a nesměle, postupně pročítat jeho vydané velké publikace typu *Americany* nebo exilových spisů s názvem *Když myslím na Evropu* a zjišťoval jsem, že pro mne představuje mnohem bližší svět než má předchozí hrdinové. Začal mne svým dílem konfrontovat s otázkami, jež jsem předtím luštil značně povrchně: Jaká je skutečná povaha moderny? Jak si vysvětlit strašlivé události 20. století? Jak hodnotit onu „komunistickou lest“ a nové ideologické systémy, spoře oděné do pseudonáboženského hávu? Jak se vyrovnat s povrchním optimismem, který se občas vloudí do církve a nahradí tak neredukovatelnou křesťanskou naději? Jaká je podstata křesťanství a jaký je vztah víry a dogmatu? A tak dále a tak podobně.“¹

Právě konfrontace s těmito druhy otázek mne přivedla na myšlenku o Preisnerovi napsat nějakou důkladnější práci. Od začátku mi bylo jasné, že nemohu a nechci napsat klasickou biografii, tj. postupovat chronologicky krok za

1 Hanuš, Jiří: *Rio Preisner. Portrét konzervativního myslitele*. Brno 2020, s. 5–6.

Having to confront these types of questions led me to the idea of writing a more comprehensive work on Preisner. From the start I knew that I didn't want to write a traditional biography, i.e. to proceed chronologically, step by step, through a gradual chain of events. Instead, I wanted to explain his place within 20th century Czech culture. I wanted to demonstrate the originality of his themes, evaluate his undeniable contribution and how he defied classification within cultural trends, and even discuss the distress and provocation which many of his contemporaries felt from reading his texts. Although his life was undoubtedly interesting, I decided to devote only the first (albeit extensive) chapter to a detailed study of it. The other sections of the book examined his work and were supplemented by personal and social contexts. The basic framework consisted of themes which occupied Preisner throughout his life as seen through his writings (a journal from his military service in the Auxiliary Technical Corps, correspondence with his lifelong friend Ivan Diviš).

Therefore, there was a sense of having come to a fundamental decision at the start of my work, which was strengthened over time. Or to be more precise: the more I explored Preisner's life and work, the clearer it became to me that my initial feeling about prioritizing the thematic concept of the book had been correct and came closest to what I wanted to convey about Preisner. In other words: my decision how to 'construct' the book went hand in hand (and surprisingly very organically) with my examination of how Preisner saw the world and mankind. In this regard I never felt any tension between this decision, faithfulness to the sources and the occasionally

surprising discoveries. The absence of any kind of contradiction in this matter is perhaps a sign of my naivety, but that was the reality.

I then read Preisner's texts for about three years, some of them repeatedly, in order to understand the very complex themes. I talked with people from the Czech Republic and abroad who were willing to discuss him, I arranged seminars on Preisner and I gained an insight into some of the complex relationships and situations in his life (thanks to Karel Skalický, for example). However, the most important information came from the United States, which I visited three times to study Preisner's estate. I am particularly grateful to his wife Olga and daughter Ruth for sharing their memories of him and providing access to his estate, allowing me to stay in the home where Rio Preisner spent his final years. I discovered that it was in fact possible to step into the same river more than once when I returned to their home on Scarborough Drive in a suburban village near Pittsburgh. In this beautiful home with a rose-filled garden I was able to read Preisner's correspondence, listen to his records and admire paintings by his friends Jan Koblasa and Mikuláš Medek. As a result I was able to gradually form a more complete picture and I was helped in this respect by people who had always appreciated Preisner's works, including Stanislav Balík, Roman Joch, Petr Husák, Jiří Suk, Jiří Munzar and Miroslav Novák.

I imagine that every historian writing a biography has to experience a double temptation. He can let himself be emotionally swept away by the character (which also includes by any negative elements which may appear in the life and work of the essentially

krokem v postupném řetězení událostí. Chtěl jsem spíše vysvětlit jeho postavení v české kultuře 20. století, ukázat jeho originální témata, zhodnotit jeho nepopíratelný přínos a jistou nezařaditelnost do kulturních proudů a dokonce jisté protivenství a provokaci, které mnoha jeho současníkům přinášela četba jeho textů. Jeho život byl bezesporu zajímavý, přesto jsem se rozhodl věnovat mu detailně pouze první kapitolu, i když rozsáhlejší než ostatní. Další části knihy jsou již věnovány rozboru díla, doplněnému o osobní i společenské souvislosti. Jejich základní osu tvoří témata, jimž se Preisner věnoval, popřípadě jeho životní příběh, viděný ale též průzory jeho díla (deník z vojenské služby v PTP, korespondence s celoživotním přítelem Ivanem Divišem).

Na počátku mé práce tedy stálo jakési tušení základního rozhodnutí, které se ve mně časem upevňovalo. Nebo přesněji: čím více jsem pronikal do Preisnerova života a díla, tím mi bylo jasnější, že mé počáteční tušení o upřednostnění tematické koncepce knihy je správné, respektive že nejvíce odpovídá tomu, co chci o Preisnerovi sdělit. Řečeno jinými slovy: spolu s pronikáním do preisnerovského vidění světa a člověka šlo ruku v ruce mé rozhodnutí, jak knihu takříkajíc „zkonstruovat“, a to kupodivu velmi ústrojně. Nikdy jsem nepocítil v tomto ohledu žádné pnutí mezi tímto rozhodnutím, věrností pramenům a někdy překvapivými objevy. Neexistence jakéhokoli rozporu v této věci je možná výrazem mé naivity, je však skutečností.

Přibližně tři roky jsem pak četl Preisnerovy texty, některé opakovaně, abych je pochopil – jsou totiž čtenářsky velmi náročné, mluvil jsem s lidmi

z domova i zahraničí, kteří si na něho byli ochotni vzpomenout, uspořádal jsem preisnerovské semináře, získal jsem vhled do některých komplikovaných vztahů a situací jeho života (například díky Karlu Skalickému). Ale to hlavní přišlo ve Spojených státech, kam jsem se za Preisnerovým dědictvím třikrát vydal. Vděčím za zprostředkování jeho osobnosti a jeho pozůstalosti zejména jeho manželce Olze a jeho dceři Ruth, které mně dopřály pobývat v domě, kde Rio Preisner prožil svá seniorní léta. Zjistil jsem například, že je možné více než jednou vstoupit do téže řeky, neboť jsem opakovaně vstupoval do domu na Scarborough Drive v příměstské vesnici u Pittsburghu, kde v krásném domě se zahradou plnou růží bylo možné číst Preisnerovu korespondenci, poslouchat jeho desky a dívat se na obrazy Jana Koblasy nebo Mikuláše Medka, jeho přátel. Tak se mi postupně začal vytvářet celistvější obraz. V tom mi byli nápomocní i lidé, kteří si Preisnerova díla vždy vážili: Stanislav Balík, Roman Joch, Petr Husák, Jiří Suk, Jiří Munzar, Miroslav Novák a někteří další.

Asi každý historik, který píše biografii, musí projít dvojím pokušením. Může se nechat svou postavou emocionálně strhnout (a to i případně negativními prvky, které se mohou vyskytovat i v životě a díle v podstatě kladných hrdinů našich vyprávění) a může se příliš nechat ovlivnit určitým způsobem myšlení, zvláště tehdy, pokud je výrazem silné a pevné osobnosti. Musím konstatovat, že se mi stalo obojí. Během přemýšlení nad knihou o Preisnerovi a během psaní se mi opakovaně stalo, že jsem „myslel“ jako Preisner, že jsem se přimykával k jeho interpretacím, že jsem se vžíval do jeho způsobu vidění. Ba dokonce se mi stávalo při psaní

positive heroes of our narratives) and can let himself be influenced by a certain way of thinking, in particular if it is expressed by a strong and resolute personality. I have to admit that both of these things happened to me. When I was thinking about the book on Preisner and then when I was writing it, I repeatedly caught myself 'thinking' like Preisner, that I had embraced his ideas and become used to his way of seeing things. It even happened that when I was writing other texts that had nothing to do with Preisner, I could see concepts, expressions and even sentences which I recognized as Preisner's opinions and formulations. It was a real danger. When I think about it with hindsight, it seems to me that it is impossible to escape this and to a certain degree it is a necessary guide for the work of the historian. I admit that for a certain period I was influenced, swept away even, and it required a significant amount of effort to break that bond. On the other hand, if it hadn't been for that bond, I doubt I could have delved as deeply into a way of thinking which was not my own, regardless of how cleverly and convincingly the resulting text might have been. I believe a certain 'healthy' empathy is appropriate and the historian on his journey between Scylla and Charybdis has to maintain a distance from the 'object' of interest.

In this regard I was not greatly helped by the fact that I became friends with Preisner's relatives, in particular his wife Olga. Friendship with eyewitnesses is dangerous for a historian's work. The truth of a loved one need not be, and often is not, an objective, unbiased truth which the historian is obliged to present. Additionally, in my case this was compounded by the fact that during my travels

I fell in love with the Pennsylvania where Preisner lived, practically spelling the end of my work. At one stage I even thought that if I were to finish my book, I could never take another step into Pennsylvania and never again buy the legendary ice cream on the university grounds of State College where Preisner worked. I was finally able to come to terms with this situation through the realization that love can also mean a certain distancing and that the way to your goal is through a harmonization of this contradiction. (Although, to be honest, this might also be another of Preisner's ideas!).

I have mentioned that I didn't just want to write about a specific individual but more of a contribution towards the polyphony of Czech culture and our understanding of it. In this respect, I think reviewing Preisner's work is incredibly worthwhile. This is because he struggled all of his life with the greats with whom he had an unusual relationship - both admiring and extremely critical. He was not interested in second-rate intellectuals - all of his mental abilities were focused on clarifying the ideas of Tomáš G. Masaryk, František X. Šalda, Václav Černý, Jan Patočka, Vladimír Holan and Jan Zahradníček, to name but the most famous. While writing the book I became aware of several facts which I expressed in a more implicit fashion, but I will be more direct here:

The attempt to falsely circumvent the phenomenon of Czech culture occurs in three ways. The first of these is by determining a central interpretational line which renders everything else of secondary importance. Throughout the 20th century, Czechs have developed this tendency which is accompanied by the inevitable 'responses' in the

jiných textů, které s Preisnerem nesouvisely, že mi do nich unikají představy, ba i výrazy a sentence, v nichž jsem nakonec poznával Preisnerovy názory i formulace. Bylo to reálné nebezpečí. Když se nad ním zamýšlím s určitým odstupem, zdá se mi, že je mu nemožno uniknout a že v jisté míře je nutným průvodcem historikovy tvorby. Přiznávám, že jsem byl na určitou dobu ovlivněn, ba stržen, a že jsem musel vyvinout značné úsilí, abych se z této vazby vyprostil. Na druhé straně – nebýt této vazby, asi bych nemohl do takové míry vstoupit do jiného způsobu myšlení, než je moje, a to bez ohledu na to, jak šikovně a přesvědčivě je napsaný můj výsledný text. Jistá „zdravá“ empatie podle mého soudu patří k věci a historik musí proplout na své cestě mezi Scyllou vlivu a Charibdou nutné distance od „předmětu“ svého zájmu.

V tomto smyslu mně příliš v tomto zápasu nepomáhalo, že jsem se de facto spřátelil s Preisnerovými příbuznými, zejména jeho manželkou Olgou. Přátelství s očitým svědkem je nebezpečím historikovy práce. Pravda blízkého člověka nemusí být a často nebývá objektivní a nestrannou pravdou, kterou je povinen historik předkládat. Pokud je to ještě v mém případě kořeněno tím, že jsem se zamiloval při svých cestách do Pensylvánie, kde Preisner žil, pak to téměř znamenalo konec mé práce. Jednu chvíli jsem si dokonce myslel, že bych svou knihu dokončil, už nikdy nesmím vstoupit na pensylvánskou půdu a nikdy si už nesmím koupit pověstnou zmrzlinu na univerzitní půdě State College, kde Preisner působil. Mou konečnou vyrovnanost způsobilo nakonec vědomí, že láska může znamenat i jistou distanci a že

v harmonizaci tohoto protikladu spočívá cesta k cíli. (I když, popravdě řečeno, i toto je možná osvojená Preisnerova myšlenka!)

Řekl jsem, že jsem chtěl napsat nejen o konkrétní osobnosti, ale jakýsi příspěvek k mnohohlasu české kultury, respektive k jejímu chápání. V tom se mi zdá zamyšlení nad Preisnerem mimořádně vhodné. Je to proto, že se celoživotně potýkal s velikány, k nimž měl zvláštní vztah – obdivný i mimořádně kritický. Druhořadí mužové ducha ho nezajímali – veškerou svou intelektuální sílu vrhl na objasnění myšlenek Tomáše G. Masaryka, Františka X. Šaldy, Václava Černého, Jana Patočky, Vladimíra Holana a Jana Zahradníčka, abych jmenoval alespoň ty nejvýznamnější. Při sepisování knihy jsem si uvědomil několik skutečností, které tam vyjadřuji spíše implicitně. Zde tedy přímo:

Pokus falešně obcházet fenomén české kultury se děje trojím způsobem. První z nich znamená určit nějakou hlavní výkladovou linii a ostatním dát druhořadý part. Přes celé 20. století se českým prostorem vine tato tendence, která je provázena zákonitými „reakcemi“ ve smyslu doplňování, vyplňování bílých míst, rehabilitace, ba napravování křivd. Reakce tohoto typu byla pak ještě prohlubována (často imaginárními) historickými příkopy. Kupříkladu obháječi baroka pak byli reakcionáři hned ve dvojitým smyslu – šli mimo hlavní proud údajné české kultury a navíc k nim bylo přidáno stigma politických zpátečnicků. Druhý pokus o zkreslení obrazu se týká až příliš pluralistického a „tolerantního“ výkladu české kultury jako celku, jenž vede k důslednému nerozlišování, ba nekritickému přijímání všeho bez rozdílu. Tato pozice ovšem

sense of supplementing, filling in blank spaces, rehabilitating, and even correcting injustices. These types of reactions were then deepened by (often imaginary) historical trenches. For example, the defenders of the Baroque immediately became reactionaries in two senses – they were outside the mainstream of alleged Czech culture and they were additionally attached with the stigma of being politically backward. The other attempt to distort the picture relates to the overly pluralistic and ‘tolerant’ interpretation of Czech culture as a whole, which leads to consistent undifferentiation and an uncritical acceptance of everything without any distinction. The latter, of course, prevents any kind of intellectual activity which depends on evaluation, differentiation and the determination of values. The third false type of circumvention of Czech culture is in the unacknowledged contribution of Christian representatives in almost all spheres of culture – often in the position of ‘against everyone’ including fellow believers.

In this sense Preisner was a Czech cultural reactionary in all three ways. He saw it as his duty to rehabilitate the liberal way of thinking, including its economic elements, but he was also a harsh judge of the ‘sacred texts’ by thinkers such as Masaryk and Patočka. At the same time, he was not a defender of Christian culture (which he considered bankrupt), and against all that Christians at home and abroad believed, he advocated a return to the roots of a forgotten, secularized Christianity – i.e. to the still living examples of the Son of God and his Mother. It is hardly surprising that he felt isolated in almost all of his intellectual ventures.

Preisner’s willpower combined with his upbringing in Mukachevsko seem to have equipped him with the ability to be ‘unwieldy’, to stand against all intellectual currents including those which are the most difficult to resist – i.e. those which follow the alleged progress of history.

The question is, though, how to relate the ideas in these last paragraphs to Evans’s critique of postmodernism. It seems to me that the British historian has displayed great self-discipline and only a few ironic blows escape from his logical and otherwise moderate interpretation (much to Evans’s credit!). I have to say I found Evans’s perspective inspiring in the way he showed that some postmodern authors – above all philosophers – are pushing against an open door. Nevertheless, I feel it is my duty to respond to some postmodern observations in connection with my own work.

It cannot be said (contrary to Hayden White) that I do not acknowledge my own aesthetic feelings and intentions or interpretational decision-making. I made a number of such decisions in the historical narrative. A different question is whether these were good or bad decisions, or whether I was always perfectly aware of them. However, perhaps I was not guilty of what the undoubted genius Hayden White was in his most celebrated book – that I completely avoided any comprehensive analysis of the sources.

Likewise (contrary to Hayden White), I cannot say I was only searching for “the familiar in the unknown and the simple in the complex” and that I was merely looking for refuge in history. In the context of Czech culture, Rio Preisner has always been something of

v posledku znemožňuje jakoukoli intelektuální činnost, která spočívá v hodnocení, rozlišování a určování hodnoty. Třetím typem falešného obchvatu české kultury je zneuznání obdivuhodného výkonu křesťanských reprezentantů takřka ve všech kulturních sférách – a to často v pozici „proti všem“, včetně vlastních souvěrců.

Preisner byl v tomto smyslu reakcionář české kultury trojím způsobem. Považoval za svou povinnost nejen rehabilitovat například liberální způsob myšlení včetně jeho ekonomické složky, ale byl tvrdým posuzovatelem i „posvátných“ textů, včetně Masarykových či Patočkových. Současně byl obhájcem nikoli křesťanské kultury (tu považoval za úpadkovou), ale navzdory takřka všem křesťanům domácím i exilovým prosazoval návrat k vlastním kořenům upadlého a sekularizovaného křesťanství, tj. ke stále živým vzorům Božího Syna a jeho Matky. Není vůbec divu, že se ocitl v izolaci snad ve všech myslitelných ohledech.

Preisnerova vůle a patrně i mukačevský původ ho vybavily schopností „být neskladným“, stát v protiproudu ke všem myslitelným pozicím, včetně té, které se čelí nejobtížněji – pozici, která sleduje údajný pokrok dějin.

Je ovšem otázka, jak toto své poznání vyjádřené v posledních odstavcích dát do souvislosti s Evansovou kritikou postmoderny. Zdá se mi, že se britský historik sebeukáznil do maximálně možné míry a jen několik ironických šlehů mu uniklo z jeho logického a jinak uměřeného výkladu (to ostatně Evanse ctí!). Musím říci, že pro mne je Evansův pohled podnětný zejména v tom, jak ukazuje, že se někteří postmoderní autoři, především filozofové, vlamují do otevřených

dveří. Nicméně považuji za svou povinnost se vyjádřit k postmoderním postřehům v souvislosti se svou prací.

Nelze říci (proti Haydenu Whiteovi), že bych nepřiznával vlastní estetické cítění a záměry či interpretační rozhodnutí. V historickém narativu jsem takových rozhodnutí učinil celou řadu. Jiná otázka je, zda to byla rozhodnutí dobrá nebo špatná nebo zda jsem si jich byl vždy zcela vědom. Snad jsem se ale neprohřešil tím, co udělal bezesporu geniální Hayden White ve své nejznámější knize – že bych úplně pominul důkladnou práci s prameny.

Rovněž tak (proti Haydenu Whiteovi) bych nemohl říci, že jsem pouze hledal „v cizím známé a ve složitém jednoduché“ a že by se pro mne stala historie pouze útočištěm. Rio Preisner byl v kontextu české kultury pro mne vždy komplikovanou záhadou – a do značné míry stále je. Určité zjednodušení ve složitě spleti života je navíc nezbytné, nedovedu si představit jakoukoli intelektuální činnost bez tohoto nezbytného přístupu. Člověk, který by se pokoušel jistým delikátním způsobem „nezjednodušovat“, by nikdy nic nevytvořil. Po napsání knihy se mi ostatně vynořilo ještě více otázek, a asi podstatnějších a hlubších, než jsem byl schopen vůbec popsat a pochopit předtím. Chápu to i jako důvod, proč může být nějaké historické téma zpracováno znovu a nově, třeba i po kratší době.

To platí konečně nejen pro obtížnost pochopení jakékoli lidské bytosti (zvláště to platí v případě psaní biografie), ale i pro kritiku lineárního plynutí času nebo o různých formách periodizace. Právě v souvislosti s historií českého exilu a exilovými dějinami vůbec je konfrontace dění v původní a současné vlasti nasnadě a otázky periodizace jsou

an enigma to me – and to a significant degree he still is. Moreover, some simplification in the complex tangle of life is necessary and I can't imagine any kind of intellectual activity without this indispensable approach. If no-one ever tried to simplify things in a sensitive way, they would never create anything. After writing the book even more questions arose – probably more fundamental and profound than I would have been able to describe and understand beforehand. This is why I understand the reason why some historical themes can be examined over and over again, even after only a short time has elapsed.

Finally, this applies not only to the difficulty in understanding any person (particularly when writing a biography), but also to the critique of the linear flow of time or of various forms of periodization. It is in

connection with the history of a Czech exile and exile history that the juxtaposition between events in the original and current homeland is obvious and issues of periodization are self-evident for a writer who thought so profoundly about the philosophy of (Czech) history. This naturally leads to a metanarrative which would undoubtedly please the postmodernists.

In conclusion, I would like to return the specific nature of the biography. It seems to me that this involves a kind of personal encounter. Glimpses of a hidden face which the historian tries to turn round, reveal, remind us of and shed light on. Perhaps the biography is the most personal of all historical genres in the sense that the historian attempts to understand himself through it.

nabíledni u autora, který se tolik zamýšlel nad filozofií (českých) dějin. Zde ovšem již jde o metanarativ, který by se asi líbil i postmodernistům.

Na závěr bych se rád vrátil oklikou k začátku, ke specifické biografii. Zdá se mi, že právě u ní jde o jakýsi druh osobního setkání. Setkání s odvrácenou

tváří, kterou se dějepisec snaží přivrátit, poodhalit, připomenout, nasvítit. A možná nakonec životopis je ze všech historických žánrů nejosobnější v tom smyslu, že se historik snaží jeho prostřednictvím pochopit také sám sebe.

JIŘÍ SUK

Dějiny před očima: sametová revoluce jako *work in progress*

History before our eyes: the Velvet Revolution as a work in progress

Jiří Suk (*1966) is a historian based at the Institute of Contemporary History of the Czech Academy of Sciences in Prague. He specializes in issues from the political, intellectual and cultural history of communism and post-communism. He is the author or co-author of several monographs and a number of studies, essays and editions. His main publications include: *Through the Labyrinth of Revolution. The actors, plots and crossroads in a political crisis 1989/1990* (in Czech, 2003, 2009, 2020), *Politics as an Absurd Drama. Václav Havel from 1975–1989* (2013), *Public Toilets Made of Gold. The conflict between utopian communism and economic rationality in pre-1968 Czechoslovakia* (in Czech, 2016), *Happy tomorrows and anxious yesterdays. Essays and other texts on collisions on the Czech road to communism* (in Czech, 2020). Together with Kristina Andělová he edited the international collection *One day something in our greengrocer snaps. Essays on The Power of the Powerless* (in Czech, 2016).

PhDr. Jiří Suk, Ph.D., DSc. (*1966) je historik; působí v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v Praze a specializuje se na vybrané otázky především z politických, intelektuálních a kulturních dějin socialismu a postsocialismu. Je autorem či spoluautorem několika monografií a řady studií, esejů a edic. Mezi jeho hlavní publikace patří: *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize 1989/1990* (2003, 2009, 2020), *Politika jako absurdní drama. Václav Havel v letech 1975–1989* (2013), *Veřejné záchodky ze zlata. Konflikt mezi komunistickým utopismem a ekonomickou racionalitou v předsrpnovém Československu* (2016), *Šťastné zítřky, úzkostné včerejšky. Eseje a jiné texty o kolizích na české cestě ke komunismu* (2020). Společně s Kristínou Andělovou editoval mezinárodní sborník *Jednoho dne se v našem zelináři cosi vzbouří. Eseje o Moci bezmocných* (2016).

The fall of the communist regime in November 1989 had a major impact on my decision to move away from subjects which had interested me as a student of history at Prague's Faculty of Arts from 1986–1992. I left the Early Modern Age (the Estates' Uprising) and the turn of the 20th century (a dissertation on the Goll school and a fascination with the *fin de siècle*) for contemporary history, which had been newly established in 1990.¹ The generation of 'Normalization' children, which I belong to, had never experienced living history as a wide-ranging political drama, and then suddenly it was upon us like a gust from the mountains. Like many people of my age, I began to search for a comprehensive explanation for the Czechoslovak traumas which, during my adolescence spent in an average housing-estate family, I absorbed in the form of disquieting fragments – Horáková, Slánský, Dubček, 1968 invasion, Palach, Charter 77, Havel.

It became a matter of public interest to bring to light the taboos and ideological distortions of history. Examining the social structures and everyday interests of people under 'real socialism' was not on the agenda – not because the appropriate theories and methodologies were absent from Czech historiography, but rather because we never raised any questions about them, we had no reason to and we felt no motivation to reflect on how we had grown up. I realize now that this was a mistake. If we had

known ourselves better, there would have been fewer surprises later. The method of questioning in Ivo Možný's study *Why so easily... Some family reasons for the Velvet Revolution*² was and remains unique.

November 1989 (like August 1968) brought with it an extremely moralizing view of the history of the second half of the 20th century. Shining a light on the Stalinist terrors from 1948–1953, the reforms of the Prague Spring in 1968 and their suppression, highlighting the actors who were persecuted and stigmatized (political prisoners, dissidents) – all of this became one of the pillars of post-1989 contemporary history. Historians were expected to outline the basic features and transformations related to communist power and provide a place in history for its opponents and victims.

The focal point of my interest became the *history of the present* (*Zeitgeschichte, histoire contemporaine*), which had previously been on the margins due to ideological reasons. The latest milestone at the intersection of history and the present appeared with the end of the history of 'communist totalitarianism'. Simultaneously, however, this was the start, an opportunity, the motivation for something *different* – it was called the 'year of miracles' and that was indeed how we saw and felt it. Naturally, to begin with I did not deliberately choose 'eighty-nine' as a subject (it was a historical milestone but it wasn't yet history!), instead there was a chain of coincidences and impulses.

1 The publication was created with support for the long-term conceptual development of the research organization of the Institute for Contemporary History, Czech Academy of Sciences RVO: 68378114.

2 Možný, Ivo: *Proč tak snadno... Některé rodinné důvody sametové revoluce: sociologický esej* [Why so easily... Some family reasons for the Velvet Revolution]. Praha 1991.

Pád komunistického režimu v listopadu 1989 měl zásadní vliv na odklon od témat, o která jsem se jako student historie na pražské Filozofické fakultě v letech 1986–1992 zajímal. Od raného novověku (stavovské povstání) a přelomu 19. a 20. století (diplomová práce o Gollově škole a fascinace obdobím fin de siècle) jsem se nakonec uchýlil k soudobým dějinám, v roce 1990 nově založeným.¹ Živé dějiny jako širokopásmé politické drama si generace „normalizačních“ dětí, do níž patřím, neuměla představit a najednou přilétly jak víchř z hor. Jako mnoho mých vrstevníků jsem se začal pít po důkladném vysvětlení československých traumat, které v době mého dospívání v průměrné sídlištní rodině pronikaly do mé hlavy v podobě šokujících fragmentů – Horáková, Slánský, Dubček, invaze 68, Palach, Charta 77, Havel.

Uvedení tabuizovaných a ideologicky překrucovaných dějin na pravou míru se stalo veřejným zájmem. Zkoumání sociální struktury a každodenních zájmů lidí v „reálném socialismu“ nebylo na pořadu dne. Ani ne tak proto, že v české historiografii dosud nezakotvily příslušné teorie a metodologie, jako spíše kvůli tomu, že jsme si otázky s nimi spojené vůbec nekladli, neměli jsme žádný důvod a necítili žádnou motivaci přemítat o tom, v čem jsme vyrůstali. Dnes už vím, že to byla chyba. Kdybychom lépe poznali sami sebe, mohli jsme si ušetřit některá pozdější překvapení. Způsob tázání ve studii Iva Možného *Proč tak*

1 Publikace vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., RVO: 68378114.

*snadno... Některé rodinné důvody sametové revoluce*² byl jedinečný a zůstal ojedinelý.

Listopad 1989 (podobně jako srpen 1968) přinesl vypjatě moralizující pohled na historii druhé poloviny 20. století. Vrhout světlo na stalinský teror v letech 1948–1953, na reformy pražského jara 1968 a jejich zadušení, věnovat pozornost aktérům, kteří byli perzekvováni a stigmatizováni (političtí vězni, disidenti) – to se stalo jedním z pilířů polistopadových soudobých dějin. Od historiků se mj. očekávalo, že popíše základní rysy a proměny komunistické moci a poskytnou v historii místo pro její odpůrce a oběti.

Těžiště mé zvědavosti se posunulo do *dějin přítomnosti* (Zeitgeschichte, histoire contemporaine, history of the present), které dosud byly na okraji zájmu kvůli promožení ideologickým balastem. Na samé hraně historie a přítomnosti se nacházel nejnovější mezník, jenž ukončil historii „komunistické totality“ a zároveň byl počátkem, příležitostí a podnětem k něčemu jinému – říkalo se mu „rok zázraků“ a my jsme ho tak opravdu cítili a vnímali. Na počátku ovšem nestálo mé cílevědomé rozhodnutí pro „devětaosmdesátý“ jako téma (byl to historický mezník, ale ještě ne historie!), nýbrž série řetězcích se náhod a impulzů.

V Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV (od roku 1993 AV ČR), kam jsem nastoupil počátkem léta 1992, jsem dostal na starost archiv Koordinačního centra Občanského fóra, hnutí, které provedlo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku politický převrat a na počátku roku 1991 se rozpadlo. Nijak mne to, přiznávám,

2 Možný, Ivo: *Proč tak snadno... Některé rodinné důvody sametové revoluce: sociologický esej*. Praha 1991.

At the Institute of Contemporary History of the Czechoslovak Academy of Sciences (the Czech Academy of Sciences since 1993), which I began working for at the start of the summer of 1992, I was entrusted with the Archives of the Civic Forum Coordination Centre (CF CC), the movement which conducted the revolution in Bohemia, Moravia and Silesia and which broke up at the start of 1991. I admit I wasn't overly excited to begin with, but when I started to delve into the piles of documents I began to change my mind. The documentation of events offered an extraordinary insight into conflicts and dilemmas which were still fresh. They showed the rapid emergence of democratic politics and the various levels of controversy that formed. I came across a huge number of interesting contexts and details. One curious element kept going round my head – a Mephistophelian anonymous letter from January 1990 addressed to the highest representative of CF CC, in which he thanks them in the name of the Communists and the Secret Service for tempering revolutionary moods in political and business spheres. Who wrote this sardonic letter of thanks for creating the conditions in which the 'old structures' would be able to merge almost seamlessly into capitalism and maintain their influence *pro futuro*? A curious matter on the margins of great historical processes.

In the spring of 1993, following the electoral defeat of the Civic Movement (the ideological heir to Civic Forum), the former Czech Prime Minister Petr Pithart accepted a professorial post at the newly established Central European University in Prague, where he began historical research into the 'negotiated transfer of power'. Thanks to his

intercession, I managed to acquire a unique source – recordings from the meetings of the most important Civic Forum committees which were kept by President Havel's secretary, Vladimír Hanzel. When interviews with the actors from the democratic process were added to the archive and recordings, a solid basis emerged from which to attempt an interpretation of the events at the centre of the transformation in power. The journey, however, was still long and winding – from sorting out facts to understanding contexts and issues. I will mention some of the obstacles I encountered and tried to overcome while writing the book *Through the Labyrinth of Revolution. The actors, plots and crossroads in a political crisis* (Prostor 2003).³

The first of these was the issue of the spirit and mode I would write in. Although I wasn't yet familiar with the works by one of the pioneers of the linguistic turn in historiography, Hayden White, in practical terms I had encountered similar issues such as his influential theory from 1973 (*Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*⁴). As was stated by the German historian of ideas, Reinhart Koselleck, thinking about history is imbued with theoretical premises even when the historian is not systematically thinking about them. Above all it was a matter of not including my own experiences

3 Suk, Jiří: *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)* [Through the Labyrinth of Revolution. The actors, plots and crossroads in a political crisis 1989/1990]. Praha 2003, 2009, 2020.

4 White, Hayden: *Metahistorie: historická imaginace v Evropě devatenáctého století* [Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-century Europe]. Brno 2011.

nenadchlo, ale jen co jsem se do kupy písemností ponořil, změnil jsem názor. Písemně zachycené děje nabízely nevšední vhled do sporů a dilemat ještě žhavých. Ukazovaly demokratickou politiku ve stavu překotného zrodu a vrstvicích se kontroverzí. Zajímavých souvislostí a detailů jsem nacházel nepřeborně. V hlavě mi uvízla jedna kuriozita – mefistofelsky laděný anonymní dopis z ledna 1990, určený nejvyššímu představiteli Koordinačního centra OF, v němž je mu jménem komunistů a estébáků poděkováno za tlumení revolučních nálad v politické a podnikové sféře. Kdo psal tohle sardonické díkůvzdání za vytváření podmínek, v nichž „staré struktury“ budou moci bez větších překážek vklouznout do chystaného kapitalismu a uchovat si svůj vliv pro futuro? Kuriozita na okraji velkých dějinných procesů.

Někdy na jaře 1993 bývalý předseda české vlády Petr Pithart, který po volební porážce Občanského hnutí (coby ideového dědice OF) přijal profesorské místo na právě založené Středoevropské univerzitě v Praze, inicioval a zaštitil historický výzkum „dojednaného předání moci“. S jeho přímluvou se mi dostal do rukou jedinečný zdroj – nahrávky z roků vrcholných grémií Občanského fóra, které měl v držení tajemník prezidenta Havla Vladimír Hanzel. Když se k archivu a nahrávkám přidaly rozhovory s aktéry demokratického procesu, vznikla solidní základna pro pokus o interpretaci dějů v centru mocenské změny. Cesta to však byla ještě dlouhá a klikatá, od utřídění faktů po uchopení souvislostí

a problémů. Zmíním se o některých úskalích, na něž jsem narážel při psaní knihy *Labyrintem revoluce*. a snažil se je zdolat.³

První z nich spočívalo v otázce, v jakém duchu a modu psát. Sice jsem ještě neznal díla jednoho z průkopníků lingvistického obratu v historiografii Haydena Whitea, ovšem prakticky jsem se potýkal s podobnými problémy jako jeho vlivná teorie z roku 1973⁴. Jak říká německý historik idejí Reinhart Koselleck, přemýšlení o historii je prodchnuto teoretickými premisami i v takovém případě, kdy o nich historik systematicky nepřemýšlí. Na prvním místě šlo o to neucinit své vlastní autentické zážitky a emoce z listopadu a prosince 1989 základem interpretace – výsledkem by bylo triumfalistické pojednání o vítězství dobra nad zlem, demokracie nad komunismem. Takové publikace vznikaly bezprostředně po událostech jako jejich oslava a pro paměť. To však bylo přeci jen menší pokušení. O tématech knihy jsem totiž začal intenzivně přemýšlet v posledních letech uplynulého a prvních letech stávajícího století, a tyto roky už *romantickým* duchem neoplývaly, byť nikdy úplně nevyvanul. V kurzu byl spíš *tragický* laděný pohled na polistopadový vývoj, v němž převládaly následující vzorce postojů: „právní kontinuita“ byl omyl,

3 Suk, Jiří: *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)*. Praha 2003, 2009, 2020.

4 White, Hayden: *Metahistorie: historická imaginace v Evropě devatenáctého století*. Brno 2011.

and emotions from November and December 1989 in the basic interpretation, as the result would be a triumphalist account of the victory of good over evil, democracy over communism. Such publications emerged immediately after the events to celebrate and commemorate them. However, that was only a minor temptation. I had begun to think seriously about the themes in the book as we moved from last century into the 21st, and these years were no longer filled with that *romantic* spirit, though neither had it faded away completely. Instead there was more of a *tragedy-filled* view of post-1989 developments in which the following attitudes prevailed: 'legal continuity' was a mistake, we never came to terms with communism, the old guard had set themselves up in private enterprises, the revolution had failed, communist crimes had never been punished, its recurrence was probable.

I could hardly resist the zeitgeist in 1997 when I had an article published in the journal *Babylon* on the 'Velvet Revolution' as a wasted opportunity and the failure of the elite. The article was read by one of the members of the aforementioned elite, the former reform communist and Chartist Zdeněk Jičínský, who was a constitutional-law expert in the revolutionary Civic Forum and the main advocate of a constitutional transition to democracy (so-called legal continuity). Jičínský, then an MP for the Czech Social Democratic Party, invited me to parliament for a discussion. During his critique of my text he did not put forward his personal point of view, instead he raised the serious issue concerning the institutional understanding of political processes, including political crises, which in this particular case – as I later verified – related

to the Weberian conflict between *political conscience* and *political responsibility* (*Politics as a Profession*⁵). Put simply, in Jičínský's factual critique, the demand for the completion of the revolution made by President Václav Havel in August 1990 and which was one of the basic gestures of frustration at the 'unfinished revolution', proved to be internally contradictory and politically unproductive. However, this does not mean that I would now reject Havel and state that Jičínský was right. A gentleman's rebuke on looking at a complicated theme from a different side, which had so far eluded me, led me to take my interpretation slightly further forward to, in White's terms, the *comedy* mode of perceiving historical processes.

This can be approached using the following characteristics: the clash of different personalities and different concepts in politics is unavoidable and has unintended effects and consequences; there is no ideal plan according to which history is made; no-one in the field of power has the whole truth; although the outcome from a clash is not certain, some consequences are more likely than others; history (especially the history of crises, revolutions and overthrowals) is an open process in which it is not unusual to become confused, change one's original position, reconcile contradictions that seemed to be irreconcilable, and conversely, divide what had originally belonged firmly together; morality cannot be a substitute for politics; a strong will might be able to warp reality but not without consequences; compromises, U-turns and confrontation are all part

5 Weber, Max: *Politika jako povolání* [Politics as a Vocation]. Praha 1929.

s komunismem jsme se nevyrovnali, staré kádry se prosadily v privatizačních procesech, revoluce selhala, zločinný komunismus nebyl potrestán, jeho recidiva je pravděpodobná.

Změněnému duchu doby jsem již odolával hůře. V roce 1997 jsem publikoval v revue *Babylon* souhrnný článek o „sametové revoluci“ jako promarněné šanci a selhání elity. Článek si přečetl jeden z představitelů zmíněné elity, bývalý reformní komunista a chartista Zdeněk Jičínský, který v revolučním Občanském fóru působil jako ústavněprávní expert a hlavní zastávce ústavního přechodu k demokracii (tzv. právní kontinuity). Jičínský mne pozval do parlamentu, kde působil jako poslanec ČSSD, k diskusi. Při kritice mého textu neuplatnil personalistické, tedy osobně zaujaté hledisko, nýbrž nastolil vážnou otázku týkající se institucionálního pojetí politických procesů včetně politických krizí, které v tomto konkrétním případě mířilo – jak jsem si později ověřil – k weberovskému rozporu mezi *politikou svědomí* a *politikou odpovědnosti*⁵. Zjednodušeně řečeno, v Jičínského věcné kritice se ukázal požadavek na dokončení revoluce, s nímž vystoupil prezident Václav Havel v srpnu 1990 a jenž patřil k základním gestům frustrace z „nedokončené revoluce“, jako vnitřně rozporný a politicky neproduktivní. Vůbec ale nešlo o to, že bych teď zavrhl Havla a dal za pravdu Jičínskému. Gentlemská výtka na úrovni náročného promyšlení tématu z jiné strany, jež mi zatím unikala, mne – společně s dalšími impulzy

– posunula v interpretaci o kus dál, ke *komičádnímu* modu vnímání historických procesů řečeno s Whitem.

Ten lze přiblížit následujícími charakteristikami: střet různých osobností a různých pojetí je v politice nevyhnutelný a má nezamýšlené efekty a důsledky; neexistuje ideální plán, podle něž lze dělat historii; nikdo v mocenském poli nemá celou pravdu; výsledek střetu sice není dán, ale určité vyústění je pravděpodobnější než jiné; historie (tím spíše dějiny krizí, revolucí a převratů) je otevřený proces, v němž není neobvyklé se plést, měnit původní stanoviska, usmiřovat protiklady, které se zdály neslučitelné, a naopak rozdělovat to, co původně pevně patřilo k sobě; morálka nemůže v plném rozsahu suplovat politiku; silná vůle sice může ohnout realitu, ale ne bez důsledků; kompromisy i názorové obraty a konfrontace k politice patří. S tím vším byla spojena otázka po mezích objektivitě historické interpretace.

Ta přede mnou vystávala především při rozhovorech s aktéry „sametové revoluce“. Mluvil jsem s řadou silných osobností a co rozhovor, to svébytná interpretace jednotlivých peripetií i revoluce jako procesu. Setkával jsem se se sugestivně formulovanými výklady zakotvenými v pevných stanoviscích a postojích, za nimiž se skrývaly rozličné životní zkušenosti, od odvážného působení v předlistopadové opozici (včetně zkušenosti vězení), přes práci v oficiálních expertních a vědeckých strukturách pohybující se na hraně možného, až po vrcholnou režimní kariéru v Socialistickém svazu mládeže či Komunistické straně Československa.

Jak eliminovat přílišný vliv osobních intervencí a pojednat takový mnohohlas v organickém celku?

5 Weber, Max: *Politika jako povolání*. Praha 1929.

of politics. Linked to all of this was the issue regarding the limits of objectivity in historical interpretation.

This was particularly apparent when I was interviewing the actors from the 'Velvet Revolution'. I spoke to a number of strong personalities and each interview gave an original interpretation of events and of the revolution as a process. I came across vividly formulated interpretations rooted in firm ideas and opinions, behind which lay a multitude of life experiences – from courageous activity in the pre-1989 opposition (including time in prison), to work in official professional and scientific structures that bordered on what was permissible, to careers at the summit of the regime in the Socialist Youth Union or the Czechoslovak Communist Party.

How to eliminate these overly personal interventions and transform such a polyphony into an organic whole? The ideal, of course, would be to have a safe distance from what these charismatic actors claimed with conviction (and usually convincingly) and their obvious mark on contemporary documents. A critical work assumes that you can interpret different worlds and the attitudes from them, and then explain them within the context of transformation. My aim was to show the contradictions which are part of every historical process, in particular during times of crisis. I tried to understand all of the actors as *dramatis personae* and give them (or leave them) their voices. From Jakeš through to Havel. This requires a lot of experience and talent and I was very far from that ideal. But I had it constantly in front of me – as in the perspective of *theatrum mundi*. I was helped in this regard by the fact that the Velvet Revolution was suffused with theatricality.

Another problem connected with the interpretation of actual events is delving deeper into the findings drawn from primary sources – i.e. from the recordings and archives which bring the revolution closer with their impressive details. The recorded meetings of the *crisis committee*, *the action group* and *the plenary of Civic Forum's Coordination Committee* are indeed a unique source. The historian of older history would sigh: if only we had at our disposal something like this for the Hussite Revolution or the Estates' Uprising (if we want to compare something similar from Czech history). The detailed examination of such a source is like being given a ticket to an exclusive production being performed at a turning point in history. The heightened atmosphere of a crisis committee pulls you in with all its details and drama and inevitably influences your view of the revolutionary events. You are literally listening to those intense moments which will determine events for decades to come.

However, this unique source somewhat complicated the interpretation. For two main reasons: 1) not everything had been recorded, some of the events were brightly illuminated, others either very weakly or not at all, which could understandably make an interpretation unbalanced and one-sided; and 2) what was recorded had to be looked at through the history of the dissident movement, the grey zones and the experts who participated in the work of Civic Forum and left their unique mark on it; in the longer-term perspective this referred to the Czech and Slovak intelligentsia, its complex evolution and profile *en bloc*.

I admit that my related search was fragmentary and unsatisfactory. If I had given it systematic attention, I would probably have written a different

Ideálem samozřejmě byl bezpečný odstup od toho, co přesvědčeně (a zpravidla přesvědčivě) prohlašují charismatičtí aktéři a jejich zřetelný otisk v dobových dokumentech. Kritická práce předpokládá, že dokážete pojmut různé světy a z nich plynoucí postoje a že je pak vysvětlíte v kontextu proměn. Mojí snahou bylo ukázat rozpory, které jsou vlastní každému historickému procesu, tím spíše živelnému vývoji krizovému. Pokusil jsem se pochopit všechny jednající aktéry jako *dramatis personae*, dát jim (ponechat jim) jejich hlasy. Od Jakeše po Havla. Taková intence vyžaduje velkou zkušenost a talent a já jsem ideálu zůstal příliš mnoho dlužen. Měl jsem ho však stále před sebou – jako perspektivu *theatrum mundi*. V tomto úsilí mi pomáhala skutečnost, že sametová revoluce oplývala divadelními efekty.

Další problém, který souvisel s interpretací živých dějů, bych nazval prohlubováním poznatků načerpaných z primárních zdrojů – tj. z nahrávek a archivu přibližujících revoluci v působivých detailech. Nahraná rokování *krizového štábu*, *akční skupiny* a *pléna KC OF*, jsou v pravdě jedinečným zdrojem. Historik starších dějin by si mohl povzděchnout: kdybychom něco takového měli k dispozici – zůstaneme-li v českých dějinách u typové podobných událostí – pro husitskou revoluci či stavovské povstání! Detailním vytěžením takového zdroje získáváte vstupenku na exkluzivní představení odehrávající se v záhybech historického času. Zjitřená atmosféra krizového štábu se všemi detaily a peripetiemi vás vtáhne a nevyhnutelně ovlivní váš pohled na převratné dění. Doslova se vposloucháváte do dramatu chvíle, v nichž se určují osudy na příští desetiletí.

Jedinečný zdroj však výklad poněkud komplikoval. Ze dvou hlavních důvodů: 1. zdaleka nebylo nahráno vše, část dějů byla osvětlena silně a jiná velmi slabě nebo vůbec, což pochopitelně ohrožuje interpretaci nevyvážeností a jednostranným zaměřením; a 2. to, co nahráno bylo, vyžaduje další pátrání odkazující k dějinám disentu, šedé zóny a expertních prostředí, jejichž příslušníci se podíleli na práci Občanského fóra a vtiskli mu jeho jedinečný charakter a ráz; v dlouhodobější perspektivě to poukazovalo k české a slovenské inteligenci, jejímu složitému vývoji a profilu en bloc.

Přiznávám, že má související pátrání byla torzovitá a nedostatečná. Kdybych jim věnoval soustavnou pozornost, nejspíše bych napsal jinou knihu o dlouhodobých předpokladech sametové revoluce. Přesto se i na mezerovitém podkladě leccos vyjevilo, především co se týče povahy disentu a jmenovitě vůdčí role Václava Havla v něm. Své pátrání bych charakterizoval jako genealogii aktérů a idejí, jež se ve vrcholných okamžicích historie stanou tím, čím bytostně jsou v důsledku svého osobního zranění v různých podmínkách, ať už je tvoří „disidentské ghetto“, akademické prostředí či komunistický aparát. Jejich ideje, jakkoli jsou „idealistické“, najednou mají viditelné následky a nečekané efekty. Z toho vyplývá, že i bez moderního pramene, jakým jsou nahrávky, je možné rekonstruovat postoje, slova a činy různých aktérů v převratných událostech a nezřídka se tak děje. Nahrávky v dramatických detailech zpravidla ukáží a potvrdí to, co lze vyčíst z profilových pramenů (disidentské esejistiky, ekonomických či sociologických analýz z šedesátých a osmdesátých let nebo z Rudého práva). To jistě není nijak objektivní

book about the long-term preconditions of the Velvet Revolution. Nevertheless, even with these gaps some things did come to light, especially regarding the dissident movement and Václav Havel's leading role in it. I would characterize this search as the genealogy of the actors and ideas which during decisive moments in history become what they essentially are as a result of their personal maturation under various conditions, whether these are created by a 'dissident ghetto', academia or the communist apparatus. Their ideas, no matter how 'idealistic', suddenly have visible effects and unexpected consequences. This demonstrates that even without modern sources such as recordings it is possible to reconstruct the attitudes, words and actions of different actors during revolutionary events. Recordings often show and confirm in dramatic detail what can be read from profile sources (dissidents' essays, economic and sociological analyses from the 1970s and 1980s, or from the Rudé Právo newspaper). This is not a new discovery but neither is it self-evident and the path towards it is often difficult. The most surprising thing for me – a child of the Normalization period – was the discovery that political and cultural traditions and values which had been repudiated were still stored in people's memories with surprising completeness and had unexpected mobilizing potential, but which only seldom demonstrated its full force. (Later I discovered that these values do not stay in their original form but often mix and create hybrid identities). This experience of unexpected revelation is certainly very specific and is linked to life in a closed society. It was the experience of a generation.

Another issue I wish to mention is the method, type or genre of negotiating. Having chosen as my theme the Velvet Revolution as an event at the centre of power transformation seen through the prism of dramatic details, the question then necessarily arose of how to deal with the constant flow of events and issues, intrigues, collisions, twists and turns and their outcomes, and how to discuss and arrange these things in a book in a comprehensible way. Here I drew inspiration from an excellent book by the historian François Furet, *Interpreting the French Revolution*,⁶ which explained the revolution within its structural conditions and manifestations, interweaving the social and the political in the transformation of ideas into a democratic element.

A revolution can basically be explained in two ways: as the result of *the long-term process of transformations*, i.e. as an interruption in the complex fabric of reality which has its continuous (expected) and discontinuous (sudden) preconditions; or as a *modality of transformation*, i.e. as the specific process and character of revolutionary events. Both of these approaches are complementary and if one of them is stressed – in my case the modality of transformation – then the other is inevitably present in the interpretation because the extensive mobilization leading to profound systemic changes reveals the internal workings of social awareness and conscience, as though you were brushing away the deposits of ash to reveal a buried Pompeii. During the Velvet Revolution there emerged religious and minority

6 Furet, François: *Promýšlet francouzskou revoluci* [Interpreting the French Revolution]. Brno 1994.

zjištění, ale také není samozřejmé a cesta k němu bývá náročná. Nejpřekvapivější pro mne – jako dítě „normalizačního“ bezčasí a bezvědomí – bylo zjištění, že zavržené politické a kulturní tradice a hodnoty se v lidské paměti uchovávají s pozoruhodnou celistvostí a disponují nečekaným mobilizačním potenciálem, jenž se ovšem v plné síle projeví jen zřídkakdy. (Až později jsem měl zjistit, že nezůstávají ve své původní podobě, ale nezřídká se mísí a vytvářejí hybridní identity.) Tato zkušenost nečekaného zjevování skrytého je jistě velmi specifická a svázaná s životem v uzavřené společnosti. Byla to zkušenost generační.

Jiný problém, o němž se chci zmínit, se týká způsobu pojednání, jeho typu či žánru. Pokud jsem si za své téma zvolil sametovou revoluci jako událost v centru mocenské proměny, viděnou prizmatem dramatických detailů, pak se nutně objevila otázka, jak zvládnout kypící proud dějů a problémů, zápletek, kolizí, peripetií a jejich vyústění a jak jej v knize srozumitelně utřídit a pojednat. Tady mi posloužila skvělá kniha historika Françoise Fureta *Promýšlet francouzskou revoluci*⁶ vysvětlující revoluční dění v jeho strukturálních podmínkách a projevech, v prolínání sociální a politična, v transformaci idejí v demokratickém živlu.

Revoluci lze v zásadě pojednat dvojmým způsobem: jako výsledek *dlohodobého procesu změn*, tj. jako přerýv ve složité tkáni skutečnosti, který má své kontinuitní (očekávatelné) i diskontinuitní (nenadálé) předpoklady; nebo jako *modalitu změny*, tj. jako konkrétní průběh a charakter převratných událostí.

Oba tyto přístupy jsou komplementární a je-li jeden z nich vyzdvižen – v mém případě modalita změny – je nevyhnutelně v interpretaci přítomen i ten druhý, neboť velká mobilizace vedoucí k hluboké systémové změně odhalí ledví společenského vědomí a svědomí, jako když odkryjete nánosy popela strusky a spatříte zavalené Pompeje. V sametové revoluci vyvřely náboženské a menšinové identity, demokratické, republikánské i socialistické tradice a způsobily mohutný příval paměti spojený s mezníky října 1918, února 1948 a srpna 1968 atd. Ožívaly nejrůznější historické časy v podobě osobních, skupinových i národních pamětí, zájmů a politik.

Před historikem stojí úkol pochopit emocionalitu i logiku „zrychleného tepu dějin“, jenž se vyznačuje bujením událostí, jejich nepřetržitým vrstvením a vytvářením nepředpokládaných zápletek a efektů. Obecně lze říci, že stopuje předbíhání a zpoždování a z toho plynoucí úsilí o vyrovnávání časových disproporcí za účelem nalezení společenské rovnováhy a stability. Sleduje politiku Občanského fóra *in statu nascendi*, především to, jak ji již v okamžicích její artikulace časově či fázově předbíhá procitnuvší občanská veřejnost. Té z počátku patří normotvorná funkce, mimo jiné proto, že OF není sdružením profesionálních revolucionářů s jasným plánem a ideologií, jeho role je skromnější, chce být pouze iniciátorem a dočasným mluvčím veřejnosti s dvojmým úkolem: 1. artikulovat její vůli na nejvyšší úrovni – při jednání s vládou; a 2. být pouze občanským katalyzátorem vzniku kvalitativně nové angažované občanské politiky.

Občanské fórum však musí tak říkajíc přijít samo k sobě, uvědomit si samo sebe jako politický

6 Furet, François: *Promýšlet francouzskou revoluci*. Brno 1994.

identities, democratic, republican and socialist traditions which caused an enormous memory surge linked to the milestones of October 1918, February 1948 and August 1968, etc. Different historical periods were recalled in the form of personal, group and national memories, interests and policies.

The historian is faced with the task of understanding the emotionality as well as logic of 'the acceleration of history', which is characterized by the proliferation of events, their constant layering, and the creation of unforeseen intrigues and consequences. In general it can be said that the historian is following this surging ahead and lagging behind and the consequent attempts to redress the time disparities in order to find social balance and stability. The historian follows the policies of the Civic Forum *in statu nascendi*, in particular the way in which at the moment of their articulation they are already lagging behind the awakening civic public. Initially this was a normative function because Civic Forum was not an association of professional revolutionaries with a clear plan and ideology; its role was more modest, it wanted merely to be an instigator and temporary public spokesperson with two goals: 1) articulate its will at the highest level – during the negotiations with the government; and 2) to be a mere civic catalyst in the establishment of a newly engaged civic politics.

Civic Forum had to come to the realization by itself that it was a political (power) subject. This self-awareness is aptly demonstrated in the aforementioned recordings. They reveal how during the drama of tense situations, long-term developments in political ideas, mainly going back to

the anti-system 1960s and Charter 77 as an initiative to defend human rights, clashed with the explosion of the democratic element. It could be characterized as the accelerated movement from 'anti-political politics' as the moral regulation of political practices, to the will to accept power and governmental responsibility. The leading role of Václav Havel is part of this belated process of instant maturation, when his decision to stand for president persuaded a hesitating Civic Forum to assume power in vital areas – security, the economy and foreign policy.

As has already been said, public time has a determining dynamic and overtakes the development of events beyond the milestone of free elections – to pluralist democratic politics and a social market economy. It wasn't until later, on the basis of research by my outstanding colleague James Krapfl, who wrote a detailed account of the Velvet Revolution from below (*Revolution with a human face. Politics, culture and society in Czechoslovakia after 17 November 1989*)⁷, that I became fully aware of what my work had been hinting at: in the qualitative sense of the word, the civic public at the turn of 1989 was characterized by *syncretic utopianism* combined with a (fragile) belief that all of the relevant political traditions which had come to life would coexist in a political space and peacefully share responsibility; and that the new system would incorporate and functionally link elements of direct and representative democracy. It is

7 Krapfl, James: *Revolúcia s ľudskou tvárou. Politika, kultúra a spoločnosť v Československu po 17. novembri 1989* [A Revolution with a Human Face. Politics, Culture and Society in Czechoslovakia after 17 November 1989]. Bratislava 2009.

(mocenský) subjekt. Toto sebeuvědomování pěkně demonstrují zmíněné nahrávky. Ukazují, jak se v dramatu vypjatých chvil střetává dlouhodobý vývoj v oblasti politických idejí, kotvících především v antisystémových šedesátých letech a Chartě 77 jako iniciativě na obhajobu občanských práv, s intenzivní explozí demokratického živlu. Dalo by se to charakterizovat jako zrychlený posun od „antipolitické politiky“ coby morálního regulativu politiky praktické, k vůli převzít moc a vládní odpovědnost. V tomto procesu opožděného bleskového dozrávání patří vůdčí role Václavu Havlovi, jenž od určitého okamžiku – kdy se rozhodl kandidovat do prezidentského úřadu – táhne váhající grémium Občanského fóra k uchopení moci v klíčových oblastech – silové, ekonomické a zahraničněpolitické.

Jak už bylo řečeno, čas veřejnosti má určující dynamiku a předbíhá vývoj událostí až za mezník svobodných voleb – k pluralitní demokratické politice a sociálně tržnímu hospodářství. Až později na základě výzkumů mého skvělého kolegy Jamese Krapfla, který podrobně popsal sametovou revoluci zdola⁷, jsem si v plné míře uvědomil, co jsem při své práci jen tušil: občanskou veřejnost na přelomu let 1989/1990 v kvalitativním slova smyslu charakterizuje *synkretický utopismus* spojený s (křehkou) vírou, že všechny relevantní politické tradice, které procitly k životu, budou koexistovat v politickém prostoru a pokojně se dělit o odpovědnost; a že nový systém pojme a funkčně propojí prvky přímé a zastupitelské

demokracie. Na takových inspiracích je úžasné, že dobrodružství historické interpretace pokračuje v dialogickém střetávání a doplňování i poté, kdy jsou důležité knihy již dopsány. Dnes se ovšem zdá, že takový dialog v čase bude pohřben spikleneckými teoriemi a spekulacemi, jimiž se to hemží na dominantním médiu naší doby – internetu.

Občanské fórum se zpočátku nechtělo podřídit časování změny v režii veřejnosti, rychle však bylo přinuceno skočit do proudu. Tím ovšem vznikla disproporce mezi proklamovanou identitou, jež byla v souladu se synkretickým utopismem (OF je pro všechny), a reálnou politikou, jež mu odporovala. OF se změnilo v účelovou koalici disidentů s monetaristickými ekonomy z Prognostického ústavu za účelem eliminace socialistů a přívrženců „třetích cest“. Toto souručenství však bylo pouze dočasné a založilo trvalý konflikt mezi havlovskou politikou chápanou jako „praktikovaná mravnost“ a klausovskou ekonomistickou politikou osobních a skupinových zájmů. V době, kdy jsem knihu *Labyrintem revoluce* psal, byla již tato roztržka někdejších spojenců definitivní, což se projevovalo v aktuálních sporech o smysl listopadu 1989 a samozřejmě ovlivňovalo mou interpretaci, jakkoli jsem se snažil udržet si odstup – tím, že jsem své osobní sympatie k sametové revoluci a prezidentu Havlovi protahoval kritickými rastry (politika jako umění možného, institucionální versus charismatická legitimita atd.).

Komunisté svůj čas ztratili a nezbývalo jim nic jiného než adaptovat se do nových, demokratických a tržních podmínek. To pro ně jako bytostné pragmatiky, kteří dávno rezignovali na budování

7 Krapfl, James: *Revolúcia s ľudskou tvárou. Politika, kultúra a spoločenstvo v Československu po 17. novembri 1989*. Bratislava 2009.

amazing that with such inspiration, the adventure of historical interpretation continues in a dialogue of confrontation and amendment even after key books have already been written. Today, however, it would appear that such a dialogue would be buried under the conspiracy theories and speculation which abound in the dominant media of our time – the internet.

Initially, Civic Forum had not wanted the public to dictate the timing of changes, but it was quickly forced to adapt to this reality. This led to the disconnection between its proclaimed identity along the lines of syncretic utopianism (Civic Forum is for everyone) and the actual political situation which contradicted this. Civic Forum changed into a practical coalition of dissidents and monetarist economists from the Prognostic Institute in order to eliminate the socialists and supporters of the ‘third way’. However, this union did not last long and established the permanent conflict between Havel’s politics of ‘practical morality’ and Klaus’s economic politics for personal and group interests. At the time of writing *Through the Labyrinth of Revolution* the rift between these former allies had become unbridgeable and was manifested in conflicts over the meaning of November 1989, which naturally influenced my interpretation, no matter how I tried to maintain a distance – I tried to screen my personal sympathies for the Velvet Revolution and President Havel with criticisms (politics as the art of the possible, institutional versus charismatic legitimacy, etc.).

The Communists’ time was up and they had no option but to adapt to the new democratic market conditions. However, this was not particularly difficult for people who were essentially pragmatic and had

long ago given up on ideas of building a utopia. While the decimated Communist Party had to defend itself against growing pressure from everyday parliamentary and local politics and gradually create a new *raison d’être* in the nationalist (anti-western, pan-Slavic) and socially populist field, the communist nomenclature in the broader sense of the word began to rapidly mobilize its network of connections including the speculative sphere (‘the black economy’) and to capitalize on their managerial know-how from degenerative (late) socialism within the new conditions of ‘wild privatization’. Suddenly it was people from this area who were forging ahead on the road to capitalism, helping to determine the form of economic transformation. The documents from the CF CC archive are full of reports about this remarkable though by no means unique transubstantiation of social capital into economic capital. I looked at this issue in my book as only one of the factors behind post-Velvet radicalization and division, as there was not enough room in the book for a more in-depth analysis. However, it is one of the main themes in a comprehensive interpretation of the history of post-communism.

After explaining the alignment of relevant ideas and priorities and their timing, which found a solution in a situational (provisional and fragile) compromise in the character of the transitional period, the historian faces the problem of how to explain the new politics which began with the division of power after the establishment of the ‘government of national understanding’ and the election of Václav Havel as President of the Republic in December 1989, and the movement towards the parliamentary elections in June 1990. For the sake of clarity

Utopie, nebylo obzvláště těžké. Zatímco prořídla komunistická strana se musela bránit stupňovanému tlaku ve sféře každodenní parlamentní a komunální politiky a postupně vytvářet nový *raison d'être* v národovecké (protizápadní, všeslovanské) a sociálně populistické oblasti, komunistická nomenklatura v širším slova smyslu začala bleskově mobilizovat své sítě konexí zahrnující vekslácké prostředí („šedou ekonomiku“) a v tzv. divoké privatizaci kapitalizovat manažerské know-how degenerujícího (pozdního) socialismu. Najednou to byli lidé z této sféry, kdo vytvářeli časový náskok na cestě ke kapitalismu a výrazně spoluurčovali ráz a podobu ekonomické transformace. Dokumenty z archivu KC OF jsou plné zpráv o tomto pozoruhodném, ale nijak neobvyklém přepodstatňování sociálního kapitálu v ekonomický. Tento problém jsem ve své knize pouze registroval jako jeden z faktorů postsametové radikalizace a štěpení, na jeho hlubší rozpracování nebylo v knize místo. Je to koneckonců kardinální téma pro komplexně pojaté dějiny postsocialismu.

Když je vysvětleno vyrovnávání relevantních představ o prioritách a jejich časování, jež našlo řešení v situačním (dočasném a křehkém) kompromisu o charakteru přechodného období, nastává pro historika problém, jak vysvětlit novou politiku, jež začala podílem na moci po ustavení „vlády národního porozumění“ a zvolení Václava Havla prezidentem republiky v prosinci 1989 a směřováním k parlamentním volbám v červnu 1990. Kvůli srozumitelnosti jsem rozpletl složité událostně chronologické kontinuum na jednotlivá vlákna či spíše svazky vláken a pojednal o nich paralelně. Vytvořil jsem analytický konstrukt s vědomím, že se

vše odehrávalo současně a vzájemně se ovlivňovalo. Postupoval jsem od problémů Občanského fóra s vlastní (hybridní) identitou až k explozi demokratické politiky, jež se vyznačovala nárůstem problémových agend doprovázeným štěpením moci s četnými nepředpokládanými důsledky.

Dalo by se to nazvat pádem ze sváteční jednoty zaplněných náměstí do prudké dezintegrace v důsledku fázově opožděných politik zájmů, jež se vyznačovaly přeskupováním sil a zaujímáním institucionálních i neinstitucionálních pozic a opozic. „Národní porozumění“ prodělávalo zpětný chod – k diferenciaci a dezintegraci. Historik se dotýkal kořenů „naší současné krize“ a zjistil tak, že modernizační procesy jsou do jisté míry krizové ze své podstaty. Jakkoli se tedy od počátku tvrdilo, že listopad 89 není žádnou revolucí, ale pouhým dojednaným předáním moci, lze střet politiky kompromisu s požadavkem stupňování revoluce považovat za klasický revoluční jev. To byl jeden z důvodů, proč jsem vložil ošidné slovo „revoluce“ do názvu knihy, jakkoli jsem ho již v podtitulu poněkud oslabil lehce ironizujícím souslovím o „jedné politické krizi“. Tuto ambivalenci koneckonců vyjadřuje oxymóron „sametová revoluce“, jemuž jsem se tehdy důsledně vyhýbal, ale který se nakonec vžil jako přeci jen přílehavé pojmenování. Od počátku jsem si byl té antinomie vědom a nazval jsem jednu z kapitol – *Revoluce bez revolucionářů*.

Radikalizace se osvědčovala především v požadavcích odebrání majetku komunistické strany a postavení KSČ mimo zákon; zrušení Státní bezpečnosti a odhalení její agenturní sítě; odvolávání komunistických ředitelů z podniků a opatření proti

I unravelled the complex chronological continuum of events into individual strands, or rather bundles of strands, and dealt with them in parallel. I created an analytical construct with the awareness that everything happened simultaneously and influenced each another. I moved from the issues of Civic Forum with its own (hybrid) identity to the explosion of democratic politics which was characterized by an increase in the problems related to the division of power with its numerous unforeseen consequences.

It could be termed the fall from a holy union of crowd-filled squares to rapid disintegration as a result of the phased delay of politics of interests that were characterized by the grouping of forces and taking up institutional and non-institutional positions and oppositions. 'National understanding' underwent a reversal – towards differentiation and disintegration. The historian touched on the roots of 'our current crisis' and discovered that modernization processes are to a certain extent crisis ones by their very nature. Therefore, although it was initially argued that November 1989 was not a revolution but merely a transfer of power, the conflict between political compromise and the demand for the revolution to be escalated can be considered to be a classic revolutionary feature. This was one of the reasons why I included the deceptive word of "revolution" in the book's title, despite weakening it in the subtitle with the slightly ironic use of "one political crisis". This ambivalence is also apparent in the oxymoron 'Velvet Revolution' which I used to avoid at the time but which has actually become quite an apt description. I was aware of this antinomy from the outset and I called one of the chapters *A revolution without revolutionaries*.

The radicalization manifested itself through the demands to sequester the property of the Communist Party and outlaw the party; to abolish the State Security and uncover its network of agents; to remove communist directors from companies and introduce measures against the 'communist mafia', and to initiate the 'wild privatization' of state property. I noticed how this was closely related to the issue of economic reform which resulted in the clash between neo-liberal monetarists (shock therapy) and institutional gradualists who also wanted an open market economy but via a different, less radical way.

When it became clear that there was very limited 'dealing with communism' in the political, constitutional- and criminal-law spheres due to the November compromise (which naturally corresponded with the advanced level of society's interwovenness with 'real socialism'), the monetarists picked up the baton of radicalness as the only ones offering a programme to complete the revolution through the rapid and radical establishment of market conditions. For them this meant the widest and fastest privatization possible. However, my book only looked briefly at this theme without going into detail. I would refer to the recently published book by the young historian Václav Rameš, who provides an excellent elaboration on this topic.⁸ This also applied to another large issue

8 Václav Rameš: *Trh bez přívlastků, nebo ekonomickou demokracií? Spory o podobu vlastnické transformace v porevolučním Československu* [A Market without Qualities: Economic Democracy? Disputes over the character of ownership transformation in post-revolutionary Czechoslovakia]. Praha 2021.

„komunistickým mafím“ a divoké privatizaci státního majetku. Registroval jsem, jak s tím těsně souvisí otázka ekonomické reformy, jež se manifestovala ve střetu neoliberálních monetaristů (šokových terapeutů) s institucionálními gradualisty, kteří rovněž usilovali o otevřenou tržní ekonomiku, ale chtěli k ní dospět jinou, méně radikální cestou.

Když se ukázalo, že v politické, ústavně- a trestněprávní sféře je „vyrovnávání se s komunismem“ kvůli listopadovému kompromisu (jenž ovšem odpovídal pokročilému stupni zapletenosti společnosti s „reálným socialismem“) velmi omezené, převzali štafetu radikalismu monetaristé jako jediní, kteří nabídli program dokončení revoluce prostřednictvím rychlého a radikálního nastolení tržních vztahů. V jejich pojetí to znamenalo co nejširší a nejrychlejší privatizaci. Také toto téma má kniha ovšem pouze nahlédla a dále nerozpracovala. Rád odkazuji na aktuálně vydanou knihu mladého historika Václava Rameše, jenž toto téma znamenitě zpracoval a podal.⁸ Stejně jako další velký problém, totiž jak nově, spravedlivě a funkčně definovat a kultivovat dělbu moci v rámci československé federace. Česko-slovenská krize, která se ihned v lednu 1990 manifestovala ve sporech prezidenta s federálním parlamentem o nový název státu a státní symboliku a pokračovala v konfrontacích slovenské národní reprezentace s reprezentací federální a českou o kompetence, vedla ve svých důsledcích až k rozpadu Československa

v roce 1992. Jiným slovy, interpretace zmíněné modality změny vyvolávala další otázky, na něž už má kniha nemohla dát uspokojivé odpovědi.

Na zmíněných procesech si historik ověřil zdánlivou samozřejmost, která se projevuje vždy podle jistých specifik, jež je třeba pojmenovat a vysvětlit – že rozklad je substrátem zrodu nových věcí, jež zrají pod povrchem. Zároveň na historika dolehne, že „ethická cena a historický význam se často rozcházejí“, jak říkával zakladatel moderního vědeckého dějepisu v českých zemích Jaroslav Goll, jehož historickou školou jsem se zabýval ve své diplomce. „Dějiny samy neučiní nikoho optimistou. Avšak ani pesimistou.“ (*Dějiny a dějepis*, Atheneum 1888–1889). Gollova zvláštní sentence se mi coby studentovi zaryla do mysli, docenil jsem ji však až ve chvíli, kdy jsem nahlédl do složitých historických procesů jako očitý svědek a interpret.

Souhrnně vzato, sametová revoluce pro mne byla dvojnásobným dobrodružstvím, jelikož jsem se jako historik pokusil vysvětlit událost, kterou jsem s velkým citovým nasazením prožíval jako student historie. Při interpretaci se ukázalo, že emocionální investice je sice nejlepším impulzem, ale špatným průvodcem a rádcem. Pochopení toho, co se odehrávalo před mýma očima, a co jsem poté podrobil analýze, se pro mne stalo trvalým výchovným procesem v praktickém i teoretickém smyslu. Jednou započaté poznání se totiž dále vyvíjelo a měnilo, v něčem zastarávalo, v něčem jiném se prohlubovalo. Mnohé soudy bylo nutné korigovat či připustit, že jiné interpretace určitých fenoménů jsou pravděpodobnější. Kolektivně a interdisciplinárně vedený výklad sametové revoluce stále pokračuje, což je mj. dobře vidět na

8 Václav Rameš: *Trh bez přívlastků, nebo ekonomická demokracie? Spory o podobu vlastnické transformace v porevolučním Československu*. Praha 2021.

- how to define and develop the division of power within the Czechoslovak federation in a fair and functional manner. The Czecho-Slovak crisis began immediately in January 1990 with the dispute between the president and the federal parliament over the name of the state and state symbols, and continued in the confrontation between Slovak national representatives and federal and Czech representatives over competencies, which would lead to the break-up of Czechoslovakia in 1992. In other words, the aforementioned modality of transformation raised further issues which my book could no longer satisfactorily answer.

Within these processes the historian verifies the seemingly obvious which manifests itself through specific characteristics that have to be named and explained - the fact that decomposition is the substrate that gives birth to new things which germinate under the surface. At the same time, the historian realizes that "the ethical value and historical meaning often diverge," as the founder of modern Czech history, Jaroslav Goll, would say, whose school of history I investigated in my dissertation. "History itself does not make one an optimist. Nor a pessimist." (*Dějiny a dějepis* [History and Historiography], Atheneum 1888-1889). Goll's peculiar sentence fascinated me as a student, though I only really

appreciated it when I looked at complex historical processes as an eyewitness and interpreter.

In summary, for me the Velvet Revolution was a double adventure due to the fact that as a historian I was attempting to explain an event which I had experienced with great emotion as a history student. During the process of interpretation this emotional investment proved to be the best possible motivation but a poor guide and advisor. Trying to understand what had played out in front of me and what I later analysed in detail became a constant educational process for me in both the practical and theoretical sense. An initial finding would develop and change, something would become redundant, while something else would require the need to go deeper. It was necessary to correct a number of judgments or admit that other interpretations of certain phenomena were more likely. The collective and interdisciplinary interpretation of the Velvet Revolution is ongoing, which is clearly seen in the way the 17th of November is marked each year. It is the acid test for our frustrations and disillusionment and for how much we have matured. It shows the losses and gains of the conservative anti-communists, the liberal democrats, the radical democrats and the socialists. It measures the degree of unconscious bitterness held by consumers of conspiracy speculation.

významech, které jsou každý rok kolem 17. listopadu manifestovány. Je prubířským kamenem našeho dozrávání, frustrací a deziluzí. Na ní osvědčují své ztráty a zisky konzervativní antikomunisté, liberální

demokraté, radikální demokraté a socialisté. Na ní měří hloubku své nevědomé zapřklosti konzumenti spikleneckých spekulací.

PETR FIALA

Skrytá církev a interpretace soudobých dějin

The clandestine church and the interpretation of contemporary history

Petr Fiala (*1964) is a political scientist and historian, he lectures at Masaryk University's Faculty of Social Studies. He has been a member of parliament since 2013 and the leader of the Civic Democratic Party since January 2014. His historical work focuses on the formation of modern Czech politics at the turn of the 20th century and on the history of underground ecclesiastical structures in communist Czechoslovakia. In his academic work he has specialized in the political dimension of religion, comparative political science and European politics. He has written 20 books and more than 300 academic studies. His most recent books include: *The European Union* (with O. Krutílek and M. Pitrová, 3rd ed., in Czech, 2018), *Conservatism Today* (with F. Mikeš, in Czech, 2019), *(M)university* (in Czech, 2019), *November 1989 Yesterday and Today* (eds. with F. Mikeš, in Czech, 2019), *Politics in the Time of Coronavirus* (with P. Dvořák and O. Krutílek, in Czech, 2020).

Prof. PhDr. Petr Fiala, Ph.D., LL.M. (*1964) je politolog a historik, působí na Fakultě sociálních studií MU. Od roku 2013 je poslancem, od ledna 2014 předsedou Občanské demokratické strany. Jeho práce z oboru historie jsou zaměřeny na výzkum formování moderní české politické reprezentace na přelomu 19. a 20. století a na dějiny podzemních církevních struktur v komunistickém Československu. Ve své vědecké práci se dlouhodobě specializuje na výzkum politické dimenze náboženství, srovnávací politologii a evropskou politiku. Je autorem 20 knih a více než 300 odborných studií. Nejnovější knihy: *Evropská unie* (s O. Krutílkem a M. Pitrovou, 3. vyd., 2018), *Konzervatismus dnes* (s F. Mikšem, 2019), *(M)univerzita* (2019), *Listopad 1989 včera a dnes* (eds. s F. Mikšem, 2019), *Politika v čase koronaviru* (s. P. Dvořákem a O. Krutílkem, 2020).

The historical interpretation of recent events (contemporary history) has its familiar features. The very fact that historians not only work with sources but also with eyewitnesses who are often associated with them creates special demands for the 'weaving of the narrative'. Historical knowledge not only clashes with the social (collective) memory but also with the ever-changing interpretations of the individual actors themselves. Therefore, in addition to reconstructing events and interpreting them, the historian also has to re-interpret already-existing narratives. The historian of contemporary events constructs a story within a context which society is familiar with first-hand. Therefore, it not only has the meaning of a symbol which can be related to the past, but it has its own specific, emotional, strategic or directly socio-political dimension. Put simply, the historian of contemporary history not only has to work with historical material and the interpretations which already exist around it, but also with (his/her and collective) experiences, prejudices and interests. None of this is straightforward.

I have tried to show the adventures as well as the challenges and risks involved in this type of historical work using the example of my research into the clandestine church and the secret and illegal (in the eyes of the regime) activities of the Catholic Church during the period of communist totalitarianism. Today the clandestine (underground, secret, silenced) church is a relatively well-known phenomenon. Nevertheless, it is possible to encounter different definitions and a slightly blurred boundary for what this term signifies. I will focus here on specific areas of the church's activities linked to the secret bishop

Felix M. Davídek and his society Koinótés. This section of the clandestine church was characterized by the construction of its own hierarchical structure and unique system of education and formation, and to a large extent its own theological-spiritual concepts and certain steps which went beyond the need to substitute forbidden church activities. This was a creative development of the Second Vatican Council's reformist spirit, which went beyond the scope of ecclesiastical doctrine and canon law, and manifested itself above all in the ordination of married men as priests and later as bishops, and in the ordination of women. Chronologically this relates directly to the period from the mid-1960s to November 1989, and in the wider sense (in terms of causes and effects) from the 1940s to the first decade of the 21st century.

The historical research which I am going to discuss here was carried out over two phases (1992–1994 and 1996–1999) throughout the 1990s. The main output was two monographs: *Koinótés. Felix M. Davídek and the Clandestine Church*¹ and *The Clandestine Church. Felix M. Davídek and the Koinótés Society*.² I collaborated on all of the research work and subsequent publications with my friend, the historian Jiří Hanuš, so the historical interpretation of the clandestine church is our shared adventure. However, the thoughts I have

1 Fiala, Petr – Hanuš, Jiří: *Koinótés. Felix M. Davídek a skrytá církev* [Koinótés. Felix M. Davídek and the Clandestine Church]. Brno 1994.

2 Fiala, Petr – Hanuš, Jiří: *Skrytá církev. Felix M. Davídek a společenství Koinótés* [The Clandestine Church. Felix M. Davídek and the Koinótés Society]. Brno 1999.

Historická interpretace nedávných událostí (soudobé dějiny) má svá známá specifika. Už jen fakt, že historik nepracuje pouze s prameny, ale také se svědky, k nimž nezřídka sám patří, vytváří zvláštní nároky na „splétání narativu“. Historické poznání se střetává nejen se sociální (kolektivní) pamětí, ale také s proměňujícími se individuálními interpretacemi jednotlivých aktérů. Úkolem historika je tak často vedle samotné rekonstrukce událostí a jejich interpretace provést také re-interpretaci již existujících narativů. Historik soudobých událostí totiž konstruuje příběh v kontextu, jenž je společností považován za známý a prožitý. Nemá tedy jen význam symbolu, k němuž se lze do minulosti vztahovat, ale má svůj konkrétní emocionální, strategický nebo přímo sociálně politický rozměr. Jednoduše řečeno, historik soudobých dějin musí pracovat nejen s historickým materiálem a jeho již existující interpretací, ale také se (svými i kolektivními) zkušenostmi, předsudky a zájmy. Není to nic snadného.

Dobrodružství, ale i výzvy a rizika tohoto typu historické práce, se pokusím ukázat na příkladu výzkumu skryté církve, tedy tajných či z hlediska režimu ilegálních aktivit katolické církve v období komunistické totality. Skrytá (podzemní, tajná, umlčená) církev je dnes již poměrně známým fenoménem. Přesto se lze setkat s různými definicemi a ne zcela jasnými hranicemi toho, co se tímto pojmem označuje. Zde se budu věnovat specifické části církevních aktivit spojených s osobností tajného biskupa Felixe M. Davídka a jeho společenstvím Koinótés. Tato část skryté církve se vyznačovala vybudováním vlastní hierarchické struktury

a svébytného systému vzdělávání a formace, do značné míry i vlastní teologicko-spirituální koncepcí a také některými kroky, které překračovaly potřebu nahradit zakázané církevní aktivity. Šlo o kreativní rozvíjení reformního ducha II. vatikánského koncilu nad rámec platné církevní nauky i kanonického práva, které se projevilo především svěcením ženatých mužů na kněze a posléze i biskupy a svěcením žen. Časově se jedná přímo o období od poloviny šedesátých let do listopadu 1989, v širším smyslu – pokud jde o příčiny a následky – o období od čtyřicátých let 20. století až do prvního desetiletí 21. století.

Historický výzkum, o němž zde budu mluvit, byl prováděn ve dvou fázích (1992–1994 a 1996–1999) v průběhu devadesátých let minulého století. Jeho výsledkem jsou především dvě monografie: *Koinótés. Felix M. Davídek a skrytá církev*¹ a *Skrytá církev. Felix M. Davídek a společenství Koinótés*.² Na všech výzkumných krocích a publikačních výstupech jsem pracoval společně s přítelem historikem Jiřím Hanušem. Historická interpretace skryté církve je tedy naším společným dobrodružstvím. Reflexe této společné historické práce, kterou zde nabízím, je ale mojí interpretací a Jiří tedy za ni nenese odpovědnost.

Motivace a angažovanost

Motivace pro výběr výzkumného projektu bývají nejrozumnější, některá témata ale volíme proto, že

1 Fiala, Petr – Hanuš, Jiří: *Koinótés. Felix M. Davídek a skrytá církev*. Brno 1994.

2 Fiala, Petr – Hanuš, Jiří: *Skrytá církev. Felix M. Davídek a společenství Koinótés*. Brno 1999.

to offer on this joint historical work are my own and therefore Jiří is not responsible for them.

Motivation and engagement

There are various reasons for choosing a research project and we select some themes because they relate to our own experiences, personal disposition and interests. The objectivity of research is not primarily based on internal disengagement, but on the ability to respect the factual side of the material, evaluate the findings properly and be prepared to continually challenge your own prejudices and preliminary conclusions.

To begin with I did not view the clandestine church as a subject of academic interest or even a rationally chosen research topic. This happened over time. The initial reason for studying the clandestine church was in order to defend it in public.

At the beginning of the 1990s, it gradually (and surprisingly) became apparent that it would be much more difficult to incorporate some of the illegally operating church structures into the official church. Contrastingly, those priests who had operated in the collaborationist movement *Pacem in terris* (in spite of a papal ban) encountered no problems, not even those who had consciously and actively worked with the communist state security. The priesthood was even open for those who had been ordained as priests when they were state-security agents and tried to exert communist control over ecclesiastical structures.

On the other hand, those who had furthered authentic Christian activities and the free life of the church in spite of the prohibitions, who had taken

risks, struggled and fulfilled their priestly mission by standing up against the communist regime – these people were to find themselves increasingly isolated. Some of them were admitted into the clergy immediately after 1989 but were then soon expelled again afterwards. Gradually some kind of ‘resolution’ was sought between Bohemian and Moravian bishops and the Roman Curia, which ultimately meant a humiliating examination and consecration (consecration *sub conditione*).

This did not apply to everyone. The most severely affected were those people belonging to a structure (society) called *Koinótés*. As I knew some of them – for several years I had been close to the secret bishop Stanislav Krátký (1922–2010) – I wanted to publicly defend them and support their acceptance into the church. The first texts that I published can therefore be seen as a defence and evidence of their good work – one of my first articles was aptly titled *The Duty to Bear Witness*.³ This need for a defence and testimony logically led to the collection and presentation of the basic facts, to the gradual uncovering of a multilayered reality, and afterwards to a deeper study of the whole phenomenon. Therefore, it was a step from engaged defence to historical research which I took with Jiří Hanuš in 1992 when we decided to write a historical monograph about the clandestine church.

3 Fiala, Petr: *Povinnost vydat svědectví* [The Duty to Bear Witness]. *Proglas* 3, 1992, no. 4, p. 9.

nějakým způsobem souvisejí s naší zkušeností, osobními dispozicemi a zájmy. Objektivita výzkumu není primárně založena na vnitřní neangažovanosti, ale na schopnosti respektovat faktickou stránku materiálu, správně vyhodnocovat získané poznatky a na připravenosti opakovaně revidovat vlastní předsudky a předběžné závěry.

Skrytá církev pro mě zpočátku nebyla předmětem odborného zájmu ani racionálně zvoleným tématem výzkumu. Tím se postupně stala. Mým prvotním impulzem pro interpretaci skryté církve byla její veřejná obhajoba.

Začátkem devadesátých let se postupně – a vlastně překvapivě – ukazovalo, že začlenění některých v ilegálně působících církevních struktur do oficiální církve je mnohem těžší, než se čekalo. V kontrastu s tím ale žádný problém neměli kněží působící (navzdory papežskému zákazu) v kolaborantském hnutí *Pacem in terris*, ani ti, kteří byli vědomými a aktivními spolupracovníky komunistické státní bezpečnosti. Nakonec došlo dokonce ke smíření a možnosti dalšího kněžského působení i v případech těch, kteří přijímali kněžské svěcení už jako agenti státní bezpečnosti s cílem působit ve prospěch komunistické moci v církevních strukturách.

Naopak lidé, kteří navzdory zákazům rozvíjeli autentické křesťanské aktivity a svobodný život církve, riskovali, bojovali, plnili svoje kněžské poslání, a stavěli se tak komunistickému režimu, byli stále silněji zpochybňováni a problematizováni. U některých z nich sice hned po listopadu 1989 nakrátko došlo k přijetí do duchovní služby, ale brzy následovalo opětovné vyřazení. Postupně se hledalo na úrovni československých, resp. českých

a moravských biskupů ve spolupráci s římskou kurií celkové „řešení“, které nakonec znamenalo ponižující přezkušování a přesvěcování (svěcení *sub conditione*).

Netýkalo se to všech. Nejsilněji tím byla postižena část lidí patřící do struktury (společnosti) nazývané *Koinotés*. Protože jsem některé z nich znal, pohyboval jsem se dlouhá léta v blízkosti tajného biskupa Stanislava Krátkého (1922–2010), tak jsem je chtěl veřejně bránit a pomoci jejich akceptaci církví. Mé první texty uveřejněné na toto téma lze tedy vnímat jako obhajobu a taky jako podání svědectví o jejich dobré práci – nakonec jeden z mých prvních článků nesl příznačný název *Povinnost vydat svědectví*.³ Tato potřeba obrany a dosvědčení vedla logicky k shromažďování a prezentaci základních faktů, k postupnému rozkrývání mnohovrstevné skutečnosti a posléze také k hlubšímu zkoumání celého fenoménu. A to byl krok od angažované obhajoby k historickému výzkumu. Tento důležitý krok jsme s Jiřím Hanušem udělali, když jsme se během roku 1992 rozhodli napsat o skryté církvi historickou monografii.

Vytyčování tématu

Skrytá církev je dnes popsána a také typologizována. Mohlo by se tedy zdát, že téma výzkumu a jeho ohraničení bylo od počátku samozřejmé. Ale tak tomu tehdy nebylo. Skrytý život církve byl za komunismu mnohovrstevný, někde se zcela prolínal s oficiálními (povolenými) aktivitami a doplňoval je, jinde šlo o autonomní společnosti. Patřila sem činnost kněží

3 Fiala, Petr: *Povinnost vydat svědectví*. *Proglas* 3, 1992, č. 4, s. 9.

Establishing the theme

Today the clandestine church has been thoroughly described as well as typologized and so it might appear that establishing the theme for research would have been obvious from the outset. However, that was not the case. Under communism the clandestine life of the church was multifaceted, sometimes intersecting with official (permitted) activities and supplementing them, at other times acting as an autonomous society. As such, there were priests whose office was publicly known but were acting without the state's permission, while there were also activities by secretly consecrated priests whose spiritual ministry was known only to a close circle. These included almost all of the activities of the orders due to the fact that men's orders and monastic societies had been banned entirely. All of these activities and levels merged together and created the true life of the church, and even in the first post-revolution years they were barely indistinguishable. Their subsequent typology was the result of two factors: on the one hand, historical research and the differentiation of their actual activity under communism, but on the other hand it also resulted from the way in which the individual activities of the ecclesiastical offices were or were not accepted after 1989 and incorporated into the normal life of the church. Therefore, it is true that our view today of the structure of unofficial church activities under communism is to a certain extent influenced by what happened in the post-communist era. It is not such an unusual case in history, but it is worthwhile remembering.

My experiences during the communist period were similar: religious activities merged to form a comprehensible, indivisible whole. For example, the secret bishop Krátký was officially a parish priest; some members of prohibited orders conducted their religious life in secret but officially served as priests in parishes, others received unofficial theological training after joining an order and were secretly ordained as priests. We knew priests without state permission who worked underground, and we knew that others had been secretly ordained. I had experiences with the clandestine church linked to Bishop Davídek as well as close links with the Dominican order. The Catholic community I was involved with was also in contact with the Jesuit František Lízna (1941) and I was in contact with the Order of the Knights Templar through Hugo Rokyta (1912–1999), and so it could go on. However, what had appeared before 1989 as a coherent level of religious activities forbidden by the communists began afterwards to become problematic when they were incorporated (and thus divided) into the official structures. This led to a kind of natural classification, or more precisely, typologization in retrospect. The seamless incorporation of priests from the orders and later those priests ordained abroad contrasted with the rejection of priests ordained by secret bishops. The theme of the creation of hierarchies within secret church structures (i.e. the Koinótés society) thus became clearly separated. It was the least well known, most demonized, most complex and most adventurous activity within the clandestine church. The research theme was suddenly clearly defined and seemed to come to the forefront itself.

bez státního souhlasu, u nichž bylo jejich kněžství veřejně známé, ale také aktivity tajně vysvěcených kněží, o jejichž duchovní službě věděl jen úzký okruh. Spadají sem prakticky všechny aktivity řádů, protože např. mužské řády a řeholní společnosti byly zcela zakázány apod. Tyto všechny činnosti a vrstvy se prostupovaly, dohromady vytvářely skutečný církevní život a i v prvních porevolučních letech byly jen těžko rozlišitelné. Jejich následná typologizace je výsledkem dvou faktorů: na jedné straně samozřejmě historického výzkumu a rozlišení jejich faktického působení v době komunismu, ale na straně druhé vychází také ze způsobu, jakým byly jednotlivé aktivity církevními úřady po roce 1989 (ne) akceptovány a začleňovány do běžného života církve. Ano, náš dnešní pohled na strukturu neoficiálních církevních aktivit v době komunismu je do jisté míry ovlivněn jejich osudy v postkomunistické době. Není to v historii až tak zvláštní případ, ale je dobré si to připomenout.

Moje zkušenost z komunistického období byla podobná: náboženské aktivity se prostupovaly a tvořily srozumitelný a nerozdělitelný celek. Kupříkladu tajný biskup Krátký působil oficiálně jako farář, někteří členové zakázaných řádů vykonávali svůj řádový život ve skrytosti, ale oficiálně působili jako kněží ve farnostech, další ale po vstupu do řádu získali neoficiální teologické vzdělání a tajně přijali kněžské svěcení. Znali jsme kněze bez státního souhlasu, kteří v podzemí působili, o dalších jsme věděli, že jsou tajně vysvěceni. Měl jsem zkušenosti se skrytou církví napojenou na biskupa Davídka, ale současně také úzké vazby na dominikánský řád. Katolické společenství, na jehož životě jsem se podílel,

bylo kromě toho v kontaktu s jezuitou Františkem Lízou (1941), já zase např. prostřednictvím Hugo Rokyty (1912–1999) s Řádem maltézských rytířů a tak by se dalo pokračovat. To, co se ale jevilo před rokem 1989 jako souvislá vrstva komunisty zakázaných náboženských aktivit, se po Listopadu 89 začalo v důsledku začleňování do oficiálních struktur problematizovat, a tedy rozdělovat, probíhala jakási přirozená zpětná klasifikace, resp. přesněji typologizace. Bezproblémové začlenění řádových kněží, posléze kněží svěcených v zahraničí, kontrastovalo s odmítnutím kněží vysvěcených tajnými biskupy. Tím se jasně vydělilo téma hierarchizované tajné církevní struktury, tedy společenství Koinotés. Byla to nejméně známá, nejvíce demonizovaná, nejkomplexnější a taky nejdobrodružnější aktivita v rámci skryté církve. Téma výzkumu najednou bylo jasně vymezeno a jaksi samo vystoupilo do popředí.

Diskuse o příčinách

Na samém počátku jsme museli řešit právě to, co Evans označuje jako „splétání narativu“ a „diskusi o příčinách“.⁴ Samotný důvod utajované církevní činnosti byl jasný. Jeho základní příčinou byl tvrdý postup proti náboženským aktivitám ze strany československého komunistického režimu. Koinotés se však lišilo od jiných podzemních církevních aktivit v několika směrech, ale tou nejpodstatnější bylo vytvoření vlastní hierarchické struktury (tajná

4 Evans, Richard J.: *Na obranu historie*. Praha 2019, s. 122.

A discussion on causes

At the very start we had to deal with what Evans terms the “weaving of narratives” and “discussions on causes”.⁴ The reason itself for making the church’s activities secret was clear. The principle cause was the Czechoslovak Communist Party’s harsh approach towards religious activities. However, Koinotés differed from other underground church activities in several ways, the most important of which was the creation of its own hierarchical structures (the secret episcopal ordinations). What had led to this? How was it carried out? To what extent and under what conditions?

This reality could not be taken as mere fact simply because it went beyond normal practice. It was necessary to show causes and motives. We also had to take into consideration the fact that the creation of these church structures began paradoxically in 1967 – a time when, at first glance, more liberal political conditions were being introduced. However, we decided relatively quickly which method we would use. It had become increasingly obvious that the central figure in the clandestine church was Felix Maria Davídek (1921–1988), despite the fact that he himself was not responsible for the secret episcopal hierarchy. For security reasons Davídek was ordained by Bishop Jan Blaha (1938–2012), who had received his ordination in 1967 from Bishop Peter Dubovský (1921–2008), and which was obviously carried out ‘purposefully’ so that Davídek could become

a key figure in the clandestine church, a ‘bishop’ who acted on the basis of the so-called Mexican faculties. Bishop Davídek not only had a decisive influence on the establishment of the autonomous structure but also on the theological grounding, spirituality and pastoral work for the whole society. It gradually became clear that understanding Felix M. Davídek was the key to finding out more about the clandestine church. This was why we decided to avoid a description which began with the wider contexts and shared circumstances before focusing on the specific activities of the clandestine church. Instead, we wanted to reconstruct the entire story around the life of Bishop Davídek, who formed the narrative framework. To proceed from the individual to the whole. Davídek was also the only key figure from the clandestine church who was no longer with us at that point (he died in 1988). It also allowed us to explain the mentality necessary for underground work, which had been formed by the experiences of a generation during the Second World War, the short and relatively free period for the church in the second half of the 1940s, but above all by the brutal suppression of religious life and the persecution of the church in the 1950s, including murder and long-term jail sentences, which Davídek himself experienced. Without these experiences it would have been impossible to explain the importance of the church’s illegal activities or the radicalness with which Davídek started to build the structure of the secret church.

It is necessary to add two things which explain the unusual step towards episcopal ordination in the second half of the 1960s. Davídek was released after fourteen years’ imprisonment, most of the episcopal

4 Evans, Richard J.: *Na obranu historie* [In Defence of History]. Praha 2019, p. 122.

biskupská svěcení). Proč k tomu došlo? Jakým způsobem to bylo realizováno? V jakém rozsahu a s jakými podmínkami?

Tuto skutečnost nešlo vzít jako pouhý fakt, už proto, že se vymykala obvyklé praxi. Bylo potřeba ukázat příčiny a motivace. Také proto, že vytváření vlastní církevní struktury začalo v roce 1967, tedy na první pohled paradoxně v době celkového politického uvolňování poměrů. Rozhodnutí, jak postupovat, jsme ale učinili celkem rychle. Centrální postavou skryté církve byl stále jasněji Felix Maria Davídek (1921–1988), přestože sám nestál na počátku tajné biskupské hierarchie. Davídek byl z bezpečnostních důvodů vysvěcen biskupem Janem Blahou (1938–2012), který přijal svěcení v roce 1967 od biskupa Petera Dubovského (1921–2008), ovšem jaksi „úcelově“ s cílem, aby se právě Davídek mohl stát klíčovou postavou skryté církve, svého druhu „ordinářem“, který jednal na základě tzv. mexických fakult. Biskup Davídek měl rozhodující vliv nejen na vznik autonomní struktury, ale také na teologické ukotvení, spiritualitu i pastorační praxi celého společenství. Postupně se ukazovalo, že klíčem k poznání skryté církve je právě porozumění osobnosti Felixe M. Davídka.

Proto jsme se rozhodli nepostupovat od popisu širších souvislostí a společných okolností ke konkrétnímu působení skryté církve, ale celý příběh rekonstruovat na základě životopisu biskupa Davídka, který tvořil kostru vyprávění. Jít od osoby k celku. Davídek byl také jedinou klíčovou postavou skryté církve, jejíž život byl tehdy již uzavřen (zemřel 1988). Současně nám to umožnilo vysvětlit formování mentality pro podzemní práci, která

byla dána generační zkušeností druhé světové války, krátkým relativně svobodným obdobím pro církev v druhé polovině čtyřicátých let, ale především brutálním potlačováním náboženského života a pronásledováním církve v padesátých letech, včetně vražd a mnohaletých žalářů, kterým ostatně sám Davídek prošel. Bez této zkušenosti nešlo objasnit důležitost církevních aktivit v ilegality, ani radikalitu, s níž začal Davídek budovat tajnou církevní strukturu.

K tomu je potřeba dodat dvě věci, které vysvětlují nezvyklý krok směrem k biskupským svěcením právě v druhé polovině šedesátých let. Davídek přichází na svobodu po čtrnáctiletém věznění, biskupské stolce jsou převážně neobsazeny a dosud žijící biskupové držení v internaci nebo alespoň v izolaci od svých diecézí. To, co se ze zpětného pohledu oprávněně jeví jako období slábnutí komunistických perzekucí a všeobecné liberalizace, vypadalo před jarem 1968 naopak z vnitrocírkevního pohledu jako kontinuální pokračování perzekucí, jejichž další silná vlna znovu přijde. V Davídkových očích to potvrdila okupace v srpnu 1968. Davídek v tom spatřoval riziko odvěčení církevních představitelů na Sibiř a možnost úplného ochromení církevního života. To vedlo k zintenzivnění jeho činnosti a rychlejšímu vytváření rozsáhlé sítě tajných biskupů a kněží napojených na jeho osobu.

Svědci a prameny

Specifický problém představovala práce s prameny, resp. už samotné získávání pramenů. Historik soudobých dějin často čelí problémům s nepřístupností archivních dokumentů (s ohledem na krátký čas od jejich vzniku a/nebo vzhledem

sees were vacant and those bishops still living were either held in internment or at least in isolation from their dioceses. Although with hindsight this period rightly appears as a time when communist persecution weakened, from the church's internal perspective the period before the spring of 1968 seemed to be one of continuous persecution before the next, more powerful wave arrived. This was confirmed in Davídek's eyes by the occupation in August 1968. Davídek saw the risk of the church's representatives being sent to Siberia and the possibility of the complete paralysis of church life. As a result he stepped up his activities in the rapid creation of an extensive network of secret bishops and priests linked to him.

Eyewitnesses and sources

One specific problem relating to our source work was actually acquiring the sources themselves. The contemporary-history scholar often faces the problem of being unable to access archival documentation (due to the short time that has elapsed since their emergence and/or with regard to the law and the release of public records). These are common problems for this type of primary source. When we were writing the first version of our history of the clandestine church, researchers did not have as many opportunities as they have now. For example, access to the documents from the repressive communist authorities (e.g. the Security Services Archive) has not only revealed the level of persecution of religious life, but it also has a certain evidential value about life in the underground and

the roles of individuals. These opportunities did not exist at the start of the 1990s.

However, the shortage of sources was also related to the illegal nature of the clandestine church's activities. It is obvious that practically any kind of written document would have presented a risk to the author and owner. I am not thinking primarily of the samizdat (although this also applies here) but documents which would have described the structure of the clandestine church, confirmed the conferral of ordinations and the existence of unofficial education, as well as correspondence relating to various activities, etc. However, we were able to quickly obtain the transcripts of theological lectures mainly by Bishop Stanislav Krátký and to a more limited extent the reconstruction of lectures by Felix M. Davídek. We also had at our disposal Davídek's poetry and some documents related to his life (official documents and photographs). Overall, however, there were very few written primary sources of this type.

As a result, the research had to be based on the methods of oral history. However, it is important to point out that almost thirty years ago the use of oral history was not as common and methodologically grounded as it is now in Czech historiography. Nevertheless, this was the method that we used most often, and it was on the basis of oral history that we shaped our narrative and constructed (or reconstructed) a history of the clandestine church. Naturally, this required the use of the usual approaches: the verification of the findings by more than one eyewitness, the juxtaposition of testimonies, the comparison of the findings from individual respondents with the written sources and the

k ochranným lhůtám pro jejich zveřejnění). Potíže s tímto typem primárních pramenů jsou obvyklé. V době, kdy jsme psali první verzi historie skryté církve, neměl badatel tolik příležitostí, jako má dnes. Kupříkladu přístupné dokumenty komunistické represivní moci (např. Archiv bezpečnostních složek) odhalují nejenom míru perzekuce náboženského života, ale mají určitou výpovědní hodnotu i o životě v podzemí a roli jednotlivých osobnosti. Tyto možnosti na počátku devadesátých let nebyly.

Nedostatek pramenů byl ale také spojen s povahou ilegální činnosti skryté církve. Je jasné, že prakticky jakákoliv písemnost představovala pro jejího původce i držitele riziko. Nemám tu primárně na mysli samizdat (i když pro ten to platí také), ale písemnosti, které by zaznamenávaly strukturu skryté církve, potvrzovaly udělení svěcení, dosažené neoficiální vzdělání, korespondenci dosvědčující různé aktivity apod. Rychle se nám naopak podařilo získat přepisy teologických přednášek, které realizoval především biskup Stanislav Krátký, v omezené míře i rekonstrukci přednášek Felixe M. Davídka. Měli jsme k dispozici také např. Davídkovu poezii nebo některé dokumenty vztahující se k jeho životu (doklady, fotografie z úředních dokladů apod.). Celkově však primárních pramenů písemného typu bylo velmi málo.

Výzkum tedy musel být postaven na uplatňování postupů orální historie. Je potřeba ale poznamenat, že před téměř třemi desetiletími nebylo využívání orální historie tak běžné, zažitě a metodicky ukotvené, jako je tomu v dnešní české historiografii. Přesto jsme tento způsob práce dominantně využívali a především na základě orální historie jsme skládali narativ a konstruovali či rekonstruovali dějiny skryté

církve. Vyžadovalo to samozřejmě uplatňovat postupy, které jsou obvyklé: to znamená ověřovat u více svědků zjištěné poznatky, konfrontovat navzájem svědectví, srovnávat poznatky zjištěné u jednotlivých respondentů s písemnými prameny a sekundární literaturou, a dohromady tak skládat co nejvíce pravdivý obrázek.

Mentalita utajování

Brzy jsme narazili na potíže, s níž jsme vlastně vůbec nepočítali. Připadalo nám, že rekonstrukce dějin tajné církve je důležitým příspěvkem k poznání komunistické totality a síly církevního života, možnost ukázat statečnost lidí, kteří se nechtějí vzdát své víry a podvolit se totalitní moci. A že je to také v zájmu aktérů skryté církve. Předpokládali jsme, že budou mít aktivní zájem se svým svědectvím na naší práci podílet. Ukázalo se, že to bylo nesprávné očekávání.

Překážkou byla jak mentalita a psychologické nastavení osobností výrazným způsobem poznamenaných desítkami let v ilegalitě, tak snaha o celkové řešení skryté církve po Listopadu 89, které jednotliví aktéři nechtěli svým svědectvím ohrozit. V jejích očích mohlo být z tohoto hlediska nebezpečné zveřejnit: 1. svěcení ženatých mužů (byť probíhalo s odůvodněním, že je prováděno na principu biritualismu a fakticky podle východního ritu, a tedy v rámci – do roku 1968 zakázané – řeckokatolické církve), 2. svěcení ženatých mužů na biskupy, 3. svěcení žen (které tehdy bylo důsledně skrýváno) a také 4. některé psychologické charakteristiky a originalitu biskupa Davídka, které mohly být

secondary literature, and from this we then tried to piece together a picture that was as true as possible.

The mentality of secrecy

However, we soon ran up against a problem which we hadn't counted on. It seemed to us that a reconstruction of the history of the clandestine church would be an important contribution towards our knowledge of communist totalitarianism and the strength of church life, an opportunity to present the courage of people who did not want to renounce their faith and submit to totalitarian power, and that this was also in the interests of those involved in the clandestine church. We had assumed that they would be interested in sharing their testimony as part of our work. It turned out that we had been wrong in our presumptions.

There were two obstacles – the way in which their mentality and psychology had been significantly affected by decades of living an illegal life, and the second was the attempt to find an all-encompassing solution to the problems faced by the clandestine church after 1989, which the individual actors did not want to jeopardise with their testimonies. For these reasons they therefore believed it would be dangerous to publicize: 1. the ordination of married men (despite the fact that this was justified on the principle of bi-ritualism and according to the Eastern rite, and therefore as part of the Greek Catholic Church – banned until 1968), 2. The ordination of married men as bishops, 3. The ordination of women (which at the time was a closely kept secret) and also 4. Some of the characteristics and uniqueness of Bishop Davídek

which could be exploited by his opponents (and which were) as signs of his psychological abnormality, which was supposed to be evidence of the invalidity of his ordinations. This was why a number of eyewitnesses tried to change their versions of what had happened or only mention selected aspects of events. In some cases they would even refuse to talk about them at all (e.g. Bishop Jan Blaha).

Another important aspect – but one which only revealed itself gradually – was the conflict and disagreement within the clandestine church. This did not only concern the arguments between those around Felix Davídek in the Koinótés society and Catholic dissidents such as Oto Mádr and Josef Zvěřina, but also the conflict within the Koinótés society itself. This already dated back to the 'Kobeřice Council' in 1970 and Davídek's intention to ordain women, which was to cause a division that never healed. This became increasingly important in the historical research but at first people tried to suppress it in order not to reveal its true cause (the ordination of women), and also to prevent jeopardizing the incorporation of people from the secret church into the official ecclesiastical structures.

To a large degree the ordination of women was a turning point in the development of Davídek's society. We had to ignore our own ideas on the matter and try to discover Davídek's motives and then describe the path that led him to them. It was a completely unique decision at the time and we have to remember that this happened at the turn of the 1960s. Moreover, because of the repressive regime Davídek was more or less cut off from international theological discussions, and so at first sight none of it

opponenty vydávány – a také byly – za znak psychické nenormality, což měl být důkaz pro neplatnost jím udělovaných svěcení. Proto se řada pamětníků snažila buďto minulé události upravovat, nedoříkávat a měnit, a/nebo o nich odmítali úplně mluvit (příkladem může být biskup Jan Blaha).

Důležitý aspekt – ale to se vyjevovale teprve postupně – představovaly také konflikty a rozkol uvnitř skryté církve. Nešlo jen o nedůvěru mezi společenstvím Koinótés kolem Felixe Davídka a jejich spory s katolickými disidenty, jako byl Oto Mádr nebo Josef Zvěřina, ale také o rozkol uvnitř společenství Koinótés. Ten byl už v roce 1970 způsoben takzvaným kobeřickým koncilem a Davídkovým úmyslem svítit ženy. Toto rozdělení se nikdy nepodařilo překonat. Postupně stále víc a silněji vystupovalo z historického výzkumu na povrch, ale v první chvíli se ho řada pamětníků snažila potlačit právě proto, aby nerozkryli jeho skutečnou příčinu (svěcení žen) a také aby tím vším neohrozili začlenění osobností tajné církve do oficiálních církevních struktur.

Svěcení žen byl do značné míry zlomový bod ve vývoji celého Davídkova společenství. Museli jsme odhlédnout od toho, jaký na tuto věc máme sami názor, a pokusit se vystihnout motivace a popsat cestu, která k tomu Davídka vedla. Bylo to tehdy zcela unikátní rozhodnutí. Musíme si uvědomit, že se to odehrávalo na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Davídek byl navíc do značné míry izolován od mezinárodní teologické diskuse, v tlaku represivního režimu, tedy jakoby to na první pohled celé nedávalo smysl. Byl to mnohem radikálnější, neobvyklejší a revolučnější čin, než jak se nám to jeví dnes, kdy je toto téma předmětem rozsáhlé globální diskuse uvnitř církve,

kteří se do jisté míry účastní i reprezentanti církevní hierarchie. „Chce-li historik porozumět minulosti, předpokládá se, že ve své hlavě rekonstruuje normalitu dané doby a že ji dá pocítit i svému čtenáři“, přičemž „i v soudobé historii je již často třeba znovu vytvořit normalitu“, napsal výstižně Paul Veyne.⁵ To logicky představovalo výzvu i pro nás, protože na jedné straně bylo tehdy téma rozšíření svěcení v kontextu doznívajícího II. vatikánského koncilu „normálnější“ než např. v osmdesátých letech, ale současně bylo ve své době zcela mimo „normu“ ve srovnání s otevřenou diskusí, která o svěcení žen běží dnes. Rozhodnutí tento akt skutečně udělat, navíc v Davídkově situaci, bylo tak výjimečné a riskantní, že bez rekonstrukce a interpretace jeho myšlenkového vývoje, ovlivnění Teilhardem de Chardin, příklonu k parusiální teologii a přesvědčení o své specifické a komplexní roli ordináře v ilegality, by bylo absolutně nepochopitelné. Před námi tak stál úkol tomu porozumět a nabídnout čtenářům vysvětlení. Současně jsme museli také odhalit a pravdivě interpretovat důsledky, které to mělo. Rozkol, z něhož se společenství už nikdy plně nevzpamatovalo.

Pamětníci byli navíc z minulosti přirozeně zvyklí všechno utajovat. Nesdělování informací pro ně představovalo základní ochranu. Měli k tomu tři důvody. Za prvé to byla primární obrana před komunistickou státní mocí, před státní bezpečností a dalšími represivními složkami, které se zaměřovaly na potlačování náboženského života. Za druhé skrývali svoje aktivity do jisté míry před oficiální

5 Veyne, Paul: *Jak se píšou dějiny*. Červený Kostelec 2010, s. 232.

made any sense. It was a much more radical, unusual and revolutionary move than it appears to us today when this theme is the subject of extensive global debate within the church, involving the participation of representatives from the church hierarchy. “If a historian wants to understand the past, he is supposed to reconstruct in his head the normality of that period and pass that on to the reader,” and “even in contemporary history it is often also necessary to recreate that normality,” wrote Paul Veyne aptly.⁵ Logically this also represented a challenge for us because, on the one hand, within the context of the Second Vatican Council the theme of expanding the ordination was ‘more normal’ than, for example, in the 1980s, but at the same time it was entirely outside the ‘norm’ during that period when compared to the open discussions held today about the ordination of women. When taking into consideration Davídek’s situation, the decision to carry out this act was so exceptional and risky that it would be incomprehensible without a reconstruction and interpretation of his intellectual development, which had been influenced by Teilhard de Chardin, Parousial theology and a belief regarding the specific and complex role of the underground priest. Therefore, our task was to understand this and offer an explanation to the reader. At the same time, we had to uncover and truthfully interpret what the consequences were – a schism from which the society never fully recovered.

In addition, the eyewitnesses had naturally become used to keeping everything secretive. For

5 Veyne, Paul: *Jak se píšou dějiny* [How History is Written]. Červený Kostelec 2010, p. 232.

them, not sharing information was a basic means of defence. They had three reasons for doing so. Firstly, it was their primary defence against the communist state power, the state security and other repressive elements which aimed to suppress religious life. Secondly, they were hiding their activities from the official church to a certain extent – partly from fear of being betrayed by the agents who had penetrated into the official church structure, and partly from mistrust of some representatives and their collaboration with the communist regime, but also due to the transgression of Orthodox and canon law (ordination) within the clandestine church. Thirdly, they kept some information secret from other groups operating underground and illegally. This third type (reason) of secrecy persisted in the mentality of many eyewitnesses for quite some time and proved to be an obstacle to our research.

It was very difficult, at least at the beginning, to break down those walls. Our progress was very gradual and it required a great deal of psychological work in addition to historical research. It was also the case that the more we revealed to the respondents of what we already knew about the basic history – that we already knew much of the information they didn’t want to share – the easier it was afterwards to gain more details from them, which subsequently helped to create the complete picture. This was why we were unable to proceed either diachronically or even entirely systematically. At the start our work was like putting a mosaic or jigsaw puzzle together, where individual pieces are available in different places in the picture and others are then gradually added.

církví. Částečně z obavy z možného prozrazení s ohledem na pronikání agentů do oficiálních církevních struktur, z důvodu nedůvěry k některým představitelům a jejich spolupráci s komunistickým režimem, ale také kvůli překračování ortodoxie a kanonického práva (svěcení) v rámci skryté církve. Za třetí tajili některé informace před jinými skupinami působícími v podzemí a ilegálně. Tento trojí typ (důvod) utajování přetrvával v mentalitě mnoha svědků poměrně dlouho a pro nás představoval překážku výzkumu.

Bylo velmi obtížné, alespoň zpočátku, tyto hrady prolomit. Dařilo se nám to teprve postupně a znamenalo to nejen historickou, ale i psychologickou práci. Platilo také, že čím více jsme mohli jednotlivým pamětníkům ukázat, že základní historii už známe, že mnoho informací, které se nám pokusili nesdělit, už máme k dispozici odjinud, tím snadněji jsme potom byli schopni od nich získávat další doplnění a podrobnosti, které nám potom pomohly vytvořit celkový obraz. Nemohli jsme proto postupovat diachronně ani úplně systematicky. Naše práce se zpočátku podobala skládání mozaiky, nebo puzzle, kde jsou k dispozici jednotlivé dílky na různých místech obrazce a postupně se k nim přidávají další.

Problém s utajováním a zamlžováním skutečnosti nicméně někdy zůstával. U některých členů Koinotés přetrvával pocit, že zveřejňováním situaci nepomáháme. Obávali se, že odtajněním zabráníme celkovému řešení. Jakékoli odkrývání pro ně zůstalo problematické. Tento pocit byl posilován necitlivým přístupem oficiální církve. Ta navíc (kardinál Miloslav Vlk) iniciovala napsání alternativní (kritické) historie společenství Koinotés (Ondřej Liška: *Církev*

*v podzemí a společenství Koinotés*⁶) – a snažila se spíše poukazovat na problémy a formální vady než na úspěchy a výsledky. To všechno představovalo při práci závažný, ale vlastně – zpětně viděno – z hlediska historického výzkumu zajímavý problém a výzvu.

Paměť a „plukovní zprávy“

Řadu cenných zkušeností jsme získali i díky tomu, že jsme historickou interpretaci skryté církve dělali „nadvakrát“, tedy ve dvou etapách. Tím jsme vlastně revidovali, doplňovali a zpřesňovali svůj původní výzkum. To ovšem ovlivňovalo nejenom nás, ale i zúčastněné, tedy svědky a poskytovatele pramenů. Ve svých reakcích zohledňovali vydání první knihy a samozřejmě také reagovali na vývoj řešení skryté církve zvolený církevním vedením. V letech 1992–1994 jsme především pracovali s nedůvěrou, potýkali se s nedostatkem pramenů a vytvářeli jsme primární rekonstrukci příběhu skryté církve. Při přípravě druhé verze (1996–1999) jsme už mohli pracovat se širším okruhem svědků, mohli jsme provést celou rekonstrukci tajné církevní hierarchie a poznali hlouběji život společenství Koinotés. Dostali jsme se také k některým dalším pramenům (dokumentům, dopisům), které se týkaly činnosti skryté církve. Něco jsme měli mnohem snadnější, ale současně jsme museli dávat pozor na nové věci, se kterými jsme se setkávali.

Nejzajímavější bylo, že nám někteří pamětníci nyní „ve druhém kole“ vyprávěli historii skryté církve

6 Liška, Ondřej: *Církev v podzemí a společenství Koinotés*. Tišnov 1999.

Nevertheless, the problems regarding secrecy and obfuscation sometimes still persisted. Some of the members of Koinótés continued to believe that publicizing the situation would not help matters. They were concerned we would prevent the situation from being resolved if we revealed everything, and therefore any kind of exposure remained problematic for them. This feeling was further intensified by the insensitive approach of the official church. Moreover, Cardinal Miloslav Vlk commissioned an alternative (critical) history of the Koinótés society (Ondřej Liška: *The Church in the Underground and the Koinótés Society*⁶) – and attempted to highlight the problems and formal defects rather than its success and consequences. All of this represented a serious, though with hindsight, interesting problem and challenge from the perspective of historical research.

Memory and “regimental messages”

We also acquired a great deal of valuable experience thanks to the fact that our historical interpretation of the clandestine church was carried out twice – i.e. over two stages. We were thus able to revise, supplement and clarify our original research. This not only had an influence on ourselves but also on the respondents – those eyewitnesses who had provided the sources. In their responses they took into account the publication of the first book and also reacted to the church leadership’s solution to the clandestine church issue. From 1992 to 1994 we

mainly encountered distrust, struggled with the lack of sources and created our first reconstruction of the story of the clandestine church. When preparing the second version (1996–1999), we were able to work with a wider group of eyewitnesses, we could carry out a complete reconstruction of the clandestine church’s hierarchy and we became more familiar with the life of the Koinótés society. We also discovered other sources (documents, letters) which were related to the activities of the clandestine church. Some things were much simpler, but at the same time we had to be careful with the new issues we came across. The most interesting thing was that in the ‘second round’, some of the eyewitnesses related their history of the clandestine church based not on their own memories but – and entirely subconsciously – on what we had written in our book about Koinótés, sometimes even verbatim. This is what had happened: due to the conspiratorial nature of the clandestine church few people had an inkling about its overall structure, its developments, all of the aspects of its operation or the socio-political framework in which all of this took place. By writing a comprehensive history we retroactively provided the eyewitnesses with an interpretational framework and context which they then subconsciously used. Moreover, within this interpretive structure they had absorbed the testimonies of other eyewitnesses into their ‘own memories’. We had therefore not only created a narrative but also a ‘legend’ to a certain extent, and we had to be careful that our narrative of historical events did not lapse into the creation of ‘a narrative of a narrative’. I doubt that this is a particularly isolated case in historical

6 Liška, Ondřej: *Církev v podzemí a společenství Koinótés* [The Church Underground and the Koinótés Society]. Tišnov 1999.

nikoliv jen na základě svých vzpomínek, ale – aniž si to uvědomovali – podle toho, co jsme napsali v knize Koinótés, dokonce občas týmiž slovy. Stalo se toto: málokdo ve skryté církvi měl díky konspiraci přehled o celé struktuře, o jejím vývoji, o všech aspektech působení a o sociálně politickém rámci, v němž se jednotlivé kroky odehrávaly. Napsáním souhrnné historické práce jsme tak zpětně poskytli i pamětníkům výkladový rámec a kontext, který potom nevědomky využívali. Navíc si v rámci této interpretační struktury dosazovali přečtená svědectví jiných svědků do „své paměti“. Vytvořili jsme tak nejen narativ, ale do jisté míry i „legendu“ a museli jsme dávat pozor, abychom od narativu historických událostí neskouzli k vytváření „narativu narativu“. Nemyslím si, že by tento problém byl v historické práci o nedávné minulosti zcela ojedinělý. Nakonec už Dominik Pecka připomíná, že „voják, který se účastnil polního tažení, se často teprve z plukovních zpráv, novin nebo z rozhlasu dovídá, co vlastně prožil a o co vlastně šlo, a zpravidla to pak vypravuje v té formě, v jaké to slyšel od určitých zpravodajů. Dějepisec Eforos odmítl pozvání Alexandra Makedonského k účasti na jeho výpravách: ‚Tvé dějiny mohu psát, jen když zůstanu doma.‘“⁷ V tomto smyslu jsme byli pro přímé účastníky „zpravodajci“, kteří jim nabídli něco jako „plukovní zprávy“. Vzhledem ke krátkosti času mezi prvním a druhým výzkumem to bylo pro nás možná snadněji viditelné, než je tomu v jiných případech. Současně to ukazuje význam historické interpretace pro sociální paměť, pro subjektivní interpretaci minulosti a prožitých událostí

7 Pecka, Dominik: *Člověk a dějiny*. Praha 1969, s. 13.

a pro společenský diskurs. Je to síla historické vědy, na niž mohou být historici hrdí, ale kterou si současně musejí uvědomovat, protože z ní vyplývá i odpovědnost.

Vlastní život narativu

Toto „dobrodružství historické interpretace“ skončilo snad nejlépe, jak si historik může přát. I po dvaceti letech tvoří základní pramen k jakémukoliv popisu skryté církve naše texty, a to bez ohledu na to, zda to jejich autoři přiznávají, nebo ne (v ojedinělých případech). Dokonce je dnes běžně užívané označení „skrytá církev“, které jsme vnesli do veřejné i odborné debaty (je to pojem, který poprvé použil biskup Stanislav Krátký⁸). Vytvořili jsme základní výkladový rámec a kniha *Skrytá církev* se stala „standardní prací“ z hlediska faktů i interpretační linie. Námi odhalená vnitřní struktura, biskupská posloupnost, rozsah činnosti se v plné míře potvrdily a další studie už k nim přidaly jen drobná zpřesnění. To ukázaly i postupně zveřejňované rozhovory s pamětníky (naposled např. *Ty jsi kněz navěky. Rozhovor s Ludmilou Javorovou*⁹), kteří se s delším odstupem od událostí a s vědomím nemožnosti dočkat se spravedlivějšího řešení (nejen kvůli neochotě oficiální církve, ale i proto, že mezitím se jednotlivé sporné případy „vyřešily“ úmrtím aktérů) přece jen odhodlali veřejně promluvit.

Díky publikování některých našich prací na toto téma v zahraničí (především *Die Verborgene*

8 Srov. Fiala, Petr: O skryté církvi. Rozhovor s Otcem biskupem Stanislavem Krátkým. *Proglas* 3, 1992, č. 4, s. 11.

9 Jančařík, Zdeněk: *Ty jsi kněz navěky. Rozhovor s Ludmilou Javorovou*. Praha 2020.

works examining the recent past. In fact, Dominik Pecka reminds us that “the soldier who took part in a field campaign often discovered what he went through from the regimental dispatches, newspapers or from the radio, and only then would he relate it in the form he had heard from the different reporters. The historian Ephoros refused Alexander of Macedonia’s invitation to accompany him on his campaign with the words, ‘I can only write your history if I remain at home.’”⁷ In this sense we were ‘reporters’ for those directly involved and offered them something along the lines of ‘regimental dispatches’. In view of the short time period between the first and second pieces of research, this was perhaps easier for us to see than in other cases. At the same time, it demonstrates the significance of historical interpretation for social memory, for a subjective interpretation of the past and the events experienced, and for the social discourse. It is a strength of historical science which historians can be proud of, though they also have to be aware of it and the responsibility which it implies.

The narrative takes on a life of its own

It is possible that this ‘adventure in historical interpretation’ ended as well as any historian might wish. Even twenty years later our books form the basic source for any writings on the clandestine church, whether acknowledged or not (in rare cases) by the authors. The term ‘clandestine church’ which

7 Pecka, Dominik: *Člověk a dějiny* [Humanity and History]. Praha 1969, p. 13.

we brought into public and academic debates is now a commonly used term (it was first used by Bishop Stanislav Krátký⁸).

We created the basic interpretive framework and the book *The Clandestine Church* has become the ‘standard work’ in terms of facts and lines of interpretation. Our work to reveal its internal structure, the episcopal hierarchy and the range of activities has been fully acknowledged and further studies have only added minor clarifications. This has also been evident in interviews with eyewitnesses (most recently *You are a priest for life. An interview with Ludmila Javorová*⁹), who with the longer distance from the events and the realization that they cannot expect a fairer resolution (not only due to the unwillingness of the official church, but also because in the meantime the controversial cases had been ‘resolved’ by the death of the actors) decided to speak out in public.

Thanks to the publication of some of our studies on this theme abroad (in particular *Die Verborgene Kirche. Felix M. Davídek und die Gemeinschaft Koinótés* in 2004,¹⁰ as well as *Women’s Ordination in the Czech Silent Church* in 1998¹¹ and *The Practise of Ordaining*

8 Cf. Fiala, Petr: O skryté církvi. Rozhovor s Otcem biskupem Stanislavem Krátkým [On the Clandestine Church. An interview with Father Bishop Stanislav Krátký]. *Proglas* 3, 1992, no. 4, p. 11.

9 Jančařík, Zdeněk: *Ty jsi kněz navěky. Rozhovor s Ludmilou Javorovou* [You are a priest for life. An interview with Ludmila Javorová]. Praha 2020.

10 Fiala, Petr – Hanuš, Jiří: *Die Verborgene Kirche. Felix M. Davídek und die Gemeinschaft Koinótés*. Paderborn 2004.

11 Fiala, Petr – Hanuš, Jiří: *Women’s Ordination in the Czech Silent Church. The Month* vol. 31, 1998, no. 7, pp. 282–288.

Kirche. Felix M. Davídek und die Gemeinschaft Koinótés v roce 2004¹⁰, ale také např. *Women's Ordination in the Czech Silent Church* v roce 1998¹¹ nebo *The Practise of Ordaining Women in the present Church. Theological Preparation and Establishment of the Ordination of Women in the Clandestine Church in Czechoslovakia* v roce 1999¹²) se naše interpretace stala i zdrojem pro řadu dalších prací týkajících se mapování historie církve v období komunismu nebo pro diskuse o liberalizačních snahách uvnitř katolické církve v mezinárodním prostředí.

Titul této knihy nese v sobě slovo dobrodružství. Téma, kterým jsme se zabývali, bylo dobrodružné nejen při historické rekonstrukci, ale samo o sobě. Dobrodružný byl i život hlavních protagonistů,

10 Fiala, Petr – Hanuš, Jiří: *Die Verborgene Kirche. Felix M. Davídek und die Gemeinschaft Koinótés*. Paderborn 2004.

11 Fiala, Petr – Hanuš, Jiří: *Women's Ordination in the Czech Silent Church. The Month* sv. 31, 1998, č. 7, s. 282–288.

12 Fiala, Petr – Hanuš, Jiří: *The Practise of Ordaining Women in the present Church. Theological Preparation and Establishment of the Ordination of Women in the Clandestine Church in Czechoslovakia. Concilium* 1999, č. 3, s. 127–138.

především Felixe M. Davídka. Snažili jsme se poctivě a pravdivě popsat jejich mimořádný příběh včetně problémů, rizik a také selhání.

S odstupem času je jasné, že fenomén skryté církve svým významem překračuje období komunistické diktatury a je do jisté míry inspirací pro dnešní diskuse uvnitř katolické církve. Zkušenost pastorační práce v malých komunitách (společenstvích) mimo tradiční farní strukturu, život církve „bez kostelů“, kněžská služba spojená s „civilním“ zaměstnáním, ženatí kněží, ženy vysvěcené na kněze – to všechno jsou z hlediska teologie a pastorače živě diskutované otázky, některé z nich např. v rámci německé synodální cesty. To už není zásluha naší historické práce, ale samotného tématu. A především osobností, u nichž se neobvyklá statečnost pojila s hloubkou víry a víze. Považuji za štěstí a snad i naši zásluhu, že jsme jako první – i díky vlastní zkušenosti – rozpoznali sílu a význam tématu skryté církve a pomohli rekonstruovat její příběh.

*Women in the Present Church. Theological Preparation and Establishment of the Ordination of Women in the Clandestine Church in Czechoslovakia in 1999*¹²), our interpretation has also become a source for a large number of other studies examining the history of the church during the communist period, as well as for the discussions surrounding liberalization within the Catholic Church in an international context.

The word adventure is contained in the title of this book. The theme which we studied was not only adventurous during the historical reconstruction but also in itself. The lives of the main protagonists were also adventurous, particularly that of Felix M. Davídek. We tried as honestly and truthfully as possible to describe their incredible stories with all the attendant problems, risks and failures.

12 Fiala, Petr – Hanuš, Jiří: The Practise of Ordaining Women in the present Church. Theological Preparation and Establishment of the Ordination of Women in the Clandestine Church in Czechoslovakia. *Concilium* 1999, no. 3, pp. 127–138.

With hindsight it is clear that the significance of the clandestine church transcends the period of the communist dictatorship and is, to a certain extent, inspiration for today's discussions within the Catholic Church. The experience of pastoral work in small communities (societies) outside of the traditional parish structure, religious life 'without church buildings', priestly service combined with 'civilian' occupations, married priests, women ordained as priests – these are all pertinent issues within theological and pastoral debates, some of them even within the German Synodal Way. However, our historical work cannot take credit for this – it is thanks to the theme itself and especially all of the people who combined a rare bravery with profound faith and vision. I consider it fortunate and perhaps even to our credit that we were the first (as a result of our own experiences) to recognize the power and importance of the theme of the clandestine church and help in the reconstruction of its story.

LUBOMÍR KOPEČEK

Promýšlení české posttopadové politiky

Reflections on post-1989 Czech politics

Lubomír Kopeček (*1975) is a professor of political science at Masaryk University's Faculty of Social Studies. He specializes mainly in Czech politics and comparative political science. He is the author and co-author of a number of books, most recently, for example *The Rise of Entrepreneurial Parties in European Politics* (with V. Hloušek and P. Vodová, Palgrave 2020), *From Palacký to Babiš. Czech Politics from the 19th to the 21st century* (with S. Balík et al., in Czech, 2019) and *Miloš Zeman: The Story of a Talented Pragmatist* (in Czech, 2017).

Prof. PhDr. Lubomír Kopeček, Ph.D. (*1975) je profesorem politologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Věnuje se hlavně české politice a srovnávací politologii. Je autorem nebo spoluautorem řady knih, v posledních letech například *The Rise of Entrepreneurial Parties in European Politics* (s V. Hlouškem a P. Vodovou, Palgrave 2020), *Od Palackého k Babišovi. Česká politika 19. až 21. století* (s S. Balíkem a kol., 2019) nebo *Miloš Zeman: Příběh talentovaného pragmatika* (2017).

It wasn't a direct route which led me to writing about Czech politics in the 1990s, i.e. about material which interests me a political scientist as well as historians of contemporary history. Part of this was due to my first main professional interest in political parties – remarkable beasts which experienced a great renaissance after 1989. Nevertheless, when I think about the matter my writing was more of a 'by-product' of my personal development during this remarkable period. For people of my age group (born in 1975), this was a very understandable initial experience. This is probably why I am sensitive about sweeping judgments which describe the first post-1989 years in a completely negative way, which is very visible in Czech public debates today.

Looking back, I lived through the 'nineties' and I admit I somewhat selectively and naively 'took it all in'. It was an incredibly stimulating period which contrasted markedly with the routine, uniform passing of time before 1989, and in my case even more strongly with the pre-1989 environment of the small village where I grew up.

This was probably not a unique experience. Richard Evans, the inspiration behind this book, writes that "most historical narratives consist of a mixture of revealed, reworked, constructed and deconstructed narratives from the historical past and from the historian's own mind."¹ What lodged itself in my mind long ago was a powerful and specific personal experience and also a kind of 'map of the terrain', both of which served as the basic starting

points for further reflection. Without this experience and map I would never have written *An Era of Innocence. Czech Politics 1989–1997* and *The Deformation of Democracy? The Opposition Agreement and Czech Politics 1998–2002*, or the biographies of Václav Klaus and Miloš Zeman.²

The following text is a broad reflection on writing about post-1989 politics and the actors who dominated the 'era of innocence' of the 1990s. I used Václav Klaus as a kind of 'substructure' or 'keystone' for these reflections as he was the figure who stood out the most during this period. However, I would warn the reader that these are only a few observations and the thoughts relating to them. I have never been a genuine methodologist who clearly sets out his approach in advance. Instead I concentrated on the story I was narrating. I was inclined towards a method which did not pile up names and facts but was similar to historical narration as a distinctive literary genre.

Inspiration, the players and the narrative flow

The post-1989 Czech era began with a historic turning-point which ushered in a new political and economic reality that was unparalleled during

1 Evans, Richard J.: *In Defence of History*. London 2012, p. 132.

2 Kopeček, Lubomír: *Éra nevinnosti* [An Age of Innocence]. Brno 2010; also: *Deformace demokracie? Opoziční smlouva a česká politika 1998–2002* [Deformation of Democracy? The Opposition Agreement and Czech Politics 1998–2002]. Brno 2015; also: *Fenomén Václav Klaus. Politická biografie* [The Phenomenon of Václav Klaus. A Political Biography]. Brno 2012; also: *Miloš Zeman. Příběh talentovaného pragmatika. Intelektuál válčí s intelektuály* [Miloš Zeman. The Story of a Talented Pragmatist. An Intellectual at War with Intellectuals]. Brno 2017.

Cesta, která mě přivedla k psaní o české politice devadesátých let, tedy o matérii, která zajímá mě jako politologa stejně jako historiky soudobých dějin, není přímá. Svůj podíl na tom má můj první velký profesní zájem, kterým byly politické strany, pozoruhodní tvorové prožívající po roce 1989 svou velkou renesancí. Nicméně když nad věcí přemýšlím, zřejmě nejvíc je mé psaní vedlejším produktem osobního zrání v této pozoruhodné době. Pro lidi mého ročníku narození (1975) to byl myslím velmi pochopitelný iniciační zážitek. Asi proto jsem citlivý na paušalizující soudy popisující první polistopadová léta veskrze negujícími slovníkem, jež jsou v dnešní české veřejné debatě velmi viditelným hlasem.

Ohlédnou-li se dozadu, vlastně jsem „devadesátkami“ žil a svým způsobem je, přiznávám leckdy selektivně a naivně, „hltal“ plnými doušky. Byly plné podnětů, což znásobil kontrast rutinizovaného a stereotypního plynutí času před rokem 1989, v mém případě ještě zesílený předlistopadovým prostorem malé vesnice, kde jsem vyrůstal.

Asi nejde o nijak výjimečnou zkušenost. Inspirativní duch této knihy Richard Evans píše, že většina historických narativů je „kombinací odhalených, přepracovaných, vybudovaných a dekonstruovaných narativů z historické minulosti a z historikovy vlastní hlavy“.¹ To, co se kdysi dávno uložilo v mé hlavě, je silný a specifický osobní prožitek a také cosi jako „mapa terénu“, což obojí posloužilo jako základní východiska pro další promýšlení. Bez tohoto prožitku a mapy by nikdy nevznikly mé knihy *Éra nevinosti*.

1 Evans, Richard J.: *Na obranu historie*. Praha 2019, s. 124.

Česká politika 1989–1997, Deformace demokracie? Opoziční smlouva a česká politika 1998–2002 a biografie Václava Klause a Miloše Zemana.²

Následující text je volným rozvažováním nad psaním o polistopadové politice a jejími aktéry, které se drží „éry nevinosti“ devadesátých let. Jako určitý „podvozek“ či „svorník“ pro toto přemýšlení použiji Václava Klause, který byl nejprůraznější dobovou postavou. Předem ale čtenáře varuji, jde jen o několik postřehů a z toho odvozených úvah. Nikdy jsem nebyl ryzí metodolog, který si svůj postup předem jasně vykolíkuje. Spíše jsem se soustřeďoval na příběh, který jsem vyprávěl. Tíhnul jsem k pojetí, které se nesnaží vršit fakta a jména, ale preferuje historickou naraci jako svébytný literární žánr.

Inspirace, hráči a proud vyprávění

Česká polistopadová éra začíná velkým zlomem zahajujícím novou politickou i ekonomickou realitu, což ve stejné době nemá v západní Evropě obdobu. Je dobré si to připomenout, aby byl pochopitelnější zdroj mé inspirace. Pro „událostně“ pojaté psaní o polistopadové politice byla pro mě nejpodstatnější kniha polského historika a politologa Antoniho Dudka o prvních letech Polska po roce 1989, pod upraveným názvem později opakovaně s aktualizací vydávaná.³

2 Kopeček, Lubomír: *Éra nevinosti*. Brno 2010; též: *Deformace demokracie? Opoziční smlouva a česká politika 1998–2002*. Brno 2015; též: *Fenomén Václav Klaus. Politická biografie*. Brno 2012; též: *Miloš Zeman. Příběh talentovaného pragmatika. Intelektuál válčí s intelektuály*. Brno 2017.

3 Dudek, Antoni: *Pierwsze lata III Rzeczypospolitej 1989–1995. Zarys historii politycznej Polski*. Kraków 1997; později např. Dudek, Antoni: *Historia polityczna Polski 1989–2015*. Kraków 2016.

the same period in West Europe. It is important to remember this in order to better understand my source of inspiration. For an ‘events-led’ approach to writing about post-1989 politics, one of the most important books for me was by the Polish historian and political scientist, Antonin Dudek, about the first years in Poland after 1989, which was later republished in revised editions.³

Dudek has a gift for being able to write engagingly and keeps the reader’s attention thanks to a well-observed chronological line and at the same time, when it is necessary, he can go into detail about an important event. Neither is he afraid of occasionally passing strong value judgments – his is certainly not a ‘neutral-objectivizing’ view of politics. However, what is most important is that he can capture the public mood and the prevailing atmosphere, and is also able to read the game which is playing out on the political chessboard. He also appreciates those players whose values he does not share, namely from the ranks of the ‘post-communist’ left and Polish liberals. I personally drew great inspiration from his writing.

It is impossible to narrate the post-1989 Czech story without examining its roots and understanding the contexts. Here it is necessary to start at the dawn of the post-1989 era. On a rare occasion two very contrasting figures – Václav Klaus and Petr Pithart – agreed in their memoirs that the new reality had many more elements or patterns of behaviour from

the past than at first appeared.⁴ To put it in slightly different terms – despite the discontinuity from the communist regime, the older legacy was still present within the post-1989 regime, which should not be forgotten – and this was not only about a post-1989 institutional or personal agenda coming to terms with the communist past. In the early 1990s, people had a very specific mentality, which sociological research, the contemporary press and documentaries can shed light on.

The public needed a new vision, which is easy to explain given how ideologically bereft the old regime had been long before the end of 1989. The ability to understand the dominant social mentality and offer an attractive vision worked as a useful tool for political careers and self-promotion, which was exemplified by Václav Klaus.

Some of the historical context is appropriate here: before November 1989, Klaus was an economist and enthusiastic importer of western economic theory to the Czech Republic. Here he made good use of his knowledge of economics, his reputation, and the contacts he had established through the organization of seminars. At the start of the 1990s, Klaus’s vision of a ‘great economic leap’ and the rapid detachment from the centrally planned economic model was attractive because it chimed with the general conviction that the current model was ineffective. The offer of a radical economic reversal and the reduction of the state, which was to be

3 Dudek, Antoni: *Pierwsze lata III Rzeczypospolitej 1989–1995. Zarys historii politycznej Polski*. Kraków 1997; later e.g. Dudek, Antoni: *Historia polityczna Polski 1989–2015*. Kraków 2016.

4 Klaus, Václav: *Kde začíná zítřek* [Where Tomorrow Begins]. Praha 2009, p. 22 and Pithart, Petr: *Devětaosmdesátý* [Eighty-Nine]. Praha 2009, p. 152.

Dudek má dar psát poutavě, udržovat pozornost čtenáře díky dobře sledovatelné chronologické lince a současně, je-li to potřeba, jít do detailu důležitého okamžiku. Nebojí se také občas hodně vyhraněných hodnotových soudů, rozhodně nejde o přísně „neutrálně-objektivizující“ pohled na politiku. Nejpodstatnější však je, že tento historik vnímá společenské naladění a dobovou atmosféru a také dokáže číst hru odehrávající se na politické šachovnici. Oceňuje přitom i hráče, s nimiž hodnotově nesouzní, typicky z řad „postkomunistické“ levice či polských liberálů. Pro mě osobně byl tento styl psaní velmi inspirující.

Vyprávět český polistopadový příběh nejde bez hledání kořenů a souvislostí a bez porozumění kontextu. S tím je potřeba začít už na úsvitu polistopadové éry. Dvě velmi kontrastní postavy, Václav Klaus a Petr Pithart, se ve svých vzpomínkách vzácně shodly, že nová realita měla v sobě skryto mnohem více prvků či vzorců chování zrozených v minulosti, než to na první pohled vypadá.⁴ Trochu jinak řečeno, polistopadový režim si přes všechnu svou diskontinuitu s komunistickým režimem v sobě nese starší dědictví, na které je dobré nezapomínat – a nejde jen o polistopadovou institucionálně a personálně pojatou agendu vyrovnávání se s komunistickou minulostí. Lidé raných devadesátých let měli značně specifickou mentalitu, které se lze přiblížit prostřednictvím sociologických výzkumů, dobového tisku či filmových dokumentů.

4 Klaus, Václav: *Kde začíná zítřek*. Praha 2009, s. 22 a Pithart, Petr: *Devětaosmdesátý*. Praha 2009, s. 152.

Veřejnost měla dále potřebu nové vize, což je dobře vysvětlitelné ideovým vyčerpáním starého režimu už dlouho před jeho koncem v roce 1989. Schopnosti pochopit dominující společenskou mentalitu a nabídnout atraktivní vizi fungovaly jako účinný nástroj politické kariéry a sebeprosazení, což názorně ukazuje právě Václav Klaus.

Hodí se zde špetka staršího kontextu: ekonom Klaus působil před listopadem 1989 jako zapálený importér západní ekonomické teorie do českých poměrů. Svůj velký kapitál ekonomických znalostí, reputace a kontaktů vytvořených prostřednictvím jím organizovaných seminářů v nových poměrech zúročil. Klausovská vize „velkého hospodářského skoku“ a rychlého odstřížení se od centrálně-plánovaného ekonomického modelu se stala na začátku devadesátých let atraktivní právě proto, že se přesně trefila do všeobecného přesvědčení o neefektivitě dosavadního modelu. Nabídka radikálního hospodářského přepólování, minimalizace státu a jeho nahrazení neosobními mechanismy trhu vyjádřená jednoduchým jazykem a ze seriózní pozice ministra financí byla srozumitelná a přitažlivá.⁵ Pro značnou část společnosti zněla lákavěji, než morální argumentace a exkluzivita (většiny) bývalých disidentů nebo tápající hlasy předlistopadovou érou zatížené levice. A to včetně levice nekomunistické – i ona novou mobilizující vizi jen obtížně hledala.

Doplnilo to Klausovo pochopení významu politické strany jako účinného politického nástroje oproti bezbřehému Občanskému fóru, v čemž tento politik

5 Sugestivně podrobně popsáno v Suk, Jiří: *Labyrintem revoluce*. Praha 2003, s. 407–409.

replaced by impersonal market mechanisms, was all expressed in simple language by the trustworthy figure of the minister of finance, and was both comprehensible and attractive.⁵ For a significant section of society this sounded more appealing than the moral arguments and exclusivity of the majority of former dissidents, or the hesitant voices from the left encumbered by the pre-1989 era, including the non-communist left who also had trouble finding a new mobilizing vision.

This was complemented by Klaus's appreciation of the value of the political party as an effective political tool, unlike the open church of Civic Forum, where Klaus was unexceptional, and by the almost workaholic promotion of his own opinions – where he was indeed something exceptional. Evidently no-one else came close to Klaus when it came to the number of meetings attended, the short articles published, or the interviews given.

This incredible amount of activity at the centre of public attention left a clear trail which is very important for a reconstruction of what happened between the establishment and break-up of Civic Forum, during the electoral breakthrough of Klaus's successor party, ODS (Civic Democratic Party), and the formation of a new playing field for Czech politics. My reconstruction followed a very dynamic process, where it proved to be very effective to use a combination of sources from mainly historical and social-science studies, contemporary periodicals, minutes from

parliamentary meetings and eyewitness accounts. These were particularly helpful for a detailed view of the key themes and conflicts, and also invaluable for enhancing the narrative with short illustrative quotes from the actors.

The same sources are useful for the 'years after' which were less hectic and thus required an adjustment to the narrative flow. If we return to a 'reading' of Václav Klaus, it is worthwhile highlighting his pragmatism, which is principally the result of his ability to adapt (and perhaps even a reaction to an unwritten consensus). After the great push of the first post-1989 years, Klaus remained as prime minister (from 1992) by employing what were basically social-democratic methods to prevent unrest. As a result, the Czech Republic did not experience any dramatic social conflict or trauma. Here we have to remember that society had become accustomed to having specific guarantees, which the advocate of neoliberalism at the head of the right-wing ODS recognised and respected. Therefore, in order to keep the widest political support possible he often acted in direct contradiction to his own rhetoric (e.g. caution when liberalizing rent levels, the tacit support for the continued lending to companies regardless of their ability to pay off their debts, which guaranteed practically zero unemployment, etc.).

Naturally, the storyline also has to answer the question why Klaus's dominance foundered with the parliamentary elections in 1996. These elections resulted in a minority government, albeit with the same politician as leader. The key lies in an analysis of the potential for dissatisfied voters to turn to the Social Democrats and an examination of the strategy of

5 Described in detail in Suk, Jiří: *Labyrintem revoluce* [Through the Labyrinth of Revolution]. Praha 2003, pp. 407–409.

nebyl nijak výjimečný, a až workoholické nasazení při propagaci svých názorů – v tom naopak výjimečný byl. Patrně nikdo další se tomuto politikovi nevyrovnal mítinkovým nasazením či kvanty publikovaných krátkých článků a poskytnutých rozhovorů.

Výsledkem tohoto mimořádně agilního výkonu v centru veřejné pozornosti je hluboká a dobře sledovatelná stopa, která je velmi důležitá pro rekonstrukci toho, co se odehrálo během vývoje a rozpadu Občanského fóra, při volebním průlomu nástupnické Klausovy ODS a formování nového hřiště české politiky. Moje rekonstrukce sledovala dynamický proces, pro který se velmi osvědčila kombinace zdrojového využití hlavně historických a sociálně-vědních studií, dobových periodik, zápisů z parlamentních zasedání a pamětnických vzpomínek. To vše je přínosné zvláště pro podrobný vhled do klíčových témat a sporů a také neocenitelné pro dokreslení vyprávění krátkými ilustračními citacemi aktérů.

Stejně zdroje jsou užitečné pro „roky poté“, které jsou méně událostmi hektické, což vyžadovalo úpravu proudu vyprávění. Pokud se vrátíme „k čtení“ Václava Klause, je dobré nyní vypíchnout jeho pragmatismus, který je hlavně důsledkem jeho adaptace (a možná i reakcí na jistý nepsaný konsensus). Po velkém rozběhu prvních polistopadových let se Klaus držel jako premiér (od roku 1992) v zásadě sociálně demokraticky laděné praxe tlumení nespokojenosti. Česko tak nezažilo žádný dramatický sociální střet či velký otřes. Opět je dobré mít před očima přežívající mentální návyk společnosti na určité jistoty, který propagátor neoliberalismu v čele pravicové ODS vnímal – a respektoval ho. V zájmu udržení co nejširší

voličské podpory se proto často choval v příkrém rozporu s vlastní rétorikou (opatrnost s uvolňováním cen nájmu, tichá podpora pokračování úvěrování podniků bez ohledu na jejich schopnost dluhy splácet, která zajišťovala téměř nulovou nezaměstnanost atp.).

Dějová linka ovšem musela zodpovědět otázku, proč se klausovská dominance zadržela parlamentními volbami roku 1996. Tyto volby vyprodukovaly menšinovou vládu, i když stále v čele se stejným politikem. Klíč leží v analýze podhoubí připoutání nespokojených k sociální demokracii a sledování strategie hráče, který (úspěšně) všechno vsadil na vizi být radikální a konfrontační protiváhou ODS a pravice – Miloše Zemana. V doznívající sametové konsenzualitě a vychýlení většiny (nejenom politických) elit doprava tato z dnešního pohledu logická strategie působila dojmem protirežimního ataku. Právě proto je potřeba tuto strategii hodnotit s odstupem, který umožňuje odstranit nános často příkrých dobových soudů.

Celkově lze český příběh devadesátých let promýšlet jednak prostřednictvím vlivu strukturálních faktorů spojených s politikou, ekonomikou a společností, jednak jako pozoruhodný příběh lidí, kteří dokázali najít v politice svou niku. Tyto dvě linky se úzce proplétají a je dobré neopomíjet žádnou z nich.

Pohled v detailu

Důležité při psaní o polistopadové politice je rovněž sledování politické strategie hráčů v krizových situacích. Skvělou ukázkou je politické přežití Václava Klause v kritickém momentu na konci roku 1997. Právě u takových okamžiků dává smysl zpomalení

a player who bet everything (successfully) on a vision of being a radical and confrontational counterweight to the ODS and the right – Miloš Zeman. Within the fading consensus of the Velvet Revolution and the move of the majority of the elites (not only political) to the right, this strategy, which we would see as logical today, seemed at the time to be an attack on the regime. This is why it is necessary to evaluate this strategy with hindsight, which allows us to remove the deposits of often blunt contemporary judgments.

Overall the Czech story of the 1990s can be viewed on the one hand through the influence of structural factors linked to politics, the economy and society, and on the other, as the remarkable story of people who were able to find their niche in politics. It is important to remember that these two strands were tightly interwoven.

A detailed view

When writing about post-1989 politics it is also important to examine the political strategies of the players during times of crisis. One excellent example is the political survival of Václav Klaus during a critical period at the end of 1997. At these moments it makes sense to slow down the narrative and take a look in greater detail. In this case such an examination (sometimes by the hour) is justified because it is a crucial point at the end of an era for post-1989 Czech Republic which I termed with slight exaggeration as the ‘era of innocence’.⁶ An excellent

source for investigating the multilayered nature of this aspect is the numerous accounts from the main actors, which, as with all such sources, have to be approached carefully.

The political crisis at the end of 1997 was certainly not only about Klaus, the irregular financing of the ODS (ghost sponsors) or the party’s still unresolved dubious bank account abroad, even though these are vital factors in any interpretation. It is also insufficient to provide a description of the escalating tension within the ODS (ignored by Klaus himself for a long time), the great break-up of the coalition government (incidentally a fairly common phenomenon today) and the ‘foul mood’ of the period as a result of the economic recession and the hangover from the inept steps at transformation. Naturally, all of these were facts which had to be borne in mind. However, it was necessary to consider the inexperience of the political elite in dealing with this (first) large government crisis, and it was particularly necessary to examine the impulsive and uncontrollable communication network. In the first instance this applied to the two most visible representatives of internal-party emancipation from the chairman of the ODS: Jan Ruml and Ivan Pilip.

Ruml and Pilip’s call for Klaus to resign as leader of the ODS seemed at first glance to be a reasonable step stemming from political responsibility, but they fatally underestimated the symbolic dimension of the affair and the timing they chose: Klaus still had the fresh aura of ‘the father of the party and of transformation’, and being challenged while abroad did not go down well. The political conflict therefore became much more highly emotionally charged and

6 In detail, Kopeček, Lubomír: *Éra nevinnosti* [The Age of Innocence]. Brno 2010, pp. 286–301.

vyprávění a pohled ve velkém zvětšeném detailu. V tomto případě takové sledování (chvílemi až po hodinách) odůvodňuje i to, že jde o zásadní bod konce jedné etapy polistopadového Česka, tedy toho, co s mírnou nadsázkou nazývám „érou nevinnosti“.⁶ Výborným zdrojem pro sledování mnohovrstevnatosti tohoto bodu jsou četné vzpomínky aktérů, ke kterým je samozřejmě dobré přistupovat opatrně – jako ke každému pramenu tohoto druhu.

Politická krize konce roku 1997 rozhodně není jen o Klausovi, podivném financování ODS (fiktivní sponzoring) či (dodnes nejasném) „černém“ účtu strany v zahraničí, i když jde o faktory pro výklad samozřejmě nepostradatelné. Nedostatečný je i pouhý popis stupňujícího se vnitřního pnutí v ODS (Klausem samým dlouho přehlíženého), velkého rozklíčování koaliční vlády (fenomén mimochodem častý dodnes) a dobové „blbě nálady“, kterou vyvolaly ekonomická recese a kocovina z nezvládnutých transformačních kroků. Samozřejmě, to vše byly skutečnosti, které rovněž musely být brány v úvahu. Avšak bylo potřeba promýšlet také nezkušenost tehdejší politické elity s řešením této (první) velké vládní krize, a zvláště pozorně bylo nutné zkoumat předivo impulzivní a nezvládnuté komunikace. To se týkalo na prvním místě obou nejviditelnějších reprezentantů vnitrostranické emancipace vůči předsedovi ODS: Jana Rumla a Ivana Pilipa.

Rumlův a Pilipův na první pohled pochopitelný krok, výzva ke Klausovu odstoupení z čela ODS jako cesty vyvození politické odpovědnosti, totiž provázelo

jejich fatální podcenění symbolického rozměru věci a zvoleného okamžiku, tedy stále živé aury „otce strany i transformace“ a také fyzické nepřítomnosti „vyzývaného“ v zemi. Politický střet tím získal velký emocionální náboj a umožnil (pro sympatizující věrohodnou) argumentaci o „pučistech“ a zákeřném „sarajevském atentátu“ na Klausovu osobu. Postup „vyzyvatelů“ tak paradoxně pomohl politickému přežití dosavadního předsedy ODS v čele strany. Racionalizovaný výkladový rámec pro pochopení dobového okamžiku tady nestačí a je potřeba ho doplnit o psychologicky laděný vhled.

Psychologizující vhled má svůj význam i pro hodnocení dopadů vstupu prezidenta Václava Havla do situace. Zde se omezím na sondu do závěrečného dějství krátce po Rumlově a Pilipově výzvě – na Havlův známý projev v Rudolfinu. Je pozoruhodným historickým paradoxem, že Havel Klausovi při jeho na emocích založené obraně tímto úderným projevem pomohl, přestože šlo o morální účtování s „klausovskou“ ekonomickou transformací a tímto politikem. Při reflexi Havlovy kritiky a jejího vnímání mezi občanskými demokraty (a zvláště jejich regionálními elitami) je přitom nutné vnímat postupující eskalaci pnutí ve vztahu Klause a Havla. Rudolfinským projevem se teze o protiklausovském spiknutí v očích mnoha občanských demokratů stvrдила a semknula je kolem vůdce strany.

Epilog následných souvislostí vede do léta roku 1998, kdy se fatální narušení vztahů mezi částí politické elity země promítne do překvapivého výsledku povolebního vyjednávání o podobě nové vlády. Zrod sociálnědemokratické vlády Miloše Zemana opřené o toleranci Klausovy ODS má tak

6 Podrobně Kopeček, Lubomír: *Éra nevinnosti*. Brno 2010, s. 286–301.

enabled sympathisers to argue credibly that this was a ‘putsch’ and an insidious ‘Sarajevo assassination’ of Klaus’s character. The actions of the rebels thus paradoxically helped the political survival of the chairman of the ODS as head of the party. Therefore, a rationalized interpretive framework is insufficient for understanding the event and requires an added psychological perspective.

A psychological perspective is also important when assessing the impact of President Václav Havel’s role in the affair. Here I restricted myself to an investigation of the final act shortly after Ruml and Pilip’s challenge and Havel’s famous speech at the Rudolfinum. It is a remarkable historical paradox that despite its emotionally based defence, Havel’s hard-hitting speech actually helped Klaus, even though it was a moral evaluation of ‘Klaus’s’ economic transformation and, by extension, of the politician. When reflecting on Havel’s critique and how it was received by Civic Democrats (in particular by the regional elites), it is necessary to be aware of the growing tension between Klaus and Havel. The Rudolfinum speech served to strengthen the conviction among many Civic Democrats that there was an anti-Klaus conspiracy, which thus united them around their leader.

The epilogue of subsequent events was in the summer of 1998 and the breakdown in relations between sections of the country’s political elite, reflected in the surprising result of the post-election negotiations concerning the complexion of the new government. The genesis of the dependence of Miloš Zeman’s Social Democratic government on the support of Klaus’s ODS therefore has its roots in the events from the end of 1997. The creation of a political

pact between Zeman and Klaus, referred to as the Opposition Agreement, fundamentally influenced how Czech politics would operate over the following years.

Concluding notes: subjectivity, mistakes and an incomplete perspective

The synthesis of a specific period, as with politicians’ biographies, has to omit some of the interesting details otherwise the narrative would become overloaded and confusing for the reader. Due to the nature of the issue, such writing therefore requires a certain eclecticism. One example is the sketch outlined in the previous paragraphs, which has been consciously simplified, though I believe it has a basic advantage: within a restricted amount of space it allows for an outline of an understandable and substantiated line of interpretation.

I never aimed for a ‘strictly objective’ view of post-1989 politics. What I wrote was undoubtedly a subjective view, influenced by, among other things, my own background.

Neither do I find it helpful to equate politics with morality. This is why, for example, in connection with the crisis at the end of the 1997 I did not overestimate the frequently debated issue of moral failure – i.e. the ODS’s ghost sponsors and the party’s dubious international bank account. I saw them merely as important catalysts for political events rather than variables which should be at the heart of the narrative. The idea that a politician should be striving towards a flawless morality does not correspond with reality. At its foundation, democratic politics is about competition for power as well as ensuring

své zjevné kořeny v událostech z konce roku 1997. Vytvořený politický pakt Zemana a Klause, překřtěný na Opoziční smlouvu, zásadně ovlivní logiku fungování české politiky na několik dalších let.

Závěrečné glosy: subjektivita, chyby a neukončená perspektiva

Syntéza určitého politického období, stejně jako biografie politika, nikdy nemůžou zahrnout všechny zajímavé shromážděné detaily, protože pak by se vyprávění stalo přetížené a pro čtenáře nepřehledné. Z povahy věci takové psaní proto vyžaduje jistý eklektismus. Příkladem je v předchozích odstavcích načrtnutá skica, která je vědomě zjednodušující, ovšem má podle mě základní přednost: umožňuje na omezeném prostoru nastínit pochopitelnou a podloženou výkladovou linku.

Nikdy jsem neměl ambici směřovat k „přísně-objektivnímu“ pohledu na polistopadovou politiku. To, co jsem napsal, je bezesporu určitý subjektivní vhléd ovlivněný mimo jiného mým vlastním založením.

Nepovažuji také za šťastné dávat rovnítko mezi politiku a morálku. Proto například v souvislosti se zmíněnou krizí v závěru roku 1997 nepřeceňuji často debatovaný problém morálního selhání, tj. fiktivní sponzory ODS a téma „černého“ stranického zahraničního účtu. Beru je jen jako důležité katalyzátory politických událostí, a nikoliv jako veličiny, které by měly vyplňovat jádro celého vyprávění. Rozvažování, že politik má primárně dostát morální maximě, je odtržené od reality. Ve své podstatě je demokratická politika soutěží o moc a také

zajišťováním reprezentace a prosazování určitých zájmů. Jen na morálce založené uvažování nebývá v politice úspěšné a při promýšlení polistopadového příběhu může zastříť podstatné fenomény.

Při psaní o stále živé a rozmanité materii, navíc veskrze politické, vždy riskujete kritiku. Je dobré s tím počítat zvláště u interpretačních záležitostí. Takřka očekávatelná budiž například (trochu povinná) kritika z pera výkonného ředitele Institutu Václava Klause Jiřího Weigla, která mi před časem vyčetla „hodnocení Klausova premiérství jako ambivalentního, či dokonce záporného“. Reagovat se dá v takových případech poměrně snadno připomenutím, jaký byl vládou určený transformační výkon Česka v době, kdy byl Klaus premiérem, tedy v letech 1992–1997. Zastavení či odložení řady transformačních kroků, čehož jsem se dotknul i v předchozím textu, velmi kontrastuje s prvními polistopadovými lety, kdy byl zmíněný politik ministrem financí.⁷

Všichni jsme lidé chybující a někdy je kritika oprávněná. Může jít o zdánlivou drobnost typu nesprávného psaní křestního jména, což ale není nic příjemného ve chvíli, kdy chcete s oním oprávněně dotčeným uskutečnit polostrukturovaný rozhovor pro svůj jiný knižní projekt. (Využijte příležitosti: ještě jednou se omlouvám Miloslavu Výbornému a děkuji za jeho velkorysost.)

Občas není špatné podívat se s odstupem a sebekriticky na vlastní produkci, zvláště při potřebě

7 On-line je tato debata dostupná jako „Spor o dědictví Václava Klause“ na stránce Centra pro studium demokracie a kultury (dostupné z <https://www.cdk.cz/spor-o-dedictvi-vaclava-klause>, ověřeno 4. 1. 2021). Původně vyšla v časopise *Kontexty* č. 3 a 4, 2013.

representation and promoting specific interests. Purely morally based thinking is never successful in politics and can obscure essential phenomena when reflecting on the post-1989 story.

There is always the risk of criticism when you are writing about still-current and diverse political material. It is worthwhile taking this into account, in particular for interpretive matters. Therefore, it was almost inevitable to receive (somewhat mandatory) criticism from Jiří Weigl, the executive director of the Václav Klaus Institute, who recently accused me of “evaluating Klaus’s role as prime minister in an ambivalent or even negative way”. In such cases it is relatively easy to respond by recalling the government-led transformational performance of the Czech Republic when Klaus was prime minister, i.e. from 1992–1997. The suspension or postponement of a series of transformational steps, which I mentioned above, contrasts sharply with the first post-1989 years when this politician was the minister of finance.⁷

We are all prone to error and criticism is sometimes justified. It might be a seemingly trivial matter such as misspelling someone’s first name but which can be embarrassing when you want to arrange an interview with that person for another book (I shall use this opportunity to once again apologise to Miloslav Výborný and thank him for his generosity).

Occasionally it is a good idea to look back with

self-criticism at your own publication, especially if you are reworking a theme for another purpose. In this regard I realize with hindsight that it was a mistake in my biography of Václav Klaus to focus almost entirely on the post-1989 era and neglect the previous period. For example, it is embarrassing to have omitted the fact that the most visible Czech proponent of monetarism had an (unacknowledged) flirtation with different Keynesian beliefs and at the end of the 1960s applauded “state intervention in the economy” as beneficial “for the positive economic development of capitalist countries.”⁸

I will end with what is probably a controversial remark. Both myself and a number of other people who have written about various aspects of post-1989 politics have realized that the story is not complete. This is why the conclusions are often provisional in character, even though the writing is understandably on much firmer ground for the older periods, such as the “era of innocence” from 1989–1997 or the period of the Opposition Agreement from 1998–2002. This also applies to the senior political figures who are often still active today. Naturally, this has (sometimes great) consequences for their historical evaluation. Personally, though, I believe it is better to risk a preliminary judgement even at the cost of the overall view being re-evaluated in the future – perhaps even by myself. Waiting for old age (and sometimes even death) allows for an evaluation with a certain distance, but it means abandoning the natural desire to understand how these people have influenced our lives today.

7 This debate is also accessible online as „Spor o dědictví Václava Klause“ [The conflict over the legacy of Václav Klaus] on the website of the Centre for the Study of Democracy and Culture (accessible at <https://www.cdk.cz/spor-o-dedictvi-vaclava-klause>). It was first published in the journal *Kontexty* No. 3 and 4, 2013.

8 Klaus, Václav: Odbory: obhájci dílčích nebo celospolečenských zájmů? [Trade Unions: Defending Sectional or Societal Interests?]. *Reportér*, 29 February 1968, pp. 6–7.

zpracovat téma znovu pro jiný účel. Na mysl mi v této souvislosti vytane soustředění se u biografie Václava Klause téměř výhradně na polistopadovou éru a zanedbání předchozího období, což je zpětně viděno chyba. Je kupříkladu trapné opomenout, že nejviditelnější český hlasatel monetarismu má za sebou (nepřiznaný) flirt s odlišným keynesiánským přesvědčením a v závěru šedesátých let oceňoval „státní zásahy do ekonomiky“ jako prospěšné „pro příznivý hospodářský vývoj kapitalistických zemí“.⁸

Na konec si dovolím jednu asi spornou poznámku. Nejenom já ale i řada dalších lidí, kteří psali o různých aspektech v polistopadové politice, narazila na to, že nejde o ukončený příběh. Závěry proto často mají

předběžný charakter, i když u starších period, jako byla „éra nevinnosti“ let 1989–1997 či doba Opoziční smlouvy 1998–2002, je takové psaní pochopitelně na mnohem pevnější půdě. Platí to i pro letité politické postavy, které mnohdy do naší zcela čerstvé současnosti stále aktivně promlouvají. Má to samozřejmě (někdy velké) důsledky pro jejich historické hodnocení. Osobně se mi přitom jeví lepší riskovat předběžný soud i za tu cenu, že celkový pohled bude v budoucnu přehodnocen – a to třeba i mnou samotným. Čekat až vysoký věk (a někdy až smrt) umožní hodnocení s určitým odstupem, avšak znamená rezignovat na přirozenou snahu porozumět, čím tito lidé naši soudobou skutečnost ovlivnili.

8 Klaus, Václav: Odbory: obhájci dílčích nebo celospolečenských zájmů? *Reportér*, 29. 2. 1968, s. 6–7.

VÍT HLOUŠEK

Kolik historie „snese“ výzkum politiky?

How much history can political research ‘withstand’?

Vít Hloušek (*1977) lectures at Masaryk University’s Faculty of Social Studies. He specializes in comparative political science and contemporary history, focusing on the countries of western and eastern Europe. As an occasional historian he has examined the relationship between jazz and the totalitarian régimes of the 20th century. He has written more than twenty books and approximately 200 academic articles, chapters and studies. Amongst his most recent publications are *The European Parliamentary Election of 2019 in East-Central Europe: Second-Order Euroscepticism* (with P. Kaniok, Palgrave 2020), *The Rise of Entrepreneurial Parties in European Politics* (with L. Kopeček and P. Vodová, Palgrave 2020).

Prof. PhDr. Vít Hloušek, Ph.D. (*1977) působí na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Odborně se věnuje především srovnávací politologii a soudobým dějinám, přičemž se zaměřuje na země západní a střední Evropy. Jako příležitostný historik se věnuje především vztahu jazzu a totalitních režimů 20. století. Je autorem více než dvou desítek knih a zhruba dvou stovek odborných článků, kapitol a studií. Mezi nejnovější publikace patří *The European Parliamentary Election of 2019 in East-Central Europe: Second-Order Euroscepticism* (s P. Kaniokem, Palgrave 2020), *The Rise of Entrepreneurial Parties in European Politics* (s L. Kopečkem a P. Vodovou, Palgrave 2020).

Unlike the majority of the authors in this book, I am only an occasional historian. After studying history and political science at Masaryk University, my interest in the 20th century and contemporary politics led me closer to the latter discipline. In spite of this, since my student days I've wanted to link these two disciplines, which I believe could lead to a fruitful symbiosis for a number of good reasons. I will attempt to present some of them in this essay. I have much in common with Timothy Garton Ash and his 'history of the present' approach.¹ Although this does not fit in with mainstream ideas about the social sciences today, I try to reflect on and write about this kind of history of the present in my teaching and research.

What history offers the political scientist

In view of the aims of this book, the question contained in the title should in fact be inverted: how much social-science theory and methodology can contemporary history research withstand? It seems clear to me what history and historiography can offer political science or any other social science: a basic respect for the facts, the awareness that even complicated social processes are composed of events, the acceptance of the fact that behind metaphors of macrosocial phenomena are often hidden very concrete decisions and actions of concrete individuals in unique historical situations and constellations and therefore it is impossible to overlook the role of the individual in political, social and economic

1 Garton Ash, Timothy: *History of the present: Essays, sketches and dispatches from Europe*. London 2000.

developments. The awareness of the chronological dimension of social phenomena is also something which much of today's political and sociological research seems to lack.

The reason why the vast majority of texts from the social sciences read so badly is the fact that, unlike (surprisingly many) historians, we social scientists have more or less given up on the literary quality of our writing. However, this book is aimed more at historians, historiographers and students of history and related disciplines. This is why I will change my perspective and try to summarize what historiography could learn from the social sciences, or to be more precise, what writers on modern and contemporary political history could learn from political science.

Research into party systems, an issue for historical and political science

Let us return now to the question in the title. I will present my general reflections through the story behind my own book on the development of the Austrian party system from the end of the 1850s to the middle of the first decade of the 21st century.² In the meantime, this book has already become a historical work for social scientists and therefore slightly 'obsolete', but that is not what is important here. What is important is that this book expressed my unshakeable belief that "politics doesn't operate

2 Hloušek, Vít: *Konflikt versus konsensus: Konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860–2006* [Conflict versus Consensus: Cleavages, Party Systems and Political Parties in Austria 1860–2006]. Brno 2008.

Na rozdíl od většiny ostatních autorek a autorů této knihy jsem historikem spíše příležitostným. Po studiích historie a politologie na Masarykově univerzitě mne můj zájem o 20. století a současnou politiku přivedl blíže k oné druhé disciplíně. Přesto v sobě nosím už od studentských let touhu a ambici propojovat oba obory, které podle mého názoru mají k plodné symbióze řadu velmi dobrých důvodů. Některé se pokusím naznačit v předkládané esejí. Dostí blízký je mi přístup Timothy Gartona Ashe, který hovoří o „dějinách přítomnosti“. ¹ Přestože to nesouzní s mainstreamovým pojetím dnešních společenských věd, snažím se takové dějiny přítomnosti ve své výuce i výzkumu reflektovat a psát o nich.

Co nabízí historie politologovi

Otázka obsažená v názvu by měla být vzhledem k zaměření knihy vlastně položena opačně: kolik sociálně-vědních teorií, přístupů a metod snese výzkum soudobých dějin? To, co může historie a historiografie nabídnout politologovi či jinému sociálnímu vědci, zdá se mi totiž zřejmé: základní úcta k faktům, vědomí, že i složité sociální procesy jsou složeny z elementů událostní povahy, akceptování skutečnosti, že za metaforami makrosociálních jevů se dost často skrývají dosti konkrétní rozhodnutí a jednání zcela konkrétních osob v jedinečných historických situacích a konstelacích, a že tedy nejde rezignovat

1 Garton Ash, Timothy: *Dějiny přítomnosti: Eseje, črty a zprávy z Evropy devadesátých let*. Praha 2003.

na roli jedince v politickém, společenském nebo ekonomickém vývoji. Také vědomí časové dimenze sociálních jevů je něco, co, zdá se, řada dnešních politologických nebo sociologických výzkumů postrádá.

Důvodem, proč se naprostá většina textů z produkce společenských věd tak špatně čte, je fakt, že na rozdíl od (překvapivě mnoha) historiků jsme my, sociální vědci, ve své většině v podstatě rezignovali na literární kvality našich výtvorů. Nicméně adresáty této publikace jsou spíše historici, historiografové a také studenti historie a příbuzných oborů. Proto obrátím úhel pohledu a pokusím se sumarizovat, co by se mohla historiografie naučit od sociálních věd, respektive přesněji, co by se psaní o moderních a soudobých politických dějinách mohlo naučit od politologie.

Výzkum stranických systémů, problém historický i politologický

Vraťme se nyní k otázce uvedené v nadpisu. Obecné úvahy uvedu totiž příběhem vlastní knihy o vývoji rakouského stranického systému od konce padesátých let 19. století do poloviny prvního desetiletí 21. století.² Kniha se už stala v mezičase pro společenské vědce dílem historickým a tedy nutně trochu „zastaralým“, ale o to tady nejde. Jde o to, že tato kniha asi nejsilněji vyjádřila můj neodbytný pocit, že „politika nefunguje ani ve společenském vzduchoprázdnu, ani

2 Hloušek, Vít: *Konflikt versus konsensus: Konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860–2006*. Brno 2008.

in a vacuum or in some kind of strange abstract timelessness.”³ In other words, although the current situation which political scientists are interested in is not the mechanical product of historical development, it is still strongly influenced by historical development. For this aspect of the present, social scientists have the term *path dependency*, a dependency on past developments.⁴ Naturally, this is not at all primitive or linear, but if we want to penetrate through the ‘froth of the day’ of current party politics to a more general framework explaining how they operate, then the issue of the connection to historical development and continuity and discontinuity is very important. This is even more the case for Austria where the parties have acted as institutions that have survived quite momentous transformations in political regimes in the second half of the 19th century and the middle of the last century.

Naturally, the combination of historical material and a political-science approach placed demands on my approach and the structure of the text. In terms of the text’s structure, it was clear that to cover the 150-year development of party politics in a Central Europe punctuated by crucial historical turning points would require a chronological periodization of the Austrian party system’s development. I therefore divided the Austrian party system into four different periods characterized by the specific behaviour of parties and by a certain type of relationship which

predominated between them. At some points, this periodization overlapped with periodization in the history of the Austrian political system or even Austrian statehood, at other points it did not. However, within the framework of the individual periods the chronological method of description had to partially give way to an issue-based explanation. Instead of a positivist description of details (which has the unfortunate tendency to haphazardly arrange events of an anecdotal nature), when analysing both the party system as a whole and the individual parties I prioritized the use of political theories and concepts in order to interpret the individual stages and subsequently compare them.

From my perspective as a writer it was necessary to consider two matters: the level of contextualization required for writing about the party system and the necessary degree of theoretical-methodological groundwork in order to explain what I was writing about. The answer to the first question was more difficult than it appeared. It was clear I would have to describe the evolution of the political system and main political institutions in which the Austrian political parties operated. Less obvious was the level to which I would have to reflect on the changing geographical and geopolitical conditions in which Austrian politics functioned. Despite the clear statement that the book was about the political parties of the majority German-speaking populations in the hereditary Austrian lands and in Austria after 1918, I still felt the need to explain the ambiguity of Austrian identity and the complicated geopolitical position of the Austrian lands within the currents of Central European history. In addition, the conflict over the cultural and political

3 Ibid, p. 15.

4 Pierson, Paul: Increasing returns, path dependence and the study of politics. *American Political Science Review* 94, 2000, no. 2, pp. 251–267.

v jakémsi podivném abstraktním bezčasí“.³ Jinými slovy řečeno, současná situace, která politology zajímá především, sice není nějakým mechanickým produktem historického vývoje, ale je historickým vývojem velmi silně ovlivněna. Sociální vědci mají pro tento rys současnosti pojem *path dependency*, závislosti na minulém vývoji.⁴ Ta samozřejmě není nijak primitivní a lineární, ale pokud chceme proniknout „pěnou dní“ aktuální stranické politiky k obecnějšímu rámci vysvětlujícímu její fungování, je otázka návaznosti na historický vývoj, kontinuity a diskontinuity velmi důležitá. O to více v případech, jakým je Rakousko, kde strany působily jako instituce, které přežívaly poměrně krkolomné transformace politických režimů druhé poloviny předminulého a poloviny minulého století.

Kombinace historické látky a politologického přístupu samozřejmě kladla nároky na autorský přístup i na strukturu textu. Z hlediska struktury textu bylo jasné, že pokrýt takřka sto padesát let vývoje stranické politiky ve středoevropském kontextu plném řady významných historických zvrátů nebude možné jinak, než na základě chronologické periodizace vývoje rakouského stranického systému. Rozdělit jsem proto rakouský stranický systém na různá období charakteristická určitými působícími stranami a určitým převažujícím typem vztahů mezi nimi. Někdy se tato periodizace kryla s periodizací dějin rakouského politického systému či dokonce rakouské

státnosti, někdy nikoliv. V rámci jednotlivých period už ale chronologický způsob líčení částečně ustoupil problémově pojatému výkladu. Před pozitivistickým vylíčením jednotlivostí, které má nepříjemnou tendenci sklouznout do řazení událostí mnohdy spíše anekdotické povahy bez většího ladu a skladu, jsem dal při analýze stranického systému jako celku i jednotlivých stran přednost vysvětlování a aplikaci politologických teorií a konceptů tak, aby bylo možno jednotlivé etapy vyložit a následně srovnat.

Z hlediska autorského přístupu bylo potřeba zvážit dvě věci: jaká je nezbytná míra kontextualizace psaní o samotném stranickém systému a jaké je nezbytné teoreticko-metodologické vybavení, které potřebuji k vysvětlení toho, o čem píšu. Odpověď na první otázku byla jednoduchá jen zdánlivě. Bylo jasné, že musím popsat vývoj politického systému a základních politických institucí, v jejichž rámci se rakouské politické strany pohybovaly. Méně jasné bylo, do jaké míry musím reflektovat měnící se geografické a geopolitické podmínky, v nichž rakouská politika fungovala. Navzdory jasnému konstatování, že se kniha zabývá politickým stranictvím majoritní německy hovořící populace v dědičných rakouských zemích a od roku 1918 v Rakousku, jsem cítil potřebu přece jen vysvětlit nesamozřejmost rakouské identity a komplikované geopolitické ukotvení rakouských zemí v proudu středoevropských dějin. Ostatně, spor o kulturní a politickou příslušnost k Německu a německému národu byla jednou z konstantních sporných otázek rakouské politiky až do devadesátých let minulého století.

Nepokoušel jsem se všechny tři roviny – stranický systém / politický systém / proměny rakouské

3 Tamtéž, s. 15.

4 Pierson, Paul: Increasing returns, path dependence and the study of politics. *American Political Science Review* 94, 2000, č. 2, s. 251–267.

affiliation with Germany and the German nation was a constant, contentious issue in Austrian politics until the 1990s.

I did not attempt to link all three levels – party system / political system / transformations to Austrian statehood in a European context – across all of the chapters. I divided them into three layers. After a very brief chapter describing the development and specific features of the Austrian state and the process of creating an Austrian nation came a longer chapter which examined the institutional framework and the changes to the political system. The reader was thus made aware of the ‘playing field’ Austrian political parties were on during different periods of their evolution and how the rules of the game changed. Afterwards it was possible to focus ‘merely’ on the development of the Austrian party system and parties during this period. However, it was even more important to give a detailed explanation and thorough application of political-science concepts which were to be used in the book. Political-science debates concerning the typology of party systems, democratization and their conditions and cleavages, together with the development of political parties in mutual competition, determined the overall framework. As the vast majority of the concepts of comparative politics I used in my research were mainly developed in a West European context, it was not easy to apply them to developments in Austria, especially prior to 1945. I had to adapt what my more renowned colleagues had written for the conditions in Central Europe and establish an original frame which would be consistent with the operationalization of these concepts. A sensible choice of concepts and

their solid operationalization, i.e. transforming them into a form in which they can be applied to a specific scholarly issue and empirical material, is simply vital when writing texts on the intersection between the humanities and social sciences, in my case political science and historiography. Here, even more so than for the history of older periods, it is the case that primary and secondary sources rarely speak solely ‘for themselves’ and their classification and interpretation have to be subject to a definite system and order which allow for a verifiable interpretation. Texts on the intersection between history and political science often lack a ‘story’ and ‘characters’ – the very concepts which provide the basis for dividing material and producing comprehensible texts. When I leaf through my book I am aware that the texts without a story or characters are lacking in stylistic terms compared with history writings which have these attributes.⁵ However, this is probably more down to the limited abilities of the writer rather than the idea that the stylistic quality of academic writing which works with theories and concepts is essentially worse. Both paths, if they are to keep the reader’s attention, must build a coherent and comprehensible narrative. In the case of my book, this was the narrative of change and continuity in Austrian party politics, which became an increasingly dominant feature from about midway into the book.

I do not share the belief of some social scientists that the creation of a narrative goes against scientific

5 An example of a book at the intersection of history and political science is Kopeček, Lubomír: *Deformace demokracie? Opoziční smlouva a česká politika 1998–2002* [Deformation of Democracy? The Opposition Agreement and Czech Politics 1998–2002]. Brno 2015.

státnosti v evropských souvislostech – propojovat napříč všemi kapitolami textu. Ten jsem rozdělil do jakýchsi tří vrstev. Po velmi stručné kapitole vysvětlující vývoj a specifika rakouské státnosti a procesu tvorby rakouského národa následovala obsáhlejší kapitola věnovaná institucionálnímu rámci, tedy proměně politického systému. Čtenář tak rozuměl, na jakém „hřišti“ rakouské politické strany v různých fázích svého vývoje hrály a jak se měnila pravidla jejich zápasu. Pak bylo možné soustředit se již „jen“ na vývoj rakouského stranického systému a stran v již zmíněné chronologicko-problémové optice.

Ještě důležitější však bylo podrobné vysvětlení a důsledná aplikace politologických konceptů, s nimiž jsem v textu pracoval. Politologické debaty o typologii stranických systémů, demokratizaci a jejich podmínkách a konfliktních liniích a vývoji politických stran ve vzájemném soupeření určily celkový rámec. Vzhledem k faktu, že naprostá většina politologických konceptů, jež jsem při svém výzkumu používal, byla primárně vyvinuta v západoevropském kontextu, nebylo jejich použití pro rakouský vývoj zejména před rokem 1945 jednoduché. Musel jsem mnohé z toho, co napsali moji slavnější a významnější kolegové, modifikovat pro středoevropskou realitu a stanovit originální, empirii odpovídající operacionalizaci těchto pojmů. Rozumná volba konceptů a jejich solidní operacionalizace, tedy převedení do podoby, v jaké je můžete aplikovat na konkrétní badatelský problém a empirický materiál, je naprosto klíčová pro psaní textů na pomezí humanitních a společenských věd, v mém případě politologie a historiografie. Ještě více než v dějinách starších období tady platí, že prameny i sekundární zdroje zřídka mluví beze všeho „samy

za sebe“ a jejich členění a interpretace musí být podřízena určitému systému a řádu, který umožňuje přezkoumatelnou interpretaci.

Vzhledem k tomu, že textům na pomezí historie a politologie dosti často chybí „příběh“ a „hrdinové“, jsou to právě koncepty, které nabízejí východisko ke členění látky a k autorsky srozumitelnému psaní. Když listuji stránkami své knihy, uvědomuji si, že texty bez příběhu a bez hrdinů rétoricky ztrácejí oproti produktům historiografického psaní, které tyto atributy mají.⁵ To je však dáno spíše limitovanými schopnostmi autora, nikoliv nutně „horší“ rétorickou kvalitou odborného psaní pracujícího s teoriemi a koncepty. Obě cesty, mají-li zaujmout čtenáře, nesmějí rezignovat na budování určitého koherentního a srozumitelného narativu. V případě mé knihy to byl narativ kontinuit a změn rakouské stranické politiky, které se od druhé pětiny vinul stále otevřeněji celým textem.

Přesvědčení některých sociálních vědců, že vytváření narativu je v protikladu k vědeckým metodám práce, nesdílím. Už proto, že si myslím, že míchají jablka s hruškami. Vědecká práce má své rigorózní kvalitativní a kvantitativní metody. Jenže i prezentace výsledků výzkumu by měla mít svá pravidla, nejen respektující odborné požadavky té či oné disciplíny, ale také respektující dramatické, rétorické a poetické aspekty psaní. Cílem psaní přece není jen shrnout poznání, ale také jej předat dále, nejlépe s určitou empatií vůči potenciálním čtenářům.

5 Pro příklad z titulů na pomezí historie a politologie viz třeba Kopeček, Lubomír: *Deformace demokracie? Opoziční smlouva a česká politika 1998–2002*. Brno 2015.

work methods and I think that they are mixing apples and oranges. Scientific work has its rigorous qualitative and quantitative methods. However, even the presentation of research results should have its own rules which not only respect the academic requirements of that particular discipline, but which also respect those dramatic, stylistic and poetic aspects of writing. The objective of writing is not just to summarize findings, but also to pass them on, preferably with a certain empathy for potential readers.

A vade mecum for the social sciences

Naturally, the situation in Czech historiography is by no means catastrophic and Czech historians have often drawn inspiration from the social sciences in recent years, and they are not afraid to use or create various original concepts and theories.⁶ However, I still encounter a number of people who believe too literally that the sole task of the historian is to discover that Rankeian “*wie es eigentlich gewesen ist*” and that this is only possible through a basic study of the sources. They are, however, deceiving themselves.

History is certainly not free of concepts and theories⁷ – theory and concept are not derogatory terms. Where concepts are used well they can serve as guides in historiographical texts which can lead

to an effective defence against the soul-destroying chronicling by some positivist historians. But you also have to ensure that you work as rigorously with concepts as you would with sources, otherwise you might end up like the Czech revisionist historians who paint a rosy picture of Normalization and the period before. In addition to the fact that in their research they, euphemistically speaking, underestimate certain types of contemporary primary sources, they do not know or deliberately ignore some social-science concepts which emerged as an attempt to cover the period 1948–1989. For example, they have a very loose approach towards the concept of totalitarianism⁸ and ignore Juan José Linz and Alfred Stepan’s heuristically stimulating concepts of post-totalitarian regimes.⁹

Neither can we conceal the fact that our knowledge is influenced by current social and political conditions and that these conditions are also determined by (and therefore historically conditioned by) our interpretation of the past. As a result we are forced to return to a past which only appears to have a definitive narrative. We also know that historical material is a narrative, a literary genre, which in addition to scientific logic also follows discursive strategies and rhetorical rules.¹⁰ And we also know that science as a whole takes place within

6 As a *pars pro toto* see Čechurová, Jana et al.: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin* [Basic Issues in the Study of Modern and Contemporary History]. Praha 2014.

7 Berger, Stefan – Feldner, Heiko – Passmore, Kevin (eds.): *Writing history: Theory and practice*. London 2010.

8 Friedrich, Carl J. – Brzezinski, Zbigniew K.: *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. New York 1965.

9 Linz, Juan J. – Stepan, Alfred C.: *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-communist Europe*. Baltimore 1996.

10 White, Hayden: *Metahistory: The historical imagination in nineteenth-century Europe*. Baltimore 1975; also: *Tropics of discourse: Essays in cultural criticism*. Baltimore 1978.

Vademecum sociálních věd

Situace v české historiografii samozřejmě není nijak katastrofální a současná i nedávno minulé čeští historikové a historičky velmi často inspiraci sociálními vědami používají a používali, nebrání se využití i tvorbě různých originálních konceptů a teorií.⁶ Stále však ve svém okolí narážím na řadu lidí, kteří až příliš doslova věří tomu, že jediným úkolem historika je najít ono rankeovské „*wie es eigentlich gewesen ist*“ a že je to možné jen na základě studia pramenů. Lžou si chtě nechtě do kapsy.

Dějepis není zdaleka prost konceptů a teorií,⁷ teorie ani koncept nejsou sprostá slova. Dobře používané koncepty mohou sloužit jako vodítka, přemostující v historiografických textech popis směrem k vysvětlení a efektivně bránící duchamornému kronikářství některých pozitivistických historiků. Ale pozor, s koncepty je potřeba pracovat neméně rigorózně než s prameny, jinak se vám stane to, co se děje tzv. českým revizionistickým historikům lakujícími normalizací i předchozí vývoj na růžovo. Kromě toho, že ve svém výzkumu, eufemisticky řečeno, podceňují některé typy dobových pramenů, neznají nebo záměrně ignorují některé koncepty sociálních věd, které vznikly jako snaha pokrýt období let 1948–1989. Velmi svévolně pracují třeba s konceptem

totalitarismu,⁸ ignorují heuristicky velmi podnětný koncept post-totalitních režimů Juana J. Linze a Alfreda Stepana.⁹

Nemůžeme také zastříť, že naše poznání je podmíněné aktuálními společenskými a politickými podmínkami a že těmito podmínkami jsou také ovlivněné (a proto dobově podmíněné) naše interpretace minulosti. Proto se také nejen můžeme, ale přímo musíme vrátit k minulosti, která už zdánlivě byla jednou provždy vyprávěna. Víme již také, že dějepisná látka je, mimo jiné, samozřejmě také narací, literárním žánrem, který kromě vědecké logiky sleduje i diskursivní strategie a rétorická pravidla.¹⁰ A víme také, že i věda jako celek se odehrává v proměně různých paradigmat.¹¹ Pochopit lépe tento kontext, zorientovat se ve světě aktuálního vědeckého diskursu a pokusit se jej třeba překonat či doplnit na základě empirického výzkumu, to znamená mu nejprve rozumět. Aktuální paradigmata, koncepty a teorie jsou pro takové porozumění klíčovými vodítky. Proto je užitečné i pro zaryté empirického historika se s nimi seznámit, pomohou v sebereflexi a interpretaci pramenů.

Epistemologická a filozofická sebereflexe je další problematikou, v níž se může historiografie inspirovat

6 Jako *pars pro toto* vizte Čechurová, Jana a kol.: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha 2014.

7 Berger, Stefan – Feldner, Heiko – Passmore, Kevin (eds.): *Jak se píšou dějiny: Teorie a praxe*. Brno 2016.

8 Friedrich, Carl J. – Brzezinski, Zbigniew K.: *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. New York 1965.

9 Linz, Juan J. – Stepan, Alfred C.: *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-communist Europe*. Baltimore 1996.

10 White, Hayden: *Metahistorie*. Brno 2011; týž: *Tropika diskursu: Kulturně-kritické eseje*. Praha 2010.

11 Kuhn, Thomas Samuel: *Struktura vědeckých revolucí*. Praha 1997.

the transformation of various paradigms.¹¹ In order to grasp this context better, orientate yourself in the world of contemporary scientific discourse and attempt to replace something or add something on the basis of empirical research, means first of all understanding this context. Contemporary paradigms, concepts and theories are key guides for such an understanding. This is why it is useful for even the committed empirical historian to become familiar with them as they help in self-reflection and the interpretation of sources.

Epistemological and philosophical self-reflection is another issue where historiography can draw inspiration from the social sciences. No scientist, not even from the exact or technical sciences, is a neutral expert without roots, values, preferences and prejudices. In the humanities and the social sciences (although also in life in general) this is all for the good as it enhances perspectives and the scientific discussion. These are not only attitudes about life or politics in general, but about what science actually is, what is the object and objective of our endeavours as scientists and what are the limits. To be equipped with at least a general overview of the relevant philosophical debates that have been around for millennia can not only help us to formulate our own ideas, but also to be aware of how these ideas influence and restrict us.

Nor can we forget the practical benefits of using social-science methodologies when working with historical sources. Sometimes, as in the case of

social and economic history, these methodologies are essential. Even when working with 'traditional' narrative-style sources it is useful to understand and apply methods of content analysis,¹² especially when dealing with a large number of sources which have to be 'sorted' before being examined in detail; or the use of discursive analyses¹³ when we need to examine not only what is being said, but how and why. When working with a source base for a contemporary-history subject, which is usually extensive and not restricted to the traditional archive material, this work can be systematized and made simpler by social-science research methods.

The joys and sorrows of interdisciplinary approaches

Interdisciplinary syntheses and cooperation can sometimes be methodologically and even psychologically very demanding, where the writer sometimes feel like an 'exile' in the second discipline or even in both disciplines. Nevertheless, the advantages of such cooperation undoubtedly outweigh this. In fact, it could be said that social-science concepts, theories and methodologies can help contemporary historians overcome a number of obstacles linked to the specific nature of their subject

11 Kuhn, Thomas S.: *The structure of scientific revolutions*. Chicago 1970.

12 Krippendorff, Klaus: *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Fourth edition. Los Angeles 2019.

13 Reisigl, Martin – Wodak, Ruth: The discourse-historical approach. In: Wodak, Ruth – Meyer, Michael (eds.): *Methods of Critical Discourse Analysis*. Second Edition. London – Thousand Oaks 2009, pp. 87–121.

společenskými vědami. Žádný vědec, dokonce ani ten přírodně či technicky orientovaný, není neutrální odborník zbavený svých kořenů, hodnot, preferencí a předsudků. V humanitních a společenských vědách (ale vlastně i v životě jako celku) je to jen dobře, protože to obohacuje úhly pohledu a vědeckou diskusi. Nejde přitom jen o postoje obecně životní nebo politické, ale také o postoje k tomu, co je to vlastně věda, co je předmětem a cílem našeho snažení jako vědců a jaké to má limity. Alespoň povšechná znalost příslušných filozofických debat, jež se vedou již celá tisíciletí, nám přitom může napomoci nejen zformulovat své vlastní pojetí, ale také uvědomit si, jak nás toto pojetí ovlivňuje a limituje.

Pominout nelze ani praktické přínosy používání sociálně vědních metod při zpracování historických pramenů. Někde je to, jako v případě ekonomických či sociálních dějin, v podstatě nezbytné. I pro zpracování „klasických“ pramenů narativní povahy se však hodí znát a používat metody obsahové analýzy¹² tam, kde je pramenů mnoho a je třeba je před detailnější interpretací trochu „vytřídit“, či diskursivní analýzy¹³

tam, kde se potřebujeme podívat nejen na to, co se říká, ale také jak a proč. Práci s pramennou základnou, která je zejména pro předmět soudobých dějin obvykle značně rozsáhlá a zřídka omezená na klasické archiválie, metody výzkumu ve společenských vědách systematizují a usnadní.

Slasti a strasti mezioborových přístupů

Mezioborová syntéza a spolupráce je někdy metodologicky i psychicky náročnější, člověk se občas může cítit „exulantem“ v jednom, druhém, či dokonce obou oborech. Přesto však jednoznačně převažují přínosy takové spolupráce. Dokonce lze říci, že společensko-vědní koncepty, teorie a dokonce i metody mohou historikovi soudobých dějin pomoci překonat řadu překážek souvisejících se specifickou povahou jejich předmětu i pramenné základny. To, že jsem se kdysi knihou, o které jsem psal v této eseji, habilitoval v oboru politologie, považuji za onu pověstnou třesničku na lákavém dortu mezioborové spolupráce na pomezí soudobých dějin a srovnávací politologie.

12 Krippendorff, Klaus: *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Fourth edition. Los Angeles 2019.

13 Reisigl, Martin – Wodak, Ruth: The discourse-historical approach. In: Wodak, Ruth – Meyer, Michael (eds.): *Methods of Critical Discourse Analysis*. Second Edition. London – Thousand Oaks 2009, s. 87–121.

and source base. The fact that I completed my higher
doctorate in political science with the book I have
written about here can be seen as the icing on the cake

of interdisciplinary cooperation at the intersection
of contemporary history and comparative political
science.

Jmenný rejstřík

Index of names

Ash, Timothy Garton 276–277
Alexandr, Makedonský / Alexander, Macedonia of
 viz Makedonský, Alexandr / Macedonia, Alexander of
Anna, Jagellonská / Anna, Jagiellon
 viz Jagellonská, Anna / Jagiellon, Anna

Bachtin, Michail Michajlovič 68–69
Bakala, Jaroslav 20–21
Balík, Stanislav 212–213
Bedouelle, Guy 124–127
Beneš, Edvard 178–179, 192–193
Berďajev, Nikolaj / Berdyaev, Nikolai 170–171
Bidlo, Jaroslav 141–143
Bílek, Karol 138–139
Bílková, Eva 138–139
Blaha, Jan 248–249, 252–253
Bloch, Marc 74–75
Bloy, Léon 158–159
Böhm, Jakob 60–63
Borovička, Josef 136–137, 140–146
Bouše, Bonaventura Zdeněk 210–211
Bryant, Chad 192–193

Carr, Edward Hallett 186–187
Carson, Rachel 202–203
Certeau, Michel de 55–57, 76–77
Cohen, Sande 12–13
Cormier, Hyacinthe-Marie 132–133
Coufalová, Iveta 191–192

Čermák, Jakub 60–63, 66–67
Černý, Václav 214–215

Davídek, Felix Maria 210–211, 242–243, 246–254, 258–259
Delgado, Mariano 124–125
Deml, Jakub 156–157
Dietrichstein-Proskau, Terezie Rosa 80–81
Dobrovský, Josef 60–63, 66–67

Dubček, Alexander 222–223
Dubovský, Peter 248–249
Duby, Georges 74–75
Dudek, Antoni 264–265
Duka, Dominik 124–127
Durdík, Tomáš 20–21

Eforos / Ephoros 257–258
Ellinger, Jiří 191–192
Erenburg, Ilja / Ehrenburg, Ilya 166–167
Evans, Richard John 10–13, 44–47, 54–55, 114–115, 141–142,
 145–146, 186–187, 216–217, 246–247, 262–263

Febvre, Lucien 68–69
Ferdinand I., Habsburský / Ferdinand I., Habsburg of
 viz Habsburský, Ferdinand I. / Habsburg, Ferdinand I. of
Ferdinand II., Tyrolský / Ferdinand II., Tyrol of
 viz Tyrolský, Ferdinand II. / Tyrol, Ferdinand II. of
Fierlinger, Zdeněk 182–183
Florian, Josef 156–157
Forstner, Thomas 150–151
Frommer, Benjamin 192–193
Fučík, Bedřich 138–139
Furet, François 230–231

Gaddis, John Lewis 186–187
Gide, André 164–166
Glassheim, Eagle 198–199
Goll, Jaroslav 136–137, 142–143, 222–223, 237–238

Habsburský / Habsburg of
 Ferdinand I. 28–41
 Leopold I. 74–75
 Maxmilián II. / Maximilian II. 28–29, 32–33, 35–36,
 38–41
 Rudolf II. / Rudolph II. 40–41
Hanisch, Ernst 118–119
Hanuš, Jiří 150–151, 242–245

Hanzel, Vladimír 224–225
Hašek, Jaroslav 164–165
Havel, Václav 142–143, 222–230, 232–235, 269–270
Heidler, Jan 142–143
Hilgartner, Josef 64–65
Hitler, Adolf 166–169, 178–181
Holan, Vladimír 215–216
Holinková, Jiřina 140–141
Horáková, Milada 222–223
Huntington, Samuel Phillips 164–165
Husák, Petr 212–213
Hybeš, Josef 114–121
Hybešová, Vilemína 115–116

Chaloupecký, Václav 140–141
Churchill, Winston 188–191

Jacobs, Jane 202–203
Jagellonská, Anna / Jagiellon, Anna 28–29, 34–35, 39–40
Jakeš, Miloš 228–229
Jenšovský, Bedřich 142–143
Jičínský, Zdeněk 226–227
Jindřich (Heynricus) (kněz a lokátor) / Heynricus
(the priest and locator) 22–23
Joch, Roman 212–213

Kalista, Zdeněk 136–137, 144–145
Kameněvová, Olga / Kameneva, Olga 166–167
Kant, Immanuel 60–63, 66–67
Kaplan, Jiří 210–211
Kejř, Jiří 20–21
Kershaw, Ian 180–181, 184–185
Killar, Karel 71–72
Klápště, Jan 203–204
Klaus, Václav 262–273
Klíma, Ivan 198–199
Koblasa, Jan 212–213
Koselleck, Reinhart 224–225

Krapfl, James 232–233
Krátký, Stanislav 244–247, 249–251, 257–258
Krofta, Kamil 142–144
Kuljić, Todor 118–119
Kutnar, František 136–137, 140–141

Lagrange, Marie-Joseph 126–127, 132–133
Laichter, František 138, 139
Laichter, Jan 138, 139
Lang, Josef Sebastian 60–72
Leffler, Melvyn Paul 180–181
Leopold I., Habsburský / Leopold I., Habsburg of
viz *Habsburský, Leopold I. / Habsburg, Leopold I. of*
Levi, Giovanni 55–56
Linz Storch de Gracia, Juan José 282–283
Liška, Ondřej 255–256
Lízna, František 246–247
Lów, Martina 49–50
Lyotard, Jeana-François 12–13

Mádr, Oto 252–253
Makedonský, Alexandr / Macedonia, Alexander of 257–258
Malraux, André 168–169
Mareš, Petr 191–192
Masák, Emanuel 150–157
Masaryk, Jan 182–183
Masaryk, Tomáš Garrigue 142–143, 214–217
Maxmilián II., Habsburský / Maximilian II., Habsburg of
viz *Habsburský, Maxmilián II. / Habsburg, Maximilian II. of*
Medek, Mikuláš 212–213
Mensdorff-Pouilly
Alphons 80–81
Emanuel 74–75, 79–80
Sophie 74–75, 79
Mitscherlich, Alexander 202–203
Mniszek, Stanislav 64–65
Možný, Ivo 222–223
Munzar, Jiří 212–213

Náročný, Petr 192–193
Němec, Jiří 210–211
Novák, Miroslav 212–213
Novotný, Václav 141–142
Nykl, Alois Richard 86–89

Ondok, Josef Petr 210–211
Opiz, Jan Ferdinand 71–72
Overy, Richard 184–185

Palach, Jan 222–223
Patočka, Jan 214–217
Pecka, Dominik 148–149, 152–153, 156–157, 254–255
Pekař, Josef 141–144
Pergen, Johann Anton Graf von 62–63, 65–66
Pilip, Ivan 268–270
Pithart, Petr 224–225, 264–265
Plaček, Miroslav 20–21
Plešková, Eva 174–175, 191–192
Polišenský, Josef 144–145
Pouilly, Albert-Louis de 76–81
Pravda, Alex 193–194
Preisner, Rio 210–217
Preisnerová, Olga 212–215
Putin, Vladimir Vladimirovič 178–179

Quinlan, Ruth Marie 212–213

Rabelais, François 68–69
Reinerová, Lenka 94–95
Reinhard, Wolfgang 57–58
Rokyta, Hugo 246–247
Rousseau, Jean-Jacques 66–67
Rudolf II., Habsburský / Rudolph II. Habsburg of
viz Habsburský, Rudolf II. / Habsburg, Rudolph II. of
Ruml, Jan 268–270

Sabran, Eléonore-Françoise de 80–81
Seeburg, Wichmann von 22–23
Shaw, George Bernard 168–169
Skalický, Karel 212–213
Slánský, Rudolf 222–223
Smetánka, Zdeněk 16–17
Solé, Jacques 76–77
Stalin, Josif Vissarionovič 180–181, 188–189
Stepan, Alfred 282–283
Stloukal, Karel 140–143
Stríž, Antonín Ludvík 150–153, 156–157
Sudek
Bedřich 86–87, 90–93
Rudolf (st.) 86–95
Rudolf (ml.) 92–93
Sudková
Helena 91–94
Rosálie 90–91
Suk, Jiří 174–175, 212–213

Šalda, František Xaver 214–215
Šimová, Kateřina 168–169
Špalek, Jura 101–102
Štýrský, Karel 28–29
Šulc, Jan 210–211
Šusta, Josef 138–145

Teilhard de Chardin, Pierre 253–254
Thuillier, Guy 76–79
Tolstoj, Lev Nikolajevič / Tolstoy, Leo Nikolayevich 188–190
Tomas, Jindřich 20–21
Třeštík, Dušan 16–17
Tunkl, Jiří z Brníčka 100–101
Tyrolský, Ferdinand II. / Tyrol, Ferdinand II. of 28–29,
39–40

Urban, Jan Evangelista 210–211

Vaňáček, Michael 60–61

Vaniček, Vratislav 18–21

Veyne, Paul 78–79, 81–82, 251–252

Viktorie (britská královna) / Victoria (the Queen
of the United Kingdom) 74–75, 82–83

Viviano, Benedict Thomas 126–127

Vlk, Miloslav 124–125, 253–254

Volf, Václav 124–125

Voltaire 68–69

Vrána, Karel 210–211

Výborný, Miloslav 271–272

Vystyd, Miloš 142–143

Weber, Max 198–199

Weigl, Jiří 271–272

Werstadt, Jaroslav 140–143

White, Hayden 12–13, 78–79, 83–84, 216–217, 224–227

Zahradníček, Jan 214–215

Zapletal, Vincent 124–133

Zeman, Miloš 261–263, 267–270

Zvěřina, Josef 210–211, 252–253

Žemlička, Josef 18–21

MASARYK
UNIVERSITY
CONTRIBUTIONS TO
HISTORY
VOL. 1

Jiří Hanuš & Jiří Suk (Eds.)
Dobrodružství historické interpretace
The Adventure of Historical Interpretation

Autoři / Texts by

Jan Klápště, Václav Bůžek, Tomáš Malý, Daniela Tinková,
Radmila Švaříčková Slabáková, Markéta Křížová, Stanislav
Balík, Lukáš Fasora, Tomáš Petráček, Jiří Lach, Petr Husák,
Daniela Kolenovská, Vít Smetana, Matěj Spurný, Jiří Hanuš,
Jiří Suk, Petr Fiala, Lubomír Kopeček and Vít Hloušek

Sestavili / Edited by
Jiří Hanuš and Jiří Suk

Překlad / Translated by
Graeme Dibble

Redakce a tvorba rejstříku / Line editing by
Radka Vyskočilová
and Martina Švaříčková Hlavatá

Grafická úprava a sazba
/ Layout and typesetting by
Jakub Konvica

Odpovědná redakce / Main editing by
Alena Mizerová

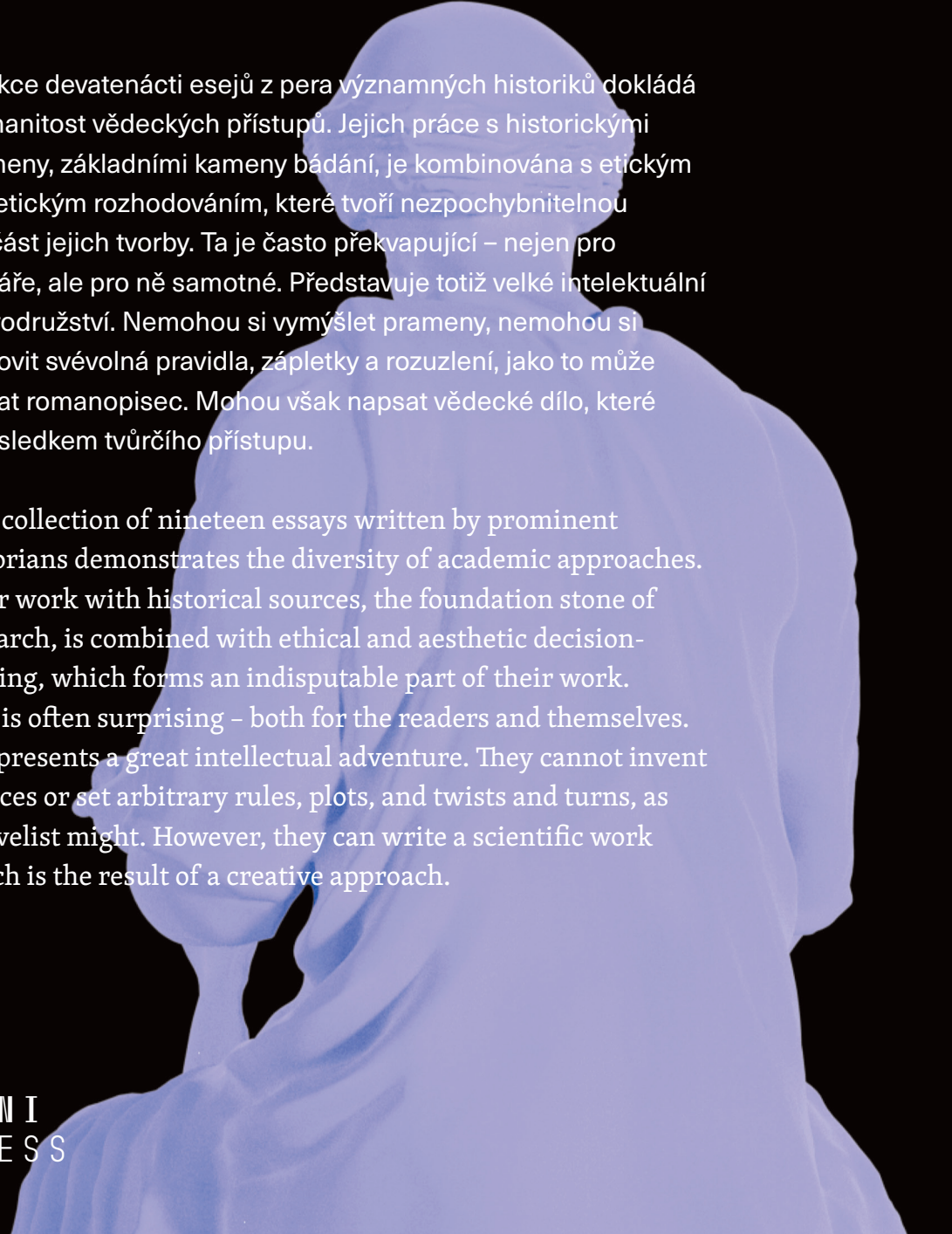
Vydala / Published by

Masarykova univerzita / Masaryk University
Žerotínovo nám. 617 / 9, 601 77 Brno, CZ

Vyšlo jako 1. svazek edice „Masaryk University
Contributions to History“ s podporou fondu Scientia est
potentia / Published as the 1st volume in the Series
“Masaryk University Contributions to History“ supported by
Scientia est potentia Fond

První elektronické vydání / First Electronic Edition
Brno, 2021

ISBN 978-80-210-9865-7
www.press.muni.cz

Kolekce devatenácti esejů z pera významných historiků dokládá rozmanitost vědeckých přístupů. Jejich práce s historickými prameny, základními kameny bádání, je kombinována s etickým i estetickým rozhodováním, které tvoří nezpochybnitelnou součást jejich tvorby. Ta je často překvapující – nejen pro čtenáře, ale pro ně samotné. Představuje totiž velké intelektuální dobrodružství. Nemohou si vymýšlet prameny, nemohou si stanovit svévolná pravidla, zápletky a rozuzlení, jako to může udělat romanopisec. Mohou však napsat vědecké dílo, které je výsledkem tvůrčího přístupu.

This collection of nineteen essays written by prominent historians demonstrates the diversity of academic approaches. Their work with historical sources, the foundation stone of research, is combined with ethical and aesthetic decision-making, which forms an indisputable part of their work. This is often surprising – both for the readers and themselves. It represents a great intellectual adventure. They cannot invent sources or set arbitrary rules, plots, and twists and turns, as a novelist might. However, they can write a scientific work which is the result of a creative approach.